
MOT NORMALT?

Landsforeningen Rettferd for Taperne og den norske taperdiskursen

Av Sølvi Marie Risøy

Hovedfagsoppgave
Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap
Universitetet i Bergen
Våren 1999

FORORD

En stor takk til Landsforeningen Rettferd for Taperne, og da særlig Ola Ødegaard, Bjørn Bjørneng og Unni Wifladt. Uten deres velvilje hadde det vært vanskelig å gjennomføre dette prosjektet. "Tapere" som har latt meg få innsyn i sine saker, og alle som velvillig har stilt opp til intervju skal også takkes.

Hovedveileder Jan Froestad, og på slutten; biveileder Thorvald Sirnes, har gitt glimrende veiledning. Men det var også viktig at de formidlet at de hadde tro på og entusiasme for prosjektet. Deres evne og vilje til å gi meg rask tilbakemelding i den hektiske innspurten imponerte.

For øvrig skal følgende takkes for støtte underveis og hjelp i innspurten: mamma og pappa, Mona Rabben, Kristi Ovidia Dale, Guri Elvestad og Helle Chr. Nyhuus. Til sist vil jeg også takke Astrid og Geir i Kopibutikken og de alltid hyggelige damene i resepsjonen på instituttet.

Forsidetegningen var publisert i Oppland Arbeiderblad 19.09.95, og er gjengitt med tillatelse fra tegneren Herbjørn Skogstad.

Bergen 18 mai 1999

Sølvi Marie Risøy

I begynnelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud og ordet var Gud.

Joh. 1,1

Spørsmålet er ikke lenger: hvorledes kan erfaringen av naturen gi rom for nødvendige dommer? Men: hvorledes har det seg at mennesket tenker det som han ikke tenker, bor det sted som unnslipper ham ved en taus okkupasjon, gir liv, med en slags stivnet bevegelse, til det ansikt som er hans eget og som presenterer seg for ham gjennom en stivnakket utvendighet? Hvorledes kan mennesket være dette liv hvis nett, pulseringer og forankrede kraft overskrider uendelig den erfaring som umiddelbart er gitt ham? Hvorledes kan han være subjekt for et språk som siden tusenvis av år har formet seg uten ham, hvis system unndrar seg ham og hvis mening hviler i en søvn som knapt lar seg overvinne av de ord som han et stakkars øyeblikk får til å blinke i den diskurs hvor han med en gang er tvunget til å plassere sin tale og sin tanke - som om disse ikke gjorde noe annet enn i et øyeblikk å gi liv til et segment av denne kjedens uendelige muligheter?- En firedobbel forskyvning i forhold til det kantianske spørsmål, fordi det dreier seg ikke lenger om sannhet, men om væren, ikke lenger om naturen, men om mennesket, ikke lenger om muligheten for kunnskap, men om muligheten for en primær miskunnskap, ikke lenger om de filosofiske teories ubegrunnede karakter vis-a-vi vitenskapene, men om en gjenopptakelse - gjennom en klar filosofisk bevissthet - av hele det felt av ikke - begrunnede erfaringer hvor mennesket ikke gjenkjenner seg selv.

Foucault i Schmidt og Kristensen 1985:74

INNHOLDSFORTEGNELSE

1	KAPITTEL: TEMA OG PROBLEMSTILLING	1
1.1	Innledning	1
1.2	Landsforeningen Rettferd for Taperne	1
1.3	Problemstillinger	2
1.4	Metodisk opplegg	3
1.4.1	Data innsamlingen	5
1.5	Kapitlenes innhold	9
2	KAPITTEL: TEORETISK GRUNNLAG	12
2.1	Innledning	12
2.2	Den konstruerte virkeligheten og diskursteori	13
2.3	Diskurs og diskursanalyse	15
2.3.1	Et brudd med vår egen forståelse	17
2.4	Diskursens ordning - formasjonsregler	18
2.4.1	Internkontroll i diskursene - diskursens identitet	21
2.4.2	Begrensningen eller ordningen av subjektenes tale	24
2.4.3	Formasjonsregler, kunnskap og makt	26
2.5	Foucault og galskap	26
2.6	Foucault og makt	29
2.7	Hvordan fungerer makten?	32
2.7.1	Det disiplinære samfunn	33
2.7.2	Individet som blir skapt gjennom disiplinens virkemidler	35
2.7.3	Panoptismen	39
2.8	Perspektiver for analysen	41
2.9	Veien videre	44
3	KAPITTEL: MULIGHETSBETINGELSER.....	47
3.1	Innledning	47
3.2	Fortellingen om det unormale	48
3.2.1	Spesialskolene	50
3.2.2	Myrlandet	54
3.2.3	Aksjon Rettferd for Taperne	60
3.3	Tilskjæring av tale	61
3.3.1	Mulighetsbetingelser: systemer for utelukkelse	62
3.3.2	Systemer for intern kontroll	65
3.3.3	Systemer for individ kontroll	67

3.4 Den frembragte tale	68
3.5 Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting	72
4 KAPITTEL: DEN INTERNE DISKURS.....	77
4.1 Innledning	77
4.2 Fortellingen.....	77
4.2.1 Hva konfliktene har inneholdt	81
4.2.2 Taperne og kontakten med dem	86
4.3 Tilskjæringen	89
4.3.1 Systemer for intern kontroll	89
4.3.2 Systemer for individ kontroll.....	91
4.4 Den frembragte tale	94
4.5 Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting	98
5 KAPITTEL: EN JURIDISK DISKURS	102
5.1 Innledning	102
5.2 Fortellingen om rettsvesenet	102
5.2.1 Kasus 1 og 2: Manglende skolegang	104
5.2.2 Kasus 3 og 4: Omsorgsovertakelse	106
5.3 Fortellingen om billighetserstatninger	110
5.3.1 Kasus 1,2,3 og 4: Historiene om spesialskolene.	114
5.3.2 Kasus 5 og 6: en ødelagt barndom og "tatersaken"	121
5.3.3 Økonomisk oppreisning og tapernes følelser	123
5.4 Tilskjæringen	125
5.4.1 Systemer for intern kontroll	126
5.4.2 Systemer for individ kontroll.....	131
5.5 Den frembragte tale	136
5.6 Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting	140
6 KAPITTEL: EN FORVALTNINGS DISKURS.....	144
6.1 Innledning	144
6.2 Fortellingen(e) om statlige bevilgninger til landsforeningen	144
6.2.1 Landsforeningen Rettferd for Taperne	145
6.2.2 Sosial- og helsedepartementet	154
6.2.3 FRISAM.....	158
6.3 Tilskjæringen	161
6.3.1 Systemer for intern kontroll	161
6.3.2 Systemer for individ kontroll.....	166
6.4 Den frembragte tale	169
6.5 Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting	171

7	KAPITTEL: MEDIA DISKURS	175
7.1	Innledning	175
7.2	Fortellingene i media	176
7.2.1	Fortellingen om tapertall og økonomi	178
7.2.2	Fortellingen om enkeltskjebner	180
7.2.3	Fortellingen om audiensen	182
7.2.4	Fortellingen om samene	183
7.2.5	Fortellingen om krigsbarna	185
7.2.6	Fortellinger om kritikk og humor	187
7.3	Tilskjæringen	188
7.3.1	Systemer for intern kontroll	188
7.3.2	Systemer for individ kontroll	194
7.4	Den frembragte tale	198
7.5	Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting	205
8	KAPITTEL: TAPER DISKURSER	211
8.1	Innledning	211
8.2	En mengde paradokser	211
8.3	Det fengselsaktige	217
8.4	Hvor er alternativet?	222
8.5	Oppsummering	227
	LITTERATURLISTE	229
	Bøker og tidsskrift	229
	Offentlige dokument	233
	OVERSIKT OVER ANDRE KILDER:	234
	Intervju	234
	Rettssaker	235
	Billighetserstatnings saker	235
	Aviser	236
	Brev	239

1 KAPITTEL: TEMA OG PROBLEMSTILLING

"Det er ikke kunnskap vi savner. Det vi mangler er
motet til å innse det vi vet og trekke slutningene"
Sven Lindqvist 1993

1.1 Innledning

Tema for denne hovedfagsoppgaven er Landsforeningen Rettferd for Taperne¹ og den norske taperdiskursen. Da jeg begynte med dette prosjektet var denne organisasjonen for meg noe jeg hadde hørt om gjennom media, et morsomt fenomen som jeg undret meg over. Jeg stilte meg selv spørsmål som: hvordan kan en slik organisasjon oppstå, og hva gjør at organisasjonen består? Disse spørsmålene var inspirert av kunnskap om frivillig organisering og generell organisasjonsteori. Senere forflyttet mitt fokus seg noe, og jeg ble stadig mer fascinert av selve begrepet "taper". Jeg observerte at det var noe med dette begrepet og denne organisasjonen som gjorde at folk "drog på smilebåndet" når jeg fortalte dem om hva jeg drev på med. Kommentarer som "Jeg gjorde det dårlig på forrige eksamen, kan jeg melde meg inn?", eller "de bør vi melde inn i den organisasjonen din" haglet. Men ofte kom også spørsmålet, "hva er en taper da?", og jeg følte at jeg ble svar skyldig. Derfor handler denne oppgaven om Landsforeningen Rettferd for Taperne, og hvilket svar på hva en taper er som blir formidlet gjennom denne organisasjonen.

1.2 Landsforeningen Rettferd for Taperne

Den første presentasjonen av denne organisasjonen blir gjort av organisasjonen selv. Slik innleder LRT sin informasjonsbrosjyre:

Landsforeningen Rettferd for Taperne ble stiftet under verdens første taperkongress på Gjøvik 15. og 16. september 1993 under navnet Aksjon Rettferd for Taperne. Landsforeningen Rettferd for Taperne er en sosialpolitisk interesseorganisasjon for

taperne i velferdsstaten Norge. (...)Organisasjonens mål er at taperne skal få bedret sin livssituasjon. Organisasjonen vil arbeide for at forholdene blir lagt til rette for å forhindre at flere blir tapere. Foreningen er åpen for alle som vil støtte dette viktige arbeidet. Målet er at vår organisasjon skal være igangsetteren, og sørge for at taperens sak blir prøvd på nytt, og at samfunnet engasjerer seg. Målsettingen er også at kommunen, eller den etat som har et klart ansvar for taperen, overtar ansvaret når vi har kartlagt saken. Vi skal veilede og gi gode råd, og overlater resten til myndighetene. Vi har også som mål at de taperne vi hjelper, skal hjelpe de taperne de selv kjenner eller kommer i kontakt med, eller henvise dem til oss.

1.3 Problemstillinger

Da organisasjonen kom på medias dagsorden i 1993 ventet nok de fleste at den skulle bli et forbigående fenomen. Mange av klientorganisasjonene bukker tidlig under, noe som ikke overrasker, da generelle antagelser i organisasjonsteorien forutsier feiling når de maktesløse prøver å influere de politiske prosessene gjennom egen/interesseorganisering (Froestad/Jensen:1988, Jacobsen: 1967). Men Landsforeningen har ikke ”bukket under”, det kan se ut som om denne organisasjonen, mot alle odds, har lyktes i å organisere ”de som faller utenfor”, og gjort utsagn som ”en organisasjon av tapere må bli en tapende organisasjon” til skamme.

Det at organisasjonen tilsynelatende har klart seg så bra, og bruken av begrepet ”taper” var utgangspunktet for oppgaven. Et ”nytt” begrep dukker opp med denne organisasjonen. Det er et begrep som kan omfatte svært mange. Vi kan alle tape på ulike områder i livet. Noen taper i tipping, andre taper i lønnskampen. Hvilket innhold har begrepet ”taper” når organisasjonen bruker det? Hva skal til for at en skal kunne kalle seg taper, og hvilke egenskaper sier organisasjonen at tapere har?

Ovenfor er det pekt på at begrepet taper blir brukt i mange sammenhenger, og om mange typer tap. I dette ligger det også at begrepet har ulikt innhold i de ulike sammenhengene. Vi regner det for mindre alvorlig å ha tapt i tipping enn å være taper overfor alkoholbruk. Det er

¹ Videre i oppgaven vil jeg veksle mellom å bruke organisasjonens fulle navn; *Landsforeningen Rettferd for Taperne*, *landsforeningen* og *taperorganisasjonen*. Navnet *Aksjon Rettferd for Taperne* eller bare aksjonen blir

noe med konteksten rundt som gjør at det er mindre alvorlig å tape i tipping. Her er de fleste tapere og få er vinnere.

Begrepet kan i mange sammenhenger ha et tilnærmet moralsk innhold. Vi ønsker ikke at det skal være mange tapere, for innbefattet i begrepet ligger en forståelse av at noen kan ha lidt et tap. Å tape noe kan i mange sammenhenger være smertefullt. Denne negative betydningen som ligger innbakt i begrepet kan få en til å lure på hvordan begrepet oppstod. Hva er det som gjør at noen går ut og kaller seg selv for tapere? Røttene til begrepet kan også fortelle mer om hvilket innhold begrepet har. Hva menes med at noen er tapere?

Det er to typer spørsmål som det er interessant å få besvart, ”hvordan” og ”hva” spørsmål: Hvordan oppstod begrepet? Hvordan er begrepet blitt brukt, hvordan har det fått et innhold? Og videre: hva inneholder begrepet taper? Hvilken mening kan vi se at begrepet har i de sammenhenger der det blir brukt (i forbindelse med organisasjonen)? Kan det tenkes at begrepet har varierende innhold, at ikke alle mener det samme når de bruker begrepet, eller har det oppstått en felles forståelse av hva begrepet inneholder? Hvordan blir det reagert på bruken av begrepet ”taper”? Er det noen som ikke vil bruke begrepet i det hele tatt, og hva betyr dette i så fall for begrepets innhold?

Det er en todelt problemstilling oppgaven vil besvare:

Hvordan har begrepet ”taper” fått et innhold?

Hvilket innhold har begrepet ”taper” innad i organisasjonen og i de ”områder”² der organisasjonen er aktiv?

1.4 Metodisk opplegg

For å kunne si noe om hvordan begrepet ”taper” har fått et innhold, og hva dette innholdet består i, har jeg sett nærmere på organisasjonen og dens aktiviteter. For å få en oversikt over det som blir sagt og skrevet omkring begrepet taper var det nødvendig med en kvalitativ

brukt i tidsperioden september 1993 til juni 1995.

² I senere drøftinger av problemstillingen vil begrepet ”områder” bli erstattet med ”diskurser”

tilnærming. Mitt mål var å forstå hvordan begrepet oppstod, hvordan det har fått et innhold, og hvilket innhold det har fått, og dermed også å gå i dybden av fenomenet og belyse detaljerte sider ved dette. Kvalitativ analyse er et redskap for å oppnå en helhetlig forståelse og analytisk beskrivelse av spesifikke forhold.

Dette forskningsprosjektet er et case studie. Yin gir en etter hvert velkjent definisjon av hva et case studie er: *"A case study is an empirical inquiry that - investigates a contemporary phenomenon within its real-life context, especially when - the boundaries between phenomenon and context are not clearly evident"* (Yin:1994:13). Case studier har en særlig styrke når man skal studere et fenomen i dybden, og når årsakssammenhengene er komplekse og når forklaringsfaktorene skal gi svar på spørsmål om hvordan og hvorfor. At en opererer med mange typer datakilder ser en ofte i case studier, og også i dette. En annen styrke med case studier er at det er mulig å la analyse og tolkning av data gå parallelt med innsamlingen av disse. Dermed er det mulig å få en vekselvirkning mellom "teori" og "empiri" der disse gjensidig kan opplyse hverandre.

Case studier er blitt kritisert, det er blant annet en utbredt oppfattelse at det er vanskelig å generalisere ut fra et case studium (Yin:1994:31). Det blir hevdet at en i høyden kan gjennomføre en teoretisk generalisering. I sin avhandling "Rationalitet og magt" (Flyvbjerg 1993) hevder Flyvbjerg at mye av kritikken mot case studiet bunner i fem misforståelser, eller overforenklinger, av hva et case studium er (Flyvbjerg 1993:138-139). For det første bunner kritikken i en oppfattelse av at generell teoretisk (eller kontekststuvhengig) viten er mer verdifull enn konkret, praktisk (og dermed kontekststuvhengig) viten. Flyvbjerg sier til dette at en må være klar over at *"Forutsigende teorier og universaliser findes ikke i studiet af menneske og samfund"* (Flyvbjerg 1993:144). Derfor er konkret (kontekststuvhengig) viten mer verdifull enn en forgjeves søken etter forutseende teorier og universalitet.

For det andre blir det hevdet at en ikke kan generalisere på bakgrunn av ett enkelt case, og at metoden derfor ikke kan bidra til en vitenskapelig utvikling. Til dette hevder Flyvbjerg at man tvert om ofte med fordel kan generalisere ut fra ett enkelt case og slik bidra til en vitenskapelig utvikling gjennom generalisering. Men han tilføyer at: *"Men formel generalisering er overvurderet som kilde til videnskabelig udvikling, hvorimod "det gode eksemplets magt" er undervurderet.* (Flyvbjerg 1993:149). For det tredje blir det hevdet at case studiet er mest nyttig til hypotesegenerering, og dermed ikke er en "fullverdig metode"

som også er egnet til hypotesetesting og teoriutvikling. Dette argumentet henger nøye sammen med det forrige argumentet, og Flyvbjerg mener at det også faller på de samme kriterier. Han mener at *”Case studiet er nyttigt til både generering og test af teser, men er ikke begrænset til disse forskningsaktiviteter”* (Flyvbjerg 1993:153).

Det som ofte blir sett på som den mest alvorlige kritikken mot case studiet er at en *”finner det en ser etter”*. Med dette menes at case studiet i seg selv inneholder en tendens til en bias mot verifikasjon av det forskeren ser etter. Flyvbjerg mener imidlertid at det ikke er noe som tyder på at case studiet i større grad enn andre metoder inneholder en tendens til at en *”finner det en ser etter”*. *”Tvertimod tyder erfaringer på, at case studiet indeholder en tendens til falsifikation af forudfattede opfattelser i højere grad end en tendens til verifikation”* (Flyvbjerg 1993: 156). Det femte og siste argumentet mot case studiet som Flyvbjerg refererer til er at case studier ofte er vanskelig å sammenfatte i enkle formularer, generelle utsagn og teorier. Den formuleringen av teorier som blir gjort av forskere, er noe som er karakteristisk for forskningen, og ikke for den virkeligheten som blir studert, og en vil av nødvendighet *”miste”* noen dimensjoner ved den komplekse virkeligheten. Flyvbjerg sier at det er riktig at oppsummeringen av casestudier ofte er vanskelig, særlig når det gjelder prosess, men at dette i mindre grad gjelder resultater. *”Problemerne med oppsummering er imidlertid i højere grad en egenskab ved virkeligheden end ved case studiet som metode”* (Flyvbjerg 1993:157).

1.4.1 Data innsamlingen

For å være i stand til å besvare problemstillingene som er reist har det vært nødvendig å sette seg inn i bakgrunnen for organisasjonen, og organisasjonens arbeid. Problemstillingene setter fokus på en prosess som har skjedd i og rundt organisasjonen og resultatet av denne prosessen. Derfor måtte de områder organisasjonen var aktiv på være utgangspunktet for datainnsamlingen. Det er samlet inn ulike typer data om ulike områder der organisasjonen er aktiv, og dette vil det blir redegjort nærmere for i det følgende.

Intervju

I det empiriske grunnlaget for dette prosjektet er det 22 intervju (se vedlegg), foretatt over en treårsperiode. Ti av disse intervjuene har skjedd *”ansikt til ansikt”*, og samtalen er blitt tatt opp med båndopptaker. Tolv av intervjuene er foretatt over telefon av praktiske, økonomiske og tidsmessige årsaker. Intervjuene hadde en åpen og eksplorerende karakter, og var av den type som Yin kaller *«focused interview»* (Yin:1995:84), dette blir også kalt åpent intervju.

Intervjuene hadde mest preg av å være en samtale, men jeg hadde alltid stikkord over de tema jeg ønsket å dekke i intervjuet. Intervjuene ble bearbeidet med en gang, etter hukommelse og notater. Respondenten har i ettertid fått lese, i noen tilfeller fått lest opp over telefon, det jeg har brukt av intervjuet i den sammenhengen som det er brukt.

Det er ved gjennomføring av intervju nødvendig å være oppmerksom på hvilke føringer forskeren (ubevisst) legger på intervjuet. Forskerens fysiske framferd og intervjuobjektets forventninger til hva forskeren ønsker å høre kan påvirke hva intervjuobjektet sier, og føre til at informanten kan gi de svarene han eller hun regner med at intervjueren vil ha (Kjeldstadli:1992). Der kan også, spesielt på konfliktfylte områder, være at intervjuobjektet har et behov for å stille seg selv i et godt lys, og slik svare på spørsmål opp mot hva den tror at andre kan ha sagt om vedkommende. I tillegg får en et nytt problem hvis en spør om forhold som ligger en del tilbake i tid. Vi vet alle at vi har en tendens til å ønske å rasjonalisere og forklare våre handlinger i ettertid.

Dokumentanalyse

Den største delen av det empiriske grunnlaget er skriftlige kilder som rettssaker, billighetserstatninger, avisartikler, korrespondanse og medlemsblad. I det følgende vil jeg redegjøre for dette empiriske grunnlaget og innsamlingsmetodene.

Den ”interne” delen av oppgaven bygger hovedsakelig på intervju, men jeg har også hatt tilgang på en del interne styredokumenter. Dette er supplert med den fremstillingen som Oppland Arbeiderblad (se vedlegg) har gitt av enkelte hendelser internt i organisasjonen. Oppland Arbeiderblad har på grunn av den geografiske nærheten til hovedkontoret på Dokka forholdsvis fyldig dekning også av det som skjer internt i organisasjonen.

Den ”juridiske” delen av oppgaven bygger på syv billighetserstatningssaker³ og fire rettssaker. I tillegg har jeg hatt nytte av at jeg fikk tilgang til tre saker som er fremmet for ulike kommuner. Billighetserstatningssaker er taushetsbelagte, og det er en svært omfattende prosess å få tilgang på slikt materiale generelt (Haugen 1990). Å få tak i sakene til medlemmer i Landsforeningen Rettferd for Taperne bringer i seg selv ytterligere problemer

da et slikt medlemsskap ikke nødvendigvis blir opplyst i søknaden. Jeg var derfor avhengig av at Landsforeningen tok kontakt med noen av dem de hadde fremmet saker for, med forespørsel om jeg kunne få innsyn i deres saker. Selv om Landsforeningen var svært positiv til min henvendelse tok det et år før jeg fikk tilsendt i alt syv saker der LRT har søkt om billighetserstatning og/eller erstatning fra kommuner. Rettssaker og saker fremmet for kommunene var det også vanskelig å finne frem til, av samme grunner som ved billighetserstatningssaker, og samme fremgangsmåte ble brukt.

”Forvaltnings” delen av oppgaven bygger på den korrespondanse som har vært mellom Landsforeningen Rettferd for Taperne og Sosial- og helsedepartementet fra august 1993 og frem til mars 1999, totalt 95 brev. Korrespondansen har jeg fått gjennom kontakt med Sosial- og helsedepartementet. De har vært problemer med å få ut brev som tidligere har vært hemmelighets stemplet, men jeg har ikke grunn til å tro at utvalget har vesentlige mangler. Landsforeningen hadde på sin side også prøvd å samle korrespondansen. Jeg har fått dette tilsendt og har holdt dette utvalget opp mot det utvalget jeg har fått fra Sosial- og helsedepartementet. Ved analyse av korrespondanse får en bare med det som har foregått formelt og skriftlig. Uformelle møter og telefonsamtaler vil ikke kunne undersøkes, derfor er intervju en viktig del av det empiriske grunnlaget for ”forvaltnings” delen.

Det empiriske grunnlaget for ”media delen” av oppgaven er den dekning fire aviser har hatt av organisasjonen fra oktober 1993 til og med 1998. Totalt utgjør dette 138 avisutklipp (se vedlegg). Media er avgrenset til aviser fordi en analyse av all omtale i radio, TV, aviser og ukeblad ville være for omfattende. I utvelgelsen av aviser ble det vektlagt at det skulle være både landsomfattende og lokalaviser, med og uten tabloidformat, med i utvalget. I tillegg til dette ble det av økonomiske, tidsmessige og praktiske årsaker, et kriterium at avisene skulle ha en søkbar elektronisk database på grunn av det lange tidsperspektivet.

Verdens Gang (VG) har et dataarkiv som går helt tilbake til 1993. De hadde ingen profesjonell søketjeneste. For å øke reliabiliteten (Hellevik 1991:41) ble det utført tre søk av tre ulike personer på ulike tidspunkt. Aftenposten (AP) viser alle henvendelser om arkivsøk videre til et profesjonelt byrå; Imedia Norge A/S. Ulempen med dette er at søket kan bli en

³ Billighetserstatning kan alle søke som mener at de uforskyldt har lidt et tap, økonomisk eller ikke økonomisk, som ikke dekkes gjennom andre ordninger. Denne erstatningen er ikke en rettighet, og den er ikke ment som et

kostbar affære, fordelene er at de som søker er profesjonelle. Bergens Tidende (BT) tillater deg å gjennomføre søket selv uten kostnader. Det var «arkivsjefen» som gjennomførte søket i Bergens Avisen (BA). BA hadde elektronisk arkiv tilbake til og med 1994, men ikke for 1993, dette gjør at 1993 mangler i datamaterialet fra BA. Søkefraser i alle avisene var: «Aksjon Rettferd for Taperne», «Landsforeningen Rettferd for Taperne», «Taperforeningen / Taperorganisasjonen» og «Ola Ødegaard».

Landsforeningen har helt siden oppstarten samlet sammen informasjon om foreningen. Dette materialet er stilt til min disposisjon. Dette er materiale fra organisasjonens landsmøter, årsmeldinger, oversikter over tapertall, en rapport fra Kongress for samfunnets tapere, og ulike utgaver av medlemsbladet "Kontakt". Det kan tenkes at det materialet som landsforeningen gir utenforstående tilgang til er materiale som de gjerne vil at utenforstående skal få tilgang til. Opplysninger som kan skade organisasjonen kan organisasjonen bevisst eller ubevisst holde tilbake.

I tillegg til dette var jeg observatør på organisasjonens landsmøte sommeren 1997. Der fikk jeg litt føling med organisasjonen, grad av åpenhet generelt, og i hvilken grad medlemmene er med og bestemmer.

Anonymisering og personopplysninger

I det empiriske grunnlaget for oppgaven finnes personopplysninger av sensitiv art. Disse opplysningene er oppbevart på forsvarlig måte, og personopplysninger er ikke *"lagret systematisk slik at opplysninger om den enkelte person kan finnes igjen"* (pregl⁴ §1). I forskrift til personregisterloven er det gjort unntak for konsesjonsplikt for forskningsregistre. Ut fra en "vær varsom" tankegang har jeg valgt å følge opp de vilkår som er satt i denne bestemmelsen (forskriften⁵ §§2-17). Alle taushetsbelagte opplysninger som har dannet grunnlag for oppgaven har jeg fått etter godkjenning fra den eller de opplysningene er om, og de er sendt meg av Landsforeningen Rettferd for Taperne. I oppgaven kommer disse opplysningene frem i anonymisert form, på en slik måte at det ikke skal kunne knyttes til individuelle personer. Personens navn og hvor personen har sin tilknytning kommer ikke frem. Personene er "gitt"

supplement til andre offentlige ytelser. Beløpene en får er små, som oftest mellom 50 og 150 000 kroner.

⁴ Lov om personregistre m.m. av 9 juni. Nr. 48.1978 (Personregisterloven)

⁵ Kommentar til forskrifter i medhold av lov om personregistre m.m. gitt av Justisdepartementet 21. desember 1979, 10. mars 1981 og 2. desember 1996.

nye navn, og i sitater der stedsnavn er nevnt er disse erstattet med "XXXX". Navn på personer som blir trukket inn gjennom at de blir beskyldt for overgrep eller inkompetanse er også erstattet med "XXXX".

Oppgaven omhandler også situasjoner med til dels sterke personlige motsetninger. I de tilfeller der personen ikke uttaler seg i kraft av en offentlig stilling, men som engasjert privatperson, har jeg valgt å anonymisere ved rett og slett å ikke bruke navnene. Dette er ikke helt gjennomført. Noen, som Ola Ødegaard, er det umulig å anonymisere, han må regnes som en offentlig person. I andre tilfeller er det ingen konflikter, og derfor heller ikke nødvendig med anonymisering. Det har ikke vært styrende for hvorvidt jeg har anonymisert om opplysningene er offentlig kjent gjennom noen oppslag i media. Derfor kan det være tilfeller der noe er anonymisert i en del av oppgaven, men ikke anonymisert i den delen som omhandler media. Anonymiseringen er, som "dobbeltsjekkingen" av informantenes opplysninger, resultat av et "føre var" prinsipp. Jeg har intet ønske om å bidra til å forsterke allerede eksisterende konflikter, eller skape nye.

1.5 Kapitlenes innhold

I neste kapittel, *kapittel 2*, blir det redegjort for den teoretiske tilnærmingen og det analyseperspektiv som vil bli benyttet i denne oppgaven. I *kapittel 3* blir det fokusert på bakgrunnen for bruken av begrepet "taper" og den historien som ledet frem til at Landsforeningen Rettferd for Taperne ble stiftet. Organisasjonens historie, hvordan den blir drevet, og de konflikter det har vært internt, blir tatt opp i *kapittel 4*. Organisasjonen bruker mye tid på å få erstatning for de tap taperne har lidt. De ulike måtene dette blir gjort på er tema for *kapittel 5*. Alle organisasjoner må ha et visst økonomisk grunnlag for å kunne drive. Taperorganisasjonen har hvert år fått bevilgninger fra Sosial- og helsedepartementet, og den kommunikasjonen som har foregått mellom disse blir tatt opp i *kapittel 6*. De fleste kjenner taperorganisasjonen gjennom media. I *kapittel 7* rettes fokus mot hvordan organisasjonen fremstår der.

I det siste kapittelet, *kapittel 8*, oppsummeres og drøftes de funn som er gjort i de tidligere kapitlene.

2 KAPITTEL: TEORETISK GRUNNLAG

Hvad er det for begrænsninger for "den diskursive frihed" som "det historiske apriori" sætter?

Schmidt 1985:25

2.1 Innledning

I dette kapitlet rettes blikket mot hvordan vår kunnskap om verden blir produsert og regulert. Det blir gjennom dette problematisert hvorvidt jeg gjennom analysen kan finne "sannheten" om begrepet "taper" og utformingen av dette. Det vil bli skissert opp et analyseperspektiv som blir brukt i resten av prosjektet.

Vår kunnskap om verden er sosialt konstruert gjennom diskursiv praksis. Denne diskursive praksis utvikler seg ikke helt tilfeldig, og jeg vil vise til Foucault¹ sin beskrivelse av hvordan talen blir underlagt mekanismer som regulerer den og gjør noen utfall mer sannsynlig enn andre. Videre vil jeg vise hvordan disse mekanismene er uttrykk for makt, og at det moderne mennesket skapes av denne makten samtidig som det selv skaper, eller gir grunnlag for denne makten. Den teoretiske tilnærmingen som her blir skissert fører til konsekvenser for tilnærmingen til "virkeligheten", og Foucault spesifiserer noen krav som en slik tilnærming må tilfredsstille.

Til slutt i dette kapitlet blir det beskrevet hvilke perspektiver som kommer til å ligge til grunn for analysen, og dette blir koblet opp mot de to problemstillingene: "*Hvordan har begrepet "taper" fått et innhold?*", og "*Hvilket innhold har begrepet "taper" innad i organisasjonen*"

¹ Jeg har i hovedsak konsentrert meg om det Schaanning omtaler som den *andre* perioden i Foucaults forfatterskap i dette prosjektet. Denne perioden var på begynnelsen og midten av 70 tallet og inkluderer verker som: "Diskursenes Orden", "Overvåking og Straff" og første bind av "Seksualitetens Historie" (Schaanning 1992:115). Det finnes mange måter å dele Foucault sitt forfatterskap inn på (alt etter hvilket "tema" en deler inn etter (Se også Schmidt 1985:15-16). Mitt hovedfokus blir på hans forfatterskap fra helt i slutten av 60 tallet til midten av 70 tallet.

og i de diskurser der organisasjonen er aktiv?”. Helt til slutt blir oppbygningen av de følgende analysekapitlene skissert.

2.2 Den konstruerte virkeligheten og diskursteori

Dette forskningsprosjektet er en diskursanalyse som har som utgangspunkt at ”virkeligheten” slik den fremstår for oss, er sosialt konstruert. Dette perspektivet står i motsetning til det tradisjonelle synet der en har sett verden som gitt, og brukt vitenskapen i et forsøk på å forstå den. På samme måte som en kunne finne lovmessigheten i naturen, forsøkte en å finne lovmessigheten i samfunnet. Målet var å forklare og å finne sannheten. Hvorvidt en teori var riktig ble dermed avhengig av hvor godt den stemte med denne virkeligheten eller sannheten. Det var med andre ord en fasit for teoriene - virkeligheten - som lå der, ren og uberørt. Dette har satt sitt preg på utviklingen i vitenskapsfilosofien. Først ved Kuhn ble det satt spørsmålsteget ved at den vitenskapelige aktivitet er akkumulerende, at den vitenskapelige utvikling prinsipielt alltid går fremover (Holt-Jensen 1991:523). Etter et paradigmeskifte er det vår kunnskap som har forandret seg, og ikke verden. Når en oppdaget at jorden var rund, var det fordi jorden hadde vært rund hele tiden, og ens kunnskap endelig nådde opp til slik virkeligheten var. Dette er positivisme. Verden er positivt gitt.

Konstruktivismen nyanserer dette synet på verden og virkeligheten. Som retning er konstruktivismen mangfoldig, og det er vanskelig å finne frem til et enhetlig utgangspunkt som alle er enige om. Et fellestrekk er imidlertid at en ser på store deler av det vi kaller virkeligheten som konstruert. Samfunnet er innenfor dette perspektivet både et menneskelig produkt og en objektiv virkelighet, og mennesket er et samfunnsmessig produkt.

Det kan virke som om en selvmotsigelse når det blir hevdet at samfunnet er et menneskelig produkt samtidig som mennesket er et samfunnsmessig produkt. Enten må det være samfunnet som skaper mennesket slik det er, eller så må det være mennesket som skaper samfunnet slik det er. Det er imidlertid ikke en motsigelse, men illustrerer bare at det ene ikke kan eksistere uten det andre, at mennesket og samfunnet er gjensidig avhengig av hverandre. Berger og Luckmann viser dette ved å analytisk skille ut tre delprosesser som de kaller eksternalisering, objektivisering og internalisering (Berger og Luckmann 1967).

Eksternalisering skjer på grunn av menneskets biologi. Mennesket har ikke noe gitt forhold til verden, og det må derfor hele tiden etablere et forhold til den. Mennesker skaper samfunn sammen med andre mennesker. Dette gir oss kultur og samfunn, men disse eksisterer ikke adskilt fra menneskelig handling. «Barndom», «stat» og «familie» blir dermed konstruerte strukturer, de eksisterer ikke i seg selv.

Men vi vet da vitterlig at det *er* noe som heter barn, familie eller stat. Disse strukturene er for meg noe som virkelig eksisterer. Det at vi kan oppfatte disse strukturene som noe med en egen eksistens kommer fra *objektiveringsprosesser*. «*Mennesker skaper for eks. språk, og vi kan ikke tenke oss språk som noe annet enn et menneskelig produkt. Men språket konfronterer oss slik at både vår tale og tenkning blir dominert av dets grammatikk og språkets «egen» logikk*» (Wadel 1995:59). Strukturer blir objektivert, blir en objektiv virkelighet gjennom at de blir delt av mange. Det at "alle" mener at familie faktisk eksisterer, gjør at det faktisk eksisterer. Dermed blir objektivitet i seg selv igjen avhengig av objektiv handling.

De prosesser den sosialt konstruerte virkelighet og den objektiverte virkelighet kommer tilbake til bevisstheten gjennom, kaller Berger og Luckmann *internaliseringsprosesser*. «*Internalisering kan da betraktes som en «tilbakekobling» til den menneskelige bevissthet av den objektiverte verden på en slik måte at «strukturene» i den objektiverte verden blir bestemmende for de subjektive «strukturer» i menneskets egen bevissthet*» (Wadel 1995:60). Gjennom sosialisering overføres objektiverte meninger i samfunnet videre til de neste generasjoner. På grunn av at sosiale fenomen ikke kan sees som gitt, men som resultat av menneskelig handling, må vi «*gripe meningen med menneskelige aktiviteter, resultat av aktivitetene og betingelsene for aktivitetene*» (Ravneberg 1997:4 / Gilje og Grimen 1993:142).

Vi kan nå trekke følgende slutninger om hva som er viktig innenfor konstruktivismen. Det er klart at konstruktivismen særlig kjennetegnes ved at den har et kritisk blikk på kunnskapsutvikling og hva som former vår kunnskap (Ravneberg 1997:4). Den stiller spørsmål ved antakelser om at kunnskap er basert på objektive, upartiske observasjoner av samfunnet. Våre begreper og kategorier er historisk og kulturelt spesifikke. Selv om sosiale fenomener vanligvis oppfattes som objektive realiteter, er de konstruksjoner (Gåsemyr 1998:113). På grunn av prosessene skissert ovenfor er forståelse et produkt av kultur og historie. Forståelse kan med andre ord være ulik i ulike kulturer og på ulike tidspunkt i

historien. Dette fører igjen til at hva som er sant også er betinget av sosiale prosesser og interaksjoner. Siden våre handlinger avhenger av vår forståelse og hva vi anser som sant, vil også bestemte handlinger og tiltak henge sammen med ulike forståelsesformer (Ravneberg 1997:4).

Også vitenskapelig kunnskap er sosialt konstruert, vitenskapen er en del av den moderne kunnskapen om mennesket. Derfor må også vitenskapen beskrives slik at dens plass og funksjon i det moderne samfunnet kan fremkomme. Vitenskapens historie må ikke bare bli betraktet som historien til et fremskritt. Vitenskapen må sees ut fra de samfunnsmessige sammenhenger den fremstår i (Uttaker 1984:95). Derfor er det ikke nok å studere et fenomen som Landsforeningen Rettferd for Taperne isolert, det må forstås i en større samfunnsmessig sammenheng.

2.3 Diskurs og diskursanalyse

Foucault presenterer et perspektiv på hvordan vår forståelse av verden er konstruert i eller gjennom diskurser, diskurser som historisk er underlagt forandring og forvandling. Begrepet ”diskurs” er blitt et vitenskapelig ”moteord”. De fleste innbefatter i dette ordet en forståelse av at diskurs dreier seg om praktisering av språk. Det er også stor enighet om at språket og bruken av dette har sitt opphav i og forandres etter sosiale strømninger, og at det ikke er likegyldig hvordan et objekt blir omtalt. En tar utgangspunkt i et dialektisk forhold der språket former hvordan vi ser verden, og hvordan vi ser verden påvirker og former språket. *Gjennom diskursiv praksis konstrueres vår erfaring av virkeligheten og dermed den plattform vi ser ut fra; diskursive formasjoner² strukturerer vår sosiale praksis og innvirker derved på vår kontinuerlige produksjon og reproduksjon av samfunnet*” (Hammer 1997).

² Diskursive formasjoner kan gå over i hverandre, de kan være overlappende eller krysse hverandre. I en utsagnsmasse kan en identifisere regelmessigheter, ordener og figurer, *”udsagnene indgår i serier eller grupper og danner diskursive formationer omkring historiske fænomener og objekter. En bestemt diskurs har således sine formationsregler for hvad der kan tales om af diskursive objekter, fra hvilket sted og i hvilket perspektiv der kan udsiges noget om dette objekt, hvilke begreper der kan bringes i anvendelse og hvilke teoretiske valg, der kan foretages. Diskursanalysen er således en måde at beskrive udformningen af vidensfelter”* (Kristensen 1985:57). Når diskursive formasjoner har et bånd til andre diskursive formasjoner kaller Foucault det en interdiskursiv formasjon (Uttaker 1984:106-107). Alle diskurser inngår i en slik interdiskursiv formasjon.

I «The Arcaeology of Knowledge» (Foucault:1972) blir utsagnet sett som den mest elementære diskursenheten. Foucault sin diskursanalyse er analyse av utsagn, men den er ikke språkanalyse i tradisjonell forstand. Grammatikken og språket som system er ikke i fokus hos Foucault, språket som system, som sammensatte tegn er ikke på samme nivå som utsagnet. Et utsagn er en serie tegn som fungerer i en sammenheng. Et utsagn er av nødvendighet kontekstuellt, det viser til noe utenfor utsagnet som er nødvendig for å danne mening av det. Med dette menes ikke bare at det refererer til noe annet, utenfor utsagnet, men at det kommer fra en "utsigelsesfunksjon" som gjør at utsagnet fungerer, som gjør at en serie tegn blir til et utsagn. Utsagn er levende språk, språk i en sammenheng, i en kontekst. Vårdal (1993) eksemplifiserer at det ikke er nok at utsagnet viser til noe utenfor seg selv for at det skal være et utsagn. Dette sier han på følgende måte: *"Om utsagnet "Gullberget ligger i California" har referanse eller ikke avhenger primært av utsagnets korrelat. Inngår det i en fantasiverden eller en roman som tillater eller ikke tillater et slikt berg å eksistere, eller inngår det i en lærebok i geografi?"* (Vårdal 1993:35). Som vi forstår henger Foucault sin vektlegging av utsagnet som diskursens grunnleggende enhet nøye sammen med hans syn på sannheten, og dette kommer vi nærmere inn på senere. Derfor vil diskursanalysen ikke fokusere på lingvistiske formasjoner der selve teksten står i fokus. *«Mens lingvistikken analyserer setninger, må diskursanalysen operere på utsagn»* (Uttaker:1984). Diskurser er basert i sosiale prosesser, og det er ut fra disse at en ser diskursene. Diskurser er dermed kontekstuelle. De er ulike etter *«the kind of institutions and social practices in which they take shape, and with the positions of those who speak and those whom they adress»* (Macdonell 1986). Dermed kan diskurser også være ikke-verbale. Mening kan også komme til uttrykk *"gjennom tekniske prosesser/prosedyrer, i institusjoner, i genrelle adferdsmønstre, gjennom diffusjon og transmisjon og gjennom pedagogiske former"* (Gåsemyr 1998:116 som viser til Macdonell 1986).

Gåsemyr peker på at *"selv om utsagnet for Foucault synes å være diskursanalysens sentrale enhet, forstås ikke diskurser som summen av en bestemt mengde utsagn, fordi et utsagn kan representere flere diskurser"* (Gåsemyr 1998:116). Hun sier videre at på grunn av dette vil analyse av diskurser måtte innebære å klargjøre *"hvilke utsagn som blir brukt om et bestemt fenomen, deres regularitet og fellestrekk"* (Gåsemyr 1998:116). Hva er det som blir sagt om et bestemt fenomen? Vi vet at hva som blir sagt og hva som ikke blir sagt reguleres av diskursen. Hva som blir sagt og hva som ikke blir sagt peker derfor mot hva som er viktige regulerende faktorer i diskursen, og dermed mot hva som opprettholder diskursen.

2.3.1 Et brudd med vår egen forståelse

Foucault filosoferer over kunnskap, sannhet og makt. Han er ikke på jakt etter det normative, han tar ikke utgangspunkt i subjektet. Vår umiddelbare forståelse av noe vi mener vi forstår er ikke tilstrekkelig. Det ligger et ubevisst nivå av forståelse under denne kunnskapen.

Det nivå han filosoferer ut fra er det språklige, utsagnene. Han prøver først å løsrive disse utsagnene fra det vi vanligvis kobler dem med, han prøver å frikoble utsagnene i tid og rom. For at vi virkelig skal kunne gripe språket i sin eksistens, må vi frigjøre oss fra de kontinuiteter og enheter som vi tar for gitt, og som vi organiserer diskurser ut fra. Vi ser utsagn ut fra tradisjon, innflytelse, utvikling og evolusjon, mentalitet og tidsånd. Ved hjelp av disse kontinuitetene og enhetene ser vi det som er, ut fra det som er, og det som var ut fra det som er. Vi isolerer det nye på bakgrunn av det bestående. Vi forklarer det nye som et resultat av individers originalitet eller beslutninger. Når vi har frigjort oss fra de kontinuiteter og enheter som vi har tatt for gitt, må vi også frigjøre oss fra de oppdelinger vi er vant med. *”vi må avstå fra de distinksjoner vi vanligvis trekker mellom de store diskurstypene: mellom litteratur, religion, filosofi, historie osv.”* (Vårdal 1993:8). Til sist må vi også frigjøre oss fra tanken om at en kan finne diskursen i en materiell enhet.

Når Foucault ønsker å oppheve alle de kontinuiteter vi umiddelbart ser diskursen gjennom, er det for å løsrive dem fra den selvfølgelige gyldighet vi gir dem. Vi tror at de er et trygt punkt som vi kan stille spørsmål ut fra, men det er de ikke. Men når dette trygge punktet er borte, fremstår diskursen som spredt. De kontinuiteter vi tok utgangspunkt i er selv et resultat av diskursen, de oppstår selv på diskursens eget nivå. Det blir nødvendig å spørre etter: *”hva er den særskilte eksistensen som gir seg tilkjenne i det som sies og ikke noe annet sted”* (Foucault sitert i Vårdal 1993:9). Da kan vi spørre etter hva som er utsagnets eksistens.

Når en ser utsagnene i sin egen eksistens fremstår de som spredte, som uoversiktlige og uberegnelige. Da, når en kan se utsagnet som en hendelse i øyeblikket, er det Foucault ser etter andre regelbundenheter enn de vi har ”avslørt”. Andre regelbundenheter enn de kontinuiteter vi har gitt en selvfølgelig gyldighet tidligere. Det gjelder å finne regelbundenheten mellom spredte utsagn. Som utgangspunkt for å skildre denne har Foucault menneskevitenskapene, psykiatrien, medisinen, naturhistorien. Dette utgangspunktet tar han for å kunne avgrense et område som det er mulig å studere utsagnene innenfor.

Når Foucault så går inn for å studere utsagnene i de kontekster han tar utgangspunkt i finner han en spredthet. Alle utsagnene innenfor en diskurs kan ikke føres tilbake til det samme objekt. Galskap har ikke vært det samme til alle tider, for eksempel (Foucault 1992). Utsagnene blir heller ikke stilisert på samme måte innenfor en diskurs. Den medisinske diskurs er ikke bare deskriptiv, den kjennetegnes bl.a. også av etiske valg og institusjonelle reglement. Disse og andre eksempler Foucault gir, viser at de elementene en trodde regulerte forholdet eller relasjonene mellom utsagnene ikke gjør det. *"Han finner at elementene som skulle gi diskursen enhet i kraft av sin universalitet og tidløshet selv er spredte i diskursen. De kan ikke gi diskursen enhet"* (Vårdal 1993:12). Dermed må vi også ta farvel med den transcendent mening, med at vi kan forstå diskursen (det vi ikke umiddelbart kan forstå) ut fra et konstant "a priori" utenfor diskursen.

Derfor blir det diskursenes spredning i seg selv Foucault vil undersøke. *"Han vil vise at relasjoner mellom utsagn utgjør en slik regelmessighet eller regelbundethet med hensyn til hvordan diskursens elementer kommer til syne, bevares, forandres og forsvinner. Å individualisere en slik regelmessighet i relasjonene mellom utsagn kaller Foucault å individualisere en diskursiv formasjon. Regelmessighetene i relasjonene som fungerer som regel kaller Foucault for formasjonsregler"* (Vårdal 1993:12). Disse formasjonsreglene former eller muliggjør både diskursens objekt, begrep, utsigelsesmodaliteter og strategiske valg. Det blir dermed ikke interessant om det er Kari eller Ola som sier noe: *"Det er ikke spørsmål om hvem som taler. Hvem som helst taler"* (Foucault i Vårdal 1993:49). Hvem som helst trer bare inn i den subjekt plassering som allerede er bestemt for dem.

2.4 Diskursens ordning³ - formasjonsregler

I denne delen utdypes hva formasjonsregler er, og hva de innebærer. Formasjonsregler er en regelmessighet i måten utsagn er spredt på, formasjonsreglene utgjør denne regelmessigheten. Diskursen kjennetegnes av måten den former dine objekter på. *"En diskursiv formasjon er individualisert m.h.t objektene, dersom vi kan se hvordan et hvilket som helst objekt finner sin plass (og loven som bestemmer dets tilsynekomst) innenfor denne mengden (av*

³ Denne overskriften er hentet fra den svenske oversettelsen av "L'ordre du discours" : "Diskursenes ordning" (Foucault 1993), og denne delen bygger der annet ikke er sagt på den danske oversettelsen av samme forelesning "Talesnes forfatning" (Foucault 1980).

formasjonsregler)” (Vårdal 1993:14) Disse formasjonsreglene virker i diskursen, men de subjekter som er aktiv i diskursen er dem ikke bevisst.

De forbindelsene som formasjonsreglene skaper mellom utsagnene er nødvendige for at diskursen skal kunne si noe. Formasjonsreglene bestemmer utsigelsesmodalitet, måten det som omtales i diskursen omtales på. De bestemmer også den plassering subjektene kan innta i diskursen, som igjen bestemmer, eller muliggjør, hva subjektene kan si (hvilke utsigelsesmodaliteter de kan benytte). Subjektplassen og utsigelsesmodaliteten er så tett sammenbundet at en må se utsigelsesmodalitet som subjektplass (Vårdal 1993:14-18). Spørsmålet blir hva som muliggjør utsigelsesmodalitetene. Formasjonsreglene er mulighetsbetingelser for diskursen.

Gjennom å fokusere på relasjonene mellom utsagn, gjennom å se hvordan det i disse relasjonene er en regelbundethet fremstår diskursen som ”fattig” eller knapp. Gjennom at det blir satt fokus på hva en kan si i diskursen, rettes også fokuset mot hva som blir sakt og hva som ikke blir sakt. Det som blir sakt er så lite i forhold til den (teoretisk) uendelige mulige formuleringen av utsagn. Det som i utgangspunktet så ut til å være et ”overflødsighetshorn”, fremstår som et gode. Når vi i det videre skal se nærmere på diskursens formasjonsregler, er det nettopp dette synet på diskursen som et gode som står i fokus. For når diskursen fremstår som et gode som det kjempes om, stiller den også spørsmål ”om verdi, om makt, om begjær, om tilegnelse og om interesser” (Vårdal 1993 63).

Som vi har sett hevder Foucault at utsagnene i ethvert samfunn blir kontrollert, utvalgt, organisert og fordelt ved hjelp av formasjonsregler. Disse prosedyrer har til oppgave å *«besværge magter og farer, at beherske begivenhedens slumptræf og undvige dens tunge, dens frygtelige materialitet.»* (Foucault:1980:3). Foucault mener å gjenkjenne en del slike prosedyrer i, og utenfor, de ulike diskursene. I det følgende skal vi gå gjennom ”*de forskjellige tvangsformer og kontrolprocedurer, der regulerer ”snakkesaligheden” i vort samfund*” (Kristensen 1985:62).

Foucault mener at noen slike tvangsformer og prosedyrer begrenser hva som får innpass i diskursene, gjelder overalt og for alle diskurser, de gjelder som systemer som utelukker fra hele samfunnet. De er grunnleggende trekk ved samfunnet, helt åpenbare sannheter, som vi ganske så automatisk går ut fra. Disse eksklusjons systemene eller mekanismene blir støttet

oppe av institusjoner og finner sin styrke i praksisformer som pedagogikken og medisinen, og fornyes gjennom måten viten innarbeides i vårt samfunn. Foucault peker selv på tre slike systemer: det forbudte ord, oppdelingen og forkasting, og viljen til sannhet – alle disse utelukker, på hver sin måte, tale fra diskursen.

Forbudet, det at enkelte ting ikke skal, og ikke kan tales om er den første mekanismen Foucault beskriver. Det forbudte ord består i at en ikke kan si hva som helst til hvem som helst i hvilken som helst situasjon. Det er et mønster av regler, tabu og privilegier som hele tiden forandres, som gjør at det er ”selvsagt” og innlysende at noe skal ekskluderes. Men forbudet går lenger enn hva som er mulig å si, noe er helt ekskludert fra diskursen, det finnes ikke i kunnskapen som understøtter diskursen. Det kommer ikke inn i diskursen i det hele tatt. Det er dermed ikke på individ nivå dette forbudet er viktig, men det påvirker selvfølgelig hva en på individ nivå kan ha kunnskap om.

Vi oppdeler også og forkaster noen typer tale fra diskursen. Her tenker Foucault særlig på oppstillingen fornuft - galskap. Det som er av fornuften er relevant, mens det som ikke er av fornuften er irrelevant for diskursen. Ved atskillelsen av fornuft og galskap, ble det som kategoriseres som galskap samtidig utelukket fra diskursen. Da en utelukket galskapen fra samfunnet, utelukket en samtidig den gale sin tale som ikke lenger fikk mulighet til å delta i diskursen. Den gales tale eksisterer ikke, for at den skal eksistere må den tolkes av fornuften (psykologen, psykiateren).

Viljen til sannhet er allikevel den viktigste mekanisme eller prosedyre for utelukkelse i vårt samfunn. Den har makt over de to andre eksklusjons systemene, den utøver et press ovenfor de andre. Det er den evige søken etter det sanne ord som gjør at vi får mekanismer som det forbudte ord og oppdeling og forkasting fra samfunnet. Viljen til sannhet prøver både å begrunne disse to systemene og den ønsker å forandre dem til å bli enda mer sanne. Det er viljen til sannhet som er den bevegende kraft, det er den som gjør at det ikke til alle tider er det samme som er forbudt og det samme som blir forkastet fra samfunnet. Disse mekanismene fornyes hele tiden gjennom vår søken etter sannheten, og gjennom måtene denne kunnskapen innarbeides i samfunnet på.

«Ethvert samfund har sit sandhedsregime, sin «almene sandhedspolitik»:dvs. de typer af diskurser, som den optager og lader fungere som sande; de mekanismer og instander, der

tillader at skjelne mellom sande og falske utsagn; de måder, hvorpå man sanktionerer dem; de teknikker og prosedyrer, der tilskrives verdi for at opnå sandheten; den status, som de folk har, der har til opgave at sige det, der fungerer som sandt» (Foucault 1995:135).

Eksklusjonen eller mekanismen som gir skillet mellom sant og falskt, viser Foucault ved å se diskurs som makt. For *”det finnes ikke kunnskap uten en definert diskursiv formasjon, og en diskursiv formasjon kan defineres gjennom den kunnskap den utformer”*(Foucault i Vårdal 1993:67). Dette sannhetsregimet som Foucault mener styrer diskursen er en forsamling av regler som skiller det sanne fra det falske gjennom. Det er et anonymt system av regler som den som befinner seg innenfor en diskurs må underkaste seg. En vitenskapelig diskurs som biologien består ikke av alt det sanne en kan si om planter og dyr. For at en påstand skal kunne tilhøre biologien må den underkaste seg visse regler, og det er disse reglene som utgjør det Foucault kaller et sannhetsregime. En kan også ta utgangspunkt i skillet mellom ugress og planter. Det er ikke noe biologisk ved løvetannen som gjør at den blir sett på som ugress, mens en tulipan er en blomst vi betaler for. Det er allikevel ikke mindre sant at løvetannen er et ugress, og tulipanen ikke er det. Det er en del av det sannhetsregimet som den *”alminnelige”* diskurs ligger under. Dette skillet er ikke så mye mellom hva som er sant og falskt, som det er et skille som gjør det mulig å skille mellom sant og falskt. Slik er sannhetsregimet ikke det som er sant i diskursen, men det regler som gjør det mulig å skille mellom det sanne og falske i diskursen. Det er de regler som gjør at vi former kunnskap om hva som er sant og hva som er falskt.

Når vi nå skal gå videre og se på mekanismer som ordner og regulerer innenfor den enkelte diskurs er det derfor viktig ikke å miste av syne at de tre eksklusjons systemer som er beskrevet ovenfor innvirker på og er i hver eneste diskurs, de *”skaper”* diskursene. De utgjør altså ikke bare rammen rundt diskursene, noe som ligger utenfor og regulerer hva som kommer inn i diskursene. Det ville vært et snevert syn på diskurser, det ville utelukket at *”.. diskurser ikke simpelthen er det, som uttrykker kampene eller beherskelsessystemerne, men det, man kæmper for, det, man kæmper i, den magt, man søger at bemægtige seg.”* (Foucault 1980:44). Sannheten, den sanne tale, blir da f.eks. noe av det som diskursene er en kamp om.

2.4.1 Internkontroll i diskursene - diskursens identitet

Ordninger, prosedyrer eller mekanismer som regulerer diskursene gjennomsyrrer hele samfunnet, og diskursene selv er *”underlagt”* disse mekanismene, eller bygger på disse

mekanismene. Men diskursene utøver også kontroll med seg selv, de kontrollerer, utvelger, organiserer og fordeler hvem og hva som skal være i diskursen. De har prinsipper for klassifikasjon, inndeling og fordeling som uttynner diskursen. Disse interne prosedyrer spiller på, eller skaper, en *identitet*, og gjennom denne identiteten sørger de for at diskursene blir mindre tilfeldige, mer oversiktlige.

Disse interne prosedyrerne kontrollerer sannhetsprinsippet (Berntsen 1998:48). Interne er de fordi de er diskursens egenkontroll. De uttynner diskursen og er med på å begrense hendelsen og tilfeldigheten (Foucault:1980:50). Den første interne prosedyre som Foucault nevner er kommentaren. Kommentaren hemmer diskursens tilfeldighet gjennom at den alltid kommenterer noe, en kjerne. Kommentaren er diskurser, tekster eller tale med autoritet som blir tolket. Kommentaren vil avsløre en dypere mening med teksten eller diskursen, den dypere og kanskje egentlige mening som ikke ligger fremme slik at alle kan se den. Det er som om teksten eller diskursen har en hemmelighet, og det er denne hemmeligheten kommentaren ønsker å "avliste" (Schmidt 1985:12). En tillegger eller ilegger diskursen en sannhet eller betydning gjennom kommentaren⁴. I følge Foucault kommer kommentaren derfor fort opp i et paradoks, kommentaren skal nemlig: «...for første gang si, hvad der imidlertid allerede var blevet sagt, og utrætteligt gentage, hvad der dog aldrig var blevet sagt» (Foucault 1980:52). Derfor kan kommentaren konstruere nye diskurser i uendelighet, samtidig som den opprettholder en identitet gjennom gjentakelse. Gjennom å gjenta noe som allerede er sagt, "låner" kommentaren seg en identitet. Hver gjentakelse styrker eller gir mer oppmerksomhet til det opphavlige. Selvfølgelig kan det skje at kommentaren selv gjentas så mange ganger at en glemmer at det er en kommentar, men en kjerne av identitet vil da allikevel bringes videre siden kommentaren i utgangspunktet kommenterte noe.

På samme tid som kommentaren gir diskursen dens identitet gjør den også noe ansvarlig for teksten som oppstår. Den eller det ansvarlige er imidlertid ikke kommentaren selv. Slik er kommentaren *"et udtryk for forklaring gennem en reference til noget andet, til sandheden, historien, politikken, til forfatteren. Den gør noget ansvarligt for, at denne tekst opstår – og oftest er det forfatteren, man gør ansvarlig."*(Schmidt 1985:13).

⁴ Det ironiske er jo at da blir denne hovedfagsoppgaven en kommentar.....

For at en diskurs skal opprettholde seg selv, være sann, og derved utøve en makt og en autoritet, må den opprettholde sin identitet og masse. Dette kan den gjøre gjennom at den til stadighet kommenteres og/eller «*at den tilskrives en opphavsmann (forfatter) som kan så og si garantere dens avgrensning og beskytte den mot de tilfeldigheter som kan true den*» (Uttaker1984:80-81). Kommentaren og opphavsmannen eller forfatteren spiller på denne måten begge på en identitet, og "avslører" eller bestemmer ved denne identiteten diskursens innhold. "*Kommentaren fremstiller enten diskursens oprindelse (det talende subjekt, forfatter etc.) eller dens sandhed (det den egentlig vil sige) – oftest begge dele*" (Schmidt 1985:12). Det å kommentere er kort sagt å "*forklare: at udpege den skyldige og ansvarlige, at give en sikker grund, at begrunde*" (Schmidt 1985:13).

Forfatteren skaper en individualitet, forfatteren eller opphavsmannens individualitet. Forfatteren er den eller det en gir rollen som diskursens arnested. Diskursen tilskrives noe eller noen, den får sin betydning eller virksomhet derfra. Gjennom spillet på en identitet som tar form av individualitet begrenser forfatterprinsippet diskursens tilfeldighet. Foucault benekter allikevel ikke at forfatteren finnes i dag, men når den finnes er det fordi han blir gitt eller tar på seg denne identiteten.

Disiplinene er en tredje gruppe interne prosedyrer som begrenser diskursens tilfeldighet, de disiplinere hva som innen et spesielt gjenstandsområde eller vitensfelt kan sies og vites (Kristensen 1985:61). Disiplinene spiller også på identitet, men på en måte som motsetter seg kommentaren og forfatterens spill på identitet. Disiplinene gir betingelser eller regler som en må overholde for å kunne høre inn under disse. Disiplinene har nokså tydelige grenser, som det arbeides mye med å opprettholde. Innenfor en disiplin som medisinen for eksempel: innenfor sine grenser kan medisinen gjenkjenne sanne og falske påstander. Den identiteten disiplinene spiller på har form som en permanent bruk av, og dermed re-aktualisering av, reglene. Det viktige innenfor en disiplin er altså ikke en «*betydning, som kan genopdages, (kommentaren) eller en identitet, som må gentages (forfatteren); det, som forutsættes, er hvad der kræves til konstruktionen af nye udsagn*» (Foucault 1980:55).

Disse interne prosedyrene som er beskrevet ovenfor uttynner som sagt talen eller diskursen. Når det er sagt er det ikke slik at disse mekanismene kun er tvangsprinsipper. Det er også disse som kontinuerlig skaper diskursen eller talen. Men allikevel er de altså tvangsprinsipper som utøver tvang overfor diskursen. For å evne å se det positive med dem (at de skaper tale),

må en først også se det negative med dem (de skaper en bestemt tale, og utelukker andre taletyper).

2.4.2 Begrensningen eller ordningen av subjektenes tale

I tillegg til systemer for utelukkelse som gjennomsyrrer vårt samfunn, de interne prosedyrene som den enkelte diskurs bruker for å begrense (uttynne) seg selv, finnes det en tredje gruppe prosedyrer som retter seg mer spesifikt inn mot det enkelte talende subjekt, eller grupper av talende subjekt som er aktiv innenfor diskursen(e). Disse angir *«hvorledes en diskurs danner sine objekt, hvilke begrep som benyttes i denne sammenhengen, hvorledes utsagn modaliseres⁵ og stiliseres samt hvorledes den artikulerer sine tema og sin strategi»* (Uttaker 1984:107). De er ”regulerende regler som virker inn på alle individer som ønsker å ytre seg i det diskursive felt” (Hammer 1997:5).

Hva det enkelt subjekt kan si, og om det kan si noe, blir bestemt her. Gjennom disse prosedyrene blir hvilken type utsagn som er gyldig, hvilken stil og form disse utsagnene skal ha, og hvilke individ får innta subjekt plassering bestemt. Det handler om å pålegge individene som holder diskursene oppe regler. Det skjer her en uttynning av de talende subjekter, *«..ingen får adgang til diskursens orden med mindre han oppfyller visse krav, eller med mindre han, fra begynnelsen, viser sig egnet til at opfylde dem»* (Foucault 1980:59). Hvor sterke disse prosedyrene er avhenger fra diskurs til diskurs, mens noen er nokså åpne, er det dem som er åpne for svært få.

Eksempler på slike prosedyrer er ritualer som spesifiserer hva en kan si, de definerer egenskaper, bevegelser, oppførsler, omstendigheter osv. som individet må ha. Men ikke bare bestemmer de hva som kan sies, de fastsetter også virkningen av ordene overfor andre individ. På en gang fastsetter disse ritualene egenskapene til de talende subjekt og de rollene som passer for dem.

Foucault mener også at skrivehandlingen fører videre en prosedyre av hemmelighet og uutvekselighet fra de gamle talesamfunnene. Et ”talesamfunn” har som funksjon at det oppbeverer og frembringer tale. Denne talen sirkulerer i lukkede rom, og blir kun delt ut i overensstemmelse med strenge regler. Formålet med oppbevaringen av talen er at den skal

fremføres under bestemte regler. Men selv om målet er fremføring er det et element av hemmeligholdelse i det at ikke hvem som helst kan utføre skrivehandlingen, og de strenge reglene som er for hvem som kan få lese resultatet av skrivehandlingen. ”Lytteren” eller ”leseren” kan ikke være det samme som ”taleren” eller ”skriveren”, disse rollene kan ikke ombyttes. Det er skribenten som gir en særegen eksistens til skriften.

”De dokterinale grupper” ser i følge Foucault ved første øyekast ut til å være det motsatte av et ”talesamfunn”, ved at den i motsetning til talesamfunnene har en tendens til å bre seg, til å inneholde eller gi plass for mange individer. Doktrinene har en tendens til å bre seg, men opprettholder allikevel sin identitet. ”(..) og det er ved den fælles delaktiggjørelse i en og samme diskursmængde at individerne, de være seg lige så talrige, man vil, definerer deres indbyrdes tilhørsforhold” (Foucault:1980:62). Tilsynelatende er en stilltiende anerkjennelse av de samme sannheter og en verdsettelse av de samme diskurser det eneste som holder doktrinene sammen. Innenfor doktrinen forbindes individene med visse utsagn og de forbys alle andre. Slik jeg forstår det tilhører du allikevel doktrinen selv om du sier det forbudte utsagn, fordi doktrinen alltid viser tilbake på et tidligere tilhørsforhold (enn doktrinen). Men som motsvar mot disse forbudene mot utsagn er det noen utsagnstyper som forbinder individene innbyrdes, og dermed skjelner dem fra alle andre. ”Doktrinen udvirker en dobbelt underkastelss: de talende subjekter underkastes talerne, og talerne den, i det mindste mulige, gruppe af talende individer” (Foucault 1980:63).

Til sist nevner Foucault en fjerde prosedyre; ”den sociale tilegnelse af talerne” (Foucault 1980:63). Her tror Foucault at det særlig er utdannelse systemet som i det moderne samfunn er det redskap en kan oppnå adgang til hvilken diskurs som helst gjennom. Utdannelse systemer er et kontroll- og fordelingssystem i et samfunns forvaltning av viten (Kristensen 1985:63).

Gjennom den fremstilling som er gitt ovenfor kan det virke som om det er en lagdeling av systemer som ordner og regulerer diskursen(e). Det forbudte ord, oppdelingen av galskap og viljen til sannhet rammer diskursene utenfra. Kommentaren, forfatteren og disiplinen er diskursens egenkontroll, mens det talte ords ritualer, talesamfunnene, de dokterinale grupper

⁵ ”Modalitet (av lat.) (logikk), et uttrykk for hvorvidt et utsagn beskriver en mulighet, virkelighet eller nødvendighet. I første tilfelle er utsagnet problematisk (f.eks. sjøen kan være blå), i det andre assertorisk (f.eks.

og den sosiale tilegnelse rammer det talende subjekt, det laveste nivået. Dette er nok et litt for enkelt bilde. Alle disse påvirker hverandre, og setter grenser for hverandre og skaper hverandre.

2.4.3 Formasjonsregler, kunnskap og makt

Ovenfor ble de regler og prosedyrer som Foucault mener eksisterer i diskursen som diskursiv praksis viet plass. Dette er regler som gjelder for hva som kan og hva som ikke kan få eksistens i diskursen, for hva som skal tillegges vekt, og for hva som ikke skal tillegges vekt. Men disse reglene og prosedyrene som former kunnskap gir også et perspektiv på sannhet, på makt og på individet. Individet virker fanget. Det trår inn i en posisjon som allerede er bestemt for det, og taler en tale som er formet før individet taler den. Makten virker skjult, og vanskelig å identifisere, særlig med tanke på at makten ligger i formasjonsreglene og at disse reglene, denne regelbundenheten i diskursen ikke er synlig for dem som er i diskursen (de er seg uansett ikke disse reglene bevisst). For å forstå hvordan Foucault kan ha dette perspektivet på makten, kunnskapen og individet, hva dette perspektivet springer ut fra, må vi se nærmere på Foucaults produksjonsperspektiv. Innenfor dette perspektivet ser Foucault kunnskap som makt innenfor den sosiale ortopedi. *”Sosial ortopedi omfatter alt det som former eller produserer et individ innenfor et samfunn, samfunnets sosialiseringsapparat. Å se samfunnet som sosial ortopedi er samtidig å se samfunnet som makt. En makt som produserer individ og individet som produsert er underkastet ”* (Vårdal 1993: 68). En kan identifisere et samfunns sosialiseringsapparat, men dette er en utvidelse av det perspektiv vi hadde på diskurser i forrige del. Nå blir det knyttet nærmere til et spesifikt samfunn, det moderne samfunn, og identifiserer karakteristika ved dette samfunnets sosialiseringsapparat.

2.5 Foucault og galskap

Foucault bruker oppstillingen fornuft-galskap som eksempel på oppdeling og forkasting fra diskursen. Denne oppdelingen gjør at det som er av fornuften er relevant, og det som ikke er av fornuften er irrelevant. Boken *”Galskapens historie”* (Foucault 1992) beskriver hvordan atskillelsen av fornuft fra galskap førte til at det som ble kategorisert som galskap ble utelukket fra diskursen. Da en utelukket galskapen, utelukket en samtidig den gales tale som ikke lenger fikk mulighet til å delta i diskursen. Den gales tale eksisterer ikke lenger. For at den skal eksistere må den tolkes av fornuften.

sjøen er blå), i det tredje apodiktisk (f.eks. sjøen må være blå).”(Fokus 1998)

Når Foucault omtaler galskap (eller overgangen fra galskap til den sinnssyke) på denne måten, er det hvordan denne mekanismen (oppdeling og forkasting) fungerer spesifikt i det moderne samfunnet han beskriver. I resten av dette kapitlet er det Foucault sin beskrivelse av det moderne samfunn, og hans bruk av perspektivet som er beskrevet ovenfor det rettes fokus mot. Disse mekanismene får nemlig bestemte uttrykk i det moderne samfunn, på samme måte som en kan tenke seg at de vil få (eller har fått?) andre uttrykk i det postmoderne samfunn. Fokus i det følgende blir derfor på skillet mellom fornuft og galskap slik det fremstår i det moderne samfunn, og makten slik den fungerer i det moderne samfunn.

Vår forståelse av verden og de måter vi kategoriserer verden på blir formet gjennom diskurser som er underlagt en historisk forandring og forvandling. Dette gjør at Foucault ikke ser galskap i en kontinuitet, eller han ser ikke det som var ut fra det som er. Han frikobler utsagnene om galskap, og ser andre regelbundenheter enn den kontinuiteten vi tradisjonelt har sett fenomenet gjennom. Ut fra "galskap" går Foucault tilbake i historien, og ser at galskap ikke har vært det samme til alle tider.

Foucault begynner sin utlegning om galskapens historie med en beskrivelse av hvordan spedalskheten (!) ble utryddet, og spedalskhusene ble tomme *"Men det var noe som var mer seiglivet enn spedalskheten, og som holdt seg etter at spedalskhusene hadde vært tomme i årevis. Det var de verdiene og de fantasibildene som var knyttet til den spedalske person"* (Foucault 1992: 23). Det er mulighetsbetingelsen til samfunnets behandling av den gale Foucault beskriver her. I middelalderen var de gale en naturlig del av samfunnet, og kunne observeres i det daglige livet. Men på et tidspunkt begynte forskyvningen av de gale fra samfunnet. Dette var mange ulike prosesser, men resultatet var at den gale ble fordrevet fra samfunnet, utstøtt til utenfor bymurene. Foucault bruker ideen om, og den virkelige hendelse, "Narrenes skip", som et eksempel på dette (Foucault 1992:24-26). I renessansen ble den gale, ved ekskluderingen, gjerne "gitt" til sjømenn med det formål å få dem transportert bort (og dermed, med avstand, minske risikoen for at de skulle komme tilbake). Siden det var vanskelig å få satt de gale i land forble skipet i seilas. Men det var ikke bare denne praktiske betydning narrenes skip hadde, selv om en ikke skal redusere denne opplagte praktiske virkning (Foucault 1992:26). *"Galskapen ble den absolutte seilas eller vandring. Den gale var fanget av sin egen reise i den frieste og åpne av alle baner. Reisen symboliserte at galskapen alltid var under veis og aldri kunne klamre seg til noe"* (Vårdal 1993:61). Men på

samme tid ble den gale også innesperret (i de gamle spedalskhusene), bildet er ikke helt entydig.

Det er et brudd mellom at de gale var innlemmet i samfunnet til en eksklusjon av de gale. Dette bruddet blir foranlediget av, eller innevarslet av, en mengde endringer som skjer i middelalderen. Det skjer en forvridning fra redselen for døden til en redsel for galskapen, for galskapen er dødens nærver (Foucault 1992:30). Døden som tema blir skjøvet til side av galskapen, som igjen har en utbredelse som innevarsler en kommende katastrofe. Men det kommer også en moralsk dimensjon inn i det gale, galskapen fremstår som noe kvalitativt annet enn fornuften, galskapen er knyttet til menneskets svakheter, dets drømmer og illusjoner (Foucault 1992:38). I denne dimensjonen er ikke galskap det truende og det fremmede, men noe velkjent og nært. Disse og andre endringer gjør at klassisismens opplevelse av galskap vokser frem: *"Galskapen legger ikke lenger ut på en reise fra et sted i verden med kurs mot et sted utenfor den, den skal aldri mer bli den absolutte grensen som forsvinner i det fjerne. Den blir nå solid fortøyet midt i menneskenes og tingenes verden. Den blir holdt tilbake og holdt liv i. Dens bolig er ikke lenger et skip men et hospital"* (Foucault 1992:45).

Klassisismens opplevelse av galskap bærer preg av at dette er fornuftens eller kunnskapens tidsalder. Fornuften står for normalitet, som en norm for slik det skal være. *"Galskap blir uorden, unormalitet og ufornuft som må bringes til opphør. De gale sperres inne i interneringshus sammen med andre som kan true ordenen, moral og fornuft: fattige, homofile, kriminelle etc"* (Vårdal 1993:65). Seilasen til narrenes skip symboliserte de gales grensestilling, galskap var noe som var i en *overgang*, på en reise, mellom verden og det imaginære (Foucault 1992:27). Interneringen markerer en konkret *grense* mellom fornuften og galskapen, galskapen må ekskluderes fordi den truer fornuften, ikke fordi den er noe annerledes. *"Galskapen kan ikke være noe i seg selv. Den sees som fravær av fornuft, som ufornuft"* (Vårdal 1993:65). Galskapen har ikke eksistens i seg selv. Samtidig var galskapen, i den begynnende internalisering, allikevel fri i en forstand. Den var overlatt til seg selv innenfor murene. Fornuften blir beskyttet fra ufornuften, men samtidig blir også ufornuften, galskapen, beskyttet fra fornuften. Innesperringen var ikke et forsøk på å undertrykke galskapen, interneringen manifesterte bare *"hva galskapen var i sitt vesen: en manifestasjon av ikke-væren"* (Foucault 1992:106)

Som før nevnt plasserer ikke Foucault interneringen eksklusivt i klassisismen. Men det var i klassisismen de gale ble ”funnet” eller ”oppdaget” innenfor murene, og ”det var der- la oss ikke glemme det- de (psykiatrien) kom til å etterlate dem, ikke uten stolthet over å ha befridd dem” (Foucault 1992:48). Galskapen ble ”funnet” der de var internert sammen med en rekke andre grupper som de ble tillagt slektskap med. ”Frem til renessansen var oppfatningen av galskapen knyttet til imaginære transcendentе størrelser. Først i klassisismen ble den (galskapen) oppfattet gjennom en moralsk fordømmelse av lediggang og i en sosial immanens som var garantert av arbeidsfellesskapet”(Foucault 1992:62). Galskapen, gjennom sin manglende evne til å delta i arbeidsfellesskapet, overskrider samfunnets grenser, fjerner seg fra dette samfunnets ukrenkelige verdier. Samtidig viser galskapen grensene for samfunnet og samfunnets verdier. Arbeidstvungen i institusjonene var en etisk øvelse og en moralsk garanti samtidig. ”Den innsatte som kunne og ville arbeide, ble løslatt, ikke så mye fordi han igjen ble nyttig for samfunnet, men fordi han på nytt underskrev menneskelivets etiske pakt”(Foucault 1992:64).

Galskapen blir oppdaget, og den blir satt under et eksaminerende, individualiserende blikk. Psykiatrien får mulighetsbetingelser til å oppstå, og differensialiseringen og behandlingen av den gale oppstår. Først blir som nevnt denne gruppen skilt ut fra de andre grupper som var internert. ”Den gale skulle formes, tilpasses samfunnet og internalisere sin skyld og sitt samvittighetsnag. Over tid måtte dette prosjektet tvinge fram en større differensiering av galskapen. Det ble nødvendig å skille mer konsekvent mellom de som lot seg forme, og de som tilsynelatende ikke lot seg påvirke” (Froestad 1995:69). Målet er å tilbakeføre den gale til samfunnet. Dersom galskapen blir helbredet skjer en renormalisering. Den gale er ikke lenger beskyttet fra fornuften gjennom at det var vanskelig å kategorisere den gale. Den gale blir eksaminert, vurdert og behandlet. Det hele blir mer aggressivt når målet er å bringe den gale tilbake til samfunnet, tilbake til fornuften.

2.6 Foucault og makt

Vi har fått antydning at Foucault sitt perspektiv på hvordan diskursene regulerer seg selv henger nært sammen med hans perspektiv på makt. Diskursen er ikke bare noe som viser at det finnes makt og kamp om makt, men diskurser er det som ”man kæmper for, det, man kæmper i, den magt, man søger å bemæktige seg”(Foucault 1980:44). Foucault sitt perspektiv på makt er annerledes, også innefor den sosialkonstruktivistiske tradisjon (Gåsemyr 1998:114).

Foucault gir et alternativ til et perspektiv der makt innebærer å ha makt over noen eller noe, og at en kan identifisere hvem som har makt, for i det moderne samfunnet er makten usynlig. Vi "lurer oss selv" når vi mener å kunne identifisere sentrum for makten, fordi makten er overalt – makten er i reguleringen av talen. *"Foucault's account demonstrates that modern power is "capillary," that it operates at the lowest extremities of the social body in everyday social praxes, since these praxes presuppose that power resides solely in the state or economy"* (Fraser 1989:18). Makten er ikke bare over alt, den er også på alle nivå i samfunnet, i alle handlinger vi gjør, i alle tanker vi tenker og i alle setninger vi formulerer.

Det at makten er usynlig er noe som kjennetegner det moderne samfunnet. Makten kan ikke lenger festes til den eller den stillingen, institusjonen eller organet, for makten gjennomsyrrer hele samfunnet. En kan ikke analysere makten ut fra subjektens ståsted, som i marxistisk og liberalistisk teori, der den marxistiske teorien viser hvordan makten gjør at utfallet av produksjonen blir tatt fra arbeiderene, og den liberalistiske teori viser hvordan det er markedet som har makt til å bestemme lønnen (Gåsemyr 1998:115). Denne måten å analysere makten på, må en gå bort fra. *"Makten må heller tolkes som et nett av stadig spente, stadig virksomme relasjoner enn som et privilegium man kunne være innehaver av. Som modell av makten må man heller bruke den stadige kamp enn en kontrakt som innebærer en overdragelse eller en erobring av et område."* (Foucault 1994:29) Det er dermed slik at makten *"snarere utøves enn eies"* (Foucault 1994:29). Derfor presenterer ikke Foucault et dualistisk syn på makt med undertrykkerne på den ene siden og de undertrykte på den annen. Makt er ikke noe som *"i likhet med en forpliktelse eller et forbud, utelukkende utøves over dem som "ikke har den"*" (Foucault 1994:29), makten omslutter også dem som utøver den, de er også "under makten"⁶.

Dermed er ikke det viktige hvorvidt makten er legitim eller illegitim, positiv eller negativ, den kan være alt dette. Hvis en tenker på makten som legitim eller illegitim, positiv eller negativ, så tenker en på makten som noe som kan eies. Det er når noen "eier" makten, og kan identifisere makten at en også kan si hvorvidt makten er positiv eller negativ. Men, dette betyr ikke at makten er "tannløs" hos Foucault, at den ikke produserer noe. Makten er produktiv, og

⁶ Men dette vil ikke si at en alltid er fanget av makten. Foucault sier at "This would be to misunderstand the strictly relational character of power relationships. Their existence depends on a multiplicity of points of resistance: (...)" (Foucault 1990:95).

den produserer tale. Slik er det ikke lenger et spørsmål *hvem* eller *hva* som har makten, det viktige er *hvordan* makten faktisk fungerer (Schmidt 1985:23).

Når fokuset er på *hvordan* makten fungerer blir kunnskap viktig. Kunnskap og makt er ikke to uavhengige størrelser, men de er tett sammenvend. *”Det må heller innrømmes at makten frembringer kunnskapen (og da ikke rett og slett ved å gi den gode kår fordi den er tjenlig, eller ved å anvende den fordi den er nyttig.) makt og kunnskap forutsetter hverandre gjensidig. Intet maktforhold uten at det dannes et kunnskapsområde, og heller ingen kunnskap som ikke på samme tid forutsetter og danner visse maktforhold”*(Foucault 1994:30). Igjen er den bevisste, styrende makt fraværende. Det er konstellasjonen makt og kunnskap (kunnskapsmakten) som er viktig, makten skaper kunnskapen fordi den er en forutsetning for makten. Det er altså ikke et eller flere "bevisste subjekt" som sitter og skaper diskursen, men det er i en symbiose mellom disse to, kunnskap og makt, at disiplinen har sitt utgangspunkt.

Det å ha makt over, maktrelasjoner og kommunikasjon danner seg etterhvert i blokker, disipliner, som har ulik vektlegging på hvert av de ulike forholdene. Slik former makten oss. Foucault er ute etter å formulere en mer allmenn bestemmelse av vår egen samfunnsform. Dette gjør han ikke utfra samfunnets industrielle produktivkrefter (industrialisme) eller utfra dets økonomiske system (kapitalisme), men utfra den måten samfunnet former og kontrollerer individ på. Dette perspektivet gjør at Foucault karakteriserer det moderne samfunn som et disiplinært samfunn. Det er ved en kombinasjon av makt og kunnskap at vi har fått det disiplinære samfunn. *«For Foucault er det disiplinen som utgjør det moderne samfunns spesifikke maktmekanisme.»* (Berntsen 1998:38). Når Foucault viser hvordan man i begynnelsen av forrige århundre stod ovenfor en fremvekst av nye disiplinære institusjoner som asyl, fengselet, skolen og militærvesenet, er det hvordan disiplinen kom til å bli en maktmekanisme han viser. For ut fra disse institusjonene spredte disiplineringen seg til hele samfunnet, og førte til at alle individ ble disiplinert inn under det samfunnets kontroll som det inngikk i. Alle i samfunnet er underlagt maktmekanismer som skal virke normaliserende, men som også virker sanksjonerende hvis disse mekanismene trues. (Uttaker:1984:162-163). Resultatet av en slik sanksjon kan være utelukkelse fra samfunnet.

Maktrelasjoner og kommunikasjon er tett sammenvevd i samfunnet og dets institusjoner. Makt⁷ berører menneskers liv gjennom deres sosiale praksis. Denne moderne form for makt holder en lav profil, men siden den styrer oss til og med i livets små detaljer er den mye mer penetrerende enn den subjektifiserte makt. Den reelle makt over oss er det derfor ikke lenger Storting, regjering, rettsvesen osv. som har, men den makt kommer til syne i hvordan livet vårt innrettes. ”Altså: *De disiplinære institusjoners permanente straffemyndighet som gjennomtrenger alt og kontrollerer alle øyeblikk, sammenligner, differensierer, hierarkiserer, homogeniserer og utelukker. I ett ord: Den normaliserer.*” (Foucault 1994:165).

Den store forandringen i det moderne samfunn er at makten er avpersonifisert, og maktstrukturene er anonyme. «*Det moderne mennesket dannes, produseres og opprettholdes som objekt for en makt det samtidig ikke selv er subjekt i forhold til. Dette er mekanismer som også samtidig søker kunnskap om det enkelte menneske, som objekt for en makt blir også individet objekt for en kunnskap.*» (Berntsen 1998:38). Slik dannes det moderne mennesket gjennom mekanismer som søker kunnskap om det enkelte mennesket. Den stadige eksaminering eller undersøkning av mennesket er et ledd i den sosiale kontroll av den enkeltes individualitet (Berntsen 1998:39).

2.7 Hvordan fungerer makten?

I forrige del ble det vektlagt at det viktige spørsmålet hos Foucault ikke er hva makten er, men hvordan makten fungerer. ”*Den moderne samfunns fremkomst markerer et brudd i menneskevitenskapens historie. Fra at gale, homofile, arbeidsløse, kriminelle etc. utstøtes og ekskluderes fra samfunnet, til at de utstøtes for å integreres. Gale, homofile, kriminelle etc. får plass inne i ”det sanne”*” (Vårdal 1993:68). Utviklingen av fengselet som straffemetode er viktig her, for gjennom denne konstrueres den kriminelle (Foucault 1994). Overgangen til fengselet som straffesystem var en overgang fra grusom kroppslig tortur som straff til en, etter våre standarder, mye mer human metode. En overgang fra en høylydt, voldelig straff synlig for alle til en rolig, ”human” straff, utlukket fra samfunnet. Men, humaniseringen av

⁷ En understrekning av forholdet mellom ”makro” og ”mikro” makt: Den ene kan ikke deles til å bli den andre, og den andre kan ikke ganges til å bli den ene. ”*Foucault skelner mellom magten som navnet på den kompliserte situasjon og så magten mikrofysik, som er magten effekter i detaljene, på kroppen, i klasseværelsene og i familiene f.eks. (.....)Man kan altså ikke systematisere ”den store makt” ut fra alle de små effekter. Magten er altså et navn, en metafor ville Nietzsche si. Det vi kaller magten er der, og i neste omgang kan vi spørre til dens verdi.*” (Schmidt 1985:23-24).

straffemetodene betyr ikke *”mildning af straffen men overgangen til en ny teknologi”* (Schmidt 1985:22).

Denne overgangen til en ny ”maktteknologi” er ikke bare noe som angår fengselsvesenet, sier Foucault. I hele samfunnet får vi en overgang i fra en situasjon der de mange ser de få (offentlige avstraffelser) til en situasjon der de få ser de mange (vokterne overvåker de innsatte). Han beskriver hvordan denne overgangen til fengselssystemet bunner i at det oppstår kunnskap om individene, og kunnskapen gjør at ”forbryteren” oppstår. Det er ikke så mye den begåtte forbrytelse som står i fokus. Det blir gitt fengselsstraff uansett hvilken forbrytelse som blir begått. Den viten som oppstår er individualiserende, og denne viten fester seg i hele samfunnet. Den handler ikke så mye om den begåtte forbrytelse som *”..de mulige farer individet skjuler i sitt indre, farer som kommer til uttrykk i den observerte daglige adferd.”* (Foucault 1994:116). For å forstå overgangen og hvordan Foucault kan mene at denne skjer i hele samfunnet, må vi se på hvordan denne kunnskapen om individene oppstår.

2.7.1 Det disiplinære samfunn

Disiplin var ikke noe nytt på 1600 t, ei heller på 1700 t og 1800t. Disiplin var viktig i hæren, i arbeidet og ved religionsutøvelse (for eksempel klosterlivet), disiplinen var viktig innenfor avgrensede sfærer. Men, Foucault mener at i løpet av det 17. og 18. århundre ble disiplinen den vanlige formen for herredømme, den altomgripende formen for herredømme (Foucault 1994:127). Det som disiplineres er ikke bare kroppen (som ved tortur), men disiplinen blir videre, den blir mer elegant. Den trenger ikke lenger de høylytte pinsler og ordrer, men oppnår likevel mer. De disiplinære metoder som nå blir den allmenne form for herredømme er stille og gjør seg ikke bemerket. Disiplinen atskiller makten fra kroppen (Foucault 1994:127). *”Dersom den økonomiske utbytting består i å adskille arbeidskraften fra arbeidsproduktet, kan vi si at for kroppens vedkommende oppretter den disiplinære form for tvang en tvungen forbindelse mellom en øket ferdighet og en skjerpet underkuelse.”* (Foucault 1994: 127 – 128). Denne disiplinen er ikke *en* metode, eller noe som oppstod eller plutselig ble oppdaget. *”En mengde små og store prosesser, som ble til på forskjellig vis og på forskjellige steder, men som falt sammen med hverandre, gjentok, etterlignet og støttet seg til hverandre – skjønt de hadde hvert sitt anvendelsesområde – disse fløt sammen til én bevegelse, og etter hvert tegnet konturen seg av en almen metode.”* (Foucault 1994:128).

Disse små og store prosessene ser Foucault særlig i militæret, fengslene, skolene, sykehusene og i arbeidslivet. Hvis en ser på alle disse prosessene hver for seg så ser det hele tilforlættelig og naturlig ut. Det er først når man tar et skritt tilbake og prøver å skaffe seg et overblikk at en klarer å se det finmaskede systemet som utbreder seg og som er det disiplinære samfunn. Disiplinens teknikker er detaljstyring. Gjennom et nett av detaljer styres hele vårt liv. Ikke bare slik at vi gjør som disiplinen vil, men også at vi tenker som disiplinen vil at vi skal tenke. Som en helhet innebar de små og store prosessene endringer som preger hele vårt samfunn. *”Kort sagt: De disiplinære metoder er helheten av de bittesmå tekniske oppfinnelser som har gjort det mulig å øke menneskemengdenes nytteeffekt ved å minske ulempene ved den øvrighet som styrer dem for nettopp å gjøre dem nyttige. En mengde, hva enten det er en fabrikk eller en nasjon, en hær eller en skole, når disiplinens terskel når forholdet mellom denne nytte og denne ulempe er gunstig”* (Foucault 1994:195).

Det som har drevet disiplineringen fram er ikke det onde, en ond hersker eller lignende. Det som har drevet det fram er vårt, menneskenes effektiviseringsbehov. Endringene har hele tiden vært nyttige for at vi mennesker skal yte mer, at vi skal kunne gjøre bedre bruk av hvert enkelt menneske - øke nytten av menneskemengden.

Utgangspunktet var at en begynte å rette fokus mot kroppen, mot det å få kroppene til å jobbe sammen mest mulig effektivt gjennom å lage regler for det. Hvor mange centimeter hvert skritt hos en marsjerende tropp skulle være, for eksempel. En annen teknikk som ble utviklet var inndeling, enten en tenker på inndeling av mennesker eller sykdommer. Som de andre teknikker var heller ikke denne noe nytt, men omfanget var nytt. Å få kontroll over tiden ble et viktig redskap i denne prosessen. En laget detaljerte oversikter over hvordan tiden skulle brukes, hvilke handlinger som skulle etterfølges av hvilke, for å utnytte tiden best mulig. Dette å organisere menneskenes, individenes dannelse og utvikling etter tid, bredte seg mer og mer. Tiden ble inndelt i segmenter som fulgte etter hverandre, disse tidssegmentene ble organisert, og til slutt markerte en formell prøve avslutningen av det enkelte tidssegmentet. Hvert individs nivå eller rang kunne så leses ut av hvor han befant seg i tidssegmentene. En siste teknikk som Foucault fremhever kaller han kombineringen av krefter. Samordningen av de ulike menneskene må skje på en slik måte at det gir full effekt.

Makten og dens teknikk, disiplinen, er produktiv. Gjennom alle de teknikker som er beskrevet overfor fremstår individet. Individet blir inndelt, kontrollert, dets utvikling nøye overvåket og

klassifisert og dets samspill med andre mennesker underlegges effektivitetskrav. Individet blir skapt, det er ikke lenger hvilken familie en kommer fra som bestemmer hvilken status en har (iallfall ikke bare), det er ens plassering, i hvilken inndeling en havner, på hvilket nivå en er og hvilken utvikling en har (hatt). Men samtidig er det også individet som skaper disiplinen, og holder makten oppe. Dette paradokset gjør at det nødvendig å utdype nærmere karakteristika ved det individet som oppstår, og hvordan dette individet både er et objekt for og et resultat av – disiplinen og den kunnskap som oppstår som et resultat av denne.

2.7.2 Individet som blir skapt gjennom disiplins virkemidler

Et mylder av mennesker, en masse, er vanskelig å få oversikt over og det er vanskelig å forutsi hva en slik masse kan komme til å gjøre. Dette er makthaverne sitt dilemma. Som vi så har dette dilemmaet tidligere funnes sin løsning i bruk makt, der vissheten om at andre hadde mer av denne var det som sørget for at menneskemassen gjorde det makthaverne ønsket.

Gjennom disiplinering dresseres dette menneskemylderet til et mangfold av individuelle elementer. Individet blir resultatet av disiplineringen. Dette skaper en litt pussig situasjon. De individene som er målet for disiplineringen er samtidig redskapet som blir brukt for at disiplineringen skal skje. En ser ikke lenger en sterk øvrighet som styrer gjennom sin overmakt og sine voldsomme maktdemonstrasjoner, men øvrigheten er en ”økonomisering med alt og alle” (Foucault 1994:155).

Alle de små teknikkene som disiplineringen består av dominerer til slutt helt de gamle maktformene, og endrer dem slik at deres mekanismer og metoder blir de samme som disiplineringens mekanismer og metoder. Det er med andre ord ikke en erstatning vi ser, men mer en ”overtakelse” av mekanismer og teknikker. Hva er det som gjør at disiplins metoder til sist blir så å si enerådende?. ”Disiplins suksess skyldes utvilsomt at dens virkemidler er så enkle: Det hierarkiske blikk, den normaliserende sanksjon og deres kombinasjon til en særskilt metode, nemlig eksaminasjonen” (Foucault 1994:155).

Den hierarkiske bevoktning, det at alle har noen over dem som bevokter dem, er et av disiplins virkemidler. Dette virkemidlet er avhengig av at en har mulighet til å observere, og derfor blir blant annet militærleiren innrettet slik at det skal være optimal mulighet for dette. Det ble altså rene arkitektoniske resultater av dette, bygningene (bla. skolen) ble innrettet slik at de kunne være bevoktningsapparat. ”For å holde disiplin må man kunne

tvinge ved hjelp av blikket. Man trenger et apparat hvor muligheten for å se i seg selv utgjør en maktfaktor, og hvor de som tvinges er klart synlige.” (Foucault 1994:155).

Den normaliserende sanksjon er et virkemiddel som sørger for at en føler at en har gjort noe galt når en ikke har fulgt opp den normen som disiplinen setter. Det er en liten straffende instans for hverdagslivet. Denne tar seg av ting man ikke skal gjøre, men som det ikke er forbudt å gjøre. Gjennom sanksjonen reduseres avvik fra normen eller normalen. Men denne sanksjon er ikke utelukkende negativ, den trår ikke bare i kraft når en har gjort noe som ikke en bør gjøre. Det er heller ikke slik at det bare finnes rett og galt, men det finnes graderinger av, og mellom, begge disse.

Den normaliserende sanksjon kan ha form av belønning når en holder seg innenfor ”normalen”, eller er et forbilde i den forstand at en følger opp normalen i alt. Ja faktisk blir det fremhevet at belønning kan være mer nyttig enn straff, fordi en da kan være mer sikker på at individet vil ønske å følge opp for å få mer belønning. Foucault kaller dette et dobbelt system av ”gratifikasjon-sanksjon” (Foucault 1994:163), der avstraffelsen bare er ett moment. Resultatet er uansett ”gode”, mindre gode, ”dårlige” osv. elever / mennesker. Dermed er det ikke bare handlingene som vurderes (gode og dårlige handlinger) men elevene (gode og dårlige elever). *”I én forstand fremtvinger normaliseringen homogenitet. Men den individualiserer også, ved at den gjør det mulig å måle avvikene, bestemme nivåene, fastsette spesialitetene og dra nytte av forskjellene ved å tilpasse dem hverandre.”* (Foucault 1994:166).

Dette gjør at straffesystemet blir en kilde til kunnskap om individene, kunnskap om hvorvidt de er gode eller dårlige. Målet er at individene/elevene skal ligne på hverandre, straffene normaliserer, men også å oppnå kunnskap om hvorvidt individene ”ligner på hverandre”. Individualiteten blir skapt. Og det er avviket referert til normen, som er det en blir inndelt etter. *”Etter hvert som herredømmet blir mer anonymt og funksjonelt, tenderer undersåttene mot å bli sterkere individualisert(...) ved ”avvik” snarere enn dåder. I et system av disiplin er barnet mer individualisert enn den voksne, den syke mer enn den friske, den sinnssyke og lovovertrederen mer enn den normale og lovlydige.”* (Foucault 1994:173).

Fangen, den syke, og eleven, alle skal de normaliseres inn i samfunnet. *” Det konstante skillet mellom det normale og det unormale, som ethvert individ er underkastet, bevirker at den*

tvedelte stempling og den spedalskes eksil fortsetter den dag i dag, om enn på helt andre områder. Forekomsten av teknikker og institusjoner som skal måle, kontrollere og forbedre de unormale, gjør at de disiplinære virkemidlene som frykten for pesten i sin tid påkalte, tas i bruk. Alle de maktmekanismer som også i våre dager omgir den unormale for å merke ham ut og forandre ham, er sammensatt av disse to former, som de nedstammer fra.” (Foucault 1994:179). Teknikkene og institusjonene som oppstod i det moderne samfunn gir *mulighetsrom* for disiplineringen. Disse har til slutt gitt det resultat at avvik er patologisk, det er unormalt, og ut fra at vi finner ut hva som er unormalt, konstitueres det normale. De som ikke passer inn teller derfor ikke, de er umyndige. Individet underkaster seg dette, for å kunne få ta del i samfunnslivet.

Disse to virkemidlene: det hierarkiske blikk og den normaliserende sanksjon fremstår begge i kombinasjon med metoden eksaminasjon. Bevoktningen og normaliseringen forbindes i denne metoden. *"Eksamineringen er et normaliserende blikk, en bevoktning som gjør det mulig å stemple, klassifisere og straffe individene. En eksaminasjon gjør individene synlige på en slik måte at de kan differensieres og bli gjenstand for sanksjoner."*(Foucault 1994:167). En eksaminasjon er et ritual der individet står i fokus. Foucault viser hvordan eksaminasjons-teknikkene har utbredt seg, og gjør dette gjennom å bruke visitten ved sykehusene som eksempel. Visittene er en del av måten sykehusene og legene fungerer som eksaminasjons-apparat, slik som også skolen gjør det.

Gjennom eksaminasjonen oppnåes kunnskap om individene. Ordningen med eksamener og eksaminasjoner fører til at en viss form for maktutøvelse knyttes til en viss type kunnskap. Ved eksaminasjonsteknikkene skjer det noe med hvem som er synlig i situasjonen. I den tradisjonelle maktutøvelse har det vært den eller de som utøver makten som har stått i fokus. Det er hvor storslåtte og mektige de er som har vært det synlige i situasjonen. Foucault hevder at ved eksaminasjonen snues dette fokuset og det er den som undergår maktutøvelse som er i fokus. Makten er usynlig, mens de som ligger under makten blir ekstremt synliggjort – de blir gjort til objekter.

Gjennom eksaminasjonen (denne eksaminasjonen er til "individets beste") skapes det Foucault kaller en dokumentert individualitet. Dette blir en nøyaktig skriftlig nedtegnelse over

kroppen og tidsbruken. Det dannes en "skrift makt",⁸ det som definerer hvem en er finnes i det skrevne ord. Dette blir brukt til å bestemme hvorvidt pasienten simulerer eller ei, hvilke ferdigheter eleven har, og hvilken utvikling begge har hatt. Dette utvikler seg til koder for beskrivelse (som f.eks. karakterer).

Resultatet av at hvert individ blir dokumentert er at hvert individ blir et "kasus". Dette kasus betegner hvorvidt pasienten er frisk eller syk, hvilke muligheter der er for helbredelse, om eleven er dum eller flink, og hvilke muligheter den har for kunnskapstilegnelse. Eksamener og eksaminasjon gir individuelle forskjeller på en "vitenskapelig" måte. *"Skolens rom fungerer ikke bare som en læremaskin, men også som en maskin som bevokter, lager hierarkier og utdeler belønninger"* (Foucault 1994:136). Den gir "sannheten" om individet, den enkelte blir definert gjennom det som gjør ham eller henne særegen, spesiell.

Konklusjonen blir at ut fra eksamen og eksaminasjon blir individet både en virkning av disiplinen og det som "ligger under" disiplinen. Det blir både en virkning av og en gjenstand for makt og kunnskap. Denne kombinasjonen av overvåkning og normalisering ivaretar disiplinens oppgaver. Individet blir skapt, inndelt, klassifisert, vurdert og deretter plassert der det hører hjemme. *Det Normale får fotfeste som et tvangsprinsipp når det innføres standardisert undervisning og lærerskoler."* (Foucault 1994:166).

Gjennom disiplineringsen skapes individet. Den hierarkiske bevoktning og den normaliserende sanksjon, begge i kombinasjon med eksaminasjon er disiplinens teknikker i det disiplinære samfunn. Disse disiplinære mekanismene er instanser for individkontroll og fungerer på en dobbel måte: De deler opp og stempler individene (som gal, ikke-gal, farlig, ufarlig, normal, unormal), samtidig som de bruke makt for å plassere individene "der de hører hjemme" og derved differensiere dem " (*Hvem er vedkommende? Hvor bør han være? Hvordan skal han karakteriseres? Og også: Hvordan kan man angi hans signalement? Hvordan kan man på en individuell måte holde ham under konstant bevoktning?*)" (Foucault 1994:179).

⁸ Jamfør Juklerød saken

2.7.3 Panoptismen

Disiplinens virkemidler perfektioneres i panopticon⁹. Panopticon er en arkitektonisk tilrettelegging som gjør at en vokter kan se alt som skjer, uten at de som blir observert kan se vokteren. Det er derfor også mulig for andre enn vokteren å gå inn for å observere. *”Alt i alt snur man på hodet fangehullets prinsipp, eller rettere sagt: Av dets tre funksjoner – å innesperre fangen, berøve ham lyset og skjule ham – beholdes bare den første. Fullt lys og vokterens blikk er snedigere enn mørket, som i grunnen gir beskyttelse. Synligheten er en felle”*.(Foucault 1994:180). Det som skjer er at de innsatte, eller de som blir observert, selv danner grunnlaget for det herredømmet de lever under.

Som nevnt kan de som blir observert ikke se den som observerer. De kan da heller ikke vite om det er noen som observerer. Og her ligger det ukontrollerbare, som gjør at makten fungerer automatisk. Det eneste en vet er altså at en alltid kan bli sett. *”Bevoktingens virkninger er permanente, selv om den som handling betraktet ikke pågår uavbrutt. Maktens fullkommenhet gjør at det nærmest blir overflødig å bruke den”* (Foucault 1994:180). Det som observeres vet at de kan bli observert, og det er dette som danner grunnlaget for det herredømmet det selv lever under.

En kan aldri vite helt sikkert at en blir observert, men en kan heller ikke vite helt sikkert at en ikke blir observert, en vet at en alltid *kan* bli iaktatt. I dette at hvem som helst kan være den som observerer ligger også et element av usikkerhet. Det at en ikke kan se dem som observerer, gjør også at herredømmet er helt uavhengig av den som utøver det. At en ikke har kunnskap om hvem som til enhver tid iakttar, gjør også at en ikke kan vite hvilke intensjoner den som overvåker har, en vet ikke hvilket motiv vedkommende har.

Panopticon innebærer også en inndeling av dem som observeres. I Panopticon sin rene form var menneskene delt inn i celler, et menneske i hver celle. De kunne alle observeres sentralt av den i tårnet, men de kan verken se, eller kommunisere med hverandre. Dette garanterer at det hersker orden. *”En reell underkuelse oppstår mekanisk av en fiktiv relasjon. Derfor er det unødvendig å gripe til maktmidler for å tvinge den domfelte til å oppføre seg pent, den*

⁹ Panopticon er hos Foucault idealtypen for den disiplinerende maktmekanismen, den står for en metode som gjør det mulig å overvåke de mange for de få. Panopticon er et ord sammensatt av det greske ord for ”all-” og for

sinnssyke til å være rolig, arbeideren til å arbeide, skoleeleven til å være flittig, eller den syke til å følge legens forordninger” (Foucault 1994:182). Det at en vet at en er synlig lar en virke på seg, en tar det opp i seg selv og sin egen oppførsel, ”internaliserer herskeforholdet”, og blir på denne måten opprinnelsen til sin egen underkuelse.

Det er ikke det at en blir observert i seg selv som gjør at det oppstår et herskerforhold, men det at vissheten om at en blir observert gjør at en innretter seg deretter og lever opp mot normalen, gjør det en bør gjøre. *”Kort sagt: Maktutøvelsen arter seg ikke her som en utvendig, rigid tvang eller tyngsel. Den er subtilt til stede i de virksomheter som kontrolleres, og øker deres effektivitet ved selv å forsterke sitt maktgrep. Panoptismen er i stand til ”å reformere moralen, beskytte helsen, gi ny kraft til arbeidslivet, spre kunnskapen, lette de offentlige oppgaver, gjøre økonomien solid og løse, i stedet for å hugge over, fattiglovens gordiske knute – alt dette ved en enkel arkitektonisk idé”* (Foucault 1994:185).

Hver minste detalj kan observeres, og hver minste detalj er viktig. En ser ikke bare de store bevegelser og handlinger, men hver minste detalj av det som blir utført. Og ut fra disse detaljene dømmes mennesket, og det dømmer seg selv. For hvert eneste menneske har ulike detaljer. Ting ved menneskets liv, detaljer om man vil, kan fortelle om denne forbryteren kan reformeres, og eventuelt hvor lang tid det vil ta å reformere vedkommende. *”Takket være sine observasjonsmekanismer, er innvirkningen på menneskenes atferd dyptgående. Øket viten kommer i tillegg til de øvrige maktmidler, og avdekker erkjennbare objekter overalt hvor herredømmet utøves”*(Foucault 1994:183).

Vi har i det foregående sett at makt og kunnskap er uatskillelige hos Foucault, i en slik grad at vi kan bruke ordet kunnskapsmakten. Det finnes ikke et kunnskapsområde som ikke involverer makt, og det finnes ikke makt der det ikke er et område for kunnskap. Samtidig har vi sett at makten hos Foucault blir et eneste altomfattende blikk som ligger i vissheten av å bli sett. Ved å gjøre blikket til sitt eget, ved å anvende det på seg selv gjør individet seg til objekt og blir sin egen vokter. Gjennom å ta seg selv som objekt blir han også subjekt. Enkelt individet blir produsert gjennom *”fordeling og klassifisering, maksimal utnyttelse av krefter og tid, sammenkjedingen av tidsserier, optimal sammensetning av ferdigheter – altså*

det som har med synet å gjøre. Her brukt som et redskap til å ”se alt”. Oversetters forklaring i Foucault 1994:179.

fabrikkering av den cellepregete, organiske, genetisk og kombinatoriske individualiteten”(Vårdal 1993:71).

2.8 Perspektiver for analysen

I analysen er det Foucault sitt blikk jeg ønsker å bringe videre. Det er hans perspektiv på hvordan diskurser blir kontrollert og regulert, hvordan makten i det moderne samfunn er situert i diskurser og tett sammenvevet med kunnskap, og hvordan mennesket blir disiplinert i det moderne samfunnet. Foucault setter opp noen metodekrav for denne type analyse, Vi må *«..problematisere vor vilje til sandhed; genoprette karakteren af begivenhed ved diskursen; samt endelig ophæve signifikantens overherredømme»* (Foucault 1980:67). Disse metodekravene vil bli kort skissert opp i det følgende, før jeg vil gå over til å redegjøre nærmere for det analyseperspektivet som vil bli benyttet i dette prosjektet.

Det første metodekrav Foucault stiller er at vi må gjenopprette karakteren av begivenhet ved diskursen. Dette motsetter seg den tradisjonelle idehistorie sin vektlegging av at diskursen blir skapt¹⁰. Tradisjonelt har en ment å kunne se diskursens kilde tydelig. Dette stiller vi nå spørsmål ved. Når vi ikke lenger tar for gitt at den kilden vi ser for diskursen er diskursens kilde, må vi også ta farvel med at vi kan se prinsippene for diskursens fremvekst og deres kontinuitet i forfatterens, disiplinen og viljen til sannhet sin positive rolle. Dette gjør at en først må identifisere den rolle forfatteren, disiplinen og sannhetsviljen har i en diskurs (se diskursen slik vi tradisjonelt har sett den), før vi kan påpeke at diskursen ikke blir skapt av disse, men at disse bare er mekanismer som tilskjærer diskursen. I stedet for å ta utgangspunkt i subjektene, kan det *”lade sig gøre at påvise de positioner og funktioner diskurserne stiller til subjekternes rådighed!”* (Schmidt 1985:13).

I det følgende skal vi prøve å legge til grunn dette prinsippet for omveltning. I stedet for å fokusere på den positive rollen til forfatteren og disiplinen og sannhetsviljens rolle (skaper tale), vil vi prøve å gjenkjenne den rollen som de har, nemlig at de går inn i et negativt spill om tilskjæring og uttynning av diskursen (skaper en bestemt type tale). Dermed blir det mest

¹⁰ Diskursen blir ”skapt” også hos Foucault, men ikke av individer, organisasjoner eller lignende, men av en tilskjæring av diskursen gjennom anonyme prosedyrer eller mekanismer.

interessante hva som ikke får plass i diskursen og hvem som blir gitt betydning for diskursens utvikling.

Det andre metodekrav som Foucault vektlegger involverer rekkefølgen eller kontinuiteten i diskursen. Dette prinsippet motsetter seg det tradisjonelle prinsippet om enheten og er et prinsipp for diskontinuitet. Ut fra dette må en se på diskursene ikke som kontinuerlige enheter, men som diskontinuerte praksisformer som krysser hverandre og av og til støter opp i hverandre, men som like gjerne kan utelukke hverandre. Dette betyr også at en hele tiden må være klar over de prinsippene for uttynning som ligger til grunn for det som blir sagt- de interne prosedyrene – ikke en naturlig evolusjon. At noe har skjedd har utelukket noe annet.

Det er imidlertid viktig at en ikke tror at en kan finne den frie tale eller sannhet under disse prinsippene for uttynning. For det er prinsippene for uttynning som skaper den talen en ser, under denne talen er det ingen tale. En kan ikke avdekke hvordan disse prinsippene bestemmer hva som blir sagt i diskursen, og under dette finne ”sannheten” eller den ”sanne” eller ”egentlige” diskurs om taperne. Dette kolliderer allikevel ikke med at hvis en hadde hatt andre prinsipp for uttynning så kunne en ha fått en annen tale. Dette leder oss over til et tredje metodekrav. En må ikke tro at det bare er å tyde diskursen ut fra den talen vi observerer. Vi må oppfatte talen som en vold som vi gjør på tingene. Språket er en praksis som vi pålegger tingene, og det er i denne praksisen at talenes begivenheter finner sitt prinsipp for regelmessighet. Dette antyder en ganske direkte relasjon mellom diskurs, viten og makt, at diskursene og produksjonen av viten i seg selv er maktstrategier (Kristensen 1985:63). Metodekravet er da at en er seg bevisst at det er en regelmessighet i talen. Og at dette prinsippet om regelmessighet motsetter seg det tradisjonelle idéhistoriske prinsipp om originaliteten i talen. Språket er på denne måten en begrensning som ligger på tingene.

Det fjerde metodeprinsipp er at en må se på viktigheten av en mulighetsbetingelse for at diskursen skal kunne oppstå. Denne mulighetsbetingelse motsetter seg den tradisjonelle idéhistoriske prinsippet om at en skal se på den enkelte diskurs i sin betydning. I stedet for å gå fra diskursen til denne diskursens indre og skjulte kjerne, må en gå til, og vektlegge, diskursens eksterne mulighetsbetingelser. Disse mulighetsbetingelser er det som gir begivenhetene sin tilfeldige rekkefølge og setter grensene for dem. *”Han ville interessere sig for de positivt, konstitutivt ubevidste mulighedsbetingelser for disse historier, og ikke om*

fortællernes (forfatteren, videnskapsmanden) negativt indspillende ubevidste – for hvad fortællingerne tillader fortælleren, ikke omvendt” (Schmidt 1985:10)

Den følgende analysen vil bestå av to ulike helheter. Den første helheten prøver å kretse inn former for utelukkelse, begrensning og tilegnelse, og se på hvordan disse formene for utelukkelse er blitt endret på og forflyttet, hvilken tvang de har utøvd over diskursen, og i hvilken grad de er blitt snudd. En undersøkelse av den første problemstillingen vil være en slik ”kritisk” undersøkelse. Fokuset er ”negativt” i det at en ser på den negative rollen prinsipper for uttynning og tilordning av diskursen har hatt (at de har skapt en bestemt type tale). Det en ønsker å analysere er ”udsagnens fremkomstbetingelser” (Schmidt 1985). Regulerende for ”blikket” i denne delen vil være søk mot de formasjonsregler eller prosedyrer som vi har sett at Foucault mener regulerer talen.

Med utgangspunkt i ”*Hvordan har begrepet ”taper” fått ett innhold?*” vil jeg prøve å kretse inn mekanismer for tilskjæring av diskursen¹¹. Utgangspunktet vil da være de mekanismer som er beskrevet tidligere i dette kapittelet, under punktene ”Internkontroll i diskursene” og ”Begrensningen av subjektenes tale”, senere kalt systemer for intern kontroll og systemer for individ kontroll. Kan en se et spill på identitet i de ulike diskursene? Er der en forfatter som diskursen blir tilskrevet, finner vi kommentar til helheter av diskurser, tekster eller tale med autoritet som diskursen ”låner” en identitet fra? Er det også et spill på identitet som går på tvers av kommentaren og forfatterens spill på identitet, i det som Foucault kaller disiplinen? Og til sist, hvordan har dette påvirket hvilken tale som er skapt, hva er blitt utelukket? Det viktige blir allikevel *om* en kan identifisere regulerende mekanismer i diskursen, og ikke det å ”presse” de eventuelle mekanismer inn i et skjema.

Når det gjelder begrensningen av subjektenes tale, finner vi en negativ tilskjæring av diskursen og hvem som kan være aktiv i diskursen her? Hvilke krav er det i så tilfelle som stilles til individene i de ulike diskursene? Kan en se ritualer som gjør at ord som har en sterk virkning på andre individ i en diskurs ikke har virkning i det hele tatt i en annen diskurs? Finnes det slike formasjonsregler som på samme tid identifiserer subjektets egenskaper og

¹¹ ”...der bliver ikke spurgt om *hvad* der har frembragt et fænomen, en hændelse, en diskurs. Foucault forsøger således ikke at forklare, hvordan det medicinske blik opstår, hvorfor man opfinder fængslet etc. Han konstaterer, at det er hændt, og han beskriver disse hændelser. Hvis vi over for Foucault insisterer på et *hvorfor*, bliver han os svar skyldig. Han spørger aldrig selv hvorfor, men *hvordan*. (Schmidt 1985:14).

den rolle de skal ha (i diskursen)? Og etter at vi har identifisert og beskrevet disse, kan vi da se at disse i virkeligheten er mekanismer som tilskjærer diskursen? Det viktige blir dermed ikke *hva* eller *hvem*, men *hvordan*. Fokuset her er på det tankesystemet som den diskursive formasjonen er, det tankesystemet som gir et relasjonssystem av uttalelser og som begrenser hva subjektene kan vite, og dermed også hva de kan gjøre.

Oppgavens annen helhet vil stille spørsmål til resultatet av det en har observert i den ”kritiske helhet”, senere kalt tilskjæringen. Det vil bli vektlagt hvordan tale er blitt utformet på grunn av eller til tross for de tvangssystemer som den ”kritiske” helhet avdekker. Det vil her være et mer ”positivt” utgangspunkt der fokus er på den positive rolle diskursens ordningssystemer har hatt ved at den har produsert en bestemt tale. I den skapte tale vil fokus være på: *Hvilket innhold har begrepet ”taper” innad i organisasjonen og i de diskurser der organisasjonen er aktiv?* Det er den tale som faktisk er utformet som er det interessante her. Poenget her er med andre ord resultatet, eller ”sannheten” i diskursen.

Målet med analysen blir todelt, på samme måte som problemstillingen er det. Den kritiske helhet, eller tilskjæringen, analyserer alle de prosessene der det skjer en uttynning, gruppering og fordeling av diskursen. Den ”positive” delen, eller den frembragte tale, tar opp resultatet av tilskjæringen, hvilken tale som blir skapt av denne. De to helhetene i analysen kan ikke skilles fullstendig. I analysen av tilskjæringen av talen blir det også tatt utgangspunkt i den tale som er skapt. Når en skal problematisere kontrollinstansene må en samtidig analysere den diskursive regelmessighet som kontrollinstansene utformes gjennom. Når en skal analysere den frembragte tale må en også se på kontrollen som utgjør grenser for diskursens utforming. Dermed er det på mange måter det samme en studerer. Det som er den virkelige forskjellen er hvilket angrepspunkt en velger, hvilket perspektiv en benytter og hvordan man avgrenser.

2.9 Veien videre

De følgende analysekapitlene er tredelt. I den første delen fortelles fortellingen med utgangspunkt i det empiriske materiale (med unntak av kap 4. der også annen forskning danner grunnlaget). I del to vil det bli satt fokus på tilskjæringen av fortellingen eller diskursen. Hvilke begrensninger har fortellingen lagt på fortellerne? I del tre er fokuset på den tale som er et resultat av den tilskjæringen som ble satt fokus på i del to.

Den fortellingen som blir fortalt i del en er en konstruksjon. Fortellingen er konstruert gjennom hva som er innsamlet av data og hva som er vektlagt av betydning for fortellingen. De valg som er tatt underveis når det gjelder hva som er forskningstema, og hva som blir gitt betydning, har resultert i den fortellingen som blir fortalt. Det er gjort forsøk på å "begrense" konstruksjonen ved at fremstillingen i stor grad blir båret av sitater fra det empiriske materialet.

I del to vil fokuset bli rettet mot avgrensningen av og utvelgelsen av tale. Hvilke prinsipper gjelder for tilordning, utelukkelse og tyding av tale? Denne delen har som utgangspunkt at vi i alle samfunn har prosedyrer som begrenser eller behersker begivenhetens tilfeldighet. Hvilke slike begrensninger kan en finne i taperdiskursene? Hvordan har disse prosedyrer kontrollert og utvalgt tale? Problemstillingen er: *"Hvordan har begrepet taper fått ett innhold?"*

I del tre rettes fokus mot den tale som kommer frem som et resultat av disse prosedyrene. Hva er det som faktisk blir talt. Det vil bli sett på talen slik den faktisk fremkommer. Problemstillingen er *"Hvilket innhold har begrepet "taper" i de ulike diskursene?"* De to problemstillingene omhandler samme tema, innholdet i begrepet «taper», men det som utgjør forskjellen på dem er angrepspunkt, perspektiv og avgrensning.

I kapittel tre vil fokuset bli satt på mulighetsbetingelsene for at "taperdiskursen" skulle oppstå. I stedet for å ta utgangspunkt i begrepet "taper" og hvem det er som kaller seg for tapere, skal vi gå vekk fra denne antatte "kjernen" og se på hvordan denne diskursen kunne oppstå. Vi skal se på *"hvad fortællingerne tillader fortælleren, ikke omvendt"* (Schmidt 1985:10).

3 KAPITTEL: MULIGHETSBETINGELSER

"Mennesket er alle tings mål, for dei verande at (korleis)
dei er, for dei ikkje-verande, at (korleis) dei ikkje er"

Protagoras, ca 481 - 411

(Skirbekk og Gilje 1987: 48)

3.1 Innledning

Det teoretiske utgangspunktet for dette prosjektet innebærer at de kategorier og begreper vi bruker for å beskrive verden er spesifikke for vår historie og kultur. Vi har også hevdet at det moderne samfunn er et disiplinært samfunn. Denne disiplinen som kjennetegner det moderne samfunn har enkle virkemidler. Gjennom den "mikromakt" som utøves gjennom "*Det hierarkiske blikk, den normaliserende sanksjon og deres kombinasjon til en særskilt metode, nemlig eksaminasjon*" (Foucault 1994:155) får disiplinen innvirkning for hvert eneste menneske. Individet er underlagt et konstant skille mellom normalt og unormalt. Denne "oppdeling og forkasting" skaper subjekter som blir henholdsvis inkludert eller ekskludert fra samfunnet. Denne mekanismen gjelder for hele samfunnet og er et system for utelukkelse.

Det skjer endringer i hvordan avvik blir konstruert og disse endringene skjer ikke på bakgrunn av en tilfeldig utvikling. Det er visse betingelser som eksisterer for at noe skal defineres som normalt, og at noe defineres som avvik. Når det skjer forandring i synet på avvik, er det en bestemt diskursiv formasjon som gir muligheten for en slik forandring. Avviket er ikke latent, det blir konstruert. Det avhenger av at en viss kunnskap blir sett på som sann.

I kapitlets første og annen del taes det utgangspunkt i problemstillingen "*Hvordan har begrepet "taper" fått ett innhold?*". Fokuset vil være på den negative tilskjæringen av diskursen. Hvilken fortelling er det vi ser her, og hva har denne fortellingen tillatt fortellerne å si? I kapitlets tredje del taes det utgangspunkt i problemstillingen "*Hvilket innhold har begrepet "taper" innad i organisasjonen og i de diskurser der organisasjonen er aktiv*". Her blir det et positivt fokus på hva denne fortellingen forteller oss, hvilken tale er det som er kommet som et resultat av den negative tilskjæringen vi så i forrige del.

3.2 Fortellingen om det unormale

Da måten vi ser verden på er spesifikk for vår historie og kultur, må vi prøve å distansere oss fra vår egen forståelse for å kunne se hva den bygger på. Gjennom å se på hvordan konstruksjonen av hva som er avvik har forandret seg, at visse diskursive formasjoner har gjort at vi har fått et bestemt perspektiv på hva som er normalt og hva som er avvik, og hvilken plass dette avviket har hatt i vårt samfunn, kan vi oppnå dette. Det har til alle tider vært mennesker som har blitt født med et fysisk avvik, eller gjennom livet har fått det. Hvordan disse menneskene har blitt sett på, og hvilken plass de har hatt i samfunnet har imidlertid variert mye gjennom historien og fra samfunn til samfunn.

Froestad (Froestad 1995) viser at frem til 1700 t. var en forestilling av de handikappede som merket av Gud den dominerende forståelsen av handikap. I en tid da den guddommelige transcendens var det som ble vektlagt innen teologien, og religionen hadde en stor plass i livet til de fleste mennesker, ble det en naturlig følge at det som Gud har skapt skulle ikke menneskene røre med. Det var ikke opp til menneskene å gjøre endringer på de (gudsbestemte) forholdene de handikappede levde under. En liten endring i synet på handikappede kom med reformasjonen da den handikappede også fikk en funksjon som «offerlam» eller «korsbærere» for å stimulere den syndiges medfølelse, barmhjertighet og offervillige kjærlighet» (Froestad 1995:77). Denne "oppgraderingen" av den handikappede rokket allikevel ikke ved grunnholdningen som var at handikap var bestemt av Gud.

I tillegg til at handikappede hadde en rolle innenfor den guddommelige plan, påpeker Froestad at handikap også lenge ble *"betraktet som noe naturgitt, en naturlig del av den menneskelige variasjonen, som alltid kom til å være der"* (Froestad 1995:78). En kunne atskille handikap fra resten av samfunnet ved å sperre de handikappede inne, men ellers var det lite en kunne eller burde gjøre. Handikap var en skjebne en måtte bære.

Opplysningstiden opphøyet fornuften over "overtroen", og blir også kalt *"fornuftens tidsalder"* (Grenz og Olson 1995). Fornuften var opplysningstidens første prinsipp, og det ble lagt stor vekt på menneskets rasjonelle evne. Balansen mellom Guds transcendens og immanens ble delvis som et resultat av dette varig forrykket, og de religiøse doktriner stod for fall. Vi befinner oss i den liberale teologiens vugge. Kulturen og vitenskapen beveget seg mot

større selvstendighet fra kirken, og religion (som alt annet) ble prøvet med fornuften. Deisme, konstruert bla. på bakgrunn av John Locke sine tanker om ”den naturlige religion”, fremhevet at den ”åpenbarte religion” ikke lenger kunne tjene som religiøs målestokk, og den ble erstattet av fornuften.

Opplysningstiden brakte med seg et fundamentalt skille i viten. Dette fikk konsekvenser ikke bare for teologien men for hele samfunnet, og også for konstruksjonen av avvik. Dogmet om at mennesket fra fødselen var ondt og syndig måtte falle. Hvis menneskets rasjonalitet skal være tingenes målestokk må vi gå ut fra at denne rasjonalitet ikke er ond. Hvis mennesket er ondt fra fødselen av, vil det ikke *i seg selv* kunne bringe godt fra sin rasjonalitet. Fremfor alt ble mennesket nå betraktet som ”*formbart, som bevegelig*” (Froestad 1995:79). Med et slikt syn på mennesket følger det at en gjerne vil bidra til at når mennesket formes skal det formes på en ”riktig” måte. Samfunnet og menneskene er ikke lenger skapt av Gud, men av mennesket. Dette gir en ny interesse for handikap og avvik over hele Europa (Froestad 1995:79).

Froestad har påpekt at vitenskapsakademiene fikk en rolle som kunnskapsleverandører, verdsettende og legitimerende institusjoner (Froestad 1995:79). Særlig ble spørsmål om handikap og handikappede knyttet til medisin. I medisinen har grunntanken om at gjennom kunnskap kan helbrede eller forbedre alltid stått sterkt. Gjennom medisinsk behandling ville det være mulig å fjerne avviket, eller man kunne gjennom undervisning kompensere for avviket. På 1700 tallet ser vi at denne ideen om at mennesket kan aktivt formes bredte seg til fattigvesen, skolevesen, syke- og sinnssykevesen, og til sist til omsorg for åndssvake og fengselsvesenet (Froestad 1995:80).

Det ble en strengere kontroll med individene, der individene ble skapt som gal, ikke- gal, normal og unormal. På samme tid en individualisering og en differensiering. Dette gav et brudd. Ikke slik å forstå at en ikke tidligere hadde luket ut det avvikende, men en hadde vært lite differensierende. «(Først) på 1700 tallet ble man opptatt av å luke bort anormalitetene, skjule det avvikende, uordentlige og ufornuftige. Men denne nye politikken var i utgangspunktet lite differensierende, den skilte ikke den døde eller den blinde ut fra den store massen av fattige, tiggere og omstreifere. En blind tigger var blind, men han var først og fremst en tigger, en av de fattige.»(Froestad 1995:78). De nye institusjonene var

”spesialiserte, innrettet mot særlige sosiale kategorier og i tiltagende grad også internt differensierte (Froestad 1995:81).

Tanken om handicapets gudegitthet, og derved uforanderlighet har altså falt. Med fornuftens og (den vitenskapelige) kunnskapens inntog (forstå det ikke slik at det som var før var ufornuftig) kom også et syn på at mennesket og samfunnet kunne formes og endres, og det var mennesket som kunne – og burde - endre det. Disse ideene gjorde det mulig å gjøre noe med ”problemet” eller avviket. Dette gav et syn på handicap og de handikappede sin situasjon som noe som kunne og burde endres. En kunne atskille avviket og undervise det, og slik forandre det, gjøre det mest mulig normalt. Dette faller sammen med en endring i maktteknikker, der en individualiserer og differensierer mennesker. Hvert enkelt menneske kan forandres og ”foredles”, og en kan med sikkerhet si hvem hver enkelt *er* gjennom disiplinære teknikker.

Når ideen om at mennesket er formelig og at de handikappede kan formes og tilpasses samfunnet får fotfeste, er det bare naturlig at fokuset blir rettet mot barna. Det var hos de uskyldige barna at en mente at en kunne oppnå størst resultater (Froestad 1995:83). Det følgende omhandler denne utviklingen gjennom å ta for seg deler av historien til spesialskolene i Norge.

3.2.1 Spesialskolene¹

Det følgende viser et perspektiv på utviklingen innenfor spesialskole området i Norge. Denne utviklingen går over et langt tidsperspektiv. Fremstillingen er på ingen måte tenkt å være dekkende for det som skjedde, og viser heller ikke alle de faktorene som påvirket utviklingen.

Peder Haug viser at på 1800 tallet og frem mot 1900 tallet stod folkedanningsidealet sterkt og vi fikk en økende industrialisering. Funksjonshemmede og det Haug kaller *”elevar med spesielle behov for støtte”* (Haug 1998:37) fikk ikke mulighet til å delta på disse arenaene og dermed få samme del i de godene som ble produsert av denne utviklingen som andre. Dette gjorde at disse gruppene fikk en posisjon blant de laveste i samfunnet. Overgangen fra agrar samfunnet til industrisamfunnet forandret skolen. En gikk fra en skole som la hovedfokus på Gud, Kongen og Fedrelandet og hadde plass også til de som hadde vanskeligheter med å følge

¹ Denne delen bygger i stor utstrekning på Haug 1998

med, til en skole med mer fokus på enkeltindividet og en større differensiering. Det var også slik at i det kollektivt orienterte agrarsamfunnet var det rom for de som ikke kunne prestere så mye. I industrisamfunnet er fokuset skiftet vekk fra kollektivet og det er den enkelte sin individuelle arbeidsprestasjon som blir viktig. Dette gjorde at de som ikke var ”normale” ble et sosialt problem, og ble behandlet med en strategi der individualisering og utskilling var hovedvirkemidlene. Allerede fra 1889 var intensjonen at folkeskolen skulle være grunnlaget for den videregående skolen (Haug 1998:38), dette åpnet gradvis skolen for langt flere, men gjorde den også til et vanskeligere sted å være for dem som ikke ”hang med”.

Da en tidlig på 1800 tallet innførte en obligatorisk skole for alle, skilte en samtidig ut de som mest åpenbart ikke hørte hjemme der, som døve, blinde, åndssvake og forsømte barn. Det ble opprettet *”spesialskular for bestemte grupper (døve, blinde og evneveike), og som så danna modell for tiltak for andre grupper seinare”* (Haug 1998:35). Men fremdeles var det ikke alle som hang med i undervisningen. En la merke til elever som hadde store evnedefekter, og disse ble skilt ut i egne skoler, ofte skoler for åndssvake. Sinkene passet heller ikke inn i ”normalen”, og en diskuterte om også disse burde plasseres i egne skoler. Paradoksalt nok førte ønsket om en felles folkeskole til utskilling og utvisning av elever fra skolen. Skolelovene fikk segregasjonsparagrafer i siste halvdel av 1800 t. *”I §10 i Lov om Folkeskolen på landet (1889) går det fram at segregasjonen gjeld*

- *dei som av lekamlege eller åndelege grunnar ikkje kan følgje med*
- *dei som lir av smittsame sjukdomar eller anna som kan verke skadeleg på dei andre skulebarna*
- *dei som har slett åtferd, og som dermed kan utsette dei andre for skadeleg påverknad”* (Haug 1998:42-43).

De som ikke fikk være i folkeskolen skulle få andre tilbud, spesialskolene. *”Også spesialskulane stilte strenge krav til diagnosar, kategorisering, differensiering og spesialisering”* (Haug 1998:43). De ulike gruppene måtte ikke blandes, vi ser igjen elementer av den medisinske atskillelse av de ulike sykdommer.

Til nå har vi pekt på hvordan opplysningstidens vektlegging av fornuft og (vitenskapelig) kunnskap gjorde at en så mennesket som noe formelig, og at dette igjen endret måten en så på funksjonshemmede. Vi har også sett at i Norge var det først plass for de funksjonshemmede og de tilbakestående på grunn av en kollektiv innstillingen både i skolen og i agrarsamfunnet. Industrialiseringen førte med seg at den individuelle prestasjon ble viktigere, og utviklingen i

skolen gjorde at hver enkelt individ og dets kunnskap ble viktigere, og det ble stilt andre krav til kunnskap. Dette gjorde at ønsket om en skole for alle førte til en utskilling av dem som ikke passet inn i denne skolen. For å kunne skille ut de som ikke passet inn i samfunnet var det nødvendig med ”objektive” kriterier. Funksjonshemmede med fysisk lyte, døve, blinde, åndssvake og forsømte barn var det lett å skille ut.

Vi har nå fulgt utviklingen frem til begynnelsen av 1900 tallet. Frem mot midten av århundret skjer det ikke store endringer i systemet. Normalskolen eller fellesskolen var fremdeles bare dette i navnet, fordi en stor del av de potensielle elevene ble skilt ut og plassert i spesialskoler.

I det følgende vil hovedvekten ligge på spesialskolene² i perioden 1950 –1975, og den interne differensiering som også skjedde i disse skolene. Det var som nevnt viktig å ikke blande de ulike gruppene som ikke passet inn i spesialskolene. Men hvordan skal en avgrense mellom disse gruppene på en sikker måte, hvordan skal en vite at en har fått en riktig avgrensning? Dette ble et problem, og i forbindelse med en lovrevisjon i 1951 fikk direktoratet for spesialskolene ”*som særleg oppgåve å sørgje for ei rett avgrensning mellom dei forskjellige spesialskulane og rekrutteringa til dei*” (Haug 1998:44). En gikk til slutt inn for en løsning der IQ (intelligenskvotient) ble et av de viktigste fordelings kriteriene. Med IQ tester kunne en diagnostisere avviket, den pedagogiske forskningen kunne legge frem det som ble oppfattet som et objektivt diagnoseinstrument.

Kvaliteten på undervisningen i spesialskolene og hvilken pedagogisk tankegang som lå bak varierte fra sted til sted. Haug (1998) nevner at det var strid mellom juristene og pedagogene om vergerådslova, og hvilken behandling av barn med atferdsvansker som var den beste. Juristene argumenterte for bruk av isolat, sult og tap av oppnådde gunster. Pedagogene mente at barna heller måtte møtes med forståelse og kjærlighet. Det var pedagogene som seiret og resultatet ble en lov om barnevern og utbygging av skolehjem for barn med atferdsvansker. ”*Dei konkrete vilkåra i desse institusjonane kom i realiteten til å ligge nærare juristane sine førestellingar enn pedagogane sine*” (Haug 1998:49).

Hvorfor ble realitetene så annerledes enn intensjonene? Mye av svaret kan vi finne i utdanningen av personalet som stod for denne spesialundervisningen. Først i 1946 begynte

utdannelsen av talepedagoger. Fra siste del av 50 tallet startet staten med tilbud om utdanning for lærere i evneveikeskolene og skolene for tilpasningsvansker, og først i 1951 ble statens spesiallærerskole stiftet. Det var derfor lite norsk forskning på området før slutten av 50 tallet, og ikke minst, det var få mennesker med spesialutdanning i spesialskolene. *”Hovudinntrykket er at arbeidet med barn med spesielle behov både i spesialskule og grunnskule heilt fram til 60 – talet har gått føre seg ut frå prøving og feiling, ut frå gode intensjonar, ut frå sterk tru og von, men utan basis i ein meir systematisk og formalisert vitenskapelig kunnskapstradisjon. Spesialundervisninga rekrutterte ofte interesserte personar, ofte med eit stort hjerte og ønske om å hjelpe, men ikkje alltid”* (Haug 1998:53). Lite formell utdanning gjorde at kunnskapene om hvordan arbeidet burde legges opp, og meningene om dette var svært varierte. Samtidig ble elever diagnostisert på grunnlag av IQ tester som personalet ofte ikke var kvalifisert til å vurdere eller utføre.

Denne delen har kort gått inn på historien om spesialskolene. Beveggrunnene for utskillelse av noen fra den felles skolen var bare delvis barnas eget beste, den viktige grunnen var hensynet til de normale og delvis til ”overklassen³”. Ved inngangen til 60 årene stiller samfunnet stadig større krav både i arbeid og skole, og stadig flere faller utenfor. Det er etablert en femdelt ordning i enhetsskolen; *«folkeskulen, hjelpeopplæring, spesialskule, sosial-medisinsk institusjon og ikkje noko tilbud i det heile»* (Haug 1998:67). Det ble på denne tiden satset stort på spesialskoler i Norge. Den norske staten utarbeidet store og ambisiøse planer på dette feltet som var unike for Norge (Ravneberg 1998a:147). Det ble planlagt en storstilt utbygging av spesialskolene i Norge på midten av 60 tallet⁴.

På denne tiden tar en *«... for gitt at segregasjon er ein nødvendig føresetnad for hjelpetiltak»* (Haug 1998:55). Segregering var den eneste, og beste løsningen på «problemet» med disse barna. Den medisinske og patologiske forklaringsmodell på avvik var også fremtredende. Avviket var nå genetisk feil, og kunne diagnostiseres gjennom IQ tester. Gjennom denne diagnosen kunne en avgjøre om en var avviker eller ei. *«Målsettinga med behandlinga i spesialskulane er som i medisinen å unngå smitte til andre, å bli frisk, å bli kvitt patologien eller å kunne leve med han»* (Haug 1998:57) Når en snakker om skole for alle så gjelder det at

² Med spesialskole menes fra nå av skoler for sinkene, ikke idiotene. (Haug 1998:44)

³ Haug antyder at: *«Vi skimtar konturane av ein ide om ei «sosial reingjering» av skulen, for at han kan bli akseptert av borgarskapet»*(Haug 1998:43).

⁴ St.meld.nr.42(1965-66) Om utbygging av spesialskolene.

”Omgrepet ”alle” er heilt fram til 60-åra nytta slik at nokre ikkje er inkluderte” (Haug 1998:58).

I Norge har det gode samfunn vært det likere samfunn, dette har vi sett i utdannelsespolitikken. Vi fikk en norsk enhetsskole, en skole som skulle være for alle lag av samfunnet. Denne enhetsskolen viste seg snart å ha en dobbel side, og vi fikk en sterk segregering, en utskillelse av de som ikke passet inn i denne skolen. *«En dobbel utsondringsprosess kom i stand: først ble de uryddige elementene (de småkriminelle barna, de potensielle smittebærerne, de funksjonshemmede) utskilt fra normalskolen, så ble de såkalt utviklingsudyktige utskilt fra statens særskoler og gjort til et ansvar for pårørende og fattigomsorg»*⁵. Sosialdemokratiet førte denne likhetspolitikken videre og vi fikk en velferdsstat der likhet fikk en ny mening: *«ikke å få likt, men å bli stilt likt med likestilte ble det sentrale»*⁶.

*3.2.2 Myrlandet*⁷.

Ved inngangen til 60 årene ble det satset stort på en segregering av de som ikke passet inn i normalskolen. En stod foran en storstilt utbygging av spesialskoler, men denne utbyggingen kom aldri. Allerede i 1968 snudde politikerne og gikk bort fra en segregeringstankegang som hadde preget politikken på området i nesten 100 år. Hva skjedde på 60 tallet som gjorde at vi fikk denne forandringen?

På 60 tallet oppstod det sosialpolitisk motstand mot utbyggingen av spesialskolene. Fokus ble skiftet fra segregering til integrering, tilhengerene av integrasjon stod steilt mot det tradisjonelle systemet, og sterke ord ble tatt i bruk. *«Den sosialpolitiske bevegelsen var så slagkraftig at den førte til helomvending i Stortinget i 1968 når det gjaldt planene om å bygge ut spesialskolesektoren »*(Ravneberg 1998a:148). Haug plasserer dette inn i et litt større bilde, og sier at: *«Som eit av dei første områda vart spesialundervisninga «råka» av snuinga i velferdsstaten sine strategiar.»* (Haug:1998:69).

⁵ Prosjektgruppen Funksjonshemmede, normalitet og samfunn. Institutt for adm.org. «Annerledeshet mellom normalitet og toleranse» Upublisert notat

⁶ Se forrige fotnote.

⁷ Skouen beskrev samfunnets behandling av handikappede som *myrlandet* i norsk sosialvesen. Dette er også navnet på en forskningsrapport av Peder Haug (Haug 1998).

Aksjonen «Rettfærd for de Handikappede» var en del av denne sosiale mobiliseringen for de handikappedes rettigheter. Aksjonen ble til etter et initiativ fra Arne Skouen, en romanforfatter, dramatiker, filmskaper og spaltist (Larsen 1980). Skouens yngste datter Hege, var hjerneskadet og fikk etterhvert diagnosen autist. Datterens barnepleier hadde vært ansatt på et barnehjem der hun ikke fikk lov til å gi barna kjærlighet og omsorg (Haug 1998:96). Dette ble utgangspunktet for det sterke engasjementet Skouen viste for de handikappede. Han skrev en artikkelserie i VG om handikappede barn, som han senere samlet i boken «Bare om barn» (Skouen: 1959).

Den direkte foranledning til at aksjonen ble stiftet var et anonymt brev som Skouen fikk tilsendt. I dette brevet ble han oppfordret til å reise ut til Emma Hjorth Hjem og spørre etter veien til det som ble kalt «det gamle pikehjemmet» (Skouen 1996:224). Det at han fulgte opp dette brevet skulle få store konsekvenser. I sin biografi beskriver han det synet som møtte han: *«Og ved en av stolpene stod en naken jente, hun var kanskje femten år, jeg så at hun frøs. Hun hadde en klave rundt det ene hånleddet med en lenke som var festet til stolpen, som en bandhund. Det lå klesplagg strødd rundt henne på gulvet, så hun hadde vel startet dagen med klærne på»*. Synet opprørte Skouen som samfunnsengasjert menneske, og det opprørte han også som far. Det begynte å gå opp for han at velferdssamfunnet hadde store mangler og at noen fikk sitt menneskeverd tråkket på. Det gikk opp for ham at *«Vi behandlet mennesker som dyr»*(Skouen 1996:224).

Velferdsstaten stod sterkt i 60 årene og var den norske stolthet. En hadde etter krigen opplevd en lang periode med økonomisk fremgang, og folk flest følte at de fra år til år fikk det stadig bedre. Å snakke negativt om denne velferdsstaten var som å ”banne i kirken”. Det var ubehagelig at noen pekte på velferdsstatens svakheter. *«Stilt opp mot disse perspektivene, en nasjons trivsel, manglet vi sans for proporsjoner, vi som var opptatt av en jente i tjør i Bærum»*(Skouen 1996:226).

Skouen forfattet et manifest som syv andre⁸ velkjente samfunnsengasjerte mennesker skrev under på. Manifestet oppfordret til en folkeopinion med Stortinget som siktemål: *«der skulle den presse fram gjennombruddet for de handikappedes merkesaker. Vi skulle skape aksjonen*

⁸ Knut Blom, Johan Borgen, Finn Carling, Wenche P. Hambro, Anne Stine Ingstad, Eva Lorentzen og Bjørn A. Rørholt.

«Rettferd for de Handikappede»» (Skouen 1996: 229). «Rettferd for de Handikappede» hadde som hovedkrav: «...kravet om et avgjørende gjennombrudd i vår nasjonalforsamling for de handicappedes merkesaker» (Skouen 1966:72). Målet var å få forbedringer for hele gruppen handikappede, og slik indirekte å hjelpe den enkelte handikappede. Endringene skulle skje i Stortinget som skulle fremme tiltak for «å bringe flest mulig handicappede inn i samfunnet som likeverdige mennesker» (Skouen 1966:72). Budskapet var at de handikappede skulle og burde integreres i samfunnet. Bakgrunnen var at de i seg selv hadde samme verdi som andre mennesker, og måtte derfor behandles likt som andre mennesker.

4. November 1965 holdt Skouen et foredrag i Aulaen (Studentersamfundet i Oslo). Hovedbudskapet var at velstanden hadde skapt en ny underklasse i Norge, de handikappede, som fikk dårlig eller ingen skoleopplæring. Det ble også satt fokus på at så lite av arbeidet for de handikappede ble finansiert gjennom det offentlige, og at «behovet for veldedighet diskriminerer den handikappede» (Skouen 1996:234). I dette lå det ikke bare en kritikk av det offentlige, men også en kritikk av handicap organisasjonene. Skouen mente at handicap organisasjonene hadde tillatt staten å bli en bortskjemt stat, ved å ta på seg oppgaver som staten burde ta seg av. Organisasjonene hadde gjort både de handikappede og staten en ”bjørnetjeneste”.

Denne fremstillingen av veldedighet vakte selvfølgelig sterke reaksjoner fra de organisasjonene som drev med slik veldedighet. Kvinner over hele landet strikket og sydde for den gode sak, og dette arbeidet ble det nå rakk ned på. Denne delen av aksjonens budskap gjorde at handicap organisasjonene i stor grad var negativ til aksjonen. «Generalsekretær Svein Fakset i Norges Vanførelag kommenterte initiativet til Skouen slik: «Det innebar en nedvurdering av de eksisterende handicaporganisasjonene og aksjonen har et negativistisk preg» (Froestad og Ravneberg 1991:292).

4. februar 1967 hold Arne Skouen foredrag i Studentersamfundet sammen med den unge mannen Ola Ødegaard. Tittelen på foredraget var: «Fins det konsentrasjonsleirer for barn i Norge?» Det lå i luften at det kom til å skje noe denne dagen. Dagbladet hadde omtalt det kommende foredraget samme dag, og det var flere fremtredende personer som tilhørere, blant annet Helsedirektør Karl Evang og Trygve Bore, byråsjef på spesialkontoret i Kirke- og undervisningsdepartementet. Arne Skouen sa i sin innledning at ”Det finnes hvite negre i dagens Norge. – Og det finnes konsentrasjonsleirer i Norge også i dag, mer enn 20 år etter at

krigen sluttet!” (Ødegaard 1995:137). Om denne innledningen skriver han i sin biografi blant annet: *«Jeg gikk løs på spesialskolene som foreldet system. Pedagogisk var de verdiløse gjennom mangelen på fagfolk, men verst var det at de representerte apartheid i Norge...»* (Skouen 1996). Videre argumenterte han for at alle barn skulle integreres i samme skole, og at spesialskoleloven skulle avskaffes.

Ola Ødegaard var sannhetsvitne på dette møtet, og han overtok ordet foran et fullsatt lokale. I hele innlegget sitt omtalte han konsekvent spesialskolene som konsentrasjonsleirer. Når en kommer ut fra disse skolene gjør måten en blir mottatt av samfunnet at en blir tvunget til å gå i dekning, skjule at en har gått på spesialskole. Diskrimineringen er så sterk at han sier at han er en ”hvit neger” i velferdssamfunnet. ”Konsentrasjonsleirene” blir beskrevet som et sted der det aldri var noen hyggelige stunder, og når man kommer ut fra dem står en uten kvalifikasjoner for å klare seg i samfunnet (Ødegaard 1995 :138ff).

Etter Ødegaard sitt foredrag gikk Skouen på talerstolen igjen og sa: *”Her i Norge kan en eller annen lærerinne finne seg et kladdeark og lage en såkalt test. Resultatet blir summert opp i en IQ som avgjør at barnet er evneveikt. Det godtas, og ingen kan protestere. Barnet blir anbrakt. Og her ligger det allerede en voldsom sosial diskriminering. Ola Ødegards skjebne ble avgjort ved et slikt kladdeark som han i dag har i sin besiddelse”* (Ødegaard 1995:143)

Etter dette foredraget var Ola Ødegaard i begivenhetenes sentrum. I et intervju med Vårt Land sa han: *«...vi kan nemlig ikke si oss fri for, her i vårt demokratiske Norge, at vi diskriminerer de svake, taperne i vinnernes samfunn»*. Den kraftige kritikken av velferdsstaten og spesialskolesystemet ble gjentatt gang etter gang. For Ola Ødegaard personlig var det viktigste at han nå hadde kastet masken for godt. Etter at han var ferdig på spesialskolen hadde mye av hans energi og krefter gått med på å prøve å skjule at han hadde gått på spesialskole. Han følte at møtet i Studentersamfundet ble et vendepunkt i livet hans. *«For første gang kunne jeg se andre i øynene og vite med meg selv at de tok meg for det jeg var. Nå slapp jeg anstrenge meg inntil det pinlige for å skjule at jeg hadde gått på en skole for evneveike. Jeg slapp å skjule identiteten min! Endelig var jeg Ola Ødegaard på fullt alvor»*(Ødegaard: 1995:143).

Det ble på bakgrunn av påstander i et foredrag i Kristiansand og i et brev til Sivilombudsmannen om forholdene på Ekne spesialskole tatt ut tiltale mot Ola Ødegaard for

brudd på straffelovens §247, også kalt injurie paragrafen. Det var særlig uttalelser om det Ødegaard kaller: *”homoseksualitet elevene imellom og mellom voksne og elever ved Ekne offentlige skole for evneveike”*(Ødegaard 1995:150) (i dag vil vi vel gjerne si påstand om seksuelt misbruk av barn) og andre fysiske overgrep som førte til tiltale.

Flere av uttalelsene ble i dommen erklært døde og maktesløse. Blant annet følgende uttalelser fra et foredrag i Kristiansand lærerskoles aula i oktober 1968: *”Det som er verre er den utuktige seksuelle omgang vergeløse elever blir utsatt for. Det gjelder elevene seg i mellom, men også med funksjonærene.”* Og *”Mange av funksjonærene som søker spesialskoler er avvikere som søker seg dit fordi de der vil ha bedre anledning til å utøve sin form for utuktig omgang enn i samfunnet forøvrig.”* Og *”Vi vet at homoseksualitet i dag har stor utbredelse i spesialskolene, og at elevene blir oppdratt til avvikere.”* (Ødegaard 1995:151). Ødegaard ble dømt⁹ til å betale 600 kroner i bot og 400 kroner i saksomkostninger.

Regjeringsadvokaten sendte saken (fra Åpen Post) over til Stortingets ombudsmann for forvaltningen (Sivilombudsmannen) Andreas Schei, som la frem sin rapport 6.juli 1967 (Haug 1998:111)¹⁰. Påstander om fysisk avstraffelse som Ødegaard og andre spesialskolebarn hadde fremsatt ble av personale på de aktuelle skolene imøtegått. Det ble innrømmet at en noen ganger hadde benyttet fysisk straff, men da alltid mye sjeldnere og mildere enn beskrevet fra ”barna”. Flere av barna forteller om lignende forhold som Ødegaard hadde beskrevet, men disse forklaringene ble tillagt mindre vekt enn personalets forklaringer. Påstander om brevsensur blir også bestridt. I konklusjonen skriver sivilombudsmannen: *”Når det gjelder anklagene om innestengning i kjelleren – ”kjølerommet” og ”mørkerommet” – er de foreliggende forklaringer sterkt motstridende og bevismaterialet er ikke tilstrekkelig til at det kan konstateres hva som er skjedd eller ikke er skjedd. Det vil i dag neppe være mulig å få klarlagt de faktiske forhold nærmere, i alle fall ikke uten ytterligere, omfattende etterforskning. En slik etterforskning har jeg ikke funnet å kunne gå til. Forholdene er 10-12 år gamle og under enhver omstendighet foreldet, og det er ikke fremkommet noe som kan gi holdepunkt for å anta at noe slikt hender i dag. I samme stilling står beskyldningene om visse andre straffemetoder”* (Ødegaard 1995:162).

⁹ Det er interessant at regjeringsadvokaten etter Åpen Post innslaget fant ut at Arne Skouen ikke hadde injurierende kraft (Haug 1998:105), mens Ola Ødegaard, med diagnose evneveik, tydeligvis hadde det.

¹⁰ Ifølge Ødegaard var dette et resultat av medieoppmerksomheten, og Ødegaards brev til sivilombudsmannen. Haug dokumenterer imidlertid sin påstand.

De to sakkyndige barnepsykologene fikk ikke inntrykk av at brevkontroll fant sted. Men de stilte spørsmål ved de mentalhygieniske sidene ved skolene sitt opplegg og system.

Vi har sett at på de åtte årene som gikk fra en planlagt en storstilt utbygging av spesialskolene, til denne strategien ble forlatt, ble det en kraftig motstand mot spesialskolene. Velferdsstaten ble kritisert og det ble påpekt at denne staten gav velferd for noen og ikke for alle. Press ble satt inn mot de politiske myndigheter for å få til en forandring. Arne Skouen ble sentral i kampen for de handikappedes rettigheter, mye på grunn av hans posisjon som journalist. Gjennom media hadde han et middel som gjorde det mulig for han å nå ut til store deler av befolkningen med sitt budskap. Det var en periode med avsløringer og sterke uttrykk, og dette ser vi særlig godt når Ola Ødegaard stod frem. Ikke bare reagerte veldedige organisasjoner som hadde arbeidet for de funksjonshemmede på budskapet til Skouen og Ødegaard, men staten og rettsvesenet reagerte også. Det ble tatt ut tiltale mot Ola Ødegaard og han ble dømt for noen av uttalelsene. Dette var ikke uttalelser som gikk på undervisningen i seg selv, men overgrep som Ola Ødegaard hevdet hadde foregått i spesialskolene.

Generelt kan vi si at i 1970 årene kom velferdsstaten under press, og 60 og 70 årene ble preget av skiftning i den offentlige debatten. *«Nye politiske grupperinger som hadde en dalende tillit til det politiske systemet stod fram. Velferdsstatens innhold ble satt i søkelyset.»* (Froestad og Ravneberg 1991:261). Den økonomiske oppgangen flatet ut, og en hadde ikke lenger full sysselsetting. En begynte å kritisere velferdsstaten for umyndiggjøring, paternalisme og klientifisering.

En ny politikk slo gjennom overfor avviket, normaliseringspolitikken. Sosiale spørsmål ble politisert, særlig ut fra rettigheter og kravformulering. De funksjonshemmedes sak ble satt på dagsorden. Det ble i den vestlige verden *«skapt en sosial bevegelse rundt funksjonshemmedes rettigheter og integrering»* (Ravneberg 1998a:145). I Norge sprang dette ut fra en misnøye med hvordan velferdsstaten tok seg av de handikappede.

3.2.3 Aksjon Rettferd for Taperne¹¹

Som vi så i forrige del spilte Ola Ødegaard en viktig rolle i Aksjon Rettferd for de Handikappede da han i 1967 stod frem som sannhetsvitne og fortalte om de overgrep og grusomheter som han hadde blitt utsatt for da han gikk på spesialskole. I 1985 utgav Ola Ødegaard en bok om sitt liv. Boken var skrevet i samarbeid med Arvid Møller, og er nå gitt ut i nytt¹² opplag (Ødegaard 1995 2.utg.).

Mange tok kontakt med Ødegaard etter å ha lest boken eller hørt om han gjennom media. De fortalte om lignende skjebner, særlig fra spesialskolene. Når et barn blir stemplet som avviker, henger dette stempelet ved resten av livet, og dette kom tydelig frem gjennom alle henvendelsene. Dette gav Ødegaard ideen til «Kongress for samfunnets tapere» som ble arrangert på Gjøvik 15 og 16 september 1993. Under denne kongressen ble Aksjon Rettferd for Taperne stiftet.

Det var ikke bare private henvendelser og kongressen som var bakgrunnen for organisasjonen, Arne Skouen og Aksjon Rettferd for de Handikappede var også en inspirasjonskilde: « (...) jeg visste godt om Arne Skouen sin aksjon når det gjaldt Rettferd for Handikappede (...). jeg tenkte at da kan jo vi lage noe lignende, bare at vi lager det for en annen gruppe i samfunnet enn akkurat den Skouen lagde for...¹³». Ødegaard var medlem i Aksjon Rettferd for de Handikappede, og det arbeidet som ble gjort av denne aksjonen påvirket hele hans liv.

Siden aksjonen var nedlagt nå, mente Ødegaard at det ikke ville være noe problem å bruke et lignende navn. Han hadde nemlig særlig falt for begrepet «rettferd». Før kongressen gikk Ødegaard gjennom det aksjonen utgav: «Jeg har det lovverket som ble sendt ut, som Arne Skouen og co sendte ut, det har jeg liggende hjemme. Så jeg tok jo det for meg litegrann i forkant av dette jeg starta sjøl, så tok jeg det for meg og så litt nærmere på det.(...), på en måte så slo ordet Rettferd veldig på meg, det betydde veldig mye for meg, at det var ordet rettferd. Om det var for handikappede, eller det var for tapere, eller hva det var for, alt til sin

¹¹ Aksjon Rettferd for Taperne er i dag kjent som Landsforeningen Rettferd for Taperne. Navneendringen ble gjort under landsmøtet i 1995.

¹² Ved nytutgivelsen fikk Ola Ødegaard personlig retten til manuskriptet av J.W.Cappelens Forlag AS. Det er lagt flere kapitler til i denne utgaven, og den ble utgitt av Landsforeningen Rettferd for Taperne.

¹³ Intervju med Ola Ødegaard 02.06.98

tid,(...)¹⁴». Også begrepet «aksjon» hentet Ødegaard fra denne aksjonen. Den var et forbilde: «Og det er klart, (...) jeg lærte nok en god del av dem, når det gjaldt lovverk, nå det gjaldt hvordan vi skulle bygge opp organisasjonen, så, og det var jo derfor vi kalte det aksjon også¹⁵».

Ødegaard har lest alt det Skouen utgav, og har stor respekt for han som journalist. *«Skouen var et forbilde, hjemme hos meg har jeg alt det som stod i avisene om den aksjonen.¹⁶»* Hans bøker og artikler var i følge Ødegaard: *«veldig betydningsfulle i sin tid. For det Skouen presterte gjennom det var å sette søkelyset på en bestemt sak, som man kjempet for, gjennom Rettferd for Handikappede. Men Arne Skouens interesser går over et vidt spekter, sånn at man kan vel si det at han var den tids opprører på en måte, det er det jeg synes preger hans produksjon og disse artiklene, det er et opprør mot noe, han er talsmann for noen¹⁷.*

På grunn av Ødegards egen bakgrunn som spesialskole elev, og hans bok om dette, var det først mest spesialskoleelever som tok kontakt med ham. *«Det er jo riktig at den bakgrunnen jeg selv hadde var med på å fange bordet, når denne organisasjonen skulle startes. Og at det på en måte var spesialskoleelevene, jeg hadde jo selv vært det, og hadde bakgrunn som det,(....), for det var de (spesialskoleelever) som identifiserte seg med meg, som tidligere spesialskoleelev osv, og det var nok det som gjorde at vi i startfasen fikk så mange inn av det slaget elever, og det ser vi jo nå i fortsettelsen og, at folk er blitt mer bevisst på...¹⁸»* Organisasjonen har også mer eller mindre «spesialisert seg» på å søke Billighetserstatning for disse tidligere elevene.

3.3 Tilskjæring av tale

I dette prosjektet legges det til grunn at det finnes mekanismer som skaper tale. I denne delen skal vi rette fokus mot at disse går inn i et negativt spill om tilskjæring og uttynning av diskursen, de skaper en bestemt type tale. Vi skal legge til grunn at det ikke nødvendigvis skjer enn kontinuerlig utvikling, men vektlegge de brudd en kan se. I dette kapitlet fokuseres

¹⁴ Intervju med Ola Ødegaard 03.04.97

¹⁵ Intervju med Ola Ødegaard 03.04.97

¹⁶ Intervju med Ola Ødegaard 03.04.97

¹⁷ Intervju med Ola Ødegaard 03.04.97

¹⁸ Intervju med Ola Ødegaard 03.04.97

det særlig på mulighetsbetingelsene for at taperdiskursen skulle kunne oppstå, hva tillater fortellingene fortelleren? ”Hvordan har begrepet taper fått et innhold?”.

3.3.1 Mulighetsbetingelser: systemer for utelukkelse

I forrige del har vi sett at begrepet taper ikke oppstod i et idemessig vakuum, men det er heller ikke lett å se en klar kontinuitet i fortellingen. Den snubler fremover, fortellinger begynner, brytes litt opp, før de fortsetter igjen. Den kontinuiteten som er lettes å se er i skillet mellom det normale og det unormale. Froestad (Froestad 1995) viste hvordan behandlingen av de handikappede frem til 1700 tallet var preget av forbudet. Dette var nært koblet til religion som sannhetsprinsipp; det som Gud hadde skapt på en bestemt måte skulle ikke menneskene ”tukle” med – dette var sannheten. Denne religiøse diskursen støtte så opp i en ”opplysningsdiskurs” som hadde fornuften som sannhetsprinsipp og vi fikk et brudd. Bruddet var ikke fullstendig, men allikevel tydelig. Nå blir troen på at mennesket kan forandres det bestemmende.

Men med inntredelsen av ”opplysningsdiskursen” er det andre mekanismer som virker regulerende, som også opprettholder et forbud, selv om de tar en litt annen retning. Nå begynte man å luke bort det unormale, ved å skille det ut fra resten av samfunnet. Forbudet mot å forandre det enkelte mennesket som Gud har skapt blir tilsynelatende svakere, men til gjengjeld blir andre mekanismer sterkere. Først var utskillelsen lite differensierende, men etter hvert er det den moderne makts teknikker vi ser tydeligere og tydeligere. Mennesket kan forandres og forbedres, men først må en stille en sikker ”diagnose”, finne ut hva dette mennesket egentlig er, og vurdere dets potensiale for forbedring. Denne søken etter sannheten, etter det rette, etter fremgang, gjør at vi ser en mekanisme som oppdeler og forkaster fra samfunnet. Det enkelte individ blir satt i søkelyset.

I Norge så vi at utviklingen av spesialskolene var som et speilbilde av denne utviklingen. Gjennom at det enkelte individ ble stadig mer satt i fokus var det lettere (eller mulig) å skille ut avviket. En begynte med spesialskoler for enkelte grupper, for de blinde, de døve og andre ”tydelige avvikere”. Først senere ble de åndssvake og sinkene skilt ut. Den enkelte elev blir konstruert, det ble også innenfor spesialskolene stilt strenge krav til diagnoser, kategorisering, differensiering og spesialisering. De evneveike måtte ikke plasseres med sinkene. Det ligger underforstått at gjennom bruk av medisinsk ekspertise kan en finne objektive kriterier for differensiering blant mennesker. Foucault skriver om hvordan en viktig mulighetsbetingelse

for fengselet var pesten og den strenge atskillelse og kontroll med det enkelte individ som var nødvendig for å få kontroll med denne (Foucault 1994). De samme tanker kan en se igjen i denne avvik diskursen. Folkeskoleloven på landet fra 1889 la stor vekt på at de som kan være skadelig for de andre skolebarna, ved at de kunne smitte dem med sykdommer, måtte skilles ut. Det samme gjaldt: *”dei som har slett åtferd, og som dermed kan utsette dei andre for skadeleg påverknad”* (Haug 1998:43). Avviket kan smitte, derfor må det renskes ut – vi ser den medisinske diskurs sin påvirkning av *hvor* grensene for avvik skal ligge.

Ønsket om objektive kriterier for å vurdere hva som er avvik ser vi også ved innføringen av IQ tester, som nettopp skulle sørge for en *riktig* eller *sann* fordeling av barna. Her ser vi i et glimt det Foucault beskriver disiplinens virkemidler: det hierarkiske blikk og den normaliserende sanksjon i kombinasjon med metoden eksaminasjon. Barna i skolen blir observert, deres oppførsel og fremgang granskes. Dersom en er i tvil om barnet er normalt, testes det for å finne ut – sikkert- om det er avvikende. Eksaminasjonen gjennom IQ testen gir objektive kriterier for hvorvidt det er nødvendig å sanksjonere mot barnet for at det skal bli ”normalt”.

IQ testen skaper sammen med andre virkemidler en dokumentert individualitet. Det dannes en skrift makt, der hvem en *er* defineres av det som er nedskrevet, av resultatet av IQ testen. Gjennom denne testen og lærernes notater blir individet til et ”kasus”, og det er bestemt hvorvidt individet eller eleven er dum eller flink, hvor sosial eleven er og hvilke evner den har til å klare seg i samfunnet. Vi så at Skouen reagerte på at den enkelte lærer på denne måten kunne være dommer over den enkeltes normalitet. Foucault sier *”Normalitetens dommere er til stede overalt. Vi befinner oss i lærer-dommeren, lege-dommeren, pedagog-dommeren, ”sosialarbeider”-dommerens samfunn”* (Foucault 1994:270).

Det er avviket som skal utskilles og forkastes fra samfunnet. Det er avviket fokuset er rettet mot. Det som ikke er avvik, blir normalt. Dermed blir det normale en tom kategori, det blir restene som er igjen etter at avviket er skilt ut. Det blir ikke brukt energi på å finne ut hva det normale mennesket er. Kategoriseringen av det normale mennesket er mye mindre synlig. Det er avviket det blir laget spesielle ordninger for, for at en *ikke* skal oppleve å se spesielle ordninger for det normale. Det var nettopp ønsket om *en* enhet for det normale som gjorde at det var nødvendig å skille ut avviket til spesialskoler. En enhetsskole, for alle lag av samfunnet var målet. Det er ”ironisk” at ønsket om en skole for alle lag (i motsetning til en

skole for arbeiderklassen og en for "overklassen"), et ønske om *likhet* og likebehandling, gjorde at vi fikk en storstilt utsondringsprosess av ulike grupper .

Men heller ikke denne diskursen er enhetlig. Vi så et tilsynelatende brudd med denne "segregerings diskursen" på slutten av 60 tallet, med en stor integreringsdebatt igangsatt av Arne Skouen og "Aksjon Rettferd for Handikappede". Det var blant annet et opprør mot de normalitetskriterier som til da var blitt brukt (IQ testing osv.). Men selv om noe av segregeringen til spesialskoler forsvant (vi har f.eks "blindeskoler" og "døveskoler" fremdeles), betyr det ikke at oppdelingen og forkastingen forsvinner. Ravneberg sier at "*I første omgang ble hjelpeskoleklassesystemet og spesialskolesystemet slått sammen til ett system. Spesialundervisning og tilpasset opplæring ble nye betegnelser på virksomheten i det nye systemet som formelt skulle integreres i grunnskolen. Systemet vektla vurdering av behov og diagnostisering, og spesialpedagogene ble i større grad formelle portvoktere i behovsdefineringsprosessene*" (Ravneberg 1998b:357). Kanskje kan en si at en gikk fra "lærer dommeren" til "spesial pedagog dommeren"? Uansett blir normaliteten fremdeles bevoktet.

Makten blir mindre synlig, slik som i overgangen fra den voldelige, storslåtte straff, til det moderne fengselsvesenet. Foucault hevdet at dette ikke var en mildere straff, men rett og slett en overgang til en ny maktteknologi (Schmidt 1985:22). Det skjedde en endring i fokus. Mens straffen før viste herskerens storhet og makt, viste/skapte den nye maktteknologien individet. "*Det kan hevdes at utdanningssystemet, helsesystemet, psykiatrien og sosialsystemet, gjennom sine klassifikasjons- og diagnostiseringsteknikker og skalaer, alle er fengselsaktige apparater med fengselsaktige funksjoner: De danner finmaskede kontrollnett, "fengselsaktige vev (...).*" (Mathisen i Foucault 1994:XVI)

Jeg har ovenfor vist hvordan en ved å gå tilbake i historien kan vise at det finnes tvangsformer og prosedyrer som begrenser hva som får innpass i diskursene. Vi har sett at viljen til sannhet, forbudet og oppdeling og forkasting – og deres negativt tilskjærende virkning- kan identifiseres i en "normalitet- avviks" diskurs som talen om taperne tydelig har røtter i.

3.3.2 Systemer for intern kontroll

Denne delen tar for seg de interne prosedyrer som er prinsipper som tilskjærer hver enkelt diskurs. De gir diskursen makt og autoritet gjennom å opprettholde diskursens identitet og masse. Fokuset vil bli satt på kommentaren og forfatteren sitt spill på identitet og gjennom dette vise den rolle disse spiller i den negative tilskjæringen av diskursen.

Både Aksjon Rettferd for Taperne og Aksjon Rettferd for de Handikappede fremstår med det samme arnested eller opprinnelse –spesialskolene. Det er dette systemet talen handler om, det er det som er opphavet for det som blir sagt, og for dannelsen av organisasjonene. Dette gir diskursene en individualitet, det garanterer diskursens avgrensing. En slik tildeling av identitet omtalte Foucault som diskursens forfatter. Fra spesialskolene får diskursen sin betydning og virksomhet, samtidig som diskursens tilfeldighet blir begrenset. Utgangspunktet for diskursene var en kamp mot spesialskolene og den behandlingen av mennesker man hadde der.

Begge fremstår også som kommentarer til velferdssamfunnet. I følge Foucault begrenser kommentaren diskursens tilfeldighet gjennom at diskursen kommenterer noe. Diskursene kommenterer et velferdssamfunn som ikke er rettferdig, et samfunn der alle ikke er like, men som utskiller enkelte til en tilværelse i dyp urettferdighet. Aksjon Rettferd for Handikappede rettet fokus mot at velferdsstaten ikke sørget for sine svake, men at disse var avhengig av veldedighet. Veldedigheten var nedverdiggende fordi den ikke var noe som man i utgangspunktet, rett og slett gjennom å være en del av samfunnet, hadde krav på. Aksjon Rettferd for Taperne peker også på at det er samfunnet som gjør at mennesker blir tapere.

Velferdsdiskursen blir kommentert ved hjelp av en ”avsløring”, segregeringen er ikke rettferdig. Gjennom dette blir velferdsdiskursen utvidet til at samfunnet skal være ansvarlig for at avviket ikke skal være tydelig. Dette kan vi blant annet se i forandringen av begrepene som blir brukt om handikappede. Endringer i begrepene er uttrykk for endringer i menneskesyn. Invalid betyr ugyldig og var nok særlig ment som en beskrivelse i forhold til arbeidslivets krav. Vanfør og ufør peker på at det er noe galt med de menneskene som har denne betegnelsen. Handikappet og funksjonshemmet setter lyset på omgivelsene, at mennesker har begrensninger i forhold til hvordan omgivelsene er utformet og organisert. Handikap ble et misforhold mellom samfunnets krav og den funksjonshemmedes muligheter.

Dermed er det samfunnet som må forandre seg for å gjøre en reell integrering av den funksjonshemmede mulig.

Diskursene låner sin identitet fra velferdsstaten gjennom å kommentere den, kommentaren holder diskursen sammen og gir et vitensområde til diskursen, en viten som velferdsstaten ikke har- derfor må den avsløres. Det de kritiserer er helt nødvendig for tilskjæringen av diskursen. Aksjon Rettferd for de Handikappede og Aksjon Rettferd for Taperne forklarer hvordan velferdsstaten "egentlig" er, hva den virkelige sannheten til velferdsstaten er. Velferdssamfunnet blir slik gjort ansvarlig for at disse diskursene har oppstått.

Det er også mulig å skimte den tredje gruppe interne prosedyrer, dem som disiplinerer hva som innen et spesielt kunnskapsområde kan sies og vites. Spesialpedagoger var det få av før 60 tallet. Kunnskapen som ble bruk før den tid kom fra spesialpedagogisk kunnskap og fra erfaring fra praktisk adferd. Allikevel ble det innført et system for diagnostisering av avviket som ble begrunnet med spesialpedagogisk kunnskap. Segregering ble også begrunnet på samme måte. Selv om jeg ikke har mulighet til å kunne empirisk begrunne dette vil jeg anta at både segregering og, etter en tid integrering, ble begrunnet og forsvart ut fra et faglig pedagogisk grunnlag. Det vil være naturlig å anta at det samme skiftet som vi ser i politikken har skjedd i fagmiljøene.

Det er nevnt at det var en kamp mellom juristene og pedagogene om hvordan undervisningen og oppdragelsen av spesialskole barna skulle foregå. Dette tyder på at også jussen har spilt en rolle, og at bildet ikke er helt entydig. Det er også tydelig at det på et punkt (rundt 60 tallet) var et skifte i hvilken kunnskap en antok var nødvendig for å undervise i spesialskolene. Før denne tid var det tilstrekkelig å ønske å jobbe med dette, og den kunnskap en opparbeidet seg i "felten" var tilstrekkelig. Det er verdt å merke seg at ved fremveksten av en "profesjon" skjer det også en fremvekst av en sann og eid kunnskap.

Det er to interne prosedyrer som er særlig viktig for diskursens egenkontroll - som begrenser hendelsene og tilfeldighetene. Diskursene har en identitet gjennom at de kommenterer velferdsstaten og har spesialskolene som arnested. Slik blir mulighetsbetingelsene bestående av en generell del (velferdsstaten) spesiell del (spesialskolene). Opprinnelsen til diskursen blir tillagt spesialskolene, og spesialskolene og dermed velferdsstaten blir avslørt gjennom den diskursen.

3.3.3 Systemer for individ kontroll

Systemer for individ kontroll er de prosedyrene som retter seg mot de subjekter som er aktiv innenfor diskursen. Gjennom disse prosedyrene danner diskursen sine objekt ved å bestemme hvilke begreper som brukes, hvordan utsagn uttales og stiliseres samt hvordan diskursen artikulerer sine utsagn og strategi. Det er regulerende regler som innvirker på alle individer som ønsker å uttale seg i det diskursive felt. Disse reglene bestemmer hvilke individer som får innta subjekt plassering.

Det er i bruddet mellom en segregeringsdiskurs og en integreringsdiskurs at Aksjon Rettferd for de Handikappede frembringer sin tale. Denne aksjonen var en del av en sosialpolitisk motstand mot utbygging av spesialskolene. Budskapet var at alle mennesker har likt verd, og derfor må de handikappede bringes inn i samfunnet som likeverdige med andre mennesker. Når andre får den hjelpen de trenger gjennom det offentlige bør også de handikappede få det. Dette er hovedbudskapet som talerne fremfører, og samtidig det budskapet som de må underkaste seg. Det vi ser her er det som Foucault kaller en dokterinal gruppe. Gjennom utsagn med denne mening blir noen individer forbundet, mens disse utsagnene også skiller disse individene fra andre individer. Vi ser blant annet at vi klart kan skjelne Aksjon Rettferd for Handikappede fra andre organisasjoner for handikappede, selv om disse kunne stilt seg bak de fleste sannheter som den dokterinale gruppen fremsetter. Utsagn som at "behovet for veldedighet diskriminerer den handikappede" (Skouen 1996:234), skiller individene i denne dokteringale gruppen fra andre individer. Den dokterinale gruppe som gjennom visse utsagn knytter flere og flere til seg oppretter allikevel sin identitet gjennom en stilltidende anerkjennelse av de samme sannheter. Det er utsagnene, det talte, som forbinder og atskiller individene. De dokterinale gruppene har nær sammenheng med forfatteren og kommentaren som ble identifisert i forrige del.

Det å tilhøre en dokterinal gruppe er imidlertid ikke nok til å få sin tale frem i diskursen. Vi så at fortellingen var preget av at særlig to personer har fått en tydelig plassering. Det kan se ut som om det er få ritualer som fastsetter hvordan en kan fremføre sitt budskap. Diskursen virker nokså åpen. Det blir brukt uttrykk som "konsentrasjonsleire", "vi behandler mennesker som dyr", "hvite negre" og videre. Jeg vil hevde at dette ikke tyder på at det er få ritualer, men at det er mange. For å få adgang til diskursen må utsagnene ha et spesielt innhold; det må sjokkere, det må være "litt frekt". For å få oppmerksomhet rundt det en sier må en være en

”opprører”. Samtidig må det ikke være for ”frekt”, det er ikke alt en kan gjøre opprør mot. Noen utsagn ble dømt ”døde og maktesløse”. Dette var utsagn som kom i konflikt med forbudet, med tabuene som regulerer hva som kan sies og vites. Seksuelle overgrep var et tabubelagt område på 60 tallet. Denne talen fikk derfor ikke adgang til diskursen.

Utsagn må formuleres sjokkerende, og dette er media velegnet til. Her kan vi se paralleller til det som Foucault omtaler som ”talesamfunn”. Det er i skrivehandlingen – i mediadiskursen – kunnskapen kommer frem. Det er her et element av at talen må frembringes *på vegne* av noen. Skouens tale er på vegne av de handikappede, Ødegaards tale er på vegne av andre som har vært plassert i spesialskoler. Formidleren er annerledes enn den den formidler. Skouen og Ødegaard er vellykkede, derfor kan de være sannhetsvitner om at det skjer urettferdighet. Dette kan være det som Foucault omtaler som den sosiale tilegnelse av talerne, selv om det ikke omhandler formell utdannelse. Det er gjennom en sosial tilegnelse av en fremskutt posisjon at en blir verdig til å tale på vegne av andre. En må ha en fremskutt posisjon, slik at en kan få henvendelser fra mennesker som ønsker sin tale frembragt.

Vi har i denne delen sett at det er formasjonsregler i diskursen som angir hvordan diskursen former det den handler om og bestemmer hvem som får tale. Gjennom disse formasjonsreglene uttynnes de enkelte talende subjektene. Samtidig bestemmer disse reglene hvilken makt det som blir sagt har. Hvis det som blir sagt krysser tabuet har de ikke makt, da er det ritualer som sørger for dette. Samtidig, har ikke utsagnene noe ”opprørsk” over seg har de også lite makt ved at de ikke blir hørt. Når utsagnene tar opp tabuet er det uansett garantert å bli hørt, selv om de ikke kan bli tatt for å være ”sant”.

3.4 Den frembragte tale

De foregående deler har vist hvordan begrepet ”taper” kunne oppstå i en gitt kontekst i Norge. De har også vist at begrepets historie har en generell del som kommentar til velferdsstaten og en spesiell del som kommentar til spesialskolene. Vi har identifisert mekanismer som tilskjærer diskursen og dermed hva som kan sies og vites. Hvilken tale har kommet frem på tross av eller på grunn av denne tilskjæringen? Hvilket innhold får begrepet taper som en konsekvens av den tilskjæringen vi har sett av diskursen? Hvilket innhold kan vi lese ut av de historiske røttene til begrepet? Det er problemstillingen ”*Hvilket innhold har begrepet ”taper” i denne diskursen?*” som her blir satt i fokus.

Både Aksjon Rettferd for de Handikappede og Aksjon Rettferd for Taperne ser ut til å ha utgangspunkt i en moralsk indignasjon. En er opprørt over det som skjer eller har skjedd på et moralsk grunnlag. At "vi behandler mennesker som dyr" er moralsk forkastelig. Påpekingen av at det foregikk diskriminering i Norge var tuftet på den grunnleggende sannhet at diskriminering er moralsk forkastelig. Det er moralsk riktig å se på alle mennesker som likeverdige, og derfor må også de funksjonshemmede inkluderes i samfunnet og i skolen. Begge aksjonene har tatt begrepet "rettferd" inn i navnet, og Ødegaard sa at det betydde mye for ham å få dette med i navnet. Hva som er rett og rettferdig er også moralske spørsmål.

Aksjon Rettferd for de Handikappede kjempet for gjennomslag for at de funksjonshemmede er en naturlig del av samfunnet, en kjempet for integrering. Den sosiale mobiliseringen førte til et skifte mot en større grad av integrering, og samtidig overgang fra individorienterte forklaringer til samfunnsorienterte forklaringer. I velferdsstatdiskursen ble mange grupper på denne måten flyttet fra det uverdige til det verdige. Det er i dag allment offisiell politikk at en funksjonshemming ikke bare kan forklares med utgangspunkt i individet, men at også samfunnets tilrettelegging må taes med som forklaringsfaktor. I et samfunn der alle sitter i rullestol vil den som har et stort behov for å gå være funksjonshemmet. Alle døråpninger vil være for små, alle kollektive transportmidler vil være for lave under taket o.s.v. Begreper som "abnorm" "idiot" og "invalid" er mindre nøytrale enn begrepet funksjonshemmet, og sier at dette er noe med individet som ikke burde være slik, noe som er uheldig. De har dermed en moralsk dimensjon over seg, dette er noe som ikke burde være. Begrepet taper ser også ut til å ha potensiale for denne dimensjonen i seg – det bør ikke være tapere, dette er noe som er underforstått. Derfor er det nødvendig med rettferdighet, at noen er tapere er ikke rettferdig. Denne moralske dimensjonen over begrepet gjør at det ikke er nøytralt, men begrepet oppstår i en tid da de fleste ønsker å bruke stadig mer nøytrale kategorier. Begrepene blir nemlig automatisk mer nøytrale når det ikke setter fokus på individet men samfunnet.

Den moralske dimensjonen blir mye vektlagt i forbindelse med Skouen sin bruk av begrepet taper. Han sier at *«Velferdsstaten er tvertimot økende opptatt av å øremerke vinnerne, med den følge at taperne øremerkes samtidig som når nissen følger med lasset. Velferdsstaten er stadig travlere opptatt med å skille dugelige fra udugelige, sånn at den teknisk-komersielle utviklingen ikke skal risikere å satse på feil hest. Denne kamuflerte demo-nazismen fører oss inn i det samfunnet der den sterkeste hjernes rett hersker. Kall det fremskritt den som vil.»*

(Skouen 1966:39) Senere sier han: ” *Resultatet ser vi: et stadig mindre nyansert menneskesyn. Stadig flere «tapere» rusler tafatte omkring (...)* ” (Skouen 1966:40). Arne Skouen bruker også begrepet «taper» opp mot kulturen i idretten. Arne Skouen står idretten nærme, han var sportsreporter i mange år, og har dekket flere Olympiske Leker. Den første jobben han hadde som journalist var som sportsreporter. Det var en stor fjernsynsdebatt om idrettens stilling i samfunnet, der det ble vist til hvor viktig idretten er og stjerneidrettens betydning som inspirator til å nå det ypperste. På dette grunnlag ble det krevd mer penger til idretten. Helsedirektør Karl Evang responderte på dette: ” *Helsedirektøren sa noen ganske få ord, men de risset opp et moralsk perspektiv, som kunne befruktet hele debatten med det vidsynet den var så blottet for. Han omtalte ropet på stjerneidretten fra alle hold og spurte: er man så sikre på at de idealene stjerneidretten inspirerer til er de vi ønsker innprentet i våre barn? Ingen skjønnte hva de ble spurt om. Taperens ansikt skalv noen sekunder på skjermen, usynlig for dem alle* ” (Skouen 1966:45).

Som vi ser av sitatene ovenfor er det opp mot verdiene i velferdsstaten på 60 tallet Skouen bruker begrepet tapere. Det er knyttet opp mot vinnerne, og sett i forhold til disse. Det at samfunnet skaper tapere er grunnet i en blind framgangs streben, der fremskrittet er det viktige. Derfor må det ofres noen på veien, og disse blir tapere i forhold til fremskrittet. Begrepet «taper» er altså her en protest mot den generelle samfunnsutviklingen, og det er tydelig at forklaringen på at mennesker blir tapere må legges til samfunnet og måten det er innrettet på, og ikke til den enkelte taper.

En annen dimensjon ved begrepet som vi kan se konturene av er at det er dedifferensierende. Den objektive differensiering basert på medisinske kategorier som vi så i fordelingen av individer i fortellingen er det vanskelig å se i taperbegrepet. Det var viktig å skille mellom idiotene og sinkene, mellom de døve, de blinde og de med andre fysiske funksjonshemninger. Kategorien ”blind” er håndterbar, de som ikke kan se hører inn under denne kategorien, de som kan se hører ikke inn under denne kategorien.

I organiseringen av funksjonshemmede har vi sett en stadig spesialisering i de siste 20 årene. Denne spesialiseringen er drevet fremover av medisinske ekspertise. Det finnes et utall ulike foreninger for et utall av ulike funksjonshemninger. Mange av disse er samlet under paraplyen FOSS, Foreningen for Små og Sjeldne Diagnoser. I denne sammenhengen er begrepet taper noe nytt. Det bygger ikke på en medisinsk kategorisering. Dette kan gjøre begrepet nokså

uhåndterbart. Hvem er taperer, og hvordan skal man kunne skille disse taperne fra andre som ikke er tapere. Det teoretiske grunnlaget for denne oppgaven gir grunn til å tro at det vil utvikle seg noen kriterier for hvem som er og hvem som ikke er tapere, og hva det innebærer å være taper. Diskursen vil få et behov for å regulere tilfeldigheten, for å begrense talen om tapere.

Hånd i hånd med det moralske går også det emosjonelle i den fortellingen vi så. I tilskjæringen av diskursen så vi at det var nødvendig med en litt ”frekk” tale for at talen skulle bli lagt merke til. I Ødegaard sitt foredrag var det en blanding objektive begrunnelser og moralske begrunnelser. Like viktig som at det rent faktisk var vanskelig å komme ut fra spesialskolene og bli integrert av samfunnet, var den *følelsen* av mindreverd en hadde når en hadde gått i spesialskole. At det var lite kjærlighet, og få hyggelige stunder var vektige argumenter. Vendepunktet i livet til Ødegaard kom da han ikke lenger måtte skjule at han hadde gått på spesialskole. Det å føle seg akseptert, og godtatt gjorde at følelsen av mindreverd fikk mindre kraft. Denne emosjonelle eller følelsesmessige dimensjonen som vi ser når begrepet blir brukt, kan kanskje være et alternativet til den medisinske kategoriseringen, som begrepet ”taper” kan fylles med innhold gjennom. Følelser er ikke lett å sette objektive kriterier for, det er ikke lett å lage skalaer over følelser. Dette kan være med å forsterke inntrykket av begrepet ”taper” som et begrep som er vanskelig for diskursene å håndtere.

I denne delen har vi konsentrert oss rundt trekk ved den tale som er kommet frem som en konsekvens av en tilskjæring av diskursen. Begrepet ”taper” er nå noe nytt, men ut fra dets historie kan vi se noen dimensjoner, som trolig vil være med på å gi begrepet et innhold. Det kan se ut som begrepet har i seg en sterk moralsk dimensjon, og at bruken av det retter seg mot en moralsk dimensjon. Samtidig ser vi en viss spenning i om forklaringen på ”tapere” skal finnes i individet eller i samfunnet, en spenning som heller mot samfunnsforklaringer. Begrepet er et brudd med en kategorisering ut fra (medisinske) objektive kriterier, og det er dedifferensierende. I den moralske og emosjonelle dimensjonen til begrepet kan det være grobunn for alternative kriterier for begrensning av diskursen.

3.5 Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting

Den sosiale ortopedi som kjennetegner det moderne samfunn er disiplinen, ble det hevdet i kaptittel 2. Individet blir formet og produsert av denne disiplinen. Når Foucault beskriver makt/kunnskap som diskurser beskriver han en altomfattende sosial ortopedi. Det kjempes om diskursene, det kjempes i diskursene, men makten ligger i de anonyme strukturene som regulerer diskursen, og dermed makt/kunnskap.

Når vi ser fortellingen i 3.2 gjennom dette perspektivet ser vi hvordan avviket, de funksjonshemmede, først ble ekskludert fra samfunnet. Oppdeling og forkasting og det forbudte ord, var mekanismer som sammen med viljen til sannhet, førte til at de funksjonshemmede var noe som skulle ekskluderes, noe som ikke skulle røres ved.

Ved opplysningstiden begynner vi å se fremveksten av det som Foucault karakteriserer som det moderne samfunn. Det er fremdeles de samme mekanismer som regulerer sannhetsprinsippet i diskursen, men de får andre konsekvenser, et annet innhold. Nå blir individet, den funksjonshemmede, utstøtt for så å integreres. *"Gale, homofile, kriminelle etc. får plass inne i "det sanne""* (Vårdal 1993:68). Avviket ble skilt ut slik at det kunne forandres og taes inn i samfunnet igjen. Utskillelsen blir stadig mer differensiert. Det blir stadig mer viktig at alt kommer "på sin rette plass". Ut av dette fremstår en mer "ryddig" tilværelse. Subjektet representerer et objekt som fremstår i *"en klassifikasjon eller et tablå over identiteter og forskjeller, ordnet fra det enkleste til det mest sammensatte"* (Vårdal 1993:64). Individet underkastes maktens teknikker, medisins klassifisering og utskillelsen er en del av normaliseringen. Mennesket, det enkelte individet er både objekt for makten og subjektet som konstituerer makten.

Den store planlagte utbyggingen av spesialskolene i Norge, og aksepten av eksaminasjon (og dermed klassifisering) i stor skala gjennom IQ testing fremstår som et klimaks i fremveksten av det moderne disiplinære samfunn. Så kommer bruddet, opprøret, antiklimakset. Der fremveksten av det disiplinære, moderne samfunn tilsynelatende er drevet av det rasjonelle, det objektive, det eksaminerende blikk, er opprøret drevet av det emosjonelle og det moralske. Systemet, konstruksjonen velferdsstat blir avslørt, og opprøret har systemet selv som utgangspunkt, som forfatter. Segregeringen er ikke riktig, systemet har slått feil. Samfunnet må ta (et annet) ansvar for dem som til nå er blitt segregert (og ikke frivillige organisasjoner).

Ut av dette opprøret mot det normale, mot disiplineren kommer Aksjon Rettferd for Handikappede. Budskapet deres tok form som en harmdirrende moralsk indignasjon, og Skouen uttalet at vi behandler mennesker som dyr. Aksjonen var et opprør mot segregering, den fremmet argumenter for den enkeltes likeverd uansett avvik. Avviket ble plassert i samfunnet, ikke i individet. Vi får en selvransaking og et oppgjør. Rundt aksjonen oppstod det konflikt og debatt, det ble til og med rettssaker i kjølvannet av aksjonen. Men aksjonens arbeid førte også, direkte og indirekte, til en omlegging av skolesystemet. Store planer om utbygging av spesialskoler ble skrinlagt, og en integrering av de funksjonshemmede i skolesystemet starter. Skolesystemet blir lagt om og avviket inntar er likestilt plass i samfunnet. Dette forarbeidet, denne omveltningen gjør at Aksjon Rettferd for Taperne kan oppstå to tiår senere som en seriøs organisasjon, for og av tapere, et krav om rettferdighet for den urett som ble begått.

Vi har i den foregående analysen sett flere trekk som peker mot at den forklaring som ble gitt i forrige avsnitt ikke er tilstrekkelig. Når Foucault omtaler overgangen fra den synlige voldelige straffen til fengselets utelukkelse fra samfunnet er det ikke en mildning av straffen han omtaler, men overgangen til en ny teknologi (Schmidt 1985:22). Når spesialskolesystemet som system ble forlatt betydde dette ikke et brudd med klassifisering av individer (elever) etter evne, og at det ble slutt på atskillelsen. Det er som med keiserens nye klær, ”spesialundervisning” og ”tilpasset opplæring” ble den nye oppdelingen¹⁹. Fra lærerdommeren til spesial pedagog dommeren?

Det er interessant i seg selv at bakgrunnen for det antatte opprøret ligger i skolesystemet. Som vi har sett vektlegger Foucault skolens plass som disiplinerende funksjon i fremveksten av det disiplinære samfunn. Han ”går så langt” på dette punktet at han sier at ”*Det Normale får fotfeste som et tvangsprinsipp når det innføres standardisert undervisning og lærerskoler*” (Foucault 1994:166). Spørsmålet blir om det er mulig å gjøre opprør mot sin egen mulighetsbetingelse. Kan en klare å ta det grepet som gjør at en kan stille spørsmålet ”*Hvis skolen ikke fantes*” (Christie 1971). Kan en tenke utover det en selv er konstruert av?

¹⁹ Per Solvang har hevdet at skolen i dag søker å få definert flest mulig inn under diagnosen ”dyslektiker” fordi det følger rettigheter med det.

Elementer i diskursen tyder på at dette er mulig. At en får flyttet grupper fra det uverdige til det verdige kan tyde på dette. Flyttingen av fokus fra individforklaringer til samfunnsforklaringen, og elementer fra en moralsk og emosjonell dimensjon gir inntak til alternative kriterier for bedømming av det enkelte individ. Kritikken av samfunnet der den sterkeste rett gjelder, der taperne rusler tafatte omkring likeså. Opprøret mot ekspertisen, mot differensialisering av grupper er også interessant i denne sammenhengen.

Dette kapitlet har fokusert på mulighetsbetingelsene for at begrepet ”taper” skulle bli tatt opp. ”Taperdiskursen” er her blitt koblet til en støtte avviksdiskurs, som har gitt viktige mulighetsbetingelser for begrepet og organisasjonen. Organisasjonen som så ut til å være et rent brudd med de tidligere diskurser, bærer med seg en kontinuitet av innhold rundt samfunnets behandling av avviket.

Ved å gå tilbake i historien har vi sett at det er bakenforliggende tvangsformer og prosedyrer som begrenser hva som får innpass i diskursene. Viljen til sannhet, forbudet og oppdeling og forkasting – og deres negativt tilskjærende virkning- kan identifiseres i en avviks diskurs som talen om taperne tydelig har røtter i. Internt i diskursen er det særlig kommentaren og forfatteren som er de mekanismene som begrenser hendelsene og tilfældighetene. Diskursene har en identitet gjennom at de kommenterer velferdsstaten og har spesialskolene som arnested. Slik blir mulighetsbetingelsene bestående av en generell del (velferdsstaten) og en spesiell del (spesialskolene). Opprinnelsen til diskursen blir tillagt spesialskolene, og spesialskolene og dermed velferdsstaten blir ”avslørt” gjennom den diskursen.

Fokus har også vært på formasjonsregler som angir hvordan diskursen former det den handler om og bestemmer hvem som får tale. Hvis det som blir sagt krysser tabuet har de ikke makt, da er det ritualer som sørger for å ekskludere dette. Samtidig, har ikke utsagnene noe ”opprørsk” over seg har de også lite makt ved at de ikke blir hørt. Når utsagnene tar opp tabuet er det uansett garantert å bli hørt, selv om de ikke kan bli tatt for å være ”sant”.

I diskursene har det vært mekanismer som har gitt mulighetsbetingelser for talen om tapere. Begrepet har oppstått i en gitt kontekst, og har dermed fra tilsynekomsten av med seg innhold, og meninger. Vi kan, ut fra mulighetsbetingelsene, lese et mulig innhold i begrepet, eller en innholdsmessig ”base” for begrepet ”taper”. Begrepet hadde i utgangspunktet et sterkt emosjonelt innhold, og bar sterkt preg av å være i en offerdiskurs. Det var hos samfunnet all

skyld og alt ansvar ble plassert av Aksjon Rettferd for Handikappede. Begrepet bærer med seg en protest, et opprør mot det normale og dets tolkninger. Et opprør mot differensialiseringen, mot lærerens makt og mot dyrkingen av en vinnerkultur. Et opprør mot måten det normale behandler det unormale på, om at det unormale ikke får samme plass som det normale i samfunnet. Vinnerne blir dyrket frem, mens taperne blir skjøvet vekk – og det er *samfunnet* som er den aktive i denne prosessen.

Gjennom mulighetsbetingelsen kan vi også skimte skillet mellom fornuft og ufornuft. Utgangspunktet for Aksjon Rettferd for Handikappede var særlig behandlingen av de psykisk utviklingshemmede (Aksjonen var jo også forløperen for Norsk Forbund for Psykisk Utviklingshemmede). Den psykisk utviklingshemmede, den barnlige ufornuften, fikk gjennom aksjonen noen som talte for seg, som fortalte at noe annet enn det eksisterende systemet var til beste for den psykisk utviklingshemmede. Den voksne, fornuften, talte på vegne av den barnlige, ufornuften. Gjennom den fornuftiges tale kunne ufornuften bli hørt.

Det blir spennende å se hvordan begrepet nå utvikler seg videre. Hva tar det opp i seg, hva blir innholdet i begrepet når det bearbeides i ulike diskurser? Hvordan bruker organisasjonen selv begrepet? Hvilket innhold får det? Hvordan blir begrepet i møte med det juridiske, det ”offentlige” og media? Vil bearbeidingen av begrepet være likt i alle sammenhenger der det blir brukt? Forandrer begrepet innhold underveis, eller kan vi se et vedvarende innhold i begrepet?

Det opprøret som begrepet ”taper” synes å ha i seg, dette potensialet for protest mot en differensiering av mennesket, hva skjer med det? Kan begrepet fortsette å fange opp i seg alle som føler at de kommer til kort i samfunnet? Fortsetter denne plasseringen av (nesten) all skyld for det som har skjedd i samfunnet, går individet også i fortsettelsen fri?

Det emosjonelle fremstod som et alternativ til den medisinske kategoriseringen av mennesker, av avviket. Hvordan blir dette bearbeidet? Blir den emosjonelle argumentasjonen, dette utgangspunktet i den enkeltes følelser av at det er blitt begått urett mot det, et reelt alternativ til den objektive og rasjonelle bedømmelsen som de medisinske og spesialpedagogiske kriteriene gav. Og enda viktigere: blir begrepet et reelt opprør mot det rasjonelle, det normale og dets kategorisering av mennesket. Blir følelser det nye kriteriet for å vurdere hvordan det enkelte mennesket er?

Alle disse spørsmål kan summeres opp i disse hovedspørsmålene: I tilskjæringen av begrepet, den bearbeidingen som må skje; får opprøret mot normaliteten fortsette? Er det mulig å gjøre opprør mot det som i følge Foucault er det grunnleggende kjennetegnet med det moderne samfunn (og er vi dermed på vei over i en ny type samfunn?) Sammen med de to problemstillingene er det dette som vil strukturere drøftingen i det følgende.

4 KAPITTEL: DEN INTERNE DISKURS

4.1 Innledning

I dette kapitlet vil fokuset bli rettet mot organisasjonen Landsforeningen Rettferd for Taperne og dens "indre liv" eller "interne diskurs". Kapitlet vil bli delt i tre deler med en påfølgende oppsummering. Første del forteller om landsforeningens historie og aktivitet i korte trekk. Den andre delen tar for seg tilskjæringen av tale i den interne diskursen og prøver å besvare problemstillingen *"Hvordan har begrepet "taper" fått et innhold?"* i denne diskursen. Kapitlets tredje del tar for seg hvilken tale som er kommet frem til tross for eller på grunn av den tilskjæring vi har sett i del to. Her reises problemstillingen : *"Hvilket innhold har begrepet "taper" i denne diskursen?"*.

4.2 Fortellingen

Som vi så i forrige kapittel er den formelle fortellingen at Aksjon Rettferd for Taperne ble dannet som et resultat av "Kongress for samfunnets tapere" på Gjøvik 15. og 16. September 1993. Organisasjonen var imidlertid i drift før dette tidspunktet. 20.08.93 ble det sendt ut brev på aksjonens brevpapir, og i brevet står det bl.a: *"Hjertelig takk for ditt brev, og for tegning av medlemsskap i Aksjon Rettferd for Taperne"*. Da er det vel riktig å si at organisasjonen fikk valgt sentralstyre på Kongressen, og på den måten ble formelt stiftet.

Før kongressen var det betydelig medieomtale omkring arrangementet. Før konferansen fikk den betydelig omtale i media. Under selve kongressen var det et betydelig medieoppbud, men på grunn av Estonia forliset ble ikke omtalen i ettertid så stor som den kunne ha blitt. Det var 115 deltakere ved konferansen. I følge rapporten fra konferansen definerte 50 av deltakerne

seg selv som tapere og ekstapere. Sentralstyret ble valgt ved benkeforslag. De fleste av deltakerne på kongressen kjente ikke hverandre fra før, men i løpet av kongressen ble de litt kjent med hverandre og navn ble foreslått. De som ble valgt til dette sentralstyret hadde selv, eller noen nære som hadde, en vanskelig bakgrunn som grunnlag for sitt engasjement.

Sentralstyret gikk i gang med å prøve å stable på bena en organisasjon, skaffe lokaliteter og penger. I tillegg ble det brukt mye tid på enkeltsaker som Ola Ødegaard hadde. I styret var det delte meninger om det var riktig ressursbruk å bruke så mye tid på enkeltsaker. Dette arbeidet var også vanskelig å organisere, den ene visste ikke hva den andre gjorde. Det at Ødegaard arbeidet med så mange enkeltsaker og visste så godt hva han ville, gjorde at et styremedlem sier at det fulgte seg ”overflødig”. Det virket som om *”Han trengte et styre rett og slett, og det at det kunne være makt bak det (...) kanskje han rett og slett hadde liten erfaring med den slags (styrevirksomhet)¹?”*. Utspill på vegne av organisasjonen ble i liten grad klarert med styret, og det var sentralstyret misfornøyd med. Et sentralstyremedlem sa at: *”Vi krevde (det), vi var veldig påpasselig med det...han trodde at han hadde fått en snillere gjeng med seg enn han hadde, så han fikk bryne seg litt der. Vi krevde, og vi var organisasjonsmennesker fra før noen av oss og ville at det skulle skje i rette former”*.

Sentralstyret trakk seg fra sine verv 25 mars 1994 på grunn av samarbeidsproblemer med lederen. Etter at dette sentralstyret trakk seg gikk en gruppe støttepersoner inn og laget et slags interimsstyre, en rådgivningsgruppe, som fungerte frem til landsmøtet i 1995. Rådgivningsgruppen bestod av ressurssterke personer som kjente Ola Ødegaard og ville støtte opp om hans arbeide. En av personene i støttegruppen sier at :*”Vi så på alle henvendelsene og vi så på arbeidet som tårna seg opp og fant ut at det burde være muligheter for å vinne fram, men vi så jo på økonomisen – den er dårlig nå med da var den jo elendig²”*. En annen grunn til at de fortsatte var at organisasjonen begynte å få kontakt med mange kommuner som henvendte seg til kontoret for å få hjelp, og denne kontakten var viktig. Støttegruppen rådet Ola Ødegaard til å utsette årsmøtet i 1994 til ”ting hadde roet seg litt”.

Til landsmøtet i 95 kom det forholdsvis mange, det ble valgt et styre og laget vedtekter. *”Det som preget landsmøtet var at vi fikk alle formelle ting på plass, slik at vi kunne gå tilbake til*

¹ Der ikke annet er spesifisert er sitatene i del en i dette kapitlet fra intervju med medlemmer i det første sentralstyret.

staten å be om økonomisk støtte” (Årsmelding 1995:4) . Landsmøtet skiftet også navn på organisasjonen fra Aksjon Rettferd for Taperne til Landsforeningen Rettferd for Taperne. Den nye lederen han satte som betingelse at Ødegaard ikke skulle være medlem i styret, men bare ha møte og talerett. I det nye styret var det bare en med det vi kan kalle ”taperbakgrunn”. Organisasjonen ønsker at de på sikt kan få et styre som består av «tapere», men lederen av sentralstyret uttalte i intervju at³: «... *Jeg har store problemer selv med å se hvordan det (et styre bestående av tapere) skal fungere, altså en må ha noe av begge deler.....*». Fra nå av involverer sentralstyret seg konsekvent ikke i enkeltsaker. Det var lederens holdning at dette hørte til den daglige driften, og styret skulle ta seg av mer organisatoriske ting som søknader til Sosial- og helsedepartementet.

Et medlem i Landsforeningen Rettferd for Taperne, Roy C. Müller, skrev brev til Kong Harald der han fortalte om sitt liv som taper i Norge, og bad om audiens. 18. sept. 1995 fikk Roy og Ola Ødegaard audiens hos Kongen. Dette besøket fikk stor oppmerksomhet i media og ble et vendepunkt for landsforeningen. Situasjonen for landets tapere ble også nevnt i Kongens nyttårstale i 1995. Etter audiensen og oppmerksomheten rundt den, ble organisasjonen virkelig satt på kartet, og det kom et skred av nye henvendelser.

7. februar 1997 hadde landsforeningen møte med daværende statsminister Thorbjørn Jagland. Dette var en viktig hendelse for landsforeningen og lederen av sentralstyret skrev i en orientering: *”Dette møtet fikk behørig mediadekning og vi møtte en statsminister som hadde satt seg godt inni foreningens arbeide og han dokumenterte både innsikt og vilje til å stille opp for landsforeningen.”*

14 Juni 1997 ble det igjen avholdt Landsmøte i organisasjonen. Valgkomiteens innstilling før landsmøtet gikk ut på at fire av medlemmene i sentralstyret gjenvelges, mens de foreslo tre personer som erstatning for de to som skulle gå ut. Det var allerede vedtatt at sentralstyret skulle utvides med ett medlem. Valgkomiteens innstilling ble også resultatet etter valget, og alle valg ved landsmøtet var enstemmige.

² Intervju med Bjørn Bjørneng 03.04.97

³ Intervju 03.04.97.

I 1998 var det arbeidet med tyskerbarna som fikk mest oppmerksomhet utad. I mai 1998 var det et tre minutter langt innslag om landsforeningen på TV 2 nyhetene. Innslaget var negativt vinklet, og tok opp landsforeningens arbeid med krigsbarna og samene. Hovedkritikken gikk på at landsforeningen var for opptatt av penger. I desember hadde landsforeningen et møte med statsminister Kjell Magne Bondevik med dertil hørende media dekning. En ”gimmick” der landsforeningen sendte ut Ola Ødegaards bok ”Ingen Barndom” og Olav Rune Ekeland Bastrup sin bok om taterne ”*En landevei mot undergangen*” (Bastrup:1996) til 725 vinnere i samfunnet, fikk også stor oppmerksomhet. Utsendelsen ble i sin helhet finansiert av Kjell Andenæs, administrerende direktør i Andenæs gruppen⁴.

På et møte i Sosial- og helsedepartementet ble det ved årsskiftet satt ned en arbeidsgruppe som skulle utrede fremtiden til taperkontoret på Dokka. I arbeidsgruppen satt fylkesmann Knut Korsæth⁵, en avdelingsdirektør i Sosialdepartementet og styreleder⁶. Utredningen skulle foreligge innen 1. februar 1999⁷. Det ble ikke stilt spørsmål med om driften ved kontoret skulle fortsette. På sentralstyremøte 23.01.99 ble det vedtatt at taperforeningen skulle omorganiseres til en egen stiftelse. Dette skulle være et treårig prøveprosjekt med årlig statstilskudd. Fylkesmannen vil dermed få tilsynsansvar. I avisoppslag 25.01.99⁸ uttaler Ødegaard at det skal kalles inn til ekstraordinær generalforsamling umiddelbart fordi omorganiseringen krever vedtak i generalforsamlingen.

På sentralstyremøtet 23.01.99 trakk styreleder seg fra styreledervervet i taperforeningen. Begrunnelsen som ble gitt av fungerende styreleder var at: ”*Jeg tror han hadde litt mange baller i luften, og begynte å bli litt sliten*”⁹. På spørsmål om det er en konflikt mellom Ødegaard og tidligere styreleder svarer han: ”*Ola Ødegaard er som en virvelvind, og det kan bli konflikter rundt ham. Det har det vært, men ikke noe sammenstøt. Det har mest gått på uenighet om hvilke typer saker vi skal prioritere*”¹⁰.

⁴ Oppland Arbeiderblad 08.12.98 ”Ny utfordring til vinnerne”

⁵ Fylkesmann i Oppland Knut Korsæth har vært en av foreningens støttespillere helt siden kongressen der han hadde et innlegg. Til landsmøtene har han sørget for gratis lokaler og har selv stilt opp som ”vaktmester”

⁶ Oppland Arbeiderblad 25.01.99 ”TaPerforeningen blir egen stiftelse”

⁷ Oppland Arbeiderblad 30.12.98 ”TaPerkontorets fremtid utredes”

⁸ Oppland Arbeiderblad 30.12.98 ”Taperkontorets fremtid utredes”

⁹ Oppland Arbeiderblad 25.01.99 ”Ola Ødegaard får ny sjef på kontoret”

¹⁰ Oppland Arbeiderblad 25.01.99 ”Ola Ødegaard får ny sjef på kontoret”

På det samme sentralstyremøtet ble det også vedtatt å opprette en ny stilling med ansvar for økonomi og administrasjon. Denne kontorlederen ”skal ha myndighet i administrasjonen som styrer av kontoret og økonomien. Ola Ødegaard må da underordne seg kontorsjefen i økonomisaker. For eksempel når det gjelder penger til reiser, må han underordne seg kontorsjefen, sier den ferske fungerende leder av sentralstyret (...).¹¹” Begrunnelsen er at det er for mye arbeid for Ola Ødegaard å ivareta alle kontorets funksjoner, og ”Ola har ikke sine sterkeste sider når det gjelder økonomi og administrasjon¹²”

Dette var en kort oversikt over landsforeningens historie, en oversikt som fokuserer på de store hendelsene, på milepælene i organisasjonen. Det meste skjer imidlertid i ”hverdagen” på kontoret på Dokka. Der arbeider Unni Wifladt og Ola Ødegaard fra dag til dag. Ola tar seg av statistikkene og søknader om billighetserstatning. Unni sorterer posten og arkiverer dokumenter. Begge bruker mye tid på henvendelser fra tapere. Noen vil bare snakke litt, andre har en spesiell sak de ønsker hjelp til, og noen ringer med jevne mellomrom fordi de har det vondt. For både Unni og Ola går mye tid med på å spore opp dokumenter om tapere for slik å få en oversikt over deres sak. Når en har funnet dokumentene må en gjennom papirmølla for å få ut dokumentene, og dette er tidkrevende. Unni¹³ får for liten plass i denne oppgaven i forhold til det arbeidet hun gjør. Unni er en ildsjel med stor evne til empati og til å lytte. Det er Unni og Ola taperne utvikler personlige relasjoner til, taperne opplever at Unni og Ola er Landsforeningen Rettferd for taperne. Ett sitat fra Unni skal med i denne oppgaven: ”Det er så godt å oppleve at arbeidet du gjør betyr noe for noen”.

4.2.1 Hva konfliktene har inneholdt

At sentralstyret trakk seg i 1994 kom lite frem i media. Den forklaringen som er kommet frem er at sentralstyret gikk i oppløsning på grunn av at de som var med i det ”melte sin egen kake” De ivaretok bare egne interesser og jobbet ikke for de andre tapergruppene. De manglet et helhetlig perspektiv. Ola Ødegaard blir referert på følgende måte i en kommentar til VG 17.07.97 at ”Han var i utgangspunktet positiv til tapere som representanter for andre tapere. Erfaringene har gjort at han har endret mening”. I årsmeldingen til Landsmøtet i 1995 skriver Ola Ødegaard følgende om dette: ”Det ble en del rokkeringer i det første sentralstyre,

¹¹ Oppland Arbeiderblad 25.01.99 ”Ola Ødegaard får ny sjef på kontoret”

¹² Oppland Arbeiderblad 25.01.99 ”Ola Ødegaard får ny sjef på kontoret”

¹³ I perioder der Unni har vært sykemeldt har det vært andre damer inne som vikarer som også har gjort en fantastisk jobb.

og det hele endte opp med at 5 medlemmer 25 mars 1994 trakk seg fra sine verv på grunn av indre organisasjonsproblemer. Ola Ødegaard tar sin del av skylden for de motsetninger som ble skapt. Flertallet gjorde det klart at årsaken var samarbeidsproblemene med lederen. Samarbeidsproblemer er ikke uvanlig i norsk organisasjonsliv. Det var ikke hyggelig, men lederen mener at konflikter er noe man må leve med, når de ikke kan løses på en bedre måte enn det som ble resultatet 25 mars 1994”.

Enda en forklaring ble gitt av lederen for sentralstyret i en orientering i etterkant av landsmøtet i 1997: *”Det oppstod raskt samarbeidsproblemer mellom Ola Ødegaard og medlemmer av styret. Konflikten endte med at et flertall i styret trakk seg i mars 1994. En av årsakene til dette var at Ola Ødegaard som daglig leder på kontoret også satt som leder i styret. Dette umuliggjorde at styret kunne fungere i den viktige oppgaven som et korrektiv og veileder for taperkontoret. Den lovte støtte fra departementet uteble og det så lenge ut til at kontoret måtte stenge.”*

De medlemmene av dette sentralstyret som jeg har intervjuet¹⁴ reagerer kraftig på at de selv skulle være tapere og at dette var grunnen til at styret røyk. En av dem sier *”Sånn var det absolutt ikke, taperbakgrunnen var noe de hadde arbeidet seg ut av og var mer en styrke. (...) Så det er helt feil”*. En annen sier at *”.. for de som kjenner oss er det åpenbart at det er bare sprøyt”*. De fremmer påstander om at det var Ola Ødegaard som *”melte sin egen kake”*, og ikke så lenger enn sin egen sak. En av dem mener at Ødegaard har et stort behov for oppmerksomhet rundt sin person, og at det var dette organisasjonen ble benyttet til. Et annet medlem sier at Ødegaard kunne for lite om *”organisasjon, lojalitet, ærlighet og økonomistyring”* og at dette var grunnen til at sentralstyret trakk seg, de ville ikke være medansvarlig for det som skjedde. De mente at fokuset ble for mye på penger, og for lite på å hjelpe taperne. En uttalte at: *”vi ble en støtteforening for Ola Ødegaard, og ikke for taperne som hensikten var”*.

Ødegaard fikk penger til å arrangere taperkongressen fra flere ulike departement, og da organisasjonen var en realitet ville han igjen søke om penger. Styret kom til slutt frem til at han kunne søke, men ut fra deres erfaring med det å starte nye organisasjoner så var det ikke

så lett å få penger. Da han fikk avslag ville han sette hardt mot hardt. En av dem sier *”Han skulle gå til departementet og hvis ikke han fikk penger innen da og da, så skulle kontoret stenges. Dette var vi helt imot, vi sa at alvorlig talt vi kan da ikke oppføre oss som unger, dette er en nystartet organisasjon, vi må vise litt idealisme.”*

Sentralstyret følte til slutt at de ble presset til et vedtak som gikk ut på at hvis de ikke fikk penger så skulle kontoret stenges. *”Men det var jo det, og så går han til departementet og så fikk han nei, og hva gjør han, jo, han stenger ikke kontoret, han lar det være åpent allikevel. Da mente vi at dette begynte å bli så useriøst og slik kunne han ikke holde på”. På bakgrunn av dette og en del andre saker ble det innkalt til et ekstraordinært sentralstyre møte. I forkant av dette møtet sendte Ødegaard brev til flere av dem, også nestlederen, der han på organisasjonens vegne oppfordrer dem til å trekke seg frivillig ut av styret. Han ønsker seg et nytt sentralstyre bestående av ”offentlige ressurspersoner samt en representant for taperne¹⁵”, for å ”bli oppfattet som seriøs og skikkelig og som et organ myndigheten kan forholde seg til”. Han fikk blant annet denne reaksjonen: ”Hvis en organisasjon som skal representere taperne her i samfunnet, ikke klarer å fungere uten å måtte gjøre knefall for ”seriøse” myndigheter og pengene deres, ja, da har Ola Ødegaard tapt sin sak for taperne allerede i startgropa¹⁶” fra ett av medlemmene.*

Møtet resulterte i at sentralstyret, med ett unntak, trakk seg. I brev av 07.04.94 begrunner de dette med fire punkter som har følgende overskrifter: *”Daglig leder, Manglende regnskapsførsel, Stengning av kontoret fra 1.2.94, Alternativ benevnelse av organisasjonen”* og de konkluderer på følgende måte: *”Overnevnte fire punkter illustrerer bl.a. en situasjon, hvor daglig leder har misforstått sin egen og styrets rolle. Et valgt styre er ikke en referansegruppe/støttegruppe hvis forslag/ideer kan forkastes/tas til inntekt, alt etter leders lyst og ulyst. Overnevnte illustrerer videre en leder med manglende grep om det mest elementære ved leder-rollen; evnen til å samle og inspirere, kontra det motsatte. Daglig leders sviktende forståelse av regnskap- og budsjettførsel og –oversikt, oppleves av styremedlemmene som alarmerende (.....)”*

¹⁴ Jeg har, med ett unntak, snakket med alle medlemmene i det første sentralstyret, og også intervjuet noen av dem. Jeg har også hatt tilgang på korrespondansen mellom dem og Ola Ødegaard. På denne bakgrunn tegnes det en noe annen historie.

¹⁵ Brev av 03.03.94

Det var ingen av medlemmene i sentralstyret som var glade for det som skjedde ”.. og alle var veldig lei seg, for ingen av oss hadde drømt om at det skulle bli sånn, sant.... Du ble så oppgitt når du tenkte på det forrige styremøtet, hvordan han hadde presset gjennom det vedtaket, og så gjorde han stikk imot og så sier han det ikke til oss en gang”.

I ettertid spriker oppfatningene om hvorfor sentralstyret ikke tok til motmæle i pressen når det ble sagt at det var sentralstyret som ikke hadde opptrådt korrekt. En sier at: ”Vi ønsket ikke å skade det arbeidet han gjorde rett og slett (...) vi lar det ligge sånn som det er nå og lar han få lov til å sloss for sin sak, for vi visste at han brennte for det han holdt på med. Det var noe han hadde drømt om hele sitt liv, å kunne få til noe sånt, og da kunne ikke vi (...). Han ville jo bare det beste hele tiden, men han var altfor utålmodig”. En annen oppgir at han veldig gjerne ville gå ut mot Ødegaard, men: ” De andre ville ikke gå ut mot han. De turde ikke, han visste ting om en som han truet med å avsløre. De sa ikke gjør det, da drar du med oss. En annen ting er at skal du krangle med Ola Ødegaard, så tar det mye tid og krefter, og det hadde vi ikke da”. Tre andre medlemmer var uenig i at de ble truet. En sier at det utsagnet kan komme av at alle ble snakket om bak ryggen. Først til den ene og så til den andre. Dette medlemmet sier at det ikke ble tatt til motmæle på grunn av at utsagnene for dem som kjenner medlemmene faller på sin egen urimelighet. En annen faktor som ble fremhevet var at når de var ute fra sentralstyret så var de glad til for det og gadd ikke å bruke mer tid på det.

Som vi så i forrige del er det nå turbulens i sentralstyret igjen, og vi skal gå nærmere inn på denne konflikten i det følgende. I begynnelsen av 1999 trakk sentralstyrets leder seg fra ledervervet. Som vi husker ble det først avvist at det var konflikt mellom Ødegaard og lederen. Det er imidlertid på det rene at det var en konflikt, og fungerende styreleder utdypet i telefonintervju 30.03.99 bakgrunnen for konflikten. Konflikten kom på bakgrunn av umulige arbeidsforhold på Taperkontoret som gjorde at det over lengre tid utviklet seg et samarbeidsproblem mellom Ola Ødegaard og lederen i sentralstyret. Uenigheten gikk særlig på praktiske forhold i driften av taperkontoret. Ola Ødegaard har også en særegen arbeidsstil, og han får mye gjort. Dette, sammen med uenighet om hvor omfattende fullmakter Ødegaard har til å gå ut i media på vegne av organisasjonen, og hva han kan gå ut med gjorde at samarbeidsproblemene ble store og gjorde at lederen i landsforeningens styre trakk seg.

¹⁶ Internt styredokument

Kort tid etter sentralstyremøtet der lederen trakk seg som leder gikk Ola Ødegaard ut med sterk kritikk av han i en sending i NRK Oppland. Denne kritikken blir beklaget i et oppslag i Oppland Arbeiderblad 30.01.99¹⁷, og betegnet som et arbeidsuhell ”*som skyldes at foreningen og særlig generalsekretæren har vært utsatt for et ekstremt stort press og et stadig økende antall henvendelser til taperkontoret*”. I dette oppslaget kommer det også frem at to til har trukket seg fra sentralstyret som protest mot kritikken Ødegaard fremsatte mot lederen.

13.03.99¹⁸ har Oppland Arbeiderblad igjen et oppslag om taperforeningen som går ut på at også et tredje medlem trekker seg fra sentralstyret. I motsetning til de to andre har han vært medlem i sentralstyret siden 1995. Han sier i en pressemelding at ”*Det er ikke grunnlag for videre samarbeid når min anmodning om at årsregnskapet for 1998 forelegges styret før det sendes til revisjon, blir betegnet som konfliktskapende.*” Fungerende styreleder sier i en kommentar i det samme oppslaget at ”*Hele ”hans” stil har utviklet seg til en belastning for taperforeningen. Han har gjennom lang tid skapt så mye trøbbel av lite og sådd så mye ugreie at jeg fant det nødvendig å be ham vurdere sin stilling i sentralstyret.*” I dette oppslaget kommer det frem at også et varamedlem har trukket seg fra sentralstyret, ”*men dette var av andre og personlige årsaker*”.

Bølgene la seg ikke umiddelbart etter at dette medlemmet trakk seg. Fire dager etter oppslaget går fungerende styreleder ut mot uttalelser fra han om at ”*avslutningen av taperforeningens regnskap for 1997 ikke stemte overens med åpningen av regnskapet for 1998.*”¹⁹ Han sier videre at: ”*Hans insinuasjoner om at der har foregått uhederlighet er på grensen mot det injurierende*”. I oppslaget kommer det for øvrig frem at ”*Generalsekretær Ola Ødegaard og tidligere styreleder (...), som fortsatt er styremedlem, har tatt hverandre i hånden og sagt unnskyld. Dermed er det ikke lenger noen konflikt mellom det to*”

I intervju utdypet det sistnevnte styremedlem bakgrunnen for at han trakk seg fra sentralstyret. Det viser seg at han egentlig trakk seg to ganger. Første gang han trakk seg var på sentralstyremøte 02.10.98. Før dette hadde han flere ganger fremmet saker som gikk på den økonomiske siden av organisasjonen, men sakene kom ikke engang på saklisten. Siden landsmøtet i 97 hadde han sett et stadig sterkere behov for at styret måtte konsentrere seg

¹⁷ Oppland Arbeiderblad 30.01.99 ”Ro i taperforeningen”

¹⁸ Oppland Arbeiderblad 13.03.99 ”Mer strid hos taperne – nytt styremedlem ut”

rundt foreningens økonomi, anskaffelse av en daglig leder, utarbeidelse av en målsetting for organisasjonen og at en måtte begynne å ta "taperundersøkelsen" på alvor. I styret var det liten vilje til å ta den økonomiske situasjonen på alvor, og da han ikke nådde fram med dette, valgte han å trekke seg fra styret. I perioden etter dette fikk han telefoner fra flertallet i styret som bad ham om å komme tilbake. Han sa seg villig til dette, dersom styret gjorde et vedtak der de ba ham om å komme tilbake.

Det var etter dette styreleder tok fatt i problemene, og konflikten mellom styreleder og Ødegaard oppstod. Styreleder føler at når Ødegaard gikk ut mot ham i media, benyttet han seg av et vedtak de hadde gjort i sentralstyret der de ble enige om at en del ting skulle holdes innenfor styret. Dette gjorde at styreleder ikke kunne komme med svar på angrepet fra Ødegaard i media, og det kunne heller ikke de andre sentralstyremedlemmene.

4.2.2 Taperne og kontakten med dem

Fra organisasjonens side blir det hevdet at det er opp til den enkelte om den vil definere seg selv som taper: *"Hvem er en taper? Her finnes ingen gitt fasit!! Vi aksepterer en hver som henvender seg til oss som en taper. Vi har allikevel noen grupper av problemer som peker seg ut: Mangelfull skolegang, Seksuelt misbruk av barn, Feilplassering i spesialskole, Konflikt med barnevernet, Uføretrygdet mot sin vilje, Konflikter med sosialkontorene, Psykiske problemer, Mobbeoffer på skole/arbeidsliv, Tilkortkomming i skole. Vi sier nei til alle henvendelser om hjelp i rent økonomiske saker²⁰."* Et sentralstyremedlem har en mer lyrisk beskrivelse av hvem en taper er i den første utgaven av "Kontakt": *"Kjære dere som av forskjellige grunner har definert dere selv som tapere. Spredt over hele Norge sitter dere og utgjør et mangfoldig fellesskap, der den felles faktor altså er at dere har tapt overfor noe eller noen i sammenhenger som har gitt "sår på sjelen"*". Det er ens individuelle følelse av tap som avgjør hvorvidt den enkelte definerer seg som taper eller ei.

En stor del av Landsforeningens arbeid går ut på å lage diverse statistikker over henvendelser og tapere. Disse statistikkene brukes senere som legitimering av nødvendigheten av organisasjonen, særlig i møte med media. Tallene vier antall tapere fylkesvis og en rangering av hovedproblemene for tapere i Norge. Fylkesvis går man inn på hvilke kommuner i fylket

¹⁹ Oppland Arbeiderblad 17.03.99 "Avviser avvik i regnskapet"

²⁰ Redegjørelse fra styreleder mai 1997

som har tapere, hvor mange tapere de har og hva problemene deres går ut på. Tapertallene er svært detaljerte, og en må anta at mye av organisasjonens arbeide går ut på å lage disse statistikkene. Det har vært uenighet innad om bruken av disse statistikkene, da de av pressen blir tolket som medlemmer. Foreløpig nøyer vi oss med et nyere eksempel: 20.02.98 går landsforeningen ut med at de har 1700 medlemmer²¹, mens de ett år senere 25.01.99²² har 6300 medlemmer, derav 3300 betalende, 30.01.99²³ har de hatt 35.000 henvendelser og behandlet 5000 saker.

Her er en oversikt over henvendelser basert på landsforeningens egne tall.

1993	1994	1995	1996	1997	1998
188	3072	11367	14737	23321	34242

Økningen i antall henvendelser fra 1997 til 1998 var i følge landsforeningen: 10921 henvendelser. Hvis kontoret er åpent alle dager med unntak av lørdag og søndag blir dette 260 dager. Dette betyr at landsforeningen har i snitt hatt 42 nye henvendelser hver dag. Da et forskningsprosjekt i Trondheim skulle se nærmere på tallene og ønsket å sende ut spørreskjema til 2000 personer på et tidspunkt der landsforeningen hadde nesten 14 000 registrerte tapere, fant de at landsforeningen bare hadde 1200 personer i medlemsregistrene, og dette var inkludert støttemedlemmer. En kan få en mistanke om at når landsforeningen sier at de har hatt 21 000 henvendelser, betyr det nettopp det - henvendelser.

På grunn av usikkerhet rundt organisasjonens egne tall, tar jeg her utgangspunkt i forskning om taperne, for å beskrive medlemmene nærmere. Organisasjonen er i utgangspunktet positivt innstilt til forskning omkring tapere. I mai 1998 var en hovedfagsoppgave i sosiologi ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU (Lyngstad 1998). I den forbindelse ble det i 1996 gjennomført en spørreundersøkelse²⁴ blant medlemmene²⁵ i landsforeningen. I den kom det frem at hele 64 % av medlemmene er mellom 40 og 66 år, og gjennomsnittsalderen

²¹ Oppland Arbeiderblad 20.02.98 "Håndtrykket som reddet taperne"

²² Oppland Arbeiderblad 25.01.99 "Taperforeningen blir egen stiftelse"

²³ Oppland Arbeiderblad 30.01.99 "Ro i taperforeningen"

²⁴ Hvis ikke andre kilder er oppgitt, baserer fremstillingen seg på Berit Lyngstad sin hovedoppgave. «...det bare er noen mennesker som er tapere, liksom». En analyse av medlemmene i Landsforeningen Rettferd for Taperne. NTNU, 1998.

²⁵ Skjemaet ble sent ut til 1389 personer som hadde vært i kontakt med organisasjonen, og som organisasjonen hadde adressen til. 555 personer fylte ut skjemaet.

er 55 år. Kjønnssfordelingen er jevn, og når det gjelder geografisk tilknytning er taperne underrepresentert i Agder, Rogaland, og på Vestlandet, mens de er over representert i Nord-Norge. Taperne er ikke bymennesker, de bor i stor grad i spredt bebyggede strøk. At taperne har lav utdanning kan en forvente, men allikevel er det overraskende at hele 14% av taperne ikke har skolegang, og 59% har ungdomsskole 7-9 år som høyeste utdanning. Videre er det også spesielt for denne gruppen at det er 33% som er tidligere spesialskole elever.

Taperne er en gruppe med svært lave inntekter, også i forhold til andre grupper enn totalbefolkningen. Bare 16% har lønnsinntekt som viktigste inntektskilde, og av disse er det flere med deltidsjobber. Totalt kan en si at taperne ikke fremstår som en distinkt sosial kategori. *«Men taperne befinner seg i større grad enn folk flest i samfunnets periferi. Vi kan foreløpig konkludere med at taperne er på de nederste trinnene på stigen opp mot de høye sosiale posisjoner »*(Lyngstad 1998:49). Taperne er allikevel i liten grad økonomisk marginaliserte, og opplever heller ikke seg selv som det. Det er andre faktorer enn de materielle ressurser som er avgjørende for tapernes subjektive oppfattelse av seg selv. Taperne har imidlertid en lav husholdningsinntekt, men *«... deres subjektive vurdering av egen økonomi viser at for taperne er det sannsynligvis ikke de økonomiske aspektene som har størst betydning for deres oppfatning av seg selv som tapere. »*(Lyngstad 1998:64).

Taperne har en svak tilknytning til arbeidsmarkedet og kommer også dårlig ut når det gjelder nære personlige relasjoner og aktivitetsnivå på fritiden. Mye av forklaringen på dette er at en stor andel av taperne har psykiske problemer. Totalt sett kan en si at blant taperne er det få som har gode levekår, og svært mange som har dårlige levekår. *«Taperne er stort sett som folk flest, men i flere henseender mye mer belastet»* (Lyngstad 1998:65).

Som nevnt foregår mye av kontakten med taperne gjennom telefoniske henvendelser fra taperne. Men organisasjonen gir også ut medlemsbladet "Kontakt". Det har vært litt varierende hvor mange nummer som er kommet ut i året. I 1996 var det tre nummer, i 1997 var det ett, og i 1998 var det også ett. Bladene er profesjonelt laget i A4 format, og sideantallet varierer fra 16 – 27 sider. Bladet inneholder leder, informasjon om foreningens arbeide, innlegg fra sentralstyremedlemmer, presentasjon av tapere som har fått økonomisk erstatning, ulike presseklipp og innlegg fra taperne. Innholdet i Kontakt er tydelig ment å skulle være oppbyggende og til hjelp for den enkelte taper. Fokuset er på at samfunnet skaper

tapere, og hvordan taperne kan få hjelp. Innlegg om tapere som har fått hjelp har som oftest sammenheng med innvilget billighetserstatning eller erstatning fra kommune.

4.3 Tilskjæringen

I det følgende skal vi se på hvilke posisjoner og funksjoner diskursen har stilt til rådighet for de subjektene som deltar i diskursen. Hva er det fortellingen om Landsforeningen Rettferd for Taperne har tillatt fortellerne?

Som i de følgende kapittel vil det ikke her bli gått inn på de systemer for utelukkelse som finnes i og utenfor diskursen. Det er tilstrekkelig å si at de systemer for utelukkelse, forbudet, oppdeling og forkasting og viljen til sannhet, som ble identifisert i teoridelen og i kapittel 3, er generelle mekanismer som gjelder i hele det moderne samfunnet. Disse mekanismene var nødvendig for at diskursen skulle kunne oppstå.

I det følgende skal vi se på de systemer for intern kontroll og individ kontroll som gjelder i den interne diskursen. Vi skal forsøke å se det spillet på identitet som begrenser og uttynner diskursen. Problemstillingen er: *"Hvordan har begrepet "taper" fått ett innhold?"*.

4.3.1 Systemer for intern kontroll

Jeg vil i det følgende argumentere for at vonde opplevelser og føleser knyttet til slike opplevelser er det som blir forklart og som blir gitt posisjonen som diskursens arnested. Dette gjør at diskursen blir sterkt preget av det emosjonelle og det personlige. Men samtidig er ikke diskursen uten spenninger. Forfatteren spiller på det emosjonelle og følelsesmessige og fremhever dette som diskursens identitet. Jeg vil hevde at det i denne diskursen også finnes et annet spill på identitet gjennom noe som minner om de disipliner som Foucault mener er med på å begrense diskursens tilfeldighet gjennom også å spille på en identitet. Denne identiteten har i motsetning til forfatterens spill på identitet form av en stadig bruk og reaktualisering av regler. Denne annen identitet handler om en byråkratisk kompetanse, om en evne til å være objektiv og rasjonell, og *ikke* vektlegge følelser. Det er et komplisert forhold mellom disse to ulike former for identitet i diskursen, og dette vil både denne og neste del utdype nærmere.

Opprinnelsen til diskursen er det emosjonelle, følelser. Følelser er noe personlig, noe privat, og derfor blir det et trekk ved denne diskursen at den er svært person fokusert. Den er person

fokusert i en slik grad at en automatisk vil ta utgangspunkt i subjektene når en skal beskrive forfatterens rolle og dermed tilskjæringen av diskursen. Denne personfokuseringen er i seg selv ikke noe spesielt for Landsforeningen. Den sterke, karismatiske lederen med et personlig eieforhold til organisasjonen er svært vanlig, særlig innenfor frivillig organisering. Da mye av frivillig arbeid foregår på fritiden, er sterke engasjement nødvendig for at denne type organisasjoner skal eksistere. Personkonflikter følger ofte som en naturlig konsekvens av denne person fokuseringen. Noen av disse konfliktene får stor oppmerksomhet, og kan skade organisasjonen, iallfall på kort tid. Nyere eksempel på dette finner vi i Blindeforbundet med Husveg saken. Denne saken viser også at sterke karakteristikk av sine ”motstandere” også ble brukt her (Olsen 1991: 46-50). Hvis en ser nærmere på fagforeninger og organisasjoner for funksjonshemmede ser man et mønster av at ledere sitter som ledere over svært lang tid, de ”blir” ofte organisasjonen. Kommentaren fremstiller det talende subjekt (Ødegaard) som diskursens opprinnelse, og bidrar dermed ytterligere til at hans person blir sentral. Mekanismen gjør at det ser ut som om diskursen blir skapt av en person. Men i følge Foucault blir diskurser skapt av anonyme maktstrukturer, ikke personer. Det er i diskursen makten ligger, diskursen er den makten det kjempes om. Derfor kan vi ikke ta utgangspunkt i subjektet når vi skal studere dominans (Gåsemyr 1998:15), da har vi gått i en ”positivistisk felle”.

Følelser og personlig engasjement var bakgrunnen for at medlemmene i det første sentralstyret engasjerte seg. De hadde selv, eller hadde noen nære som hadde, en vanskelig bakgrunn. Det er følelser av tap, følelser av å ha blitt behandlet urettferdig, eller empati med at andre har tapt eller blitt behandlet urettferdig som er bakgrunnen for diskursen. Boken ”Ingen Barndom” som Ola Ødegaard skrev beskriver nettopp dette. Hvordan en kan tape i livet, og miste sin barndom. Denne svært personlige og emosjonelle boken blir beskrevet som ”tapernes Bibel”.

Også konfliktene er, som konflikter jo som oftest er, svært emosjonelle, og individfokusert. Selv om det ved bruddet i det første sentralstyret også var uenigheter om rent prinsipielle faglige spørsmål, er det i et svært følelsesmessig betent språk konflikten blir beskrevet. Personers handlinger er ikke bare deres handlinger, men avslører hvordan personen *egentlig* er. Dette gjelder både Ødegards beskrivelse av det første sentralstyret, og deres beskrivelse av Ødegaard. Det er emosjonelle og moralske spørsmål som blir satt på dagsordenen i konfliktene. Den høye temperaturen til tross, disse konfliktene vet den menige medlem og den

jevne avisleser lite eller ingenting om. Jeg vil argumentere for at dette skyldes at diskursens mangfold også begrenses av en mekanisme som spiller på en annen form for identitet enn forfatteren og kommentaren.

Der forfatteren og kommentaren kobler seg opp mot det emosjonelle (og personlige) kobler denne mekanismen seg opp mot det rasjonelle og fornuftsmessig. Det kalde, objektive, formelle og konkrete mot det hete, emosjonelle og personlige. Evnen til å trekke seg rolig tilbake og beskue situasjonen før en tar en gjennomtenkt beslutning i motsetning til den hete utblåsing i kampens hete. En holder sak og person adskilt. Argumentene som blir brukt for at personkonfliktene ikke er blitt ”luftet” offentlig er at en ikke vil skade Ødegaard, at andre vil forstå at en ikke har de egenskaper en blir tilskrevet, og at en nettopp gjennom ikke å kommentere beskyldninger viser at en tilhører det rasjonelle og fornuftige, og dermed er *overlegen* de følelsesmessige. Dette spillet på det rasjonelle fremhever de ting som kommentaren og forfatterens spill på det emosjonelle nedvurderer og omvendt. Det er det rasjonelle som er det moralske, det er det rasjonelle som er moralsk høyverdig ved at det ”vender det andre kinn til”, og beskytter det svakere, det emosjonelle.

Overfor har jeg vist at det er et spill på to ulike former for identitet som begrenser tilfeldigheten i diskursen, og at disse to til dels står i et motsetningsforhold til hverandre. Forfatteren og kommentaren er mekanismer som spiller på en emosjonell, følelsesbasert og også personlig opprinnelse for diskursen. Det er følelser som blir kommentert, avslørt og det er de som er opprinnelsen for diskursen. Et annet spill på identitet i diskursen støter imidlertid opp i denne identitetsforståelsen. Denne identiteten tar form av en bruk av ”rasjonelle regler”, av en ”du skal være snill mot de som er svakere enn deg” mentalitet. I den rasjonelle identiteten ligger tilsynelatende ansvarsbevisstheten og evnen til å se objektivt på enhver situasjon. Samtidig ligger det i den rasjonelle identiteten en forståelse av at den er det emosjonelle overlegen. Når jeg sier at det tilsynelatende er det rasjonelle som tar ansvaret ligger det i dette at en kan hevde at det rasjonelle selv fraskriver seg ansvar. Ved å forklare negative hendelser med at det er på grunn av den emosjonelle opprinnelsen til diskursen at dette skjer, fraskriver den rasjonelle identiteten seg ansvar.

4.3.2 Systemer for individ kontroll

De systemer eller mekanismer for intern kontroll som ble identifisert i forrige del påvirker også de systemer for individ kontroll som vi skal rette fokuset mot i denne delen. Dette er systemer som retter seg mer spesifikt inn mot det enkelte talende subjekt og bestemmer deres

plassering i diskursen. De bestemmer hvilke betingelser som må være til stede for at subjektet skal få tale, på samme tid bestemmer de hvilke egenskaper individet må inneha og hvilke roller som passer for det. Den spenningen mellom diskursens ulike former for identitet som vi så i forrige del, bringes videre i denne delen.

Av det som skjer i konfliktene i organisasjonen finner en pekepinner mot de ritualer som gjelder i diskursen. Tapere innehar egenskaper som gjør at de ikke på en god måte kan representere andre tapere. Tapere er emosjonelle, de er bare sin egen sak og maler sin egen kake. Erfaringer med tapere i styret har ført til at en mener at dette ikke er positivt sier Ødegaard. Av andre er det fremhevet at det er vanskelig å se hvordan et styre bestående av bare tapere skal fungere, det er nødvendig med litt av begge deler. Ritualene fører til at det emosjonelle og subjektive ikke får plass i diskursen, for at individet skal kunne tale må det inneha egenskaper som rasjonalitet og derav følger objektivitet. Hvis taperens stemme skal bli hørt må den formidles av mennesker som ikke er tapere, og som derved evner å se ting objektivt. Det er her fristende å trekke paralleller til den gales tale, som må fortolkes av fornuften (psykiatrien), hvis ikke den blir det er den utelukket fra diskursen. At det viser seg at en kan hevde at de som var i det første sentralstyret ikke var tapere, og at de selv hevdet dette, svekker ikke denne argumentasjonen. Det viktige er hvilke egenskaper som blir tilskrevet de ulike rollene.

Ødegaard sin rolle tyder på at det ikke bare er mennesker som aldri har vært tapere som kan formidle budskapet fra taperne. Ødegaard har vært gjennom en prosess som han selv mener har gjort han til eks taper. Gjennom denne prosessen tilegner en seg tydeligvis litt av den objektive væremåten, eller en "byråkratisk kompetanse" om du vil. Dermed blir det bare naturlig at generalsekretæren i et intervju påpekte at en viktig del av organisasjonens arbeide var å oppdra taperne. Dette gjelder språkbruk, og ellers alminnelig høflighet. *«Det er mitt krav, fordi at jeg synes vi, og min oppgave som leder av organisasjonen (.....), det er også å være en oppdrager, en veileder, men først og fremst kanskje en oppdrager. Denne oppdragelsen en nødvendig fordi " ..da vinner du mest tillit og respekt, da har en størst muligheter til å få hjelp, og vinne et visst innpass".*

Samtidig er det en spenning mellom den rollen som sentralstyret i organisasjonen har hatt og den rollen som Ødegaard har hatt. Ødegaards rolle minner om det som Weber beskriver som den karismatiske leder. Han er leder i kraft av en "affektbestemt hengivelse til herskerens

person og hans nådegaver” (Weber 1992:98). Det er Ødegaards personlige egenskaper, hans bakgrunn, alt han får gjort, som er grunnen til at han er den eneste og den naturlige leder. Styret kan minne om det Weber omtaler som den karismatiske ledere forvaltning. Alle som kontakter foreningen og den oppmerksomhet foreningen får fungerer som en dokumentasjon av Ødegaards karisma (Weber1992:100). Dette perspektivet gir også et nytt inntak til hva som har skjedd de ganger det har vært konflikter innad. Det første sentralstyret var ikke lojale overfor ”herskeren”: ” (...)og det som avgjør om den skal være det, er om den med sine – ideelle så vel som materielle – interesser er solidarisk med herskerens” (ibid:101). De nyere konflikter har hengt sammen med interne endringer som Ødegaard ikke har ønsket. Dette perspektivet gir også en forklaring på de tilsynelatende ulike rutiner som er overfor Ødegaard og andre som uttaler seg i diskursen. Ødegaard kan si ting som andre ikke kan si, og allikevel beholde sin legitimitet som leder. Den subjekt posisjonen som Ødegaard innehar er den eneste der det er ”lov”, ja endog forventet, at man er emosjonell og personlig. Det er det som er Ødegaards karisma.

En kan også se paralleller til det som Foucault kaller ”talesamfunn” i de konfliktene som har oppstått. Her blir en viss type tale samlet opp og oppbevart, og bare en del av denne talen blir frembragt. Det ligger regler på hva en frembringer og på hvilken måte en gjør det, og det er begrenset hvem som frembringer denne talen. Dermed blir hemmeligholdelse den viktigste prosedyren for å begrense adgangen og dermed å uttynne de talende subjekter. Denne hemmeligholdelsen gjør at det menige medlem ikke får mulighet til å delta i den interne diskursen. De ganger medlemmene er til stede og kan uttale seg er ved landsmøtene. Men uten unntak er det aldri kommet frem noen kritikk mot noen ved landsmøtene, og en har heller ikke fått innsyn i at det er noen konflikter innad i organisasjonen. Det som har preget landsmøtene er en fullstendig enighet. Dette sammen med at lite kommer ut i media gjør at det menige medlem ikke har kunnskap om organisasjonens indre liv, og dermed ikke kan uttale seg når konflikter oppstår.

Det er mulig å identifisere det som Foucault kaller en dokterinal gruppe i i styrets arbeid. Den hemmeligholdelsen som skjer her forbinder subjektene i den ”rasjonelle” diskursen med andre ”rasjonelle” individer utenfor denne diskursen. Dette så vi da styret vedtok at noe ikke skulle komme utenfor styret. Styret følger lojalt opp dette, selv om Ødegaard ikke gjør det. Denne fremgangsmåten forbinder individene, og bidrar til å forsterke skillet mellom det emosjonelle og subjektive og det rasjonelle og objektive i diskursen. I de få tilfeller der personer går ut,

eller ønsker å gå ut med informasjon om hva som skjer internt i organisasjonen, er det personer som blir tilskrevet egenskaper som vi kan koble opp mot den emosjonelle dimensjonen i diskursen. Slik blir deres "illojalitet" mot "herskeren" og de andre i "forvaltningsstaben" allikevel ufarlig.

Den prosedyren Foucault omtaler som "den sosiale tilegnelse" har vi allerede demonstrert er til stede i den oppdragelse som er nødvendig for at en taper skal tilegne seg de egenskaper som er nødvendig for å få tale i diskursen. Den rasjonelle dimensjonen stiller krav som de ressurssterke lettest kan tilfredsstille. Utdannelse er et av de kriteriene som ofte blir brukt for å definere hvem som er ressurssterke. Denne konstruksjonen av hva som er ressurssterkt faller for det første taperne utenfor. For det andre kommer medlemmene i sentralstyret stort sett innenfor denne konstruksjonen.

Denne delen har fokusert på mekanismer som retter seg inn mot det enkelte talende subjekt og dermed begrenser diskursens tilfeldighet. Det er ritualer som bestemmer de egenskaper subjektene må ha for å få plass i diskursen. De egenskapene som man antar at taperne har bør de talende subjektene ikke ha. Derfor må taperens tale enten formidles av subjekter som ikke har disse egenskapene, eller så må taperne gjennom en sosial tilegnelse selv oppnå de nødvendige egenskaper og kvalifikasjoner. Drøftingen har også vist at det er en subjektposisjon, den karismatiske lederen, der det er tillatt med emosjonell argumentasjon. I denne posisjonen er det tillatt fordi den er en del av noe positivt, av lederens karisma. Det er en doktrine som forbinder den "rasjonelle" delen av diskursen med hverandre og andre utenfor diskursen.

4.4 Den frembragte tale

I forrige del var fokus på de former for utelukkelse og begrensning som har virket inn på den interne diskursen. Jeg har forsøkt å vise hvilken tvang disse har utøvd, og i hvilken grad diskursen har konsentrert seg rundt disse. I det følgende vil det være et mer positivt fokus, der den tale som er resultat av denne tilskjæringen står i fokus. Hva blir sagt, hva er sannheten om tapere: *"Hvilket innhold har begrepet "taper" i denne diskursen?"*

I det følgende vil jeg argumentere for at begrepet "taper" har innhold uavhengig av det innhold den enkelte som definerer seg selv som taper gir det. Diskurser er kamp, de er det

man kjemper for, i denne kampen kommer det frem ulike betydninger til begrepet, det har ikke ett klart og entydig innhold. Denne analysen blir dermed et brudd med organisasjonens og individenes selvforståelse, det er det innhold begrepet får som et resultat av de anonyme strukturer og mekanismers tilskjæring av diskursen som er i fokus. Dette betyr ikke at den tale som blir analysert i denne delen er den egentlige eller virkelige betydningen av begrepet taper, i motsetning til den betydningen som organisasjonen selv legger i begrepet. Men det betyr at tilskjæringen produserer en bestemt tale, og denne talen gir begrepet innhold. Hvilket innhold er dette?

I diskursen er begrepet og dets innhold lite åpenlyst bearbeidet. Dette gjør ikke diskursen mindre interessant, for det viser seg at når en ikke er seg bevisst hvilket innhold en gir begrepet, får det et innhold som kanskje ikke var intendert. En kan på en måte si at diskursen "lurer" de involverte til å fylle begrepet med innhold uten at de er seg bevisst at det er det de gjør. Dermed blir de mindre på vakt mot hva de legger i begrepet.

Det er tydelig trekk ved diskursen at begrepet får et moralsk innhold. At mennesker blir tapere er ikke en ønsket situasjon. Fra kapittel 1 husker vi at det er en del av organisasjonens formål at "...tapere skal få forbedret sin livssituasjon. (...) forhindre at flere blir tapere". Budskapet er *ikke* at det er flott å være taper for da kan du ligge på en benk i parken hele dagen. Å være taper er noe vondt og målet er at en ikke lenger skal være taper, taperen skal bli en eks-taper. Taperen som ligger i solen hele dagen og koser seg, individualisten som av andre blir sett på som en taper men selv føler seg fri, som en vinner, og at det er de andre som er fanget av "tiden" og karrierejag som er taperne, har ingen plass i denne diskursen. I motsetning til en slik "frihetsdiskurs" er taperdiskursen en "offerdiskurs". En taper har tapt i en eller annen sammenheng. Det er tapet det blir fokusert på. Men det er ikke nok å ha opplevd et tap for å være taper, tapet må ha gitt "sår på sjelen", en må ha blitt et offer.

Denne offerdiskursen begrunnes med følelser. Det at en har følt og opplevd et emosjonelt tap, det er smertefullt å være taper. I offerdimensjonen ligger også et element av urettferdighet. Taperen har ikke fortjent det som skjedde med den. Det var ikke taperens skyld, det var andre som hadde det moralske ansvaret for det som skjedde. I intervju fortalte Ødegaard om reaksjonene til taperne som tar kontakt: «Det er en del av de som ringer oss som føler, det har vi sett med krigsbarna, at hvis vi hadde fått det vi skulle ha i begynnelsen, hadde vi fått den erstatningen vi skulle ha, så ville ikke de ha fått en slik start på livet sitt, da ville de fått en

utdannelse, og livet deres ville blitt helt annerledes. Der også er det jo samfunnet sin skyld, det er trakassering, mobbing, og det ser vi også i arbeidet med spesialskole barna, at det ligger en veldig hat og bitterhet bak det. De er bitter over at de fikk et slikt liv²⁶». Samfunnet, eller andre utenfor det enkelte individet var det som hadde ansvar for det som skjedde.

Særlig sterkt er dette elementet av urettferdighet når det er mennesker som har opplevd tap i sin barndom. Det er en fellesnevner blant medlemmene i organisasjonen at det er i barndommene tapene har begynt. De har lite utdannelse, 14% har ingen skolegang, 59% har 7-9 år og hele 33% er tidligere spesialskole elever. At Ola Ødegaard har gått på spesialskole er landskjent. Dette tyder på at mange av dem som selv definerer seg som tapere plasserer noe av grunnen til deres posisjon som tapere i ting som har skjedd dem i deres barndom og ungdom. En kan ikke klandre barnet for den behandling det har fått, ansvaret plasseres hos den voksne, eller hos samfunnet.

Samtidig tar denne emosjonelle offerdiskursen opp i seg elementer fra en veltilpasset, ”rasjonell” diskurs, og dette får mange utslag. Det er ikke nok å være i smerten, å føle smerten, å være taper. Når taperen er i smerten har den egenskaper som gjør at den forblir en taper. For at taperen skal bli eks taper må den gå over fra det emosjonelle til det rasjonelle. Den må *bevise* at den ikke hadde fortjent det som skjedde med den. For å være taper holder det at en er i det emosjonelle at en føler at noe er urettferdig og ufortjent. For å bli eks taper må en bevise at en, som individ, hele tiden har hatt i seg vinnerens, de rasjonelle egenskaper. Dette, og de konsekvenser det får for innholdet i begrepet ”taper”, vil det bli fokusert på i det følgende.

Noen tapere, som Ødegaard, har greid å være ”normal” utad på tross av en vanskelig barndom. De har tilpasset seg det rasjonelle nok til at ingen fikk vite at de var tapere. Det å skjule at en er taper blir fremstilt som vanskelig, og derfor er det at en har klart å skjule at en er taper et bevis på at det som skjedde var ufortjent. Forbildet blir her Ødegaard gjennom den fortellingen som kommer frem i boken ”Ingen Barndom”.

I forrige del dreide mye seg rundt det at tapere har egenskaper om gjør dem ustabile, som gjør at de ikke evner å se lenger enn sin egen sak. Dette er negative egenskaper som blir knyttet til

²⁶ Intervju med Ola Ødegaard 03.04.97

det å være taper. Tapet en har opplevd har andre skylden for, men blir en *taper* så har en noen egenskaper som gjør at en blir det. Det skjer her et skifte mellom en samfunnsforklaring og en individforklaring, eller kanskje det snarere er en tosidighet. At det er tapere blir forklart både ut fra samfunnet eller noe utenfor individet, og ut fra egenskaper ved individet. Tapet må ha satt i gang en prosess som har gitt taperne disse egenskapene som ikke er ønskelige. Det ønskelige er at en skal kunne se objektivt, også på sin egen sak, men mest av alt på ”virkeligheten”. Å se og formidle virkeligheten ”slik den er” er et privilegium som de som kan fortelle om den i ”normale” termer innehar. I dette lyset må en se organisasjonens vektlegging av det å opptre ryddig og saklig i representasjonen av taperne som kommer frem i informasjonsbrosjyren. Ved å opptre ryddig og saklig kan en tale taperens sak, taperne selv har ikke de egenskapene som er nødvendig for å klare dette. De ser bare sin egen sak.

For å bli eks taper må taperen gjennom en ny prosess. Den må ”oppdras”, og formes etter det rasjonelle, det objektive, det nøytrale – det normale. Taperen må ha de normales egenskaper. I en verdig- uverdig diskurs er taperen uverdig, inntil han er blitt sosialisert, og har nærmet seg det normale. Før taperen har gått gjennom denne prosessen er han ikke verdig til å tale i diskursen. Han skaper konflikter gjennom sin emosjonelle væremåte. Det første sentralstyret røk nettopp på grunn av at medlemmene hadde disse taper egenskapene. Men organisasjonen er ordentlig og ryddig, og medlemmene i sentralstyret er ressurssterke. Derfor kan de tale på vegne av taperen. På denne måten kan taperens skjebne bli formidlet inn i det rasjonelle.

Landsforeningen Rettferd for Taperne er presumptivt en organisasjon som søker rettferd for taperne. Vi ser at det internt blir en motsetning, eller en spenning, mellom det normale (rasjonelle) og det unormale (taperen, det emosjonelle). Det er de normale egenskapene som blir fremhevet som de ønskelige egenskapene. Dette kommer frem når organisasjonen ikke er seg bevisst det innholdet den gir begrepet ”taper”. Taperens stemme kan på grunn av dens tilhørighet til det emosjonelle ikke flyte uformidlet. Enten må taperen nærme seg den normale væremåte, eller så må det normale frembringe taperens tale. En kan ikke forholde seg til tapere på samme måte som en forholder seg til andre mennesker. Vi ser her hvordan taperdiskursen også er fanget av ideen om ”det normale”. En ser tendenser i retning av at organisasjonen opptrer som en ”normalitetens dommer”. Også taperne disiplineres. Gjennom normaliserende sanksjoner reduseres avviket fra det normale eller normalen. De upassende ord, og de upassende handlinger og holdninger blir sanksjonert, for å sikre at en ikke forblir taper. At det å være taper er negativt og det å være vinner er positivt blir tatt for gitt i

diskursen. Først skapes den enkelte taper gjennom at tapet gjør at den tilegner seg uønskede egenskaper. Deretter transformeres taperen til å bli eks taper ved at en fjerner disse uønskede egenskapene. Det er følelser og egenskaper som bestemmer om en person skal bli sett på som taper eller ei.

4.5 Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting

Med tanke på at dette er en diskurs innenfor taperforeningen, så er det ikke uventet at den i stor grad handler om hva som er normalt og hva som er avvikende, hvem er tapere og hvem som ikke er det. I hvilken grad det handler om normalitet og avvik, selv når begrepet ”taper” ikke er på dagsordenen, overrasker allikevel litt. Indirekte blir temaet hele tiden; hvem er taperen, hvordan skiller han seg fra det normale, og hvordan bør taperen være?

I den korte fortellingen som skulle gi et overblikk over høydepunkter i foreningens seksårige historie så vi at organisasjonen har hatt stor pågang fra ”tapere”. Det har vært store personkonflikter innad i organisasjonen, og disse har særlig gått på organisering og økonomi. Konfliktene er i stor grad blitt holdt innad. Organisasjonen ledes i dag av personer som vanskelig kan karakteriseres som tapere. Det er få muligheter for tapere til å engasjere seg i driften av organisasjonen.

Internt i diskursen har det vært to spill på identitet som har begrenset diskursens tilfeldighet og dermed gitt begrepet ”taper” et innhold. Forfatteren og kommentaren viser til en emosjonell og personlig opprinnelse for diskursen. Dette står i et motsetningsforhold til en motdiskurs som fremhever det rasjonelle, objektive og fornuftige. Internt i diskursen bestemmer ritualer at det de angir som ”taperegenskaper” ikke skal få plass i diskursen. Det er også en klar rollefordeling og person fokusering i ledelsen.

Tilskjæringen av diskursen preges av et skille mellom det emosjonelle og nøytrale og objektive. Det emosjonelle og personlige ser ut til å være opphavet til talen, men det er allikevel ikke akseptert tale uten at det kommer som objektiv og nøytral tale. I diskursen kommer det frem at taperne er de som har disse emosjonelle og personlige trekkene. Dette gjør dem (taperne) ustabile og ikke til å stole på. Vinner egenskaper, det rasjonelle, objektive og nøytrale er samtidig det normale, det som taperen må strebe mot å oppnå. Slik taperens tale er i utgangspunktet kan den ikke få flyte fritt, den er for uberegnelig, for emosjonell, for

personlig og smertefull. Derfor må den tolkes og viderebringes av det normale, objektive og nøytrale.

Igjen kan en undre seg over grunnen til at det emosjonelle, den emosjonelle tale, ikke blir et alternativ til det objektive og nøytrale. Kan det være at en egentlig ser at den emosjonelle talen til taperne er ufornuftens tale? Et en moralsk dimensjon, en moralsk vurdering av talen slutter at dette er ufornuft? At det rasjonelle ikke bare er det rasjonelle, men også fornuften, og at taperens emosjonelle (ufornuftige) tale derfor må tolkes av fornuften før den kan slippes løs i samfunnet og i organisasjonen?

Hvilke resultater får så denne tilskjæringen av talen, at det er disse mekanismene som gjør at begrepet "taper" blir fylt med innhold internt i diskursen? Hvilket innhold får begrepet "taper" internt i organisasjonen?

Diskursen er ikke entydig med henhold til hvilken mening taper "objektet" innehar, men det er helt sikkert at det ikke er "kult" å være taper, å være taper er ikke et "individuell statement" mot samfunnet og den prioriteringen "vinnerne" har. En taper er en som har opplevd et tap, og som på grunn av dette tapet føler seg som en taper. En taper er et offer, men samtidig er en taper en som ikke klarer å se utover seg selv og sin egen situasjon. Taperen er fanget i det emosjonelle, og har derfor vanskelig for å oppføre seg som "vanlige folk". Dette er et problem. Derfor må taperen gå inn i en prosess der den (også) tilegner seg mer positive egenskaper som objektivitet, nøytralitet og rasjonalitet, slik at han blir mer som "vanlige folk". Dette har gjort at begrepet "taper" får et innhold der taperens eksistens forklares både med individ og samfunnsforklaringer.

Vi ser klart at en "taper" er et avvik fra det normale, og det normale er det ønskelige. Begrepet har en moralsk dimensjon som retter seg mot samfunnet, men internt er det en moralsk dimensjon som retter seg mot det enkelte individ som settes i fokus. Taperen har opplevd et tap, og som en konsekvens av dette tapet har ikke taperen blitt sosialisert slik som andre (normale). De har ikke del i den kunnskapen som gjør at en er i stand til å skille det normale fra det unormale, eller skille hva som kan sies fra hva som ikke kan sies. Taperen er i ufornuften, og forstår ikke hvordan fornuften opererer. Denne kompetansen, eller differensieringsmakten, er det bare det normale som innehar. De som er tapere kan for det første formidle taperens tale i et språk som kan aksepteres, og for det andre kan de

normalisere taperne. Det unormale blir forbedret, den unormale blir merket ut for at en i neste instans kan forandre den.

Kjennetegn ved behandlingen av begrepet internt i organisasjonen ligner dermed i stor grad de kjennetegn Foucault presenterer på det disiplinære samfunn (Foucault 1994:155). Det blir opprettet et hierarki, eller et kontinuum, mellom det helt normale og det helt taperaktige. De egenskaper som ikke er normale blir synlige, og deretter sanksjonert. Det er ikke nødvendigvis gjennom en straffende sanksjon, det kan like gjerne være gjennom oppmuntring og positiv oppmerksomhet. Foucault pekte da også på at et system av belønning kan være vel så nyttig som et sanksjonssystem (Foucault 1994:163). Resultatet blir uansett en rangering.

En kan oppsummere med at en i den interne bearbeidingen av innholdet i begrepet kan se tendenser i retning av at diskursen om tapere er fanget av sitt opphav, av normalitetsdiskursen. Målet er å ”(...)måle, kontrollere og forbedre de unormale”(Foucault 1994:179). Det unormale blir konstruert og merket for i neste instans å bli forandret og forbedret. Dette kan bety at et begrep som kunne bli benyttet i et opprør mot normaliteten (galebevegelsen i Danmark) ender med å selv være fanget av den. Dette gjør at det som tilsynelatende var et opprør mot det normale, et krav om rettferdighet for de som har tapt, ender med å forandre taperen.

I neste kapittel skal vi se på hvordan begrepet ”taper” bearbeides, og hvilket innhold det får, når det brukes for å oppnå rettferdighet gjennom økonomisk erstatning.

5 KAPITTEL: EN JURIDISK DISKURS

"Dømt til å tape?"

5.1 Innledning

I forrige kapittel så vi på den interne diskurs i Landsforeningen Rettferd for taperne. I dette kapitlet skal vi se på en annen av de diskursene organisasjonen er aktiv i, den juridiske diskurs. Første del av kapitlet forteller om landsforeningens aktivitet i diskursen. Den andre delen tar for seg tilskjæringen av tale i den juridiske diskursen og prøver å besvare spørsmålet *"Hvordan har begrepet "taper" fått et innhold?"* i denne diskursen. Kapitlets tredje del tar for seg hvilken tale som er kommet frem til tross for eller på grunn av den tilskjæring vi har sett i del to. Her reiser vi problemstillingen : *"Hvilket innhold har begrepet "taper" i denne diskursen?"*.

5.2 Fortellingen om rettsvesenet

Landsforeningen Rettferd for taperne henviser klienter videre til advokater dersom de finner at det er behov for det. I informasjonsbrosjyren kan vi lese: *" Landsforeningen Rettferd for taperne har formalisert et samarbeide med 6 advokater, og som gir en avtale som kan hjelpe tapere med sine saker. For å bruke advokatene, så ta kontakt med oss først. For at du skal få hjelp av advokatene, må du først løse medlemsskap i landsforeningen med kr. 150.- p.r. år. Advokathonoraret skal betales direkte til advokaten, og ikke gjennom landsforeningen. Advokaten sender deg en giro. Beløpet er kr. 2500.- som et oppstartingsbeløp. Advokaten kan søke om fri rettshjelp for deg, og får du det, får du tilbakebetalt noe av beløpet."*

Justisdepartementet reagerte på den fremstillingen landsforeningen hadde av dette arbeidet¹. De mente at dette lå i grenselandet til ervervsmessig yting av rettshjelp og slik kunne være i konflikt med domstolsloven² §218. Justisdepartementet ble beroliget av et brev fra landsforeningen som la vekt på at advokatene arbeidet uavhengig av foreningen, og at foreningen ikke tar betaling for formidling av advokater. Men de understreker følgende: *"I brosjyren er det imidlertid opplyst at for å bruke foreningens advokater må det først løses medlemskap i foreningen. Det må deretter innbetales et beløp på kr 2.500,- som et starthonorar. Det er ikke anledning for foreningen å ta slikt starthonorar."* Departementet fremhever ellers at det ikke er noe i veien for at foreningen kan drive opplysnings- og veiledningsvirksomhet og/eller bistå medlemmene med å utrede og systematisere fakta og være talerør for sine medlemmer.

En advokat, som i flere år samarbeidet med Landsforeningen Rettferd for Taperne, begrunnet i intervju³ "startgebyret" på 2.500,- kr. med at det er mye arbeid med en sak før en vet om klienten får innvilget fri rettshjelp eller ei. Advokatkontoret hans har også operert med lavere salær overfor medlemmer av landsforeningen. Det har igjen, i følge denne advokaten, hendt at formuende mennesker har forsøkt å utnytte dette, men de er blitt avvist. Unni Byrø, en advokat som får referert saker gjennom landsforeningen, sier følgende om drivkraften bak denne delen av hennes arbeide: *"Klienten skal føle at hun eller han har en advokat som tar hans sak alvorlig og at han blir hørt"*⁴. Med denne begrunnelsen hender det at Byrø tar saker selv om hun vet at de ikke vil nå frem, det er kanskje den eneste anledningen hennes klient har til å få sin historie og mening hørt.

I arbeidet med å se nærmere på de rettssaker som er kommet på grunn av henvisning fra Landsforeningen Rettferd for Taperne, har jeg gått gjennom fire saker, samt gjennomgått ytterligere fem saker som har betydelige fellestrekk med de nevnte sakene, for å få en bredere oversikt over rettspraksis på området. To av sakene fra landsforeningen gjelder mangelfull skolegang, og to av dem gjelder omsorgsovertakelse. Dette er i følge Ødegaard⁵ typiske for de

¹ Brev datert 20.09.1996 fra Det Kongelige Justis- og politidepartement. Brevet er offentliggjort i Kontakt Nr.3/1996.

² Lov 13 aug 1915 Nr. 5

³ Intervju 02.04.97

⁴ Intervju 09.04.99

⁵ Telefonsamtale 09.04.99

saker som kommer for domstolene, og som har utgangspunkt i henvendelser til landsforeningen.

5.2.1 Kasus 1 og 2: Manglende skolegang

I den første saken, ”Kasus 1” krever ”Ola”, en mann født på sent på 40 tallet, erstatning fordi han mener at han fikk for lite spesialundervisning på grunnskolenivået i den tiden han var bosatt i en kommune på Vestlandet. ”Ola” anklager kommunen for at han ikke fikk mulighet til å ta ut sitt grunnskoletilbud da han flyttet til kommunen i 20 års alderen.

XXXX Herredsrett frifant kommunen i 1994, og ”Ola” blir dømt til å betale saksomkostningene. ”Ola” anker saken til Gulating Lagmannsrett, og det ble avsagt dom i mars 1995. I dommen vektlegger saksøker at ”Ola” har hatt en *”usedvanlig trist og vanskelig barndom og opplæringssituasjon med utallige feilplasseringer i spesialinstitusjoner og på spesialskoler⁶”*.

Kommunen på sin side, viser til en dom som sier at *”dersom en person har fått et undervisningstilbud som er likeverdig med grunnskolens, så har vedkommende ikke krav på ytterligere undervisning⁷”* og sier senere at *””Ola” har langt på vei fått det undervisningstilbudet han etter datidens forhold hadde krav på⁸”*. Kommunen mener ellers at de har lagt det meste til rette for ”Ola” på en god måte.

Lagmannsretten finner mye å beklage når det gjelder barndommen og skolegangen til ”Ola”. Men: *”Alle disse forhold ligger imidlertid i tid forut for hans ankomst til XXXX kommune⁹”* Av denne grunn mener retten at kommunen ikke er erstatningspliktig, og av samme grunn finner ikke retten det nødvendig å gå inn på om ”Ola” har fått et undervisningstilbud som er likeverdig med grunnskolens. Dommen fra 1994 blir på denne bakgrunn opprettholdt, og ”Ola” blir dømt til å betale saksomkostningene. Det kommer imidlertid en noe spesiell oppfordring fra retten på dommens nest siste side: *”En annen sak er hvorvidt XXXX kommune ut fra rene rimelighetsbetraktninger vil ønske å inndrive saksomkostningene hensett til det forlikstilbud som kommunen fremsatte under saken og den særdeles triste og vanskelige*

⁶ Dom fra Gulating Lagmannsrett, mars 1995, side 8

⁷ Dom fra Gulating Lagmannsrett, mars 1995, side 10

⁸ Dom fra Gulating Lagmannsrett, mars 1995, side 11

⁹ Dom fra Gulating Lagmannsrett, mars 1995, side 14

livssituasjonen som "Ola" må sies å ha hatt¹⁰. Kommunen opprettholdt i utgangspunktet krav om saksomkostninger, men etter et brev til formannskapet ble kravet frafalt.

"Kasus 2", som også omhandler krav i forbindelse med skolegang, stammer fra Sunnfjord Herredsrett i 1997. Saksøker er "Lars" som er født i 1975. Erstatningskravet er basert på at "Lars" ble mobbet på skolen uten at skolen gjorde tilstrekkelig for å forhindre dette. Kravet er begrenset oppad til 570 000 kr,-. "Lars" mente at kommunen og ville være erstatningsansvarlig på det grunnlag at skolen ikke i tilstrekkelig grad kartla årsakene til de vanskeligheter han rent faglig sett hadde hatt på skolen, og at det ikke var gitt opplæring i samsvar med hans forutsetninger. Resultatet er at "Lars" ikke har nok basiskunnskaper, og derfor ikke kan begynne på videregående skole uten ytterligere opplæring først.

Skolen benekter at "Lars" har vært utsatt for mobbing *"i større grad enn andre elever (...)* At *"Lars" har oppfattet det slik at han har vært et mobbeoffer, må skyldes at han har en særlig lav tålegrense når det gjelder dette¹¹*". Skolen mener for øvrig at de har gjort alt det en i situasjonen kunne gjøre for å forhindre mobbing og gi "Lars" den sosiale trening han trengte. Problemet lå i at hans eldre bror var i konflikter med de andre barna, og at han i hvert friminutt dro "Lars" ut av sin egen klasse. Undervisningen var tilfredsstillende fordi *"Lars hadde vanlige evner. Han hadde kommet middels ut karakttermessig dersom han selv hadde arbeidet med leksene sine og fått støtte hjemmefra. Skolen har nemlig ikke resultatansvar¹²*".

Retten bemerker at *"Etter grunnskoleloven §7 har alle elever rett til opplæring i samsvar med evner og forutsetninger. Opplæringen skal altså tilpasses den enkelte elev¹³*". Men en elev med "vanlige" evner har bare krav på "vanlig" undervisning. *"Etter dette vil terskelen for å ha rettskrav på spesialundervisning være ganske høy, ettersom det heter at det i en skole som er åpen for alle "må forekomme meget store variasjoner¹⁴" blant elevene og at det bare er barn som "avviker (så) sterkt fra vanlige utviklingsmønstre" som har krav på spesialundervisning¹⁵*". Retten konkluderer vurderingen av om "Lars" har fått den undervisningen som han har krav på med å si at retten vurderer det slik at *"... de karakterer*

¹⁰ Dom fra Gulating Lagmannsrett, mars 1995, side 15

¹¹ Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 15

¹² Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 27

¹³ Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 32

¹⁴ NOU 1995 nr.18 som viser til Blom utvalgets innstilling s. 41

¹⁵ Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 35-36

som "Lars" har oppnådd er såpass "gode" i forhold til hans potensiale, at han må ha fått den opplæringen han har rettskrav på¹⁶ ".

"Retten finner likevel at det kan spørres om ikke skolen ved erstatningsbetingende unnlatelse har forsømt å gi "Lars" mulighetene for en større egeninnsats innenfor det opplæringstilbudet som ble gitt, slik at "Lars" av den grunn har fått et svakere skoleutbytte enn han ellers ville ha fått ¹⁷". Retten finner at det var erstatningsbetingende at det ikke ble gjort en nærmere utredning av "Lars", og at "Skolen synes uten videre å ha gått ut fra at dette (motivasjonsproblemer) var en stabil personlighetsfaktor hos "Lars", og som ikke kunne endres¹⁸ ".

Når det gjelder mobbing bemerker retten at *"Som den som krever erstatning på grunnlag av mobbing er det saksøkeren som har bevisbyrden for dette¹⁹ " "Hans subjektive opplevelse av å bli mobbet og plaget hefter det ikke tvil ved²⁰ ". Retten finner derfor at saksøkte ikke kan bli ansvarlig på det grunnlag at "Lars" har vært utsatt for mobbing som skolen burde ha avverget²¹". Retten finner det trolig at "Lars" med en bedre sosial tilpasning, bedre trivsel og sterkere motivasjon i grunnskolen, også ville ha fått ett bedre kunnskapsgrunnlag enn han fikk²²". Tapet "Lars" har lidt som følge av dette setter retten derfor skjønnsmessig til 100.000,- kr. Saken er dermed i følge retten delvis vunnet og delvis tapt.*

5.2.2 Kasus 3 og 4: Omsorgsovertakelse

I Kasus 3, som er den første av de sakene om omsorgsovertakelse jeg har tatt for meg, falt det dom i Salten Herredsrett i mars 1999. Saken gjelder overprøving av et fylkesnemnd vedtak fra 1998, om omsorgsovertakelse av et nå tre år gammelt barn, og "herunder" samværsrett for barnets biologiske foreldre. Moren, "Mona" er født på slutten av 60 tallet. Hun fikk i ungdomsårene angstproblemer, og har siden 96 vært uføretrygdet på grunn av dette og diabetes. Etter et kort forhold til barnets far blir hun gravid. Hun oppsøker psykolog, og denne varsler barneverntjenesten på grunn av en bekymring for hennes muligheter til å mestre

¹⁶ Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 37

¹⁷ Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 39

¹⁸ Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 41

¹⁹ Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 42

²⁰ Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 43

²¹ Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 43-44

²² Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997, side 44

situasjonen for seg selv og barnet. På bakgrunn av denne meldingen innledet barnevernet kontakt med "Mona".

Rundt to uker etter fødselen blir "Mona" tilbudt opphold og utredning ved "mor/barn avdelingen" på et barnehjem. Etter først å ha avslått, tar hun imot dette tilbudet. Psykologen argumenterer mot denne flyttingen fordi "Mona" har en sterk angst for omsorgsovertakelse. Senere blir det prøvd ulike hjelpetiltak blant annet støttekontakter, hjemmebesøk og barnehage samt veiledning etter "Marte Meo"²³ metoden. Barnet utvikler problemer med å ta til seg fast føde, og det er bekymring omkring mors renslighet. Da barnet er ett år og ni måneder blir det plassert i et beredskapshjem. Faren bor langt vekk fra barnet, men har likevel holdt kontakten med det.

"Mona" mener at barneverntjenesten gikk frem på en svært uheldig måte, og etablerte et svært dårlig samarbeidsklima, og hun bestrider at hjelpetiltakene er uttømmende utprøvd. Ettersom "Mona" ikke ønsket avlastning fra barnevernet fikk hun avlastning hos sin mor. Det virker for "Mona" som at barnets spiseproblemer var hovedgrunnlaget for omsorgsovertakelsen, og hun påpeker at barnet ikke var underernært. Hun viser også til en overlege som anfører i sin legeerklæring *"at det ikke er holdepunkter for å si at det er "Monas" sviktende omsorg som er årsaken til "barnets" spiseproblemer"*²⁴. Det at barnet har dårlig motorisk utvikling og språkutvikling mener "Mona" bunner i at barnet ble født prematurt, og derfor har heller ikke dette årsak i omsorgssvikt. Ellers blir det anført om "Mona" at *"Hun hadde det ryddig i hjemmet og alt fysisk stell av "barnet" var bra. Hun gikk selv til legen når noe var galt med "barnet". Hun så at "barnet" hadde særlige behov og forsøkte å følge dette opp. "Mona" er imidlertid sedat og trenger "et spark bak". Det er der tiltakene burde vært satt inn"*²⁵. Det er videre godt samspill mellom mor og barn og barnet bør derfor tilbakeføres til moren. *"Hensynet til barnets beste krever ikke en optimal, men en god nok omsorg. En slik tilfredsstillende omsorg kan "Mona" gi "barnet"*²⁶." Far ønsker mer omsorg med barnet enn det han får gjennom det opprinnelige vedtaket.

²³ Også kalt Orion metoden. "Marte Meo" betyr "av egen styrke". Metoden involverer video opptak av samspillet mellom mor og barn, og en analyse av disse opptakene. Se ellers Aarst 1990

²⁴ Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999, side 16

²⁵ Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999, side 17

²⁶ Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999, side 18

Kommunen anfører at spiseproblemene *kan* skyldes omsorgssvikt. Da akuttvedtaket ble besluttet, hadde barnevernet fulgt familien i 1 ½ år uten å se noen markert bedring av omsorgssituasjonen. *”Sykehuset, som ikke hadde innsyn i barnevernssaken, så at ”Mona” ikke ville makte spiseproblematikken uten omfattende hjelp²⁷”*. I beredskapshjemmet har det vist seg at barnet manglet en del i utviklingen, og etter plasseringen i beredskapshjem og fosterhjem har barnet utviklet seg positivt. *”Det som har manglet er psykisk stimulering og at ”Mona” ikke har klart å gjøre noe med spiseproblemene, samt manglende grensesetting. I tillegg har ”Mona” hatt en dårlig struktur på dagen. Orden, klær m v har imidlertid vært i orden. Det er således den psykiske omsorgen som har vært for dårlig, og ikke den fysiske²⁸”*.

Retten bemerker at *”Også mor har et ansvar for å etablere et godt samarbeidsklima. ”Mona” og hennes mor hadde imidlertid hele tiden ”piggene ute”, hvilket utvilsomt vanskeliggjorde samarbeidsklimaet²⁹ ”*. *”Retten finner at ”Monas” fysiske omsorg for ”barnet” har vært tilfredsstillende. Det er den psykiske omsorg det skorter på³⁰”*. Retten mener at ”Mona” ikke alene vil kunne mestre å gå inn i samspill på barnets premisser og gi en slik stimulering som det er behov for. Legene på sin side, kan ikke fastslå at det er en sammenheng mellom mors omsorgsevne og barnets spiseproblemer, men det er ikke usannsynlig. Mor har problemer med å ordne opp i sin egen mat, og kan ha overført dette til barnet. Barnet har endret seg veldig *”både motorisk og sosialt³¹ ”* den tiden det har vært i beredskapshjemmet. Det var også en markert forbedring i fosterhjemmet. *”Retten finner ikke å kunne legge til grunn at noen av ”barnets” problemer kan tilskrives at han ble født 4 uker før termin³².”* Retten konkluderer med at barnet fortsatt skal være under barnevernstjenestens omsorg. Retten ser for seg en langvarig plassering, og dette vil ha betydning for samværets omfang. Retten fastsetter samvær med far til seks ganger i året og mor det samme, fortrinnsvis annenhver måned. Dette betyr at mor får redusert sitt samvær med barnet fra en gang hver 4.de uke, og far får øket samvær med to ganger i året.

I mars 1999 ble det også avsagt dom i Hadeland og Land herredsrett i sak om overprøving av vedtak om omsorgsovertagelse, og dette er ”Kasus 4”. Saksøkerne er en kvinne og en mann

²⁷ Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999, side 23

²⁸ Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999, side 24

²⁹ Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999, side 28

³⁰ Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999, side 31

³¹ Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999, side 35

³² Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999, side 36

som er født på begynnelsen av 60 tallet. De giftet seg på midten av 80 tallet og har fire barn sammen. Paret ble separert i mars 1999. Begge foreldrene er i arbeid, men de har ikke utdanning utover 9-årig grunnskole. Barnevernet har vært i kontakt med familien siden 1992 på grunn av en "bekymringsmelding" fra helsestasjonen. Barnehage for tre av barna samt en rekke hjelpetiltak i form av økonomisk støtte, avlastning, husmorvikar og nabohep har blitt tilbudt familien.

Etter husbråk ble alle barna akutt plassert hos en nabo i 1998, men vedtaket ble opphevet etter få dager og barna flyttet tilbake til foreldrene. Fylkesnemnda fattet i august samme år vedtak om at de to yngste (to gutter) skulle plasseres i fosterhjem og at foreldrene skulle pålegges tilsyn i hjemmet i inntil fire timer en gang hver uke for de to eldste barna (to jenter).

Barna har i følge saksøkers advokat vært vitne til vold i hjemmet på grunn av at mor har vært mishandlet under ekteskapet. Paret har flyttet fra hverandre, og retten må legge dagens situasjon til grunn. Det nest yngste barnet ligger 2,5 år tilbake i utvikling og trenger hjelp. Dette har moren fulgt opp. *"Et forsterket foreldrehjem fremstår som bedre enn et forsterket fosterhjem.De svakheter "mor" har må kunne rettes opp ved hjelpetiltak i hjemmet³³ "*. Guttene kan dessuten ha fosterhjemmet som besøkshjem.

Kommunen anfører at *"Retten må ta jentenes situasjon med i vurderingen av om foreldrene vil kunne ha omsorgen for guttene³⁴ "* Moren evner ikke å se barnas behov, og gir ikke uttrykk for bekymring for barna, "noe som ville vært naturlig". Mor overfører sin egen fortvilelse til barna og drar dem inn i de voksnes problemer. Hun har heller ikke ressurser til forutsigbarhet og grensesetting. *"Det er videre grunn til å stille spørsmål ved om separasjonen mellom ektefellene er endelig. Det har tidligere vist seg at de har flyttet sammen igjen etter samlivsbrudd³⁵ "*. Kommunen mener at kravene for omsorgsovertakelse er tilstede, og både kommunen og saksøker mener at far bør ha samvær med barna minimum fire ganger i året.

Retten legger til grunn at foreldrene har utøvd vold mot hverandre og at barna har vært vitne til det. Dette har vært skadelig for barna. *"Foreldrene har ikke klart å ivareta barnas behov*

³³ Dom fra Hadeland og Land Herredsrett, mars 1999, side 5

³⁴ Dom fra Hadeland og Land Herredsrett, mars 1999, side 6

³⁵ Dom fra Hadeland og Land Herredsrett, mars 1999, side 7

for trygghet i tilstrekkelig grad under samlivet ³⁶. Retten legger til grunn at foreldrene har flyttet fra hverandre, at de ikke vil flytte sammen igjen, og at faren for vold på denne måten er fjernet. Retten mener at det er sannsynlig at mor fortsatt ikke vil skjerme barna, men fremdeles vil involvere dem i sine problemer. Retten anfører også at mor har liten innsikt i sin egen livssituasjon. Retten er derfor enig med den sakkyndige som mener at mor ikke vil kunne gi barna den nødvendige trygghet. Heller ikke far ser eller evner å ivareta barnas behov for kontakt med sin far. Begge de yngste barna har språk og lærevansker som uansett om de har sammenheng med manglende stimulering eller ikke må følges opp. Mor har i liten grad innsikt i barnas situasjon. Foreldrene evner ”..ikke å gi barna tilstrekkelig personlig kontakt og trygghet³⁷ ” og retten mener at hjelpetiltak i hjemmet ikke vil være tilstrekkelig til å avhjelpe situasjonen.

Retten finner at vilkårene for omsorgsovertakelse er til stede. ”Retten bemerker imidlertid at den sakkyndige under hovedforhandlingen uttalte at det ville være galt å satse på et varig opphold for resten av barndommen. (.....) Barnevernet har også en plikt til fortløpende å vurdere situasjonen, og om det fortsatt er grunnlag for omsorgsovertakelse³⁸”. Samvær med mor blir satt til minimum en gang hver fjerde uke. Fars samvær med barna blir satt til minimum fire ganger i året, noe som både saksøker og saksøkte er enig i. På grunn av fars tendens til voldsbruk bør samværet finne sted under tilsyn av barnevernet. Siden foreldrene involverer barna i konflikten mellom seg, og snakker negativt om hverandre til barna, finner retten at det i noen tid kan være nødvendig med tilsyn under samværene med mor også.

5.3 Fortellingen om billighetserstatninger

Det er, også blant jurister, lite kunnskap om hva en billighetserstatning eller et rettfærdsvederlag³⁹ er. Landsforeningen får i følge Ødegaard henvendelser fra advokater som lurer på hvordan de skal gå frem når de skal søke om erstatning på vegne av sine klienter. Ordningen med billighetserstatning ble etablert allerede i 1814. Det er ingen formelle regler om ordningen, men Justisdepartementet har utarbeidet en generell orientering:

³⁶ Dom fra Hadeland og Land Herredsrett, mars 1999, side 10

³⁷ Dom fra Hadeland og Land Herredsrett, mars 1999, side 15

³⁸ Dom fra Hadeland og Land Herredsrett, mars 1999, side 17

³⁹ Ordningen heter i følge Haugen (Haugen 1990) billighetserstatning på bokmål og rettfærdsvederlag på nynorsk.

«Billighetserstatning kan søkes av alle som uforskyldt mener å ha lidt et tap, økonomisk eller ikke - økonomisk, som ikke kan dekkes gjennom andre ordninger som f.eks. trygder, sosial stønad, forsikringer eller erstatning på rettslig grunnlag. Billighetserstatning er ikke noe man har krav på. Erstatning er således ikke ment som et supplement til mer eller mindre utilstrekkelige trygdeytelser eller sosiale stønader m.v.

Billighetserstatningsordningen er ment som en håndsrekning og kan komme den til gode som uforskyldt er kommet helt spesielt ut i forhold til andre i samme situasjon. Ved vurderingen vil søker sammenlignes med andre som har fått samme behandling, eller andre som har hatt tilsvarende opplevelser som søker. Det vil bli vurdert hvorvidt søkers situasjon er påvirket av den skadegjørende hendelse, om hun eller han har lidt et økonomisk tap eller har fått et fysisk eller psykisk mén, eventuelt har lidd overlast på annen måte. Et annet alternativ som kan danne grunnlag for billighetserstatning av statskassen er at det offentlige kan bebreides for det tap som er oppstått.

Det finnes ingen formelle regler for tilståelse av billighetserstatning av statskassen. Erstatningsspørsmålet avgjøres ved en rimelighetsvurdering i det enkelte tilfellet. Ved rimelighetsvurderingen tas det hensyn til praksis i lignende saker.

Søknaden må inneholde en beskrivelse av det forhold som er grunnlag for søknaden. Dette bør så godt som mulig dokumenteres, f.eks. ved lege- eller psykologerklæringer, attester, vitneutsagn fra familie, venner eller andre som kjenner søkers situasjon, etc. Søknaden bør også angi hvor stort beløp som søkes erstattet. Ligningsattest for de seneste tre årene må vedlegges. Søknaden kan sendes Justisdepartementet, som er sekretariat for Billighetserstatningsutvalget⁴⁰. Justisdepartementet sørger for å sende søknaden til forberedende behandling i det aktuelle fagdepartement. Deretter blir søknaden vurdert i Justisdepartementet før den sendes til Billighetserstatningsutvalget for avgjørelse. Utvalget har kompetanse til å avslå søknaden, innvilge erstatning inntil kr 150 000⁴¹, - eller anbefale at Stortinget bevilger et høyere beløp.

Billighetserstatningsutvalgets vedtak kan påankes og vil da bli forelagt Stortinget ved en stortingsproposisjon. Det er innført en ankefrist på 6 måneder etter at søker har mottatt underretning om avgjørelsen i Billighetserstatningsutvalget.» (NOU 1997:11- Kap.4)

⁴⁰ Billighetserstatningsutvalget oppstod for at Stortinget skulle slippe å diskutere enkeltsaker. Utvalget gjør en individuell og skjønnsmessig vurdering, og har ikke krav på seg til begrunnelse. Utvalget består av tre personer. Det har vært tradisjon for at en representant fra det største partiet, og en representant fra det nest største partiet har hatt de to medlemmene i utvalget, og så har de to neste partiene hatt varamedlemmer. På samme måte har lederen for utvalget vært en pensjonert høyesterettsdommer, slik at vedkommende har tid til å jobbe med sakene.

⁴¹ Ved stortingsvedtak av 12. desember 1996 ble maksimumsbeløpet hevet til kr. 200.000,-. Blødere som er smittet med HIV gjennom blodoverføring får automatisk innvilget kr. 250.000,-

Som vi forstår har ordningen med billighetserstatning en lang tradisjon. Det er ikke en fullverdig erstatning, men et lite økonomisk plaster på såret. En erstatning for de uheldigste av de uheldige.

En skal ikke være avhengig av å være representert av noen, hverken en advokat eller en organisasjon, for å søke billighetserstatning. Derfor varierer det hvordan søknadene er utformet. *”Det finnes håndskrevne søknader på tre linjer uten dokumentasjon, og det finnes svært fylldige og godt dokumenterte søknader med uttalelser fra sakkyndige.”* (Haugen 1990) Men allikevel er hovedinntrykket at søknadene er godt gjennomarbeidet og får frem tragedien som ligger bak sakens tørre fakta.

Eva Lian⁴² mente at i hennes periode som medlem i utvalget (1994-1998) hadde mellom 1/3 og 1/2 av sakene fått gjennomslag i Billighetserstatningsutvalget, men at dette varierte litt fra møte til møte. Haugen gikk gjennom 99 saker om billighetserstatning fra perioden 1980 – 1990. Han så spesielt på saker som var relatert til skole. Han fant at av disse 99 sakene ble 31 søknader innvilget, 26 av disse i Billighetserstatningsutvalget, og 5 ble innvilget etter anke og deretter avgjørelse i Stortinget. 28 ankesaker ble avslått eller ikke tatt til følge (Haugen 1990).

Det totale inntrykk av sakene i utvalget fra landsforeningen er at de er godt forberedt, de er gjennomarbeidet, godt skrevet og de er på opp til 10 sider. Dette inntrykket bekreftet også Eva Lian: *«De (søknadene) er meget godt forberedt. Like godt og ofte bedre forberedt enn det som kommer fra advokater»*. Det at søknadene er så godt forberedt gjør arbeidet enklere for de som skal gi uttalelser i de enkelte sakene. En kan ofte se at det er de samme papirene det blir henvist til i uttalelsen fra departementet som i søknaden. Bare en gang har departementet påpekt at landsforeningen har kommet med feilaktige opplysninger. Den saken gjaldt hvorvidt en elev på en spesialskole ”Berit”, hadde blitt sendt til øyenlege for å undersøke om hun var nærsynt. Departementet kan her bevise at ”Berit” fikk en øyeundersøkelse. Dette tilfellet er et unntak, det er ellers ikke faktiske feil i søknadene, noe som tyder på at sakene som kommer så langt at det blir sendt søknad om billighetserstatning er svært godt gjennomarbeidet. Dette gir trolig en positiv innstilling til organisasjonen i utvalget og departementene. Men Eva Lian

⁴² Intervju med Eva Lian, stortingsrepresentant fra Senterpartiet (1993-1997), og medlem i Billighetserstatningsutvalget 1994 - 1998.

hevder at: *« jeg synest at landsforeningen gjør en god jobb, men jeg lar meg ikke påvirke av om det er en advokat som krever en million på vegne av sin klient, eller om det er en person som med skjelvende hånd ber om 10.000 kroner, eller om det er landsforeningens ordentlige, grundige og fornuftige søknad. Så profesjonell er jeg nødt for å være, slik at hver og en skal ha en mest mulig rettferdig behandling av sin søknad, uansett hvordan den er satt opp.»*

Selv om vi antar at det faktum at landsforeningen har så godt forberedte søknader ikke fører til særbehandling av deres saker, vil organisasjonen sitt arbeide på dette område reise kritiske spørsmål. Som før nevnt er det i prinsippet slik at hvem som helst skal kunne sende inn søknad, det skal ikke være et krav at en har en organisasjon eller advokat i ryggen. Allikevel kan landsforeningen sin inntreden på dette området medføre en profesjonalisering av dette som igjen kan virke uheldig inn på dem som ikke har en organisasjon i ryggen. Paradoksalt nok kan det vise seg at landsforeningen gjennom sine godt forberedte søknader kan gjøre det vanskeligere for tapere på egenhånd å nå frem, og de kan slik gjøre taperne en «bjørnetjeneste». Eva Lian ser dette problemet: *«Så det er, slik som jeg kan vurdere det, unødvendig å bruke mye penger, for den enkelte, som gjerne ikke har noe særlig en gang, på advokater. Landsforeningen er mye billigere, så jeg skjønner godt hvis de får veldig mye å gjøre. Men jeg synes at de burde anbefale folk å gjøre det (søke) på egenhånd, evt. bare hjelpe dem litt igang hvis de har problemer med skriving.»* Spørsmålet er om landsforeningen ønsker å gjøre seg selv overflødig på denne måten. Å drive med opplæring av søkerne vil også være mer tidkrevende enn det er for landsforeningen å skrive søknadene selv.

Det er også grunn til å stille spørsmålstegn med hvorvidt det stemmer at søknadene får den samme behandling uavhengig av hvordan de er skrevet og hvor godt dokumentert de er. Haugen mente at han fant en nokså klar tendens i såtilfelle. *”(...)kan denne sak tyde på at en telefonisk henvendelse er nok. Håpet om en særlig rettferdig behandling synes imidlertid da å være heller lite.”* (Haugen 1990:11). Når det gjelder krav til søknaden sier han ellers: *” Godt dokumenterte søknader synes imidlertid å ha større muligheter til å bli innvilget, særlig om det vedlegges utførlige sakkyndige uttalelser. Det finnes likevel eksempler på at slike søknader også er blitt avslått. ”* (Haugen 1990:24).

Landsforeningen fremmer i all hovedsak skolesaker for Billighetserstatningsutvalget. Utvalget som danner grunnlaget for min redegjørelse av dette består av syv saker. Fire av sakene er fremmet på grunn av feilplassering, en på grunn ingen skolegang, og to er fremmet på grunn av påførte lidelser i barndommen. I redegjørelsen for sakene vil fokus først bli satt på de fire første sakene, så de to neste, før den argumentasjonen som generelt blir brukt i sakene blir redegjort nærmere for⁴³.

5.3.1 Kasus 1,2,3 og 4: Historiene om spesialskolene.

At mange barn ble urettmessig plassert på spesialskole i tiden rett etter 2. verdenskrig har vært en av landsforeningen sine mest profilerte saker. Boken om Ola Ødegaard og den påfølgende medieoppmerksomhet gjør at de fleste i landet kjenner hans skjebne, og det var også reaksjoner på boken som i sin tid gjorde at Taperkongressen på Gjøvik ble arrangert. På denne måten kan spesialskole elevene sies å være selve ”ryggraden” i organisasjonen.

Disse sakene er fremmet på vegne av ”Kari” (født i 1941), ”Lise” (født i 1942), ”Berit” (født i 1943) og ”Nils” (født i 1942⁴⁴). Alle sakene handler om feilplassering på spesialskole med påfølgende skadevirkninger. I denne oversikten over disse sakene vil den fortellingen som blir fortalt i søknadene om hva disse har opplevd presentert, før departementenes og billighetserstatningsutvalgets vurderinger av den samme (?) fortellingen blir presentert.

Spesialskolebarnas historie

Det er en tragisk historie som de fire søkerne forteller, og det er samtidig svært lignende historier de forteller. Følgende sitat fra ”Kari” sin søknad kan illustrere dette: *”Dette er en dypt tragisk sak, og det bør ikke være noen tvil om at søkeren av rettferdsvederlag tilkommer en slik billighetserstatning fra staten, etter de forstemmende overgrep hun var utsatt for ved XXXX off. skole, og for de umenneskelige redsler hun ble påført under oppholdet i XXXX med dertil en sterk skamfølelse, store psykiske problemer og en invalidiserende angst.”* Det er ikke de rene fakta som når en ble plassert på hvilken skole som er det viktigste for dem som søker. Det er tydelig at det viktigste er å få fortalt hva en har opplevd, og hvordan dette har preget dem for resten av livet.

⁴³ Begrunnelsen for denne tilnærmingen i motsetning til den tilnærming som er valgt i rettssakene er at det er LRT som har utformet alle disse søknadene, i motsetning til rettssakene der LRT ikke har påvirket det skrevne direkte.

⁴⁴ Se for øvrig oversikt over søknader, erstatningsbeløp og tidsrom for sakene i vedleggene.

Det er spesielt tre faktorer fortellingene sentrerer rundt. Før det første at plasseringen på institusjonene ofte ble foretatt på sviktende grunnlag, for det andre at det foregikk fysisk og psykisk mishandling på institusjonene, og for det tredje at oppholdet ved disse institusjonene har påvirket resten av livet for søkerne.

Søkerne er svært kritisk til måten intelligens tester ble brukt på ved opptak til spesialskole. I ”Berit” sin søknad kan vi lese at : *”Beste beviset for vår påstand om planløs testing, finnes bl.a i det forhold at testingen i 1952 viste en IQ på 72, mens den i 1958 viste et resultat lød på ca. 66 IQ. Her er det tydelig at mangelen på fagfolk til å teste, førte helt galt av sted dessverre.”* I søknadene blir det gang på gang kritisert at spesialskolene i mange tilfeller ikke hadde fagfolk til å utføre testingen, men at det var ukvalifisert personale som gjennomførte testingen.

I tillegg til at mange ble plassert på spesialskole på grunn feilaktige IQ tester, eller IQ tester som ble tillagt for stor vekt og forklaringspotensiale, påpeker landsforeningen at barnets evner i flere av sakene ikke var den eneste grunnen til at barnet ble sendt på spesialskole. Andre sosiale faktorer har i følge søknadene også blitt tillagt vekt. Barna kunne bli plassert på spesialskole fordi det offentlige ikke visste hvor de skulle gjøre av barna. Det kunne være at barnet ikke hadde foreldre, at foreldrene var kriminelle eller som i et tilfelle at barnets far var tysker. Noen av eksemplene på dette kommer frem av de følgende sitatene: *”Hun («Lise») ble plassert på XXXX off. skole fordi hun var såkalt «tyskerbarn».* Og: *”Det er en realitet at moren ble husløs med tiden, og dette førte til plasseringen på XXXX offentlige skole”(«Kari»).* Og: *””Berit” ble plassert på spesialskoler fordi man hadde hørt rykter om en kriminell far, og fordi det ikke var mulig å finne noe barnehjem eller fosterhjem som kunne ta hånd om ”Berit”.”*

Nils sin sak må nevnes spesielt her. Han var elev ved en spesialskole i fem år, uten at han noen gang, verken i forkant av plasseringen eller under skoleoppholdet, ble IQ testet. I attesten fra spesialskolen står det sågar: *”Gutten står evnemessig i overkant sammenlignet med de andre elevene våre. Han er sosialt tilpasset og har ingen adferdsvansker”.* Det var utelukkende sosiale grunner som gjorde at han ble plassert i spesialskole. Sitatene viser at denne fortellingen forteller om at barn av ressursvake foreldre var utsatt for å havne på spesialskole. Det å høre til en stigmatisert gruppe som ”tyskerbarn” kunne også føre til

plassering på spesialskole. I ”Berit” sin sak ser vi at spesialskolene lett kunne bli løsningen for et underutbygd og utilstrekkelig barnevern.

Når barna først, på urettferdig grunnlag, var blitt plassert på spesialskole, er det ikke skolegangen i seg selv det er viktig for søkerne å fortelle om. Det blir i søknadene malt et dystert bilde av hvordan spesialskolene fungerte. I ”Lise” sin sak blir følgende sagt om disse institusjonene: *”... institusjonene- som var mer avstraffingsleire enn institusjoner som hadde som formål å beskytte og verne mindreårige.....”*. Selve systemet virket i følge søknadene *stigmatiserende*. I ”Berit” sin sak blir det vist til sivilombudsmannens rapport fra 06.07.1967⁴⁵, hvor det påpekes at forholdene i institusjonene, uansett personalets forsøk på vennlighet og omsorg, innvirker uheldig på barna. Hele spesialskole systemet var derfor ikke bra for de som ble plassert i spesialskole.

Som ved IQ testingen blir det påpekt at personalet i institusjonene ikke hadde de nødvendige kunnskaper. Dette gjorde ikke bare at IQ testingen var tilfeldig, men medførte også at personalet ikke var egnet til å ta seg av barn med spesielle behov. Fra ”Berit” sin sak leser vi denne beskrivelsen av situasjonen i spesialskolene på 50 og 60 tallet: *”I tiden 1950 og 1960 årene var det vanlig at spesialskolene jevnt over tilsatte folk som ikke krevde stor lønn, men som kunne gjøre en rimelig bra innsats. Men de manglet den faglige utdanningen for å behandle en så sterk gruppe menneske med store psykiske problemer og vanskeligheter med å lære”*. I samme sak blir det brukt enda kraftigere karakteristikk av de ansatte, de var ikke bare lite kvalifisert for arbeidet, men *”Etter vår oppfatning kan det trygt slås fast at enkelte av personalet selv burde vært plassert i spesialskole for evneveike. Det er utrolig at staten kunne akseptere så dårlige ”fagfolk” til å behandle skoletaperne i sin tid”*.

Det hørte i følge søknadene også med til sjeldenhetene at noen ble ”utskrevet” fra spesialskolene. Det er flere eksempler på at elever skulle plasseres på spesialskole for kortere tid, men at dette fort kunne bli en «livstidsdom». Hvis en først havnet på spesialskole, kunne dette innebære en dom med liten sjanse for benådning, uansett hva «gjerningen» bestod i. En ble sjelden revurdert. Var en først evneveik, så var en det. I ett tilfelle ble det bestemt at: *”(..)at hun skulle være der på prøve. Men hvis det virkelig var slik, hvorfor ble hun på XXXX*

⁴⁵ Også omtalt i kapittel 3

off. skole i seks år med to tilleggsår på XXXX off. skole på XXXX?" En ble altså i liten grad vurdert underveis i spesialskole tiden.

En annen faktor ved spesialskolene som til stadighet kommer igjen i søknadene er at det foregikk overgrep ved spesialskolene. Fysiske, psykiske og seksuelle overgrep var en del av hverdagen. I "Lise" sin sak blir det sagt at: *"Oppholdet på spesialskolene, spesielt XXXX off. skole, fortoner seg for søkeren som en helvete som medførte mange problemer for henne i form av skjenn, slag og annen dårlig behandling".* Ett overgrep blir nevnt spesielt i Lise sin sak; *"Hun forteller bl.a. om en episode på XXXX off. skole hvor hun ble dyttet og falt på badegulvet og skadet ryggen. Etter dette vedvarende plaget med ryggsmarter hele livet (...) Når hun i sin tid på spesialskolen klaget, ble hun tildelt en smekk over munnen så det sang".* Om "Nils" blir det skrevet at: *"Spesialskolen håndterte "Nils" på en grov måte med fysisk mishandling".*

Som jeg nevnte innledningsvis er det en tredje faktoren som kommer frem i søknadene og det er de ettervirkninger som søkerne har hatt på grunn av at de har gått på spesialskole. De forteller at de har prøvd å skjule at de har gått på spesialskole i tiden etterpå, og har vært redd for at noen skulle finne ut at de har gått på spesialskole. Etter at spesialskole tiden var over fikk de heller ingen oppfølging. Jeg lar et sitat fra "Lise" sin sak være et eksempel på dette: *"Det sier seg selv at "Lise" aldri har hatt selvtillit, og hun er blitt vesentlig hindret på grunn av at hun i alle år har måttet leve i taushet om sin fortid, både som tyskerjente og evneveike skolen. (...) Hun har heller aldri fått utviklet en normal skolegang, er uten skolevitnemål og eier ikke karakterer. I voksen alder har søkeren vært meget plaget med frykt og mareritt på grunn av de vonde opplevelsene på XXXX off. skole."*

"Det offentliges" vurdering av historien

Vi skal i det følgende gå gjennom det bilde av spesialskolene som fremgår av saksbehandlingen i departementene, og i det endelige vedtaket. Gjennomgangen vil bli sentrert rundt de samme tema som spesialskolebarnas historie, der vi først tar for oss plasseringen på institusjonene og det grunnlag som var for denne, før vi tar for oss vurderingen av spesialskolene og den påståtte mishandlingen, før ettervirkninger av spesialskole opphold blir vurdert til sist.

I alle sakene har departement(ene) innhentet informasjon om begrunnelsen for plassering i spesialskole. Som vi husker ble det i "Berit" sin sak rettet kritikk mot personalets kompetanse til å IQ teste elevene. KUF går gjennom de dokumenter som finnes i saken, og sier at *"I spørsmålet om feilplassering er det nødvendig å se nærmere på de begrunnelsene som er gitt for å få "Berit" overført til XXXX skole, etter at hun hadde gått på vanlig skole i XXXX i vel 13 uker. De fagpersonene som uttalte seg i forbindelse med henvisningen til spesialskole, gav alle tilråding om spesialskole for evneveike."* Departementet kritiserer dermed ikke IQ testingen. De bemerker imidlertid at hvis det hadde vært mulig å skaffe et nytt forsterthjem til "Berit" så kunne hun ha blitt plassert på en kommunal hjelpeskole, noe som for "Berit" kunne ha blitt opplevd som mindre belastende. Det blir dermed ikke utelukket at det at en ikke fant fosterhjem til "Berit" var litt av grunnen til at hun ble plassert på spesialskole. Når det gjelder "Lise" som hevdet at hun ble plassert på spesialskole på grunn av at hun var tyskerbarn sier KUF: *"meldingen til spesialskole var utfyllt på vanlig måte, og med den vekt som det den gang ble lagt på intelligensprøver, var det ikke urimelig at meldingen ble videresent til XXXX skole".* "Nils" ble som vi husker aldri IQ testet, så hans sak er litt spesiell. Her får "Nils" i KUF sin vurdering gjennomslag for at det ikke var IQ som var grunnlaget for plasseringen: *"Det er ingen dokumentasjon når det gjelder bakgrunnen for søknaden om plass i spesialskole. Det eneste som foreligger er uttalelse fra lege, som ikke syntes han virket særlig tilbakestående. Det foreligger ingen dokumentasjon fra prøvekurset ved XXXX, og svært lite om hans skolegang der. De skriver at han lå evnemessig i overkant sammenliknet med de andre elevene."*

Når det gjelder karakteristikker av institusjonene og de overgrep som er beskrevet skiller departementenes vurdering seg fra den vurdering som kom frem i spesialskolebarnas historie. For det første vurderes institusjonenes karakter opp mot andre kriterier. Departementene hevder at en ikke kan vurdere det som skjedde i spesialskoletiden, opp mot hva en ville ha forventet i dag. Et eksempel på dette historiske perspektivet finner vi i Barne og familiedepartementet sin uttalelse i «Berit» sin sak: *"Det avgjørende er om det fantes regelverk i den angjeldende tidsperioden som tilsier at søker har blitt utsatt for feilbehandling fra det offentlige barnevernets side (....) Departementet vi innledningsvis bemerke at barnevernets saksbehandling og institusjonstilbudene på den angjeldende tiden vanskelig kan vurderes opp mot nåtidens krav til barnevernet. De årene som har gått rommer store forskjeller i ideologi, kunnskap og ressurser(..) Barn som var under barnevernets omsorg skulle plasseres i fosterhjem eller barnehjem hvor de kunne få forsvarlig pleie og god*

oppdragelse. Krav til kvalitet var ikke oppstilt i loven.” Det viktige er hvorvidt loven ble fulgt i den perioden søkeren søker erstatning for. At loven har forandret seg i ettertid er ikke relevant.

En er åpen for at det kan ha skjedd urett mot mennesker vurdert etter nåtidens standarder, som i Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet sin uttalelse i samme sak: *”Det har i mange sammenhenger vært reist kritikk mot spesialskolene, bl.a for streng behandling av elevene, manglende rettssikkerhet og liten åpenhet mot omverdenen. Dette er svakheter som det i ettertiden har vært arbeidet mye med å rette opp. Men det er liten grunn til å tvile på at det å være elev ved XXXX skole i denne tiden kunne sette sitt stempel på et menneske både i egne og andres øyne. At «Berit» har følt på dette senere i livet er ikke vanskelig å forstå.”*

Samme departement har i samme sak også uttalt seg om personalet og den utdanningssituasjonen elevene fikk. Her blir det også fremhevet at en må se sakene på bakgrunn av utdanningssituasjonen generelt på den tiden. *”På den annen side fikk «Berit» systematisk opplæring ved XXXX skole. Den kritikk som er reist mot mangel på mer spesialisert hjelp må sees på bakgrunn av utdanningssituasjonen i spesialskolen på denne tiden. Spesialpedagogisk tilleggsutdanning forekom bare sporadisk, og det var små eller ingen muligheter for bistand fra andre fagfolk.*

Selv om en har blitt urettferdig behandlet, så er det avgjørende om en har kommet spesielt dårlig ut sammenlignet med andre i samme situasjon. Dette er et av kriteriene i redegjørelsen fra justisdepartementet at billighetserstatning kan *”komme den til gode som uforskyldt er kommet helt spesielt ut i forhold til andre i samme situasjon”,* og *” Ved vurderingen vil søker sammenlignes med andre som har fått samme behandling, eller andre som har hatt tilsvarende opplevelser som søker”* (NOU 1977:11). En slik vurdering eller sammenligning finnes i de fleste sakene, og det følgende eksempelet er fra ”Berit” sin sak. Berit fikk først avslag, men fikk innvilget 50.000 kr,- etter en anke. Barne og familiedepartementet uttaler: *”Det avgjørende er om det fantes regelverk i den angjeldende tidsperioden som tilsier at søker har blitt utsatt for feilbehandling fra det offentlige barnevernets side, eventuelt at søker har kommet spesielt uheldig ut sammenlignet med barn i tilsvarende situasjon”.* Dette kommer også igjen i avslaget, der Billighetserstatningsutvalget uttaler: *”Billighetserstatningsutvalget kan etter dette ikke se at søkeren har kommet spesielt uheldig ut sammenlignet med andre barn i tilsvarende situasjon”.* Det er ikke nok for å få billighetserstatning at en har gått på

spesialscole, en må ha kommet dårligere ut av det enn andre som har gått på spesialscole. I anken står det: *”Vi vil med dette kreve at erstatningssummen settes til Kr. 150.000 i likhet med øvrige elever fra XXXX off skole. Vi mener at «Berit» har samme skadevirkninger etter spesialscole-oppholdet som «Kari» og «Lise», som begge er tilkjent erstatning på Kr. 150.000.”*

Landsforeningen påpeker her at i to sammenlignbare saker har utvalget gitt billighetserstatning. Kravet om at en skal ha kommet spesielt dårlig ut, kommer på denne måten i konflikt med justisdepartementets uttalelse om at *”Ved rimelighetsvurderingen tas det hensyn til praksis i lignende saker”* (NOU 1997:11). En annen ting er at for den ”menige” søker er det svært vanskelig å få innsyn i saker slik at en på denne måten kan påpeke hva andre i lignende saker har fått. Det at landsforeningen kan argumentere med dette, bunner i at de har fremmet også de sakene som de viser til. Først til det at en uforskyldt må ha kommet ”helt spesielt ut” i forhold til andre i samme situasjon. Hvor skal listen legges, hvordan skal det vurderes om en person er kommet særlig uheldig ut? I praksis viser det seg at hvis en kan bevise at en ikke er evneveik, så er en kommet dårligere ut en de som er blitt plassert i spesialscole og som var evneveike. Til dette kan en innvende at de evneveike ikke er i samme situasjon som den feilplasserte, og den feilplasserte er i en situasjon som er sammenlignbar med andre feilplasserte. Dermed må en ha kommet dårligere ut enn andre som var feilplassert, noe som den første avgjørelsen i ”Kari” sin sak tyder på.

Når det gjelder eventuelle overgrep kommer departementenes perspektiv frem bla. i vurderingen av ”Lise” sin påstand om at hun på spesialscoolen ble skadet i ryggen som resultat av vold. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF) sier: *”At hun ble skadet i ryggen fordi hun ble dyttet av en foresatt og senere slått over munnen da hun hadde klaget, er ensbetydende med voldsbruk og brudd på regelverket. Problemet er at det ikke foreligger forklaringer eller utsagn fra andre, først og fremst de som skal ha gjort seg skyldig i voldsutøvelsen”*.

«Berit» hevdet hun at hun var utsatt for seksuelle overgrep da hun var på Røstad offentlige skole, og overgriper ble navngitt. Dette tar også departementet opp i uttalelsen: *”I søknaden om billighetserstatning er det fremsatt påstander om feilplassering i spesialscole, mangelfull opplæring og et seksuelt overgrep. Det siste er det ikke redegjort nærmere for og derfor vanskelig å ta stilling til”*. Billighetserstatningsutvalget fant det nødvendig med en nærmere

utredning og vurdering når det gjaldt de påståtte seksuelle overgrep. Landsforeningen gir en slik nærmere utredning der de igjen navngir overgriper, og forteller hvor de to overgrepene fant sted. Overgrepene bestod i beføling. Departementet uttaler etter dette: *”Forholdet er ikke anmeldt og hun har heller ikke tatt opp problemet med lege eller sakkyndig. Hun opplyser imidlertid at hun er påført psykisk skade etter overgrepene. Oppgitt overgriper, XXXX, er avgått ved døden. Justisdepartementet utelukker ikke at overgrep kan ha funnet sted i samsvar med søkers forklaring. Vi finner imidlertid ikke at opplysningene er tilstrekkelig dokumentert til å danne grunnlag for å anbefale billighetserstatning”*. I sakene er det ingen tilfeller der mishandling er blitt tatt med i vurderingen som har ført til billighetserstatning. Når det gjelder fysiske overgrep krever departementet bevis for dette, og det er vanskelig å fremskaffe etter så lang tid. Det er viktig å presisere at det ikke bare er departementene som vurderer sakene på denne måten, men at det også gjelder for billighetserstatningsutvalget. I ”Nils” sin sak sier utvalget at *”For øvrig bemerkes at påstanden i søknaden om fysisk mishandling ikke er dokumentert”*.

Når det gjelder spørsmålet om ettervirkninger sier KUF angående ”Lise” sin sak. *”Det i seg selv å ha gått på skoler for evneveike elever kan ikke automatisk utløse billighetserstatning”*. Departementet tilføyer at det burde vært gjort mer for å tilbakeføre henne til vanlig skole eller hjelpeskole, og at dette ville ha hatt stor betydning for henne *”både når det gjelder selvbilde og sosial trygghet”*. I Kari sin sak sier KUF i sin konklusjon at *”Urettmessig plassering i spesialskole for evneveike fører til store problemer i ettertid, blant annet gjennom frykt for at skolebakgrunnen skal bli oppdaget av omgivelsene.”*

5.3.2 Kasus 5 og 6: en ødelagt barndom og ”tatersaken”

”Per” er født i 1963 og saken hans er dermed den nyeste i utvalget, og omhandler derfor også nyere forhold. ””Pers” barndom ble ødelagt fordi verken XXXX kommune eller skolen tok ansvar for gutten. Han har mangelfull skolegang, og sliter nå med uopprettelige problemer og skader som følge av samfunnets forsømmelse”. ”Per” hadde en sterkt funksjonshemmet mor, som han måtte pleie fra han var svært liten. Faren var krigsskadet, alkoholisert og voldelig. Allerede i 1969 da ”Per” var 6 år gammel skriver sosialkontoret i en rapport til kommunens barnevern at *””Per” bør i allefall ikke gå heme. Vel, ut fra det kjennskap jeg etter hvert har fått til familien og ”Per” mener jeg at han absolutt må få være borte fra heimen litt hver dag, for å få anledning til å ”normalisere” seg sammen med andre barn”*. Videre i søknaden skriver landsforeningen at *”Her sviktet alle, både hjemmet, skolen, barnevernsmyndighetene*

og lokalsamfunnet". "Det bekreftes av flere fremstående mennesker i XXXX at "Per" var den som hele tiden måtte pleie sin mor. Ja til og med mens han jobbet på XXXX Verft måtte han ta spisepauser i bedriften for å gå hjem å få hjulpet sin mor på toalettet og til å spise". "Det eneste korrekte hadde vært at "Per" var blitt plassert i barnehjem eller fosterhjem".

Barne- og familiedepartementet sier i sin vurdering av søknaden at de legger barnevernloven av 1953 til grunn for vurderingen av saken. *"Søkeren har vokst opp under svært spesielle forhold. Primære behov som trygget, nærhet og omsorg synes ikke å ha blitt ivaretatt overfor søkeren. " Departementet kommer ellers i vurderingen med sterk kritikk av den behandling "Per" har fått, noe som vi ser i det følgende sitatet: "Etter 1971 ble forholdene rundt gutten ikke vurdert av barnevernet i det hele tatt, på tross av at barnevernet i brev til XXXXhospitalet i august 1971 gav uttrykk for at de hadde latt gutten bli værende i hjemmet under sterk tvil. Dette er etter departementets mening kritikkverdig, gutten ble utsatt for mangelfull behandling av barnevernet ved at han ikke fikk den hjelp han hadde krav på etter barnevernloven. Dette har i voksen alder medført store problemer for ham. Videre synes det for departementet også kritikkverdig at skolepsykologisk kontor ikke meldte fra til barnevernet at de på nytt måtte gripe inn."*

Justisdepartementet legger Barne- og familiedepartementets vurdering til grunn, og *"Justisdepartementet finner således at søker må anses å ha kommet spesielt uheldig ut. "*

Saken som til nå er omtalt som "tatersaken" er en søknad om billighetserstatning fra "Jorunn" som er født i 1929 og hennes mann "Oddvar" som er født i 1930. Både "Jorunn" og "Oddvar" er analfabeter, og ingen av dem har gått på skole i det hele tatt. *"De ble begge jaget fra skolen fordi de ikke skulle blandes med vanlig folk". "Jorunn" kan som følge av dette selv i dag ikke skrive sitt eget navn, og bruker fingeravtrykk når noe må signeres. Det blir beskrevet hvordan det i dag er svært vanskelig å fungere i samfunnet dersom du ikke kan lese eller skrive. Da "Jorunn" var seks år gammel bestemte foreldrene hennes seg for at hun måtte begynne på skolen. "Læreren møtte familien på skoletrappa, og da moren sa at hun skulle skrive inn sine barn (...) sa læreren at han ikke kunne ta taterbarn i lag med barn av skikkelige bygdefolk, i følge læreren. (.....) Moren gikk så til en representant for skolestyret i bygda, men han meddelte at han intet kunne gjøre når læreren nektet å ta inn taterbarna".* Det blir i søknaden understreket at foreldrene til "Jorunn" levde under rolige forhold, faren var religiøs, og

familien har aldri vært innblandet i noe kriminelt. Heller ikke for ”Oddvar” ble det i følge søknaden gjort noe forsøk på gi skolegang, selv i voksen alder.

KUF sier i sin vurdering at departementet har innhentet opplysninger som bekrefter at ”Jorunn” aldri har fått skolegang. *”Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet finner at manglende elementære kunnskaper som å lese og skrive i de fleste tilfeller er hovedårsaken til økonomiske, sosiale og personlige problemer. Departementet finner at det også er tilfelle med denne søkeren”.*

5.3.3 Økonomisk oppreisning og tapernes følelser

På tross av de lave maksimumsbeløpene søker landsforeningen om 786.290 kroner for ”Kari”, 500.000 kroner for ”Per”, 250.000 for ”Lise”, 650.000 for ”Berit” , 150.000 for Nils og 200.000 hver til ”Jorunn” og ”Oddvar”. Bakgrunnen for at de likevel⁴⁶ søkte så høye beløp, var at søkerne selv insisterte på det. LRT advarte imidlertid mot at det vanskelig kunne gå igjennom, og at det kunne virke useriøst. Landsforeningen har i ettertid innskjerpet at de kun søker innenfor det maksimumsbeløpet Billighetserstatningsutvalget må holde seg innenfor. Dette begrunnes i første omgang med at de ikke ønsker å gi taperne falske forhåpninger. I noen tilfeller er sakene ekstra graverende. Per sin sak nevnes som eksempel på dette. Da vil landsforeningen at saken overføres til Stortinget, fordi de mener at et høyere beløp vil være på sin plass. De er ellers forsiktig med å søke beløp over 200.000 ut fra den tankegangen at det er bedre å få 200.000 enn ikke å få noe.

Når en går nærmere inn i sakene ser en også at det er en viss uenighet om hvilke kriterier som bør ligge til grunn når en utmåler hvilken erstatning den enkelte skal få. I både ”Kari” og ”Berit” sine søknader er de beløpene det søkes om delt opp i ulike deler. I ”Berit” sin søknad søker hun om 150.000 for feilplassering og 500.000 for feilbehandling og et seksuelt overgrep. I «Kari» sin søknad deles beløpet opp i 175.000 i billighetserstatning og 611.290 kroner i tapt arbeidsinntekt.

Det er den siste søknaden vi skal gå nærmere inn på her. Det ligger en kalkulasjon bak det beløpet ”Kari” søker om, og denne blir det redegjort for i søknaden: *”Når det gjelder beregning av lønnstapet tar vi utgangspunkt i gjennomsnittlig industriarbeiderlønn ifølge*

⁴⁶ Telefonintervju med Ola Ødegaard 20.04.98

Statistisk Sentralbyrå. Vi har lagt til grunn at man arbeider 37,5 timer pr. uke og at der er 52 uker pr. år. Beregningen skulle da bli slik: Timelønnen for renholder, 37 kr. Pr. måned utgjør dette Kr. 5094,50. Pr. år: 61.129 kroner. Vi har da beregnet lønnstapet til 10 år fra 1970 til 1980 med totalt Kr. 611.290 kroner. Dette beløpet skal komme i tillegg til rettferdsvederlaget på 175.000 kroner.” Det er sannsynlig at tidsrammen 1970 til 1980 ble satt på bakgrunn av at hun på begynnelsen av 1970 tallet utviklet angst. Det må i den sammenheng bemerkes at hun mistet begge brødrene og moren i 1974, og at dette kan ha gitt en psykisk tilleggsbelastning på denne tiden. Slutten på denne perioden (1980) er det året da hun ble uføretrygdet.

Departementet anbefaler en billighetserstatning på 150.000 kroner. Dette var det beløpet Billighetserstatningsutvalget måtte holde seg inn under på denne tiden. Det følgende utdraget av departementets begrunnelse viser at «Kari» fikk medhold i det meste av det hun hevdet: ”Urettmessig plassering i spesialskole for evneveike fører til store problemer i ettertid, blant annet gjennom frykt for at skolebakgrunnen skal bli oppdaget av omgivelsene. Departementet finner at plassering i 8 år på spesialskole for evneveike, i tillegg til angstproblemer, har gitt søkeren et dårlig selvbilde både faglig og psykisk. Feilplassering på spesialskole for evneveike er et alvorlig inngrep i en persons integritet og personlighetsutvikling som det er vanskelig å rette opp igjen senere i livet. Søkeren har også som følge av feilplasseringen lidt et økonomisk tap”.

Justisdepartementet legger til grunn KUF sin vurdering når det gjelder de faktiske forhold, men anbefaler 100.000 kroner i erstatning, noe som også Billighetserstatningsutvalget tiltrer. I anken blir ikke det økonomiske tapet nevnt, og heller ikke i brevet de sendte med anken til Stortingets Justiskomite. Anken bad om 150.000 kroner, og det ble også det endelige vedtaket.

”Kari” har dermed fått aksept både for at feilplasseringen har gitt henne store problemer i ettertid, og at hun som følge av feilplasseringen har lidt et økonomisk tap. Dette er likevel ikke en erstatningsordning der en regner seg frem til hvor mye søkeren har tapt, slik som en til en viss grad gjør i rettsvesenet. Landsforeningen var klar over at Billighetserstatningsordningen ikke omfatter en slik erstatning for tapt arbeidsinntekt, men

«Kari» var ifølge Ola Ødegaard⁴⁷ interessert i å få mest mulig penger. Derfor ville hun søke om et så høyt beløp på tross av landsforeningen sine advarsler om at det vanskelig kunne gå gjennom, og at det kunne virke useriøst. Dette er trolig også forklaringen på at man i anken gikk fra kravet om erstatning for tapt arbeidsfortjeneste, og den økonomiske argumentasjonen.

«Kari» sin sak kan tyde på at det er stor forskjell mellom hva søkerne ønsker og hva de faktisk oppnår. Det er tydelig at landsforeningen er klar over dette, og de viser nettopp til faren for at søkerne kan få for store forventninger, når de begrunner hvorfor de har mer eller mindre sluttet å søke om så store beløp. Lyngstad (Lyngstad: 1998) gir et innblikk i hva taperne forventer fra en billighetserstatning. I spørreundersøkelsen svarte hele 65% at grunnen til at de meldte seg inn i organisasjonen var at de ønsket billighetserstatning. De fleste mente at en billighetserstatning skulle symbolisere at noe galt hadde skjedd. Det var ulike meninger om hvilken virkning billighetserstatningen hadde hatt. Både de perifere og rasjonelle medlemmene uttrykte *«...en skuffelse over billighetserstatningens manglende virkning. Pengene fikk på mange måter en omvendt effekt, da tilkjenningen ikke kunne gjøre opp for den utstøtning mange opplevde fra sine omgivelser Blant de lojale medlemmene derimot, opplevde de aller fleste i større eller mindre grad å ikke lenger se på seg selv som en taper. Det er først og fremst billighetserstatningens symbolske dimensjon som blir vektlagt som å ha betydning. Mer viktig enn pengene er følelsen av å bli tatt på alvor, og det å få pratet om problemene»* (Lyngstad 1998:96).

5.4 Tilskjæringen

”Hvordan har begrepet taper fått et innhold?”

Først en liten tilknytning til kapittel fire og fem. Mulighetsbetingelsen for at denne diskursen skal kunne oppstå ligger som i de andre kapitlene i systemer for utelukkelse, i konstruksjonen av avviket, normalitet – avvik diskursen. Det scenarioet som er beskrevet ovenfor, de sakene vi har sett, er ikke ting som skjer med det ”normale” barn, eller ”normale” foreldre. Gjennom det som skjer i disse sakene ser vi en konstruksjon av det ”unormale” barn og de utilstrekkelige foreldre. Det er det ”normale” de hele tiden blir vurdert oppmot. I skole sakene

⁴⁷ Telefonintervju med Ola Ødegaard 20.04.98

er betingelsen for å vinne frem at en er ”unormal” nok, mens i omsorgssakene er betingelsen for å vinne frem at en er ”normal” nok.

5.4.1 Systemer for intern kontroll

I denne delen vil det bli argumentert for at i den juridiske disiplinen er det som begrenser diskursens tilfeldighet både i fortellingen om rettsvesenet og i fortellingen om billighetserstatninger. Det er den juridiske disiplin sitt spill på identitet som kontrollerer, utvelger, organiserer og fordeler hvem og hva som skal være med i diskursen. Gjennom den juridiske disiplin sine regler blir det gitt prinsipper for klassifikasjon, inndeling og fordeling som uttynner diskursen. I det følgende skal vi først se på generelle karakteristika for den juridiske disiplin. Deretter blir fokuset satt på om og hvordan disiplinen har vært med på å skjære til fortellingen om rettsvesenet og fortellingen om billighetserstatning.

Juss (latin jus) er i følge Bernt og Duble (Bernt og Duble: 1996) betegnelsen som brukes på rettsregler og rettsvitenskap. Den praktiske jus og rettsvitenskapen handler begge om rettsregler. En kan definere rettsregler som normer som staten setter sin makt og autoritet bak⁴⁸ (Bernt og Duble 1996:18). Disse rettsregler er derfor ikke lovene i seg selv, eller praksis i seg selv, men den regel som *”skjuler seg bak lovteksten eller bak praksis i myndighetsorganer eller blant private. Og juristens hovedoppgave er å finne frem til den riktige anvendelse av rettsregler i situasjoner der det ikke uten videre er opplagt hva som er riktig* (Bernt og Duble 1996:20). Juristens arbeidsområde blir dermed særlig tvilstilfellene, de situasjonene der det ikke er åpenbart for alle hva som er riktig – hva er regelens rekkevidde eller presise innhold. Dette at jussens arbeidsområde i stor grad er konfliktsituasjoner der det er uenighet mellom mennesker gjør at jussen lærer generasjoner av jurister opp i hvilke prinsipper som gjelder for diskusjonene om og løsningene av disse tvilstilfellene. Det er disse prinsippene som i det følgende vil bli omtalt som rettskildelære.

Rettskildelæren handler om hva som er gyldig argumentasjon innefor den juridiske disiplin: *”.. om hva slags argumenter som kan brukes i en diskusjon om et juridisk tvilsspørsmål, eller til å begrunne et resultat når det treffes en avgjørelse i en slik sak, og om hvor stor innbyrdes vekt slike argumenter har når de trekker i ulik retning”* (Bernt og Duble 1996:23). I jussen er det sjelden slik at en finner frem til den løsning som alle innser må være den eneste rette.

⁴⁸ Det finnes også internasjonale rettsregler

Dette er en konsekvens av at det er i tvilstilfellene jussen er særlig aktiv. Det konkrete spørsmålet finner heller en *praktisk løsning* (Bernt og Duble 1996:24). En kan etter en slik avgjørelse fortsette å diskutere hvorvidt avgjørelsen var riktig eller ei, selv om avgjørelsen evt. er tatt av Høyesterett. Men, fordi Høyesterett er det øverste rettsanvendende organ, ”vil jurister anse avgjørelsen her som ”den riktige”, som alle jurister bør føle seg bundet av (Bernt og Duble 1996:24). Som en oppsummering av denne generelle delen om den juridiske disiplin kan vi si at jussens område særlig er de tilfeller der det er tvil om hva som er riktig anvendelse av rettsregler. I disse tilfellene har jussen regler for hvilke argumenter som er gyldige, og hvilken rettsregel som har fortrinnsrett⁴⁹.

At disiplinen har nokså tydelige grenser ser vi i Justisdepartementets reaksjon da de fikk mistanke om at landsforeningen drev med rettshjelp. De påpeker at det finnes regler (lovverk) som bestemmer hvem som får gi rettshjelp, og på hvilken måte slik rettshjelp kan formidles. Som vi husker mente også Foucault at det er viktig for diskursen med tydelige grenser for hva som hører til innenfor disiplinen, og derfor arbeider disiplinen mye med å opprettholde og klargjøre disse grensene. Her så vi et eksempel på at grensen ble dradd, og landsforeningen kvalifiserte seg ikke til å høre inn under disiplinen.

Når det gjelder rettssaker så er det nokså åpenbart at det er den juridiske disiplinen som holder diskursen oppe. Disiplinens regler blir for hver dag og for hver rettssak brukt og dermed reaktualisert, og dette fastsetter grensene for talen. Disse reglene bestemmer og fordeler hvem og hva som skal få være med i diskursen. Reglene bestemmer hva som kan sies og hva som kan vites, de bestemmer hva som må være til stede for at nye utsagn kan konstrueres. Disse reglene bestemmer at landsforeningen ikke kan tale tapernes sak i retten. For at en skal få uttale seg i retten må en være representert av advokat, og en må være part i saken.

Som vi husker kommer jussen særlig inn der det er tvil om hvilken rettsregel som gjelder. For å få adgang til diskursen må en ha mistanke om at en er blitt gjort urett mot, eller at noen har brukt feil lov eller latt feil type argument telle mest i sin sak. Dermed utelukkes de som ikke har mistanke om noe slikt. At en tar kontakt med en som kan representere en i den juridiske diskurs betinger at en vet at en kan gjøre dette, at en kjenner sine rettigheter. Det er ennå slik i

⁴⁹ En lengre juridisk utlegning er ikke hensiktsmessig her. Andenæs 1994 kap. 3- 11 anbefales for en innføring i det norske rettssystem.

Norge at advokater sjelden driver ”oppsøkende” arbeid. Forvaltningsloven (Fvl)⁵⁰ krever imidlertid at forvaltningen til en viss grad opplyser om rettigheter når denne treffer vedtak (Fvl §27).

I fortellingen om rettsvesenet så vi hvordan lovverket ble brukt. Barn i Norge har *rett* til eller *krav* på ”...omsut og omtanke frå dei som har foreldreansvaret”(bl §30⁵¹), og videre i kap. 5 (bl) står det ytterligere spesifisert hva dette foreldreansvaret innebærer. Når foreldrene (eller den eller de med ”foreldreansvaret”) av ulike årsaker ikke ivaretar det ansvaret de har for barna sine har det offentlige ansvar for å sette inn nødvendige tiltak herunder også omsorgsovertakelse. Barnevernloven, (bvl⁵²) sier at det skal legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til beste for barnet (bvl §4-1). I de fleste barnevernsaker som kommer for retten er det uenighet om hva som er til barnets beste. Mødrene mener at det er til beste for barnet at det er i deres omsorg, mens barnevernstjenesten mener at det er til barnets beste at det er i samfunnets omsorg.

Beskrivelse vi så ovenfor viser litt av lovverket, og uenigheten om hvordan bestemmelsene i lovverket skal brukes. Men beskrivelsen viser også litt av kjernen i disiplinens identitet, og hvordan denne identiteten opprettholdes. I hvert av de kasusene som tidligere er beskrevet så vi disiplinens spill på en identitet. I hver av sakene ble reglene i den juridiske disiplin brukt. Gjennom bruken av disiplinens regler, blir disiplinens regler hele tiden reaktualisert og diskursens identitet blir styrket.

Det er mulig å hevde at vi i rettssakene også ser en annen disiplin i den fagkyndiges rolle. Det som peker i denne retning er at den fagkyndige har makt når det gjelder å avgjøre hva som er til barnets beste. På den annen side er det mulig å hevde, noe jeg her vil gjøre, at den fagkyndige sin rolle også er en reaktualisering av den juridiske disiplin sine regler, og dermed deltar den fagkyndige i det samme spillet på identitet. For det første er det loven og rettsreglene som danner grunnlaget for hva den fagkyndige skal vurdere. For det andre er det *retten* som oppnevner den sakkyndige og *retten* som utformer den sakkyndiges mandat (Hassel (red) 1997:187). Det er rettsregler som bestemmer hvem som skal oppnevnes. Retten skal finne sakkyndige ”*blant dem som i offentlig stilling, eller som næring, utøver en*

⁵⁰ ”Lov om behandlingsmåter i forvaltningssaker” Lov av 10 feb.1967

⁵¹ Lov om barn og foreldre av 8.april.Nr.7.1981

vitenskap, kunst eller annen virksomhet, som forutsetter den særlige kyndighet som retten trenger”(tvml⁵³ §240). *”Dersom partene begjærer at det skal oppnevnes en sakkyndig, skal retten som regel ta betraktningen til følge”* (Hassel 1997:188). På denne måten er det altså jussen som disiplin som bestemmer om det skal være sakkyndige.

Et annet argument mot at den sakkyndiges rolle bygger opp under disiplinen som diskursens identitet, er at det finnes ulike oppfatninger blant de sakkyndige på feltet om hva som er til barnets beste, og hvilke handlingsalternativer som bør velges i de ulike tilfellene. Ekker og Fuglesth viser også til en NOU fra 1995 *”Om barnefaglige sakkyndige”* som sier at *”Det er et dilemma og problem at den barnefaglige kunnskapsbase er gjenstand for ulike faglige syn og fortolkninger, både i forhold til empiri, teori og metoder”* (NOU 1995:23:11). Ekker og Fuglesth peker videre på at barnevernfeltet har endret seg mye. *”En av de vesentligste endringene er den kunnskapsøkningen og profesjonaliseringen som har skjedd på feltet. Mange nye yrkesgrupper har kommet til, og disse er spesialister på hver sine områder av barns problemer”*(Ekker og Fuglesth 1997:7).

Det er mange som har kunnskap på feltet, det finnes mange ulike oppfatninger om hvilken kunnskap som er den riktige og dette gjør at ulike sakkyndige kan vurdere saker ulikt. Mot dette kan det hevdes at uenigheten tvert om styrker den juridiske disiplin som diskursens identitet. Vi husker fra beskrivelsen av den juridiske disiplin at denne nettopp har sin styrke i saker der det er tvil om hvilke forhold som skal veie tyngst. Det kan vanskelig tenkes at en skulle lese om en rettssak der retten ikke kom til, for å bruke Bernt og Duble sine ord, en *praktisk løsning* selv om de sakkyndige var uenig. Dermed er det de sakkyndiges rolle som er svakere som et resultat av uenigheten, og ikke juristenes.

Ovenfor er det argumentert for at fortellingen om rettsvesenet er mulig på grunn av den tilskjæringen som skjer gjennom at diskursen regulerer seg selv gjennom å spille på den juridiske disiplin sin identitet. Men hvordan kan dette gjelde også for fortellingen om billighetserstatninger? I Justisdepartementets redegjørelse sto det jo at: *”Det finnes ingen formelle regler for tilståelse av billighetserstatning av statskassen”*(NOU 1997:11 Kap 4).

⁵² Lov om barneverntjenester, lov av 17 juli. Nr. 100. 1992

⁵³ Lov om rettergangsmåten for tvistemål, lov av 13 aug. Nr.6. 1915

Dette peker vel mot at diskursen om billighetserstatning *ikke* er en juridisk diskurs ettersom det ikke er noen formelle lover som skal følges?

For det første er det ikke en nødvendighet for at den juridiske disiplin skal utøves, at der finnes skrevne lovregler. Som vi husker fra den generelle drøftingen av den juridiske disiplin er rettsregler ikke lovene i seg selv, eller praksis i seg selv, men den regel som ligger bak lovene, den ”ånd” som de er skrevet i.

For det andre ser vi at jussens rettslære hele tiden kommer til nytte i departementenes argumentasjon. I Berit sin sak så vi at det ble fra Barne og familiedepartementets side regnet som avgjørende om det regelverk som gjaldt da ”Berit” var barn er brutt. Prinsippet om at en lov ikke skal ha tilbakevirkende krav er ble i 1814 sett på som så viktig at det er nedfelt i Grunnlovens⁵⁴ §97 ”*Ingen Lov maa gives tilbagevirkende Kraft*”. Samme prinsipp er også nedfelt i Den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen protokoll nr.7 art. 3. I samsvar med den tidligere utlegning av den juridiske disiplin kan vi dermed fastslå at prinsippet om at ingen lov skal ha tilbakevirkende kraft er en klar rettsregel. Derfor er det den lov som gjaldt på den tiden barna var i spesialskole som må være brutt for at de skal få erstatning. Dette viser at til grunn for den rimelighetsvurdering som skal finne sted ligger rettsregler.

Det finnes flere eksempler på bruk av rettsregler i historien om billighetserstatninger, og i det følgende skal vi gå nærmere inn på kravet om dokumentasjon. At en sak må være så godt opplyst som mulig før en beslutning fattes, og at det må føres bevis for påstander er også et grunnleggende trekk ved rettsregler. Når en søknad om billighetserstatning kommer til justisdepartementet starter innhenting av informasjon for at en skal få det beslutningsgrunnlag som jussen stiller krav om. Hvis noe ikke kan bevises blir det ikke utelukket at det *kan* ha skjedd slik søker hevder, men det er ikke bevist. Og er det ikke bevist kan det heller ikke tillegges vekt. At søker selv har en sterk opplevelse av at noe har skjedd han eller henne er ikke i seg selv et viktig argument innenfor den juridiske disiplin.

Her blir den tilskjæring av diskursen som skjer på grunn av at den holdes oppe av den juridiske disiplin sin identitet synlig. Det er bestemte regler som gjelder. La oss som et tankeeksperiment tenke oss at det som lå i rimelighetsvurderingen var hvorvidt

billighetserstatningsutvalgets mente at den som søker erstatning helt uforskyldt hadde opplevd en grusom hendelse. Dette ville for det første åpnet for en mer følelsesladet diskurs, der følelsene i seg selv ville blitt et viktig argument. For det andre ville betingelsen for at noe erstatningsbetingende hadde skjedd blitt flyttet fra den til enhver tid gjeldene lov, til det enkelte individs opplevelser, og hvorvidt disse opplevelsene kom på bakgrunn av individets handlinger eller andres handlinger som individet ikke kunne påvirke. Det er ikke fruktbart å følge slike tankeeksperiment for langt, men det kan allikevel stå som illustrasjon på en alternativ tale som kunne oppstått gitt at en annen identitet hadde holdt diskursen oppe.

Mathisen hevdet (Mathisen: 1978) at jussen som fremstillingsform er et maktspråk, og det som gjør jussens fremstillingsform til et maktspråk er. *”dens vekt på skillet mellom hva som faller innenfor og hva som faller utenfor et bestemt resonnement”* (Mathisen 1978:21) Videre hevder Mathisen at dette skillet mellom hva som faller innenfor og utenfor et resonnement, også er det som danner hovedgrunnlaget for juristenes skille mellom hva som er ”saklig” og ikke. Denne vektlegging sammen med jussens spesielle *”potensiale til å omdanne politiske konfliktspørsmål til tilsynelatende nøytrale, tekniske fagspørsmål”*(Mathisen 1978:21) gjør at jussen er et vesentlig disiplinerende element i samfunnsdebatten.

Det er ovenfor argumentert for at den juridiske disiplinen, gjennom sitt spill på en identitet, er den prosedyren som er mest fremtredende som denne diskursens interne kontroll. Den juridiske disiplin spiller på en identitet som har form av en permanent bruk av, og dermed reaktualisering, av rettsregler. Dette angir hva som kreves i konstruksjonen av nye utsagn. For at et sant utsagn skal bli konstruert, er det avhengig av de regler som gjelder for gyldig argumentasjon innenfor den juridiske disiplin. Her ser vi tydelig at det er i diskursenes internkontroll sannheten blir ivaretatt.

5.4.2 Systemer for individ kontroll

I denne delen skal vi se nærmere på det som Foucault kaller diskursen formasjonsregler. Hvordan er det diskursen danner sine objekt, hvordan blir de som taler i diskursen uttynnet. Er dette en åpen diskurs med svake prosedyrer, eller er det en lukket diskurs som er åpen bare for et begrenset antall subjekter? I det følgende skal vi se på de reglene som gjelder for talen i denne diskursen.

⁵⁴ Kongeriget Norges Grundlov av 17de mai 1814

Som vi husker er ikke de tre systemene som regulerer diskursen er helt adskilt. Selv om de tre systemene (systemer for utelukkelse, intern kontroll og individ kontroll) til en viss grad er lagdelt, vil de påvirker hverandre, og sette grenser for hverandre, og skaper hverandre. I forrige del ble det nevnt at det er en mulighet for at når diskursen knytter seg til den juridiske disiplin som sin identitet blir diskursen underlagt strengere regler enn den blir i andre disipliner. Hvis dette stemmer så vil vi i denne delen kunne se at dette er en lukket diskurs med sterke prosedyrer eller systemer for intern kontroll.

Et eksempel som Foucault gir på slike prosedyrer er ritualer. Ritualene definerer de egenskapene som de talende individene må besitte. Hvis vi først skal se på fortellingen om rettsvesenet, er det mest åpenbare ritual at hva en sier bestemmes av hvilken posisjon man er plassert i. Dette ser vi tydeligst hos advokatene. Hvis advokaten arbeider for saksøker skal advokatene si det som taler til saksøkers fordel. På samme måte, hvis advokaten arbeider for saksøkte skal han si det som taler til saksøktes fordel. Retten skal veie de to rekkene med argumentasjon, og de bevisene som ligger innbefattet i dem, opp mot hverandre og på denne måten finne det som veier tyngst. Det blir på denne måten to nokså karikerte historier som kommer frem, før retten binder disse to sammen.

For de sakkyndige kan vi se et ritual om at det de sier skal være begrunnet med fagkunnskap, og da den fagkunnskap som ikke retten besitter allerede (tvml §240). Fagkunnskapen kommer fra en formalisert utdanning, som gir den sakkyndiges uttalelser den nødvendige tyngde. I forrige del påpekte vi at det kan til tider være stor uenighet innad i fagmiljøene om hva som er den "rette" løsningen, og hva som er til "barnets beste" (NOU 1995:23:11).

Kravet om at den sakkyndiges uttalelser skal begrunnes med fagkunnskap er ikke det eneste kravet som ligger på den sakkyndiges uttalelse. Hvis en sakkyndig på et faglig grunnlag kommer til at barna bør taes fra de foresatte, er det ikke legitimt hvis det bare begrunnes med fagkunnskaper. I en bok om barnevern og omsorgsovertakelse skriver Hassel: *"De sakkyndiges arbeidserfaring er som regel fra en annen etat. Deres kjennskap til arbeid i barnevernstjenesten, til lovverket og de beslutninger som skal tas, kan derfor være mangelfull. I barnevernssaker har vi eksempler på at sakkyndige har konkludert med anbefaling om omsorgsovertakelse og plassering i fosterhjem uten å ta hensyn til lovens forutsetninger og barnevernstjenestens muligheter for å gjennomføre tiltaket. Utslagsgivende har vært den sakkyndiges egen vurdering av hva som vil gagne barnet best. I slike tilfeller kan*

det sies at den sakkyndige har gått ut over sin sakkyndighet og inn på barnevernsarbeiderens og juristenes oppgave” (Hassel 1997:190). Dette betyr at hvis en sakkyndig i retten rent faglig konkluderer med at det er best at barnet ikke blir tatt fra foreldrene, så er ikke denne argumentasjonen gyldig dersom ikke det samtidig blir tatt hensyn til lovverket.

Inngrep overfor det enkelte individ skal ha hjemmel i lov (legalitetsprinsippet). Fagkunnskap er ikke nok. Loven skal gjelde for alle, og gjelde likt for alle. Problemet med barnevernsaker er at hver enkelt sak er unik. Det er derfor vanskelig for loven å gi klar handlingsveiledning for de som skal utøve den og samtidig gi sikkerhet for den loven blir brukt ovenfor. *”Det generelle problemet med inngrep i intimssfæren er at tilfellene som skal reguleres er unike i sin karakter, og at det er vanskelig å etablere eksakte standarder og klare kriterier for lovanvendelse. Dette skaper problemer både for den juridiske metode – som er basert på fortolkning av hierarkisk organiserte rettskilder - og for den tradisjonelle forståelsen av rettssikkerhet, som går på at reglene skal være presise og forutsigbare*” (Eriksen og Skivenes 1997:7). Stenwig sier dette *”Selv om Høyesterett i stor grad følger de sakkyndiges tilråding, fremgår det av dommene at Høyesterett foretar en selvstendig vurdering av det grunnlaget de sakkyndige bygger sine konklusjoner på, og prøver vurderingene opp mot det som ellers fremkommer i saken*” (Stenwig 1997:66). Vi husker fra tidligere hvor viktig høyesteretts avgjørelser er for jurister. Vi ser dermed at det er strenge ritualer for hvem som kan ha subjekt plassering som sakkyndig. Det er også strenge ritualer for hva vedkommende som har denne subjekt plasseringen kan si noe om.

Som et siste eksempel på hvordan ritualene i diskursen begrenser og *tynner ut* de talende subjekter i diskursen skal vi nå gå nærmere inn på partsspørsmålet. Fvl § 2 e) angir at part er *”person som en avgjørelse retter seg mot eller som saken ellers direkte gjelder*”. Eriksen og Skivenes argumenterer for at de juridiske bindingene som bestemmer hvem som skal få part status er for stramme, og at partsbegrepet ofte vil avskjære barnets nettverk. *”En kan for eksempel tenke seg at søsken av barnet, besteforeldre, forelder som har samværsrett og stemor kan ha synspunkter og relevante momenter i en diskusjon om hva som er til beste for barnet. Det er altså mange som på den ene siden kan være bidragsyttere i debatten, men som på den andre siden også bør involveres med tanke på læring og forståelse*” (Eriksen og Skivenes 1997:30). Mange rundt barnet har som oftest ikke mulighet til å komme frem med sitt syn på saken. Det er ikke juridisk kvalifiserende i seg selv at en er bestemor til barnet, og

dermed mor til en av foreldrene. Den kunnskap denne personen sitter inne med om situasjonen, og den defineringen denne personen har av situasjonen vil sjelden komme frem.

Ritualer fastsetter i følge Foucault ikke bare hva som blir sagt og hvordan, men også hvilken virkning ordene skal ha på dem talen er henvendt til. Hvor stor makt det uttalte ord har bestemmes dermed av ritual. Det første eksempelet på dette hentes fra "Kasus 1", hvor et ritual viser at ordene ikke har makt hvis de ikke sies til rette instans. Det er ikke tilstrekkelig at "Ola" har opplevd urettferdighet i sitt liv. Det er ikke riktig kommune som er saksøkt, og derfor er heller ikke kommunen erstatningspliktig. Det er den som "objektivt sett" har påført skade som er erstatningspliktig. At "Ola" føler at også denne kommunen har gjort ham urett er ikke nok. "Ola" får hevde sin sak, men reglene sier at ettersom saken var fremmet på utilstrekkelig grunnlag, blir han idømt saksomkostninger. At en ikke bruker reglene riktig kan altså føre med seg "straffereaksjoner". I "Ola" sitt tilfelle ser vi at retten ikke kan se bort fra denne regelen, men at retten oppfordrer kommunen til å gjøre dette.

Et annet rituale som bestemmer ordenes "tvingende makt", er hvorvidt det en uttaler kan objektivt bevises. I "kasus 2" er det "Lars" som må bevise at han er blitt mobbet. Retten tviler ikke på at "Lars" har hatt en subjektiv opplevelse av at han er blitt mobbet, men dette må objektivt bevises. Mobbing får som oftest uttrykk i en "handling". En kan dermed slutte at dersom denne handlingen ikke er av en type som i ettertid kan bevises, kan det ikke tillegges vekt. I saker som gjelder mobbing (og seksuelt misbruk), er det vanskelig å bevise noe i ettertid, noe som gjør at denne type saker har vanskelig for å vinne frem.

Generelt kan det tilføyes i skolesakene er det tydelig at lærernes vitnemål veier tyngre enn vitnemålet til eleven, foreldre og medelever. I "Lars" sin sak vitnet både han og flere andre vitner (bla. hans foreldre) om at han ble mobbet, og dette "var noe alle visste". Skolen og andre elever innstevnet av kommunen, mener at "Lars" ble plaget, men ikke mer enn andre. Mangel på "objektive" bevis gjør at retten mener at selv om "Lars" føler at han er blitt mobbet, så er han ikke det. I andre saker har det vært strid om hvilken undervisning dyslektikere har fått. Selv om "barna", foreldrene og medelever har vitnet om at det ble gitt lite undervisning og at "barna" satt og sullet med sine egne ting, har retten lagt lærerens vitnemål om hvilken undervisning barnet har fått som er lagt til grunn for vurderingen. Regelen er altså at saksøker har en tyngre bevisbyrde enn saksøkte. Det er saksøker som må

stille ”objektive” bevis for at noe har skjedd, og ikke saksøkte som må stille ”objektive” bevis for at noe ikke skjedde.

På samme måte som i skole sakene, ser vi i omsorgssaker at den plassering det enkelte individ har, den subjekt plassering som blir gitt, bestemmer hvilken vekt ordene skal ha. Ordene til psykolog, helsesøster, barnevern ansatt m.v. teller mer enn mor eller fars uttalelser.

”Talesamfunnets” makt, dets frembringelse og oppbevaring av taler som en lar sirkulere i et lukket rom og kun deler ut i henhold til strenge regler, ser vi tydelig i omsorgssakene. Barnevernet har en ”talerolle” og saksøkeren har en ”lytterolle” i forhold til denne talen, til tross for at det er den saksøkte talen i stor grad dreier seg om. Som hos Foucault får talesamfunnets tilegnelse av hemmelighet og ”uttvekselighet” sin fortsettelse i skrivehandlingen. En bruker hemmeligholdelse for å atskille individene. Det er tydelig i omsorgssakene at det er saksøkte som har ”skrift makten”. Når en sak blir tatt opp begynner også nedskrivningen av den fra barnevernets side. Barnevernet har på denne måten dokumenter helt fra begynnelsen, og det meste blir registrert. Saksøker har imidlertid ikke slike dokumenter. Det er ofte et problem i slike saker at det er vanskelig å få innsyn i sakens dokumenter. Og når vi først kommer så langt at en sak er blitt rettssak av, har barnevernet sine dokumenter. Saksøker får gjerne se disse dokumentene for første gang, og skal så prøve å gjendrive nedskrevne kommentarer om ting som gjerne ligger flere år tilbake i tid. Det sier seg selv at dette er en vanskelig oppgave.

Det at barnevernet kan støtte seg på skriftlig materiale gjør at det juridiske kontradiktoriske prinsipp (de ulike motstridende synspunkter må begge komme frem før en avgjørelse⁵⁵) kommer i en svak stilling. Den ene part kan lettere presentere sin side av saken. Det er ofte gått lang tid fra vurderingen av hjemmet blir nedskrevet til en evt. rettssak, og da kan det være vanskelig å tilbakevise påstander på grunn av tiden som er gått. Til tross for at en etter forvaltningsloven har rett til innsyn i alle sakens dokumenter (fvl §§18 og 19), så er det ikke alle som er klar over dette. Ofte får parten ikke dokumentene før en advokat blir koblet inn i forbindelse med en rettssak. Ellers hevder de som er kritiske til måten barnevernssaker blir behandlet på i rettsvesenet, at det barnevernet har skrevet i sine rapporter ofte blir ukritisk

⁵⁵ ”Det kontradiktoriske prinsipp er et grunnleggende prosessuelt prinsipp – for enhver rettsordning – som krever at de ulike motstridende synspunkter må få komme til orde før en avgjørelse – rettslig, forvaltningsmessig eller politisk- treffes” (Bernt og Duble 1996:124).

brukt, de blir brukt som faktum. De ansatte i barnevernet er bevisst den ”skrift makt” de har, og utnytter den.

5.5 Den frembragte tale

I forrige del ble det vist hvordan ulike mekanismer begrenser diskursens tilfeldighet. Det er resultatet av den virkning disse mekanismene har vi skal fokusere på i denne delen hvor vi spør: *Hvilket innhold har begrepet ”taper” i den juridiske diskurs?* Også her er begrepet taper ikke bevisst eller åpenlyst bearbeidet i diskursen. Begrepet har likevel fått et innhold i den tale vi har sett.

På den ene siden er den juridiske diskurs nokså fri i den betydning at en kan si mye, og det er det bedre argument som ”vinner”. Diskursen er heller ikke avsondret fra samfunnet, jussen påvirkes av den generelle samfunnsutvikling, og måten juristene argumenterer på er preget av de *”samfunnsmessige oppgaver som juristene ivaretar når de argumenterer rettslig”* (Graver 1986:12). At det blir tatt det juristene kaller ”reelle hensyn” (Andenæs 1994: 83-86) innebærer at en tar hensyn til *”vurderinger som er allment akseptert i samfunnet”* (ibid :84).

På den andre siden settes kriteriene for hva som er det bedre argument et eller annet sted, og det som ikke kommer inn under disse kriteriene kan nok bli sagt, men det tillegges ikke vekt. Dette er noe av kjernen i tilskjæringen av diskursen, men det er også noe av kjernen i den frembragte tale. Som før nevnt sier Mathisen at jussen har potensiale til å omforme politiske konfliktspørsmål til tilsynelatende nøytrale, tekniske fagspørsmål (Mathisen 1978:21). I artikkelen ”Konflikt som eiendom” (Christie 1977) beskriver Christie hvordan det juridiske systemet slik det er i dag nøytraliserer konflikter.

Det er allerede pekt på at konfliktfylte områder særlig er juristenes arbeidsfelt. I følge Christie fører dette til at jurister er profesjonelle tyver: *”Jurister er særlig flinke til å stjele konflikter. Dette er de trenet opp til (...) De er sosialisert inn i en delkultur med en overraskende høy enighet i tolkning av normer, og i vurdering av hvilken type informasjon som kan aksepteres som relevant i hver enkelt sak. Mange av oss har, som lekfolk, opplevet det triste sannhetens øyeblikk da vår advokat forteller oss at det vi synes er de beste argumenter i en tvist med naboen, det er fullstendig uten juridisk relevans og at vi for all del må holde disse ting for oss selv i retten”* (Christie 1977:117). Denne omfattende tyveriaktiviteten har ført til at

”Strafferettslige konflikter har enten blitt andre menneskers eiendom – først og fremst juristers – eller det har vært i andre menneskers interesse å definere konfliktene bort.” (Christie 1977:119). Denne nøytraliseringen av det emosjonelle i konfliktene, preger i stor grad den frembragte tale i denne diskursen. I det følgende skal vi se hvordan den emosjonelle tale frembragt fra ”taperhold” blir nøytralisert i den juridiske diskurs.

Det er en svært følelsesmessig ladet diskurs taperne presenterer både i rettssakene og i søknadene om billighetserstatning. Begge steder blir det fokusert på de overgrep og den urettferdighet som taperne har vært utsatt for, det er en offerdiskurs. I søknadene om billighetserstatning kan vi lese om barn som er blitt *påført* umenneskelige redsler, om psykiske og fysiske overgrep, og om at de egentlig aldri har fått en sjanse. I rettssakene som forteller om skolegang er det fokus på manglende oppfølging, mobbing, om at ingen har tatt ansvar for opplæring og elevens psykiske velvære. I sakene som omhandler omsorgsovertakelse ligger det også en fortelling om et barnevern som i utgangspunktet har vært negativt innstilt, og som ikke har tatt de nødvendige menneskelige hensyn. Det emosjonelle, følelsene, er i denne diskursen gode argumenter i seg selv. Det at en har opplevd tap og urettferdighet veier tungt.

Kontrasten mellom den emosjonelle diskursen og den juridiske blir stor. Der følelser og det emosjonelle blir vektlagt hos saksøker, er det for retten det objektive, det nøytrale og krav om bevis som er viktig. Når det gjelder de fysiske overgrep i ”skolerettssakene”, og de fysiske og seksuelle overgrep i billighetserstatningssakene, fører kravene om dokumentasjon og bevis til at vi sitter igjen med tvil om ”de faktiske forhold”. En begynner å tenke som det juridiske system: hvem som helst kan jo si at de er blitt misbrukt, dette må bevises. Samtidig kan vi jo ikke utelukke at et overgrep har funnet sted på grunn av at det ikke finnes bevis. Derfor kan vi ikke ta stilling til om det har skjedd overgrep. Den empati som var i forgrunnen da vi leste tapernes beretning forsvinner ikke, men vi ser at ”selvfølgelig” er det ikke nok å ta hensyn til det tapet taperen beskriver.

Særlig i søknadene om billighetserstatning ser vi at kravet om at en sak må bli sett i sammenheng med hvordan samfunnet var på den tiden da skaden skjedde, gjør at den emosjonelle diskursen blir nøytralisert. Det som etter vår tids standarder er feilbehandling trenger ikke å ha vært det etter den tids standarder.

Begrepet "taper" har ingen funksjon i en juridisk diskurs. Begrepet er dedifferensierende og det følger ingen rettigheter med det. Begrepet er ikke koblet opp mot objektive, medisinske eller juridiske kriterier, og det er derfor noe som den juridiske delen av diskursen ikke kan håndtere.

Resultatet av dette møtet mellom den emosjonelle offerdiskurs og den juridiske diskurs er at taperenes tap blir vurdert etter tilsynelatende objektive kriterier. Det emosjonelle blir nøytralisert og taperenes tale blir transformert inn i objektive termer. Konflikten er stjålet, det er nå juristene som eier den. Juristens konklusjoner bestemmer hvorvidt taperen er en taper eller ei.

Men offerdiskursen har også andre elementer i seg enn det rent emosjonelle. Særlig ser vi dette i søknadene om billighetserstatning. I denne diskursen ser vi også at en posisjonering i forhold til det "normale" er viktig. Vi ser sterke karakteristikk av spesialskolene som system. Det blir hevdet at disse institusjonene hadde preg av å være avstraffingsleire. Forholdene i disse skolene ville virke uheldig inn på ethvert barn. Personalet i skolene hadde verken de egenskaper eller de kunnskaper som er nødvendig for å ta seg av barn med spesielle behov. Dette er imidlertid ikke grunnen til at en er blitt et offer, grunnen er at en selv ikke hadde fortjent det som skjedde. IQ tester viser at *jeg* ikke var dum, og *derfor* fortjente jeg ikke dette.

Foucault hevder at det moderne samfunn er et disiplinært samfunn. Den moderne makt har gjennom bruken av disiplin skapt det moderne samfunnet. Disiplinens virkemidler er det hierarkiske blikk og den normaliserende sanksjon, kombinert med eksaminasjon. Denne metoden forbinder det hierarkiske blikk og den normaliserende sanksjon ved at den gjør det mulig å dokumentere virkningen av disse. *"Eksamineringen er et normaliserende blikk, en bevoktning som gjør det mulig å stemple, klassifisere og straffe individene. En eksaminasjon gjør individene synlige på en slik måte at de kan differensieres og bli gjenstand for sanksjoner."*(Foucault 1994:167). Som vi husker er det et kjennetegn ved det moderne samfunn at det er individet, den makten utøves over, som står i sentrum og ikke makten. Det er også et kjennetegn at det er individet som er det som gjør utøvelsen av makten mulig, gjennom sin underordning av denne.

IQ tester er et "stjerneeksempel" på eksaminering, og bruken av resultatet av denne eksamineringen. Gjennom IQ testene og vurderingen av elevene skapes den dokumenterte individualitet. I denne nedtegnelsen ligger det makt, en skriftmakt, som bestemmer eller avgjør om pasienten simulerer eller er syk, om – og, i så tilfelle, hvilke- evner eleven har. IQ testingen er en kode for å beskrive dette, på samme måte som karakterer er det. Mathisen trekker trådene mellom fengselets system og utdanningssystemet: *"Det kan hevdes at utdanningssystemet, helsesystemet, psykiatrien og sosialsystemet, gjennom sine klassifikasjons- og diagnostiseringsteknikker og skalaer, alle er fengselsaktige apparater med fengselsaktige funksjoner: De danner finmaskede kontrollnett, "fengselsaktige vev" "* (Mathisen i Foucault 1994:XVI).

Taperne tar ikke avstand fra eksaminasjonsmetoden. De tar avstand utførelsen som ble gjort av et av personale som ikke hadde den nødvendige kompetansen. De hevder at handlingene eller individene ikke er blitt sanksjonert *nøyaktig*, og berører ikke selve sanksjoneringen eller hvor tilstrekkelig eksaminasjonsmetoden er i seg selv. Et av deres fremste argument er nettopp at når de i ettertid gjennomgikk eksaminasjonen (IQ testen) så ble det et annet resultat, noe som tyder på at den normaliserende sanksjon (plassering på spesialskole) ble gjort på feil grunnlag. Dermed godtar alle i diskursen at : *"Ved å sanksjonere handlingene nøyaktig, bedømmes individene slik de "virkelig" er. Det disiplinære straffesystemet blir en sikker kilde til kunnskap om individene"* (Foucault 1994: 164). De godtar at barnet skal være objekt for eksaminasjonsapparatet, og på den måten bli *«variously labelled from genius to defective (or gifted to special needs)»* (Hoskin 1992:48). Diskursen er fanget av normaliteten. Det er selvsagt at det normale er det som er bra, og det unormale ikke er like "verdig".

Det er ikke oppmålingen og utskillingen i seg selv som var gal, men det at *jeg* ble utskilt, for *jeg* var ikke dum... Det er mulig å hevde at det er jussens krav om beviser som gjør at et slikt opprør mot ekspertisen ikke er mulig. Dette vil da ligge i tilskjæringen av diskursen. Den frembragte tale er uansett at overgrepet var at jeg ble vurdert til at jeg var dum selv om jeg ikke var det. Skjebnen til dem som var dumme, og som derfor oppfylte kriteriene for å gå i de umenneskelige skolene blir ikke nevnt. Hva med de som var "dumme" og "unormale", fortjente de denne behandlingen?

Christie har stilt spørsmålet: hva *"Hvis skolen ikke fantes"* (Christie 1971)? Hvordan skulle vi da fordele menneskene i samfunnet? Hvordan skulle vi da oppbevare hele den gruppen av

individer (barn og ungdom) som rent faktisk er unyttig for vårt samfunn? Videre kan en spørre: er skolens egentlige funksjon å differensiere og skape det normale individ, og å kontrollere avviket? ”Barn, ungdom og andre avvikere i forhold til arbeidslivets krav vet vi ikke vår arme råd med. Uten ett, eller kanskje to: Pensjoner dem, eller sett dem på anstalt. Med anstalt menes her først og fremst skole, den vanlige skole for barn og ungdom fra syv til femten år.” (Christie 1971:51).

5.6 Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting

Fortellingene fra den juridiske diskurs ser i utgangspunktet svært forskjellige ut, både i hvor de finner sted, på hvilken tid, og hva de handler om. Derimot handler alle sakene om barndom og sosialisering på en eller annen måte. I rettssakene handler det om skolegang eller hvem som skal ha ansvaret for barna. Søknadene om billighetserstatning er alle knyttet til barndom og skolegang.

De sakene som kanskje skiller seg mest ut fra de andre er sakene om omsorgsovertakelse. I de andre sakene er det barnet mot de voksne, mot skole, og i noen tilfeller mot foreldrene. I sakene om omsorgsovertakelse er det foreldrene som har tatt kontakt med foreningen. I de andre sakene er det ”barnet i fortellingen” foreningen står last og brast med. De er også de eneste sakene som handler om *dagsaktuelle tap* i den forstand at tapene skjer nå. I alle de andre sakene hvor foreningen er på barnets side er det saker som ligger tilbake i tid. I sakene om omsorgsovertakelse representerer landsforeningen foreldrene. Stemmen til de barna som er involvert i disse sakene hører vi ikke. Det vi hører er to ulike budskap om hva som er det beste for barna, ett fra foreldrene og ett fra barnevernet.

Analysen har vist at det skjer en tilskjæring av diskursen som særlig er preget av den juridiske disiplin. Denne disiplinen former hvem som kan si noe, hva de bør si, og hvilken vekt det uttalte skal tillegges. Disiplinen regulerer sannhetsdimensjonen i diskursen. Dette slo inn i behandlingen av søknader om billighetserstatninger, selv om det i utgangspunktet ikke er formelle regler for behandlingen av disse reglene utover en orientering som Justisdepartementet har laget. Rettsregler legges til grunn for rimelighetsbetraktningene i disse sakene.

I diskursen får både den emosjonelle og den objektive tale komme frem. Den juridiske diskurs vektlegger sterkt at saken skal være så godt opplyst som mulig før en tar en avgjørelse. At det emosjonelle får komme frem på denne måten, er ikke det samme som at det emosjonelle får stor plass i diskursen. Det emosjonelle er riktignok en del av diskursen, men det skal ikke tillegges vekt, dersom det ikke kan objektivt bevises. Det emosjonelle kan registreres, men det har ingen tvingende makt. Den emosjonelle tale blir nøytralisert eller omskrevet. Det emosjonelle blir nøytralisert, det er nå disiplinen som eier konflikten. Når en endelig avgjørelse er tatt av denne disiplinen er den riktige avgjørelsen samtidig tatt.

Begrepet ”taper” blir også i denne diskursen fylt med innhold gjennom den tale som kommer frem. En taper er offer for omstendigheter som den selv ikke hadde kontroll over. Det er en ”skrift” makt som er med på å gjøre den enkelte til taper. For det er den enkelte, det enkelte individet som er konstruert gjennom det nedskrevne, som er i fokus.

I alle ”skole sakene” blir det stilt spørsmål med rangeringen av elever, og ved utskillelsen av noen som dårlige og andre som bedre elever. Det er imidlertid ikke oppdelingen og utskillelsen i seg selv det blir protestert mot, heller ikke mot at ekspertisen kan på objektivt og nøytralt grunnlag bedømme hvorvidt en er taper eller ei. Det som det blir protestert mot er feilaktig bruk av eksaminasjonen. Her finnes ikke opprør mot ekspertisen, det er tvert om et oppgjør med en manglende ekspertise. Det er på bakgrunn av ekspertise, og de samme kriterier, at en med styrke kan hevde at det som skjedde meg ikke burde skjedde.

Samtidig beskrives spesialskolene som institusjoner som ikke var bra for noen barn, og spørsmålet en stiller seg da er; hva med dem som ble riktig bedømt, som hadde lav IQ, fortjente de det som skjedde med dem? Når det at en egentlig var normal, og aldri burde bli feilplassert som unormal, er det viktige, hva med dem som ble ”riktig ” plassert som evneveike. Mistanken om at de som ikke kan vise til ”bestått” IQ test heller ikke kan vise til at de tilhører fornuften, og derfor samfunnet, reiser seg. Det som tilhører ufornuften skal ekskluderes fra samfunnet. De manglet basisen. Søkerne er som mannen som var rik, men mistet sin formue. Ufornuften derimot, har aldri hatt del i fornuften, og derfor heller ikke hatt

noen "formue" å miste⁵⁶. Da er det klart at opphold i spesialskolene var en større belastning for dem som gjennom oppholdet mistet sin formue, enn for dem som aldri hadde eid en.

Det kan se ut som organisasjonen er fanget av det den er et opprør mot. Begrepet taper hadde et potensiale i seg til å bli et opprør mot normaliteten, til å bli et alternativ, men dette kommer ikke frem i diskursen. Det å være taper er ikke noe alternativ til det normale i det hele tatt, det er en gradering av det normale. I diskursen blir det plassert innenfor det normale gjennom at det blir argumentert for at jeg egentlig var normal, og jeg kunne som barn ikke noe for at jeg ble stemplet som unormal. Det er dette at jeg ble stemplet som unormal selv om jeg var normal som har gitt meg problemer i ettertid. Jeg har måttet skjule, og har klart å skjule, at jeg har gått på spesialskole. Det normale er det ønskelige, det man egentlig burde ha oppnådd.

Dermed blir det at det ikke er avvik i individet et poeng i den juridiske diskurs, og dermed også en dimensjon ved begrepet. I den grad et avvik blir konstatert så har det forklaring utenfra, fra noe utenfor individet som ikke individet kunne påvirke. Det eneste opprør mot normaliteten som en finner i den juridiske diskurs, er et opprør mot manglende ekspertise og for *dårlig* dømming av individet. Hadde blikket vært mer finslipt og kriteriene klarere, så ville aldri *jeg* ha blitt en taper. Derfor er det ikke her noe opprør mot den objektive og rasjonelle bedømmelsen, men et opprør mot en bedømmelse som ikke har vært objektiv og rasjonell nok! Det er ikke et opprør mot for mye ekspertise, men mot for lite! Alle forsøk på kategorisering ut fra emosjonelle kriterier blir umiddelbart sanksjonert og nøytralisert av den juridiske disiplin, følelser kan selvfølgelig ikke tillegges vekt.

⁵⁶ Sammenligningen er inspirert av en sammenligning Froestad viser til: "Jean Etienne Esquirol (...) hevdet i 1818 at forskjellen mellom sinnsyke og idioter var som forskjellen mellom en mann som hadde eid formue, men mistet den, og en mann som alltid hadde vært fattig" (Froestad 1995:69).

6 KAPITTEL: EN FORVALTNINGS DISKURS

"Om å sette pris på taperne"

6.1 Innledning

Dette kapitlet fokuserer på den organisasjonsstøtten landsforeningen har fått fra staten gjennom Sosial- og helsedepartementet. Det bygger på den korrespondansen som har vært mellom organisasjonen og departementet fra 1993 til og med 1998, til sammen 95 brev.

Kapitlets første del handler om de fortellingene som korrespondansen forteller. I denne delen er det forsøkt å gi en oversikt over hvordan organisasjonen, departementet og FRISAM fremstår i korrespondansen. Kapitlets annen del handler om hvordan mekanismer tilskjærer diskursen, om de begrensninger som har vært på hva fortellingen har tillatt fortellerne å fortelle. Fokuset er her på problemstillingen: *Hvordan har begrepet "taper" fått et innhold?*. Kapitlets tredje del handler om den tale som er kommet frem til tross for, eller på grunn av den tilskjæringen det ble fokusert på i kapitlets andre del. Her blir det tatt utgangspunkt i problemstillingen: *Hvilket innhold har begrepet "taper" i denne diskursen?*. Til slutt blir fortellingen og funnene oppsummert under punktet oppsummering.

6.2 Fortellingen(e) om statlige bevilgninger til landsforeningen

Det følgende fortellingene handler om de bevilgninger som staten, gjennom Sosial- og helsedepartementet har gitt til Landsforeningen Rettferd for Taperne siden oppstarten. Det vil her bli presentert en oversikt over disse bevilgningene. Denne gir en viss oversikt over strømmen av brev¹, og viser utviklingen i størrelse på bevilgningene.

¹ For en fullstendig oversikt over de brev denne delen bygger på, se vedlegg.

Oversikt over bevilgninger til landsforeningen:

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Søker om	06.10.93 72.000	06.10.93 450.000	24.10.94 350.000	08.12.95 350.000	19.09.96 350.000	20.10.97 900.000	01.08.98 ² 500.000
Innvilget		26.11.93 50.000	06.01.95 Avslag	18.01.96 150.000	03.03.97 150.000	19.02.98 450.000	
Klagebrev eller ekstra søknad		26.11.93 200.000 t. 06.12.93, 11.12.93, 24.01.94 150.000 t. 01.02.94 235.000	21.06.95 250.000 03.07.95 Annullert	13.05.96 100.000 e.	16.04.97 132.000e. 20.10.97 200.000 e.	24.07.98 100.000e	
Ekstra Tilskudd bevilget?		02.02.94 Avslag	11.12.95 150.000	09.07.96 Avslag	13.05.97 150.000 e. 28.11.97 150.000 e.	02.09.98 Avslag	
Klage		21.02.94 163.000 t.				25.09.98 100.000e	
Ekstra tilskudd?		15.03.94 Avslag				26.11.98 50.000	
Bevilget Totalt:		50.000	150.000	150.000	450.000	500.000	

Forklaring: t = totalt, e = ekstra

Det er en fortelling om Landsforeningen Rettferd for Taperne og økonomi som kommer frem i korrespondansen mellom Landsforeningen Rettferd for Taperne og Sosial- og helsedepartementet, men det er minst tre ulike perspektiv på hva denne fortellingen inneholder. På bakgrunn av korrespondanse og intervju har jeg konstruert tre forskjellige fortellinger om hovedtrekkene i det som har skjedd, og disse skal vi gå inn på i det følgende.

6.2.1 Landsforeningen Rettferd for Taperne

I kapittel 5 så vi at økonomi har vært et viktig tema for organisasjonen helt fra begynnelsen av. De konflikter som har oppstått konflikter innad i organisasjonen har ofte hatt opphav i økonomiske spørsmål. Vi ser av tabellen at organisasjonen etter hvert får nokså store beløp i

² Søknaden er på til sammen 1.500.000 kr, 500.000 kr for 1999, og samme beløp for 2000 og 2001.

støtte fra Staten. Av regnskapet for 1995 fremgår det at organisasjonen hadde totalt 361.137.27 kr. i inntekt, av disse var 150.000 kr. statsstøtte. I 1996 hadde organisasjonen 540.982 kr. i inntekter, av disse var 150.000 kr. statsstøtte. I 1997 og 1998 var det en markant økning i statsstøtten. Det er ikke urimelig å anta at minst en tredjedel av organisasjonens inntekter er statsstøtte.

Kontakten med Sosial- og helsedepartementet begynte da Ola Ødegaard fikk støtte til å arrangere "taperkongressen". Den første søknaden³ om statsstøtte til organisasjonen er på 72.000 kr,- for 1993 og 450.000 kr,- for 1994. Aksjon Rettferd for Taperne mener at dette er nøkterne beløp. Organisasjonen ser på departementet som en medhjelper og sier at: *«Det hadde vært fint om departementet kunne ha hjulpet oss med å regne ut arbeidsgiveravgifter og sosial kostnader for stillingene.»*, før de på forhånd takker varmt. Aksjon Rettferd for Taperne får som følge av denne søknaden bevilget 50.000 kr,- for 1994, og føler seg sveket. *«Vi må i anstendighetens navn få understreke at dette er et slag i ansiktet på samfunnets tapere, og denne avgjørelsen ber vi med dette om blir revurdert, og at avgjørelsen på størrelsen av beløpet blir tatt av den politiske ledelse. (...)Vi må videre få understreke, Grete Knudsen, at dersom denne bevilgningen blir stående på 50 000 kroner, så oppleves dette som å spille russisk rulett med menneskeskjebner⁴»*.

Statsrådets og statssekretærens positive interesse har til nå vært en inspirasjon for organisasjonen, men nå blir den et paradoks: *«Derfor er det et paradoks for oss at Sosialdepartementet først ber oss søke om driftsmidler, og så sender statssekretæren oppover for å foreta den offisielle åpningen av taper-kontoret, og så ender det hele opp med «bare» 50 000 kroner. Vi formoder at sosialministeren er enig i at det vil koste mer enn 50 000 kroner å drive kontoret det første året (...)Vi ber om at vår søknad blir politisk behandlet snarest mulig, og sier oss foreløpig takknemlig for de 50 000 vi vil få i januar 1994⁵»*. Og: *«Vi vil innledningsvis understreke at den svært positive holdningen vi har møtt hos Dem som statsråd og andre i Sosialdepartementet, har gjort oss forventningsfulle og positive til et skikkelig samarbeide. Vi har fått den klare forståelsen av at Sosialdepartementet har innsett behovet for denne nye landsdekkende organisasjonen, og at departementet faktisk har henvendt tapere*

³ Brev av 06.10.1993

⁴ Brev av 26.11.1993

⁵ Brev av 06.12.1993

til oss. Det lå i kortene, slik jeg oppfattet Dem i møtet 4.10.d.å. at taper-kontoret burde opprettes, og at taperne derved fikk et sted de kunne henvende seg.⁶»

Når Aksjon Rettferd for Taperne ikke får støtte for 1993 sender de en søknad om støtte til Sosialdepartementets fordelingsnemnd⁷. Denne nemnden gir ”*Tilskudd til funksjonshemmedes organisasjoner til drift, praktisk arbeid, velferds- og trivselstiltak*”⁸. I søknaden argumenterer aksjonen for at det å være taper er et handikap. Som grunner til at mennesker blir tapere er dysleksi, andre vanskeligheter i skolesammenheng, og atferdsvansker «(..)i forhold til samfunnets normer eller andre problemer av sosial og kulturell karakter(..)” nevnt.

Personer som støtter aksjonen blir også mobilisert, de sender et brev til statsråd Grete Knudsen der de viser til at: «*Sosialministeren henvendte seg i oktober 93 til ordføreren i Nordre Land med ønske om at kommunen stilte gratis kontor til disposisjon for taperkontoret*»⁹. De har ”..registrert at departementet støttet taperkongressen og at de også kom med svært positive signaler ved åpningen av kontoret.(...)Med dette har departementet sagt A til å støtte taperorganisasjonen og etter vårt syn unnlater departementet nå å følge opp med et like klart B”.

Aksjon Rettferd for Taperne mener at det er svært viktig at organisasjonen og departementet møtes for å drøfte situasjonen, og det blir også bedt om fellesmøte med flere departementer¹⁰:«*Hensikten med fellesmøtet er å få drøftet taper-organisasjonens økonomi, og saksområder hva angår de taperne som ber om hjelp fra dette kontoret.*». I et brev blir det også gjort oppmerksom på at kopi av brevet¹¹ er sendt til pressen og de sier at: «*Vi legger ikke skjul på at Sosial og Helsedepartementet har sviktet i denne saken (....) Vi opplever det slik at de oppgavene vi utfører er egentlig statlige oppgaver og forpliktelser og vi må få lov til å kritisere departementet for en lunken holdning til denne saken (....).Dette er å svikte taperne, intet annet (...).Vi hadde respektert et standpunkt som gikk på at man fra første stund hadde sagt nei til vår nye organisasjon, for da hadde vi visst hvor landet lå (...) Det er snakk om småpenger, sett i den store sammenhengen.*».

⁶ Brev av 26.11.1993

⁷ Brev av 18.12.93

⁸ Opplysningsskjema for 1994, Sosialdepartementets fordelingsnemnd.

⁹ Brev av 17.01.1994

¹⁰ Brev av 04.02.94

¹¹ Brev av 01.02.1994

Aksjonen begynner etter hvert å bli nokså oppgitt over manglende respons fra departementet. I et brev¹² til sosialministeren klager de på dette: *”Ingen av disse brever er blitt besvart fra Dem, noe vi synes er sterkt å beklage (....) Det vi ikke kan forstå er at det overhode ikke blir reagert på de brever departementet får i denne forbindelse.»* Videre hevder de at: *«Det må, synes vi, være svært pinlig for Arbeiderparti-statsråden og regjeringen som sådan at vi ser oss nødt til å oppsøke stortingsrepresentanter fra andre partier for å få løst den økonomiske situasjonen. Vi skal minne om at støttegruppen i Oppland består kun av Arbeiderpartiets folk, og under et møte med Opplands-representantene på Stortinget 3.februar, fikk vi atter bevis for at det nettopp er Arbeiderpartiets folk som går inn for taper-kontoret, og som gir oss nødvendig støtte.»*

Aksjon Rettferd for Taperne søker og departementet om 1.659.551 kr. i støtte til en holdningskampanje for ”prosjekt Rettferd for Taperne¹³” Aksjonen har fått kontakt med reklamebyrået Bates Backer & Spielvoegel, og ønsker å lansere en holdningskampanje for samfunnets tapere. *”Mediaplanen beskrevet nedenfor vil dekke 81.7% (netto dekningsgrad) av befolkningen over 13 år, og hver enkelt leser se annonsene 4,1 ganger (gjennomsnittlig OTS-Opportunity To See). Vi anser dette for en riksdekkende kampanje, og har derfor valgt ut de avisene som best dekker landet.”* I dette brevet kommer det frem at Aksjon Rettferd for Taperne også har søknader om driftsstøtte inne hos Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Barne- og familiedepartementet og Justis- og politidepartementet. I tillegg har de søkt om støtte til voksenopplæringsmidler fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, og har sendt *”søknader om finansiell støtte hos alle landets kommuner og fylkeskommuner”*.

Etter bruddet i det første sentralstyret kommer det en forespørsel om en kan forvente driftstilskudd for 1995, og aksjonen skriver: *«Aksjon Rettferd for Taperne skal nå nedsette en organisasjonsgruppe som vil utarbeide en organisasjonsprofil, og en finansieringsordning. Leder av denne gruppen blir rektor Torstein Steine ved Ankerskogen Videregående skole på Hamar»* *«Det skal holdes landsmøte i organisasjonen i mai 1995, der en skal vedta den nye*

¹² Brev av 21.02.94

¹³ Brev av 03.03.94, se også Brev av 09.11.93

organisasjonsprofilen, budsjett/finansieringsforslag m.v.¹⁴» I den formelle søknaden¹⁵ om 350.000 kr,- i driftsstøtte for 1995 kommer det frem at: «Vi håper å unngå konflikter og diskusjoner om hvorvidt vi er berettiget til økonomisk støtte. Det virker frustrerende at vi må kjempe en stor kamp for å oppnå en økonomisk trygghet slik at vi kan få hjulpet de taperne det her gjelder.»

Når organisasjonen får avslag på denne søknaden, sender en tidligere stortingsrepresentant igjen brev¹⁶ til sosialministeren og taler varmt for aksjonen. Han mener at det er kommet for lite frem at Ola Ødegaard har et stort nettverk rundt seg. I resten av brevet blir dette nettverket grundig presentert, og: *«Som konklusjon tror jeg, at begge parter (Staten og taperorganisasjonen) forstår hverandres problemer bedre enn tidligere. Det må under enhver omstendighet avholdes landsmøte i tråd med vanlige organisasjonsregler og praksis...».*

Sosialministeren sender deretter brev¹⁷ til Aksjon Rettferd for Taperne der det blir spesifisert at *”en organisasjon må oppfylle visse vilkår for å få økonomisk støtte”*. I tillegg sier hun: *«Sosial- og Helsedepartementet gir bare rent unntaksvis støtte til organisasjoners drift (jf departementets brev av 2.februar 1994). Sosial- og Helsedepartementet gir imidlertid tilskudd til enkelte organisasjoners særskilte informasjons- og opplysningsvirksomhet og kontaktskapende arbeid»*. I svaret¹⁸ på dette brevet skriver aksjonen: *«Aksjon Rettferd for Taperne hadde lørdag 17.juni 1995 landsmøte på Lillehammer. Her imøtekom vi alle de vilkårene som stilles for at vi skal kunne oppnå statlig økonomisk støtte, slik De beskriver i Deres brev av 13.juni.(...)Vi vil komme tilbake til ny kontakt med hensikt på en ny søknad til Deres departement. Dette vil det nye sentralstyret ta seg av, ved lederen, lektor Bjørn Bjørneng. Undertegnede er ikke lenger leder av organisasjonen, men daglig leder av taperkontoret»*. I søknaden om støtte for 1995¹⁹ sier Ødegaard: *«Organisasjonen driver et særskilt godt informasjons- og opplysningsarbeide, (...).Vi ser på taperorganisasjonens arbeide som kontaktskapende virksomhet (...)Landsforeningen vil sterkt understreke at vi søker om tilskudd til dette spesiell formålet, og mener å ha ryggdekning for det i Sosial- og Helse departementets budsjett kap.650. post 70.»* Landsforeningen ved Ildri Honne anmoder

¹⁴ Brev av 26.09.94

¹⁵ Brev av 24.10.94

¹⁶ Brev av 27.02.95

¹⁷ Brev av 13.06.95

¹⁸ Brev av 19.06.95

¹⁹ Brev av 21.06.95

senere om at departementet utsetter behandlingen av denne søknaden: «*På vegne av sentralstyret vil en med dette få anmode om at departementet utsetter behandlingen av søknaden*²⁰». Det blir bedt om et møte med politisk og administrativ ledelse i departementet.

I søknaden om bevilgning for 1996²¹ blir det søkt om 350.000 kroner. Innledningsvis bemerkes det at en ikke har fått støtte for 1995. Brevet blir avsluttet slik: «*Det må sterkt understrekes at dersom departementet sier nei til denne søknaden, har man gitt taperne manglende forståelse og velvilje. Et avslag vil naturlig nok ikke bli oppfattet som noe annet enn urimelig*». Noen dager senere kommer svaret²²: «*Sosial- og Helsedepartementet gir med dette et tilskudd på kr 150 000 til Landsforeningen rettferd for taperne over kap. 0651.21 på statsbudsjettet for 1995*». Dette gleder landsforeningen, og de skriver²³: «*Selv om våre brev tidligere har inneholdt en bitter undertone, og kan ha virket som kritikk, kan vi med dette erklære at vi er meget godt fornøyd med den gode økonomisk støtten vi nå har fått.*»

For 1997 søker sentralstyret om en bevilgning på 350.000 kroner²⁴. Også for 1997 får landsforeningen 150 000 kroner i tilskudd til drift²⁵. Det blir sendt en tilleggssøknad²⁶ fra Ola Ødegaard om ytterligere 200.000, og i den står det: «*Vi skal for ryddighetens skyld nevne at Landsforeningen for barnevernsbarn fikk Kr 250.000 før de startet organisasjonen, og uten å kunne påvise medlemstall m.v. Dette følges svært tungt, fordi vi har gjort en rimelig bra jobb for de som faller utenfor i snarest 4.år. Jeg setter sosialministeren svært høyt, og har stor respekt for deg og den fine innsatsen du gjør (...) Jeg mener arbeiderbevegelsen og nå spesielt foran valget er viktig å vise en sosial profil og en vilje til å hjelpe som de eldre som jeg synes du og Jagland har gjort et kjempeløft for nå. Det fortjener dere virkelig ros for, Hill-Marta Solberg*». Samme måned søker landsforeningen om 131.232 kr. i «*Akutt nødhjelp*»²⁷. Her sier Ødegaard blant annet at: «*Det er og føles uverdigg at jeg må slite slik jeg gjør samtidig som jeg oppebærer en uførepensjon jeg helst ville ha sluppet, dersom staten kunne påtatt seg å dekke våre lønnsmidler med 200 000 pr.å (...) «Vi tror man gjør klokt i og følge dette også fordi vi står foran en viktig valgkamp for AP. Det vil være beklagelig om*

²⁰ Brev av 03.07.95

²¹ Brev av 08.12.1995

²² Brev av 11.12.95

²³ Brev av 09.12.95 (Skrevet etter muntlig tilsagn om penger i møte med sosialministeren 08.12.95)

²⁴ Brev av 19.09.96

²⁵ Brev av 03.03.97

²⁶ Brev av 07.04.97

²⁷ Brev av 16.04.97

taperne skulle bli en hovedaktør i kommende valgkamp, noe vil føler på oss at det nå kan bli. Det er sterke krefter i gang på Stortinget, og i blandt ordførere i Oppland m.v.». Landsforeningen får en ekstrabevilgning på 150.000 for 1997. «Det var med glede og takknemlighet vi fikk beskjed om at Sosialdepartementet og dens politiske ledelse har funnet å kunne gi oss ytterligere Kr 150 000 for 1997²⁸».

Senere i 1997 sender Ødegaard et brev²⁹ til statsråden og statssekretæren der han anmoder om et møte med statssekretæren for å drøfte organisasjonens statsstøtte. Her sier han blant annet: *”Vi vil gi uttrykk for ønsket og håpet som at regjeringen Jagland får fortsette. Noe annet ville være tragisk for landets tapere”*. Da det blir klart at regjeringen Jagland kom til å gå av, skriver Ola Ødegaard at: *”Landsforeningen Rettferd for Taperne beklager sterkt at regjeringen Jagland går av, selv om vi skjønner hvorfor (...) Deres innsats for oss har vært enestående, og vi er dere svært takknemlig for hjelpen vi fikk av dere. (...) Vi håper at vi kan få en ny regjering Jagland med dere to senere, og kan nå bare takke for hva dere har betydd for oss”*.

I et brev³⁰ til den nye statsråden søkes det om en ekstra bevilgning for 1997 på 200.000 kroner og en bevilgning for 1998 på 900.000 kr. Her blir det vist til at *”Kristelig Folkeparti, Senterpartiet støttet 19.juni, under behandlingen av revidering av inneværende årsbudsjett, foreslo at man skulle bevilge Kr. 500.000 ekstra for 1997. Hadde det gått gjennom ville vi for inneværende år ha fått 800.000 kroner fra staten (...) vi må også gjøre det klart at så vel Kr.f. som Sp sammen med en del andre partier foreslo at vi skulle komme inn på fast på statsbudsjettet fra 1998 med Kr. 1 million”*. Videre sier de at *”Vi har stor tillit til den nye regjeringen, og setter vår lit til Dem”*. Ved brevet ligger det kopi av et brev sendt til Statsminister Kjell Magne Bondevik der landsforeningen skriver at: *”Vi vil med dette få gratulere deg med dannelsen av en svært habil og kjekk regjering, som Landsforeningen Rettferd for Taperne må si seg svært fornøyd med. Hvis noen skal klare dette, så må det være Dem! (...) Vi hører gjerne fra Dem snarest mulig, i det vi ønsker Guds signing for deg og din regjering”*. Etter dette får landsforeningen en tilleggsbevilgning på 150.000³¹ for 1997, slik at de ender opp med å få 450. 000 i støtte dette året.

²⁸ Brev av 29.04.97

²⁹ Brev av 22.08.97

³⁰ Brev av 20.10.97

³¹ Brev av 28.11.97

I det første brevet³² i 1998 viser landsforeningen til et ”hyggelig møte” med statssekretæren og statsministeren. I forbindelse med at de skal ha sentralstyremøte ønsker de ”en tilbakemelding fra Dem hvordan saken vår står, og når vi kan regne med noen form for utbetaling av tilskudd”. Svaret³³ landsforeningen får er at ”Departementet vil behandle søknaden sammen med øvrige søknader. Vi regner med å kunne gi et svar på deres søknad innen utgangen av mars 1998.” Når landsforeningen mottar denne meldingen ringer de til statsministeren, og skriver brev til ham, der de: ”Viser til hyggelig samtale med Dem lørdag 30.01.98”. De forteller at søknaden fra landsforeningen blir behandlet sammen med andre søknader og sier at: ”Sentralstyret ble sjokkert over dette, fordi det bryter fullstendig med det som ble sagt i møte med Dem 18.12.97, der også statssekretæren Rita Roaldsen var fullt ut på det rene med at vår søknad skulle behandles politisk, og at vi muligens skulle få halvdelen utbetalt i januar 1998”.

Noen dager senere blir det også sendt brev³⁴ til sosialminister Magnhild Meltvedt Kleppa. Her sier de at ”Vi er kjent med at Kjell Magne Bondevik har oversendt Dem et tidligere brev, men nå må vi vennligst få be sosialministeren gripe inn politisk omgående og gi beskjed om at vi skal ha minst Kr. 450.000. Saken er nemlig den at vi nå er i økonomisk krise, fordi taperne tilskudd ikke kommer inn før senere på året (...) De skal vite at LRT setter stor pris på Deres positive holdninger til taperne og uteliggerne i Oslo. Vi er imponert over den innsats De yter, og håper nå at sosialministeren omgående kan ta tak i denne saken ” Seks dager etter at dette brevet ble sendt fra Dokka sender Sosial- og helsedepartementet brev³⁵ til FRISAM der de gir FRISAM fullmakt til å utbetale årets tilskudd på 450.000 til Landsforeningen Rettferd for Taperne. I takkebrevet³⁶ skriver de blant annet: ”Vi føler behov for å takke, og vil med dette gi uttrykk for stor respekt og sterk tillit til Bondevik-regjeringen (...) Vi ønsker Guds signing over Deres viktige arbeide, og vi håper De får holde på i hele valgperioden”.

Senere søker³⁷ landsforeningen om ekstra bevilgning i forbindelse med den sterke pågangen de har hatt fra krigsbarna: ”LRT mener at aktiviteten med hensyn til krigsbarnsaken vil stige

³² Brev av 19.01.98

³³ Brev av 30.01.98

³⁴ Brev av 13.02.98

³⁵ Brev av 19.02.98

³⁶ Brev av 24.02.98

³⁷ Brev av 24.07.98

ytterligere utover høsten 1998. Denne saken kom som en svært belastende sak for oss, ikke minst har vi mye brukt arbeidstid og utgifter som ikke var forutsett i budsjettet for 1998. (...) LRT mener at Norges Krigsbarnforbund selvfølgelig også burde tilstås et statlig tilskudd, slik vi nå søker om. Vi mener NKF utfører et svært betydningsfullt og viktig arbeide, men vi kan selvfølgelig ikke søke på Norges Krigsbarnsforbunds vegne”.

Det blir også søkt om støtte for årene 1999, 2000 og 2001 i 1998³⁸. Det blir her søkt ”primært om en statlig bevilgning på Kr. 1.5. millioner årene 1999, 2000 og 2001- Subsidiært søkes det om kr. 500.000 for 1999 til drift og organisasjonsutvikling”. Som del av begrunnelsen for søknaden sier landsforeningen: ”Der vil gi organisasjonen kontinuitet, og bidra til at LRT funksjonen som interesseorganisasjon bedre kan bli ivaretatt. Vi vil i økt grad søke å være en viktig samarbeidspartner med det offentlige, og ivareta våre økt brukererfraringer, slik at det kan gi taperne en bedre hverdag. (...) Vi vedlegger forskningsrapporten fra Universitetet i Trondheim om taperundersøkelsen i Norge. Vi vil anmode Dem om å lese denne rapporten grundig, fordi den viser i all sin tydelighet hvilken viktig funksjon vi spiller i forhold mellom taperne og offentlig sektor.”

I et svar på denne søknaden viser departementet til at de tidligere har sagt at aktivitetsnivået bør legges på et nivå som gjør at årlige tilleggsbevilgninger kan unngås. Til dette sier³⁹ landsforeningen at: ”Vi har dyp respekt for dette. Men departementet håper vi har forståelse for at vi kan ikke nekte noen tapere å få hjelp hos oss, det vil stride mot vårt formål med organisasjonen. Vi har ikke utvidet aktivitetsnivået, men antallet nye tapere som er kommet til er nesten 9.000 pr. 1. september 1998. Vi har ikke samvittighet til å nekte noen hjelp all den tid staten selv ikke kan utføre den samvittighetsfulle og gode jobben vi gjør (...) Vi vil be departementet hjelpe oss med denne nødhjelpen innen 15.okt. Kan man ikke det, så må vi stenge kontoret inntil staten i januar utbetaler det halve statstilskuddet.”

³⁸ Brev av 01.08.98

³⁹ Brev av 25.09.98

6.2.2 Sosial- og helsedepartementet

Sosial- og helsedepartementet var i utgangspunktet svært velvillig innstilt til Aksjon Rettferd for taperne. I følge daværende statssekretær, Ole Jacob Frich⁴⁰, kjente Grete Knudsen til Ola Ødegaard og hans bakgrunn fra før gjennom sin bakgrunn fra spesialscole området. Hun hadde et sterkt personlig engasjement i forbindelse med den urett som enkelte var blitt utsatt for i spesialskolene. Da det ble søkt om penger til taperkongressen ble det innvilget på det vilkår at det ble laget en rapport etter kongressen. Ole Jacob Frich holdt et innlegg på konferansen der han blant annet sa at: *”Denne kongressen handler derfor om våre unnlates- og omgåelsessynder, om urett og udåder⁴¹”*. Etter kongressen manglet organisasjonen penger til å få gitt ut denne rapporten, *”det var ikke småtterier, de skulle ha den innbundet, og da ble den jo dyr”*. Departementet begynte å bli bekymret over om man hadde kontrollen på økonomien, men de gav til slutt en tilleggsbevilgning.

Senere sendte Ødegaard søknad om støtte til organisasjonen, og det ble holdt et møte med Ødegard. *”Vi sa da til ham at ok, vi skal gi et engangsbidrag. Han oppfattet at det ville være betydelig større, men om man smiler og nikker og er hyggelig, så er det ikke ensbetydende med en bevilgning på 250.000, for det er faktisk ganske mye penger å gi i organisasjonsstøtte, Men vi ga da et økonomisk bidrag på 50 000 kroner, som var et sånt engangsbidrag”*. Tilsagnsbrevet⁴² er signert Grete Knudsen, og hun skriver: *”Jeg ser positivt på organisasjonens virksomhet, bl.a som formidlingsorgan til departementet. Organisasjonen kan også etter mitt syn gi verdifull hjelp til andre i samme situasjon. Jeg er derfor innstilt på å gi et tilskudd til drift av organisasjonen på kr 50.000,- for 1994”*.

Det kom overraskende på departementet at aksjonen skulle reagere så kraftig og negativt på denne bevilgningen: *”Og de var da oppriktig fornærmet, og følte da at vi hadde ført dem bak lyset og bare hadde nikket og smilt og gitt dem falske forhåpninger. Og det gjorde at det ble et litt anstrengt klima, og det kom stadig inn nye søknader. Jeg må innrømme at jeg også opplevde det som litt utilbørlig, nærmest en uthengning av meg som person”*.

⁴⁰ Intervju 02.04.97. Der ikke annet er sagt er andre sitater i dette kapitlet fra dette intervjuet.

⁴¹ Kongressrapporten : 6

⁴² Brev av 26.11.93

I et svar på fem av klagebrevene skriver Ole Jacob Frich⁴³: ” *Det var opprinnelig søkt om et betydelig beløp til drift av organisasjonen for 1994. Jeg skjønner derfor din skuffelse over at det til drift av er gitt 50 000,- kroner for 1994. Departementet har imidlertid ikke midler som kan nyttes til dette formålet (...) Som nevnt på møtet på mitt kontor 13. januar kan det fra departementets side være aktuelt å samarbeide om dokumentasjon i forbindelse med den virksomhet som kontoret driver. Jeg har derfor med interesse gått igjennom det tallmaterialet som var vedlagt ditt siste brev. Jeg kan imidlertid ikke se at det er nødvendig med et møte for å diskutere tallene som framkommer nå*”. I et tilsvaret til ytterligere fire brev understreker Frich⁴⁴ at: «*Imidlertid har vi tidligere understreket at tilskuddet til aksjonen (kr.50.000) var å oppfatte som et oppstartings/engangstilskudd.*»

Søknaden om 1.569.000,-kr til en holdningskampanje blir avslått. Søknaden har ikke blitt prioritert fordi: « *Departementet er imidlertid av den oppfatning at en holdningskampanje ikke er en riktig måte å anvende begrensede midler på* »⁴⁵.

I april 1994 mottar Sosial- og helsedepartementet et brev⁴⁶ fra sentralstyret i Aksjon Rettferd for Taperne som opplyser om at styret er gått i oppløsning. Som nevnt i kapittel 5 var det flere punkter som begrunnet denne beslutningen, blant annet manglende (ikke eksisterende) regnskapsførsel. ”*Daglig leders sviktende forståelse av regnskap- og budsjettførsel og – oversikt, oppleves av styremedlemmene som alarmerende. På bakgrunn av de foran nevnte hendelser fraskriver vi oss ethvert praktisk og økonomisk ansvar angående aksjonen. En beklager den vending saken har tatt, men vi finner ikke å kunne fortsette å bruke tid og krefter, til en aksjon hvor styrets leder kjører sitt eget løp i ethvert henseende*”. Departementet ble bekymret over denne og andre rapporter om at økonomien var ute av kontroll, samtidig som de fikk rapporter om at det var stor pågang til organisasjonen.

Det blir etter dette avslått å opprette en fast tilskuddspost på statsbudsjettet for Aksjon Rettferd for Taperne⁴⁷, og søknaden om støtte til drift av aksjonen for 1995 blir også avslått⁴⁸: ”*Stortinget har nå vedtatt Sosial- og helsedepartementets budsjett for 1995. Departementet*

⁴³ Brev av 02.02.94

⁴⁴ Brev av 15.03.94

⁴⁵ Brev av 28.03.94

⁴⁶ Brev av 07.04.94

⁴⁷ Brev av 28.10.94

⁴⁸ Brev av 06.01.95

har ikke funnet å kunne prioritere deres søknad og må derfor avslå søknaden om tilskudd til drift av aksjonen for 1995. Jeg kan ikke se at det er nødvendig med et møte om saken”, skriver Ole Jacob Frich.

Sosialministeren sender så et brev til Aksjon Rettferd for Taperne der hun som vi husker spesifiserer at *”en organisasjon må oppfylle visse vilkår for å få økonomisk støtte*”. I tillegg sier hun: *«Sosial- og Helsedepartementet gir bare rent unntaksvis støtte til organisasjoners drift (jf departementets brev av 2.februar 1994). Sosial- og Helsedepartementet gir imidlertid tilskudd til enkelte organisasjoners særskilte informasjons-og opplysningsvirksomhet og kontaktskapende arbeid»*.

I departementet vokste saksmappen til aksjonen stadig, og Frich sier at: *”det ble opplevet som ganske uholdbart å ha dette inne i departementet til enhver tid*”. De fikk også tilbakemeldinger om at organisasjonen nå hadde ordnet en del formelle ting. På denne tiden var FRISAM (Frivillighetens samarbeidsorgan) i startgropen. Frich sa: *”Jeg begynte å leke med tanken på mulighetene til rett og slett å få etablert kontoret, ja altså Landsforeningen Rettferd for Taperne, innenfor det systemet, og det ble etter hvert konklusjonen*”. Departementet sender brev⁴⁹ til FRISAM der de viser til en telefonsamtale og sier at: *”Departementet er innstilt på å gi et driftstilskudd til foreningen og vil med dette be om at FRISAM påtar seg å administrere tilskuddet*”. Som begrunnelse oppgir departementet: *”Vi vurderer det slik at denne frivillige organisasjonens virksomhet i hovedsak har karakter av selvhjelpsarbeid. Dette er årsaken til at vi ber FRISAM påta seg oppgaven med å administrere tilskuddet*”. Brevet er unntatt offentlighet *”fordi departementet ikke har tatt endelig stilling til tilskuddet*”.

Styret i FRISAM⁵⁰ går, under visse vilkår, inn for at *”FRISAM senter administrerer statstilskuddet til ”Landsforeningen Rettferd for Taperne*”. Når departementet har mottatt brev fra FRISAM sender de brev⁵¹ til landsforeningen der de skriver: *”Sosial- og helsedepartementet gir med dette et tilskudd på kr. 150 000 til Landsforeningen Rettferd for Taperne. Tilskuddet skal dekke utgifter til drift av foreningen. Foreningen må innen 15.januar 1996 sette opp reglement for driften hvor det klart fremgår hvem som er ansvarlig for*

⁴⁹ Brev av 13.10.95

⁵⁰ Brev av 27.11.95

disponering av midlene, samt kontaktperson overfor departementet.” Brevet forteller videre at beløpet er anvist, og gir en innføring i ”Generelle vilkår for utbetaling av statstilskudd”.

Departementet viser i et brev⁵² til søknad om tilleggsbevilgning for 1996, og avslår dette. Begrunnelsen er at «(...)departementets tilskuddsmidler for inneværende år nå i stor grad er disponert til pågående prosjekter (..)Vi håper organisasjonen finner andre måter å finansiere driften på, og ønsker lykke til med det videre arbeidet.»

Det neste brevet⁵³ fra departementet til landsforeningen er en bekreftelse av at søknaden om midler for 1997 er mottatt, og at søknaden vil bli behandlet så snart som mulig , «etter at Sosial- og Helsedepartementets budsjett for 1997 er vedtatt av Stortinget». I 1997 sender departementet også ut et svarbrev⁵⁴ til en av organisasjonens støttespillere. Der vektlegger de blant annet at: ”Denne organisasjonen må på lik linje med andre søke om midler fra år til år”, og videre ”Disse svarene virker kanskje lite imøtekommende i forhold til foreningens krav, men departementet har en god dialog med foreningen, og vil også i fremtiden lytte til deres forslag og innspill. Foreningen gjør etter departementets mening en viktig jobb på et vanskelig saksfelt, noe som også gjenspeiles ved at departementet over 4 år har tildelt foreningen kr. 500.000 i tilskudd”.

Statssekretær Finn Grønseth sender brev⁵⁵ til foreningen i forbindelse med at regjeringen Jagland gikk av. I brevet viser han til foreningens ønske om et møte for å diskutere støtte til organisasjonen i 1998: ”Et slikt møte hadde vært naturlig hvis denne regjeringen skulle fortsette. Slik blir det nok dessverre ikke. Jeg kan derfor ikke avholde noe møte med dere hvor tema er saker den nye regjeringen skal forholde seg til”.

I et brev⁵⁶ som omhandler at foreningens søknader om bevilgning blir behandlet sammene med øvrige søknader sier departementet: ”Vi vil i den anledning minne om at Sosial- og helsedepartementet har gitt FRISAM fullmakt til å administrere og disponere statstilskudd til foreningen i tillegg til å innhente og godkjenne foreningens rapporter”.

⁵¹ Brev av 11.12.95

⁵² Brev av 09.07.96

⁵³ brev av 03.12.96

⁵⁴ Brev av 12.05.97

⁵⁵ Brev av 18.09.97

⁵⁶ Brev av 30.01.98

I et tilfelle ber landsforeningen om et drøftingsmøte i forbindelse med en sak som omhandler en privatperson. Departementet svarer⁵⁷ at: *”Når det gjelder den konkrete saken som landsforeningen ber om et drøftingsmøte om må jeg dessverre avslå. Sosial- og helsedepartementet kan bidra til å avklare generelle problemstillinger, men kan ikke gå inn i enkeltsaker som denne”*.

Søknaden om ekstra støtte i forbindelse med krigsbarna ble som vi husker avslått, og det blir understreket at aktivitetsnivået i foreningen bør legges på et nivå som gjør at tilleggssøknader kan unngås. Videre sier departementet i dette brevet⁵⁸: *”Foreningen søker om kr 500.000,- for 1999. Svar på søknad om midler for 1999 vil bli gitt etter at Stortinget har vedtatt budsjettet. Tilsvarende vil gjelde for årene videre fremover”*.

6.2.3 FRISAM

De første signaler FRISAM fikk om at departementet ønsket at de skulle ta på seg administreringen av tilskuddet til landsforeningen, kom uformelt. Terje Skjeldam⁵⁹ hadde vært i Bergen og holdt foredrag, og på flyet møtte han Ole Jacob Frich. Begrunnelsen som da ble gitt for ordningen var, i følge Skjeldam, at de ville fjerne litt arbeidsmengde fra departementet. Som vi husker sendte departementet brev⁶⁰ til FRISAM der de som begrunnelse oppgir at de vurderer det slik at organisasjonens arbeide i hovedsak har karakter av selvhjelpsarbeid. I FRISAM følte de at Sosial- og helsedepartementet også ville flytte organisasjonen på en armlengdes avstand fra departementet, slik at eventuelle problemer ikke kunne kompromittere statsråden.

Brevet fra Sosial- og helsedepartementet ble tatt opp på styremøte i FRISAM 22.11.95, og det var delte meninger på dette møtet om hvorvidt FRISAM skulle ta på seg denne oppgaven. I følge Skjeldam ble det tatt opp på dette møtet at styremedlemmer hadde hørt rykter om dårlig økonomistyring og en ukritisk bruk av media. For det andre måtte de ta i betraktning at FRISAM var et tidsbegrenset prosjekt i oppstarten. Burde de da si nei når departementet ville tillegge dem nye arbeidsoppgaver?

⁵⁷ Brev av 25.03.98

⁵⁸ Brev av 02.09.98

⁵⁹ Daglig leder og prosjektleder i FRISAM. Denne delen bygger i store deler på telefonintervju 13.04.99.

⁶⁰ Brev av 13.10.95

Vedtaket⁶¹ ble:

”FRISAM styre går inn for at FRISAM senter administrerer statstilskuddet til ”Landsforeningen rettferd for taperne” under følgende forutsetninger:

- *Ordningen skaper ikke presidents, trer i kraft fra og med regnskapsåret 1996.*
- *Ordningen vurderes etter 1. år.*
- *”Landsforeningen rettferd for taperne” får støtte til ekstern veileder oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet, som kan rettlede foreningen (styret og daglig leder) i administrasjon og oppbygging av en ny organisasjon.*
- *Tilskuddet og utgiftene til ekstern veiledning dekkes ikke av kap.604.”*

Den ordningen FRISAM her gikk inn på med Sosial- og helsedepartementet er en særordning for landsforeningen. FRISAM hadde et lite sekretariat, og fryktet at mange lignende oppdrag skulle legge for stort beslag på arbeidskapasiteten. Derfor tok de inn som eget punkt i vedtaket at ordningen ikke skulle skape presidents. I følge Skjeldam var grunnen til at de krevde at landsforeningen skulle få støtte til en ekstern veileder at de ville unngå eventuelle problemer i fremtiden. De hadde hørt at organisasjonen ikke ble så bra drevet, økonomisk og på andre måter, og ønsket på denne måten å unngå at FRISAM sitt navn og rykte skulle belastes. Den fjerde betingelsen ble satt for å sikre at pengene til landsforeningen ikke skulle gå av FRISAM sin pott, men at det var ”friske penger”.

I brevet⁶² som redegjør for hvordan FRISAM skal administrere tilskuddet til landsforeningen sier departementet blant annet: *«Administreringen av tilskuddet for 1996 innebærer utbetaling, innhenting og vurdering av regnskap og rapporter. Rapporteringen skal danne grunnlag for FRISAMs vurdering av hvorvidt statstilskudd fortsatt bør gies utover det aktuelle regnskapsår (...) «Forøvrig skal FRISAM medvirke til at foreningen drives på en mest mulig effektiv måte i tråd med sitt formål. I denne forbindelse kan FRISAM sette nærmere betingelser for bruken av tilskuddet samt til rapportering om virksomheten, utover de punktene som er nevnt her».* Dette har FRISAM tolket slik at deres oppgave er rent praktisk, økonomisk. De har ingen spesiell oppfølging av organisasjonen utover administreringen av tilskuddet.

⁶¹ Brev av 27.11.95

⁶² Brev av 18.01.96

I retningslinjene departementet satte opp for FRISAM sin administrering av tilskuddet går det frem av punkt 4 at *”Tilskuddet for 1996 skal ikke utbetales før revisorattestert regnskap for bruk av midlene i 1995 er innhentet og godkjent av FRISAM.”* Når det viser seg at landsforeningen ikke legger frem revisorattestert regnskap, men at revisormeldingen⁶³ sier at *”I likhet med tidligere år tar ikke revisor standpunkt til eventuell godkjenning av regnskapet”*, tar FRISAM telefonkontakt med Sosial- og helsedepartementet. De ville ha ryggdekning på om de skulle, eventuelt ikke skulle, utbetale penger. I svaret⁶⁴ sier departementet: *”Det var samme konklusjon i revisormeldingen vedrørende regnskapet for 1994. Sosial – og helsedepartementet vurderte den gang saken og kom til at regnskap for tilskudd gitt i 1994 kunne godkjennes, fordi revisor opplyste at alle bokførte bilag var forelagt. (...) På bakgrunn av dette vil vi ikke ha noe å bemerke til at regnskap for tilskudd gitt i 1995 godkjennes (..)”*. Når det gjelder tilskuddet for 1997 skriver departementet⁶⁵ til FRISAM at: *”Halvdelen av tilskuddet (kr.75.000,-) må ikke utbetales før revisorattestert regnskap, samt rapport for midler tildelt i 1996 er innhentet og godkjent av FRISAM”*. Dette kommer også frem i brevene⁶⁶ om begge tilleggsbevilgningene i 1997. I revisormeldingen for 1997⁶⁷ sies det at: *”Vi har definert formålet med uttalelsen til å være å bekrefte at tildelt tilskudd fra FRISAM for 1996 (kr.150.000) er utført på en tilfredsstillende måte. (...) Etter vår mening er tilskuddet benyttet til formålet, og regnskapsføringen er utført på en tilfredsstillende måte. Etter det vi har forstått vil det bli utarbeidet nærmere retningslinjer angående regnskap, bilagsbehandling og attestasjon og anvisning.”*

I 1998⁶⁸ blir det innskjerpet at *”Prosjekter som mottar statlig tilskudd kun som en del av tiltakets finansiering, skal likevel lage et totalregnskap for tiltaket. Departementets tilskudd må imidlertid tydelig framgå av regnskapet”*.

Landsforeningen Rettferd for Taperne er medlem av FRISAM kontaktforum, og da de søkte medlemskap her var styret igjen usikker, av samme grunner som de var usikker på om de burde overta administreringen av tilskuddet til landsforeningen. Det har vist seg at Ola

⁶³ Revisormelding av 06.05.96

⁶⁴ Brev av 13.06.96

⁶⁵ Brev av 03.03.97

⁶⁶ Brev av 13.05.97 og 28.11.97

⁶⁷ Brev av 09.05.97. I revisorberetning til LRT (samme dato) sier de: *”Bortsett fra mottatt statstilskudd har vi ikke vært i stand til å utføre de revisorhandlinger vi anser nødvendig for å kunne uttale oss om fullstendigheten av foreningens inntekter”*

⁶⁸ Brev av 26.11.98

Ødegaard har fått en nokså sentral rolle i kontaktforumet. Den skepsis som i utgangspunktet var til organisasjonen har her fortatt seg noe, og Ødegaard har full respekt i kontaktforumet. Han har også vært med i en arbeidsgruppe der han har gjort en svært god jobb. FRISAM kontaktforum er et forum der mange ulike organisasjoner er aktiv. Det er ikke bare de store, tunge organisasjonene, men også flere mindre organisasjoner. Dette gjør at landsforeningen ikke står i noen særstilling her.

6.3 Tilskjæringen

Denne delen fokuserer på hvordan begrepet taper får ett innhold i denne forvaltningsdiskursen.

6.3.1 Systemer for intern kontroll

Foucault hevder at det finnes anonyme strukturer som skjærer til innholdet i diskursen. Det finnes i alle diskurser mekanismer som sørger for en intern kontroll med diskursen, som begrenser tilfeldigheten i diskursen. Dette er prinsipper for klassifikasjon, inndeling og fordeling. Disse spiller på eller skaper en identitet for diskursen, og de regulerer sannhetsprinsippet i diskursen.

I det følgende argumenteres det for at det er ulike mekanismer som tilskjærer talen i denne diskursen, og at disse mekanismene har ulikt utgangspunkt og dermed gir ulik tale. Diskursen er preget av motsetninger, av brudd mellom ulike tankeganger. Diskursen har en emosjonell del som tar utgangspunkt i at det finnes ofre for urettferdighet. Det finnes også et element som spiller på en identitet som tar form av byråkratisk kompetanse. Disse to tankegangene kommer nokså klart frem. Men et sted mellom disse to finner vi et ”politisk” element. Dette ønsker tilsynelatende å ta opp i seg både det emosjonelle og det byråkratiske. Det er dermed særlig to spenninger i denne diskursen, mellom det emosjonelle og det byråkratiske, og det politiske som ikke kan ”velge” mellom disse.

Når Foucault skal beskrive det spillet på identitet som virker selvregulerende på diskursen kaller han dette for forfatterens, kommentarens og disiplinenes spill på identitet. Forfatteren viser til en identitet, og kommentaren spiller også på en identitet gjennom å gjenoppdage en betydning i diskursen. Det er ikke lett å se hva som er hva i denne diskursen, og det er nok også litt etter hvordan en ser det. Slik jeg ser det er diskursens forfatterfunksjon, diskursens

opprinnelse, tilskrevet samfunnets unnlattelse og urettferdighet, statens utilstrekkelighet. På et annet nivå handler det om økonomi, om at en eller annen form for økonomisk støtte er noe som staten mer eller mindre skylder taperne. At staten kan være utilstrekkelig er det tilsynelatende enighet om uansett hvilken mekanisme som regulerer talen.

Kommentaren ser ut til å ta form som et spill på følelser, på det emosjonelle, på å ønske å forklare denne uretten og kommentere hvordan den kan rettes opp. Samtidig ser en klare tegn på at det er det en kan kalle en byråkratisk disiplin i diskursen. Det er noen regler som ser ut til å bli gjentatt og gjentatt, og dermed opprettholdt. Det virker som om det emosjonelle elementet i diskursen knytter seg opp mot kommentarens funksjon og dens spill på en identitet gjennom gjentakelse. Det byråkratiske elementet knytter seg særlig opp mot disiplinens funksjon og spill på identitet gjennom en stadig reaktualisering av regler. Det politiske elementet i dimensjonen følger opp begge disse samtidig, og er kanskje den dimensjonen som vektlegger forfatterfunksjonen sterkest.

For å forklare hva jeg mener med det byråkratiske element, eller den byråkratiske disiplin som jeg også har kalt det, vil jeg tale med Webers ord; *”Forvaltningens ideal er (...) å treffe avgjørelser på et strengt formalistisk grunnlag ut fra rasjonelle regler og – der disse svikter ut fra ”saklige” betraktninger om hva som er hensiktsmessig. Uten å la personlige motiver eller følelsmessige hensyn spille inn på noen som helst måte, skal disse avgjørelser treffes uten egenrådighet eller uberegnelighet, og i sær ”uten persons anseelse.”* (Weber 1992:92). Saklighet og regelanvendelse er viktig her. Siden følelsmessige hensyn ikke skal spille inn på en avgjørelse, har heller ikke emosjonelle argumenter noen plass innenfor denne ”idealformen” av den byråkratiske disiplin. Dette gjør at en vektlegger å ha upersonlige relasjoner. Med ”upersonlig relasjon” menes at det forventes at en i møtet med forvaltningen bare bør formulere seg i upersonlige og objektiviserende termer og ikke presentere andre deler av sine problemer enn de som er relevant for den aktuelle instans som man henvender seg til. (Bomann-Larsen og Jensen 1985:197).

Landsforeningen blir problematisk å håndtere i denne diskursen. De sender ikke bare søknader om støtte på den tiden i året da midlene fordeles, men det kommer en mer eller mindre jevn strøm med brev som bønnfaller og roper om støtte, og i noen tilfeller truer. Det

blir karakterisert som å ”*spille russisk rulett med menneskeskjebner, (...) et slag i ansiktet på samfunnets tapere*”⁶⁹, når departementet gir avslag på søknader. Disiplinen blir møtt med en argumentasjonstype som ligger langt fra den objektive og nøytrale argumentasjonstype som forventes. Når en ut fra objektive kriterier vurderer det dithen at organisasjonen ikke kvalifiserer til statsstøtte, så forholder en seg til en organisasjon og ikke de mange taperne som utvilsomt finnes i landet. Å få tilbakemelding om at ”*Dette er å svikte taperne, intet annet*”⁷⁰ er sikkert noe uvanlig. Departementet reagerer med å være ytterst formell og saklig – for det kan jo ikke ta igjen med samme mynt - organisasjonen får ”samle svar” på brevene, der det gjerne blir svart på fem og fem brev om gangen.

Ovenfor har vi sett begynnelsen på en forklaring av hva som karakteriserer det jeg har kalt den emosjonelle dimensjonen ved diskursen. Denne dimensjonen handler om at det skjer urett som alle må se, og når de ser den må de gjøre noe med det. Å se denne uretten gir ansvar. Dette er en emosjonell argumentasjon som retter seg mot det moralske, og gjør bruk av et vidt spekter av emosjonelle argumenter. Foreningen roser og riser, håner og lovpriser alt etter hvor stor forståelse den føler at den får for sitt budskap. Manglende økonomisk støtte er slag i ansiktet på taperne, russisk rulett med menneskeskjebner, svik, uverdigg og pinlig. Landsforeningen kjemper det godes kamp, en stor kamp for å få hjulpet taperne. De utfører en fantastisk jobb som staten egentlig burde gjort, men som staten ikke er i stand til å gjøre. Når støtten kommer er gleden nesten like overstrømmende som kritikken var harsk. Med disse eksemplene ønsker jeg bare å illustrere hvor stor avstanden er mellom den formelle og objektive regelbruk og den emosjonelle, følelsesladede, argumentasjon. (Også i brev fra forvaltningen blir organisasjonen ønsket lykke til, men det er som oftest i de tilfeller der det ikke følger økonomisk støtte med.)

Til sist gjenstår det å beskrive det som ovenfor er vist til som ”den politiske dimensjon” ved diskursen. Den øverste ledelsen i departementet er politisk, departementssjefen (statsråden) er medlem i den til enhver tid sittende regjering. Statssekretæren er en del av den politiske ledelsen av departementet. Helt siden 1947⁷¹ har regjeringen kunnet utnevne statssekretærer som blir tilknyttet de enkelte statsråden. Hensikten med denne ordningen er at statsråden skal bli avlastet litt av den administrative arbeidsbyrden. Statssekretæren er nest etter statsråden

⁶⁹ Brev av 26.11.1993

⁷⁰ Brev av 01.02.1994

departementets høyeste embetsmann (Svardal 1992:47). Under statssekretæren finner vi de ”byråkratisk ansatte” (Unntak: statssekretærens personlige sekretær og diverse politiske rådgivere).

I sentraladministrasjonen har det lenge vært spenninger mellom den politiske ledelse og de forvaltningen. Samtidig som forvaltningen skal være politisk nøytral, så skal den også være lojal mot den til enhver tid sittende politiske ledelse. Samtidig skal den også være lojal mot de faglige standarder. I selve systemet er det på denne måten innbakt en rolleklarhet (Jacobsen 1992). Mye av forskningen omkring dette har vært på nettopp dette, den vanskelige situasjonen det blir for byråkratiet når det slites mellom lojaliteten som det skal ha til den politiske ledelse, og den nøytralitet som ble beskrevet i det ”byråkratiske ideal”. Men også den politiske kultur slites mellom lojaliteten til sine politiske ideal, og den nøytralitet som skal være i tilstede i forvaltningsavgjørelser. Det er som oftest et sterkt personlig engasjement som er bakgrunnen for at politikere blir politikere. I Grete Knudsen sitt tilfelle så vi hvordan hennes erfaringer fra spesialskole sektoren gjorde at hun i utgangspunktet var svært positivt innstilt til organisasjonen. Det emosjonelle var i sterk grad tilstede, og ble sannsynligvis også gitt uttrykk for muntlig. Vi så at begrunnelsen for at hun innvilget 50.000,- i støtte til organisasjonen nettopp var at hun så positivt på organisasjonens eksistens. At de så positivt på organisasjonen så vi også i Ole Jacob Frich sitt innlegg på taperkonferansen: *”Denne kongressen handler derfor om vår unnlatelses- og omgåelsessynder, om urett og udåder. Det handler med andre ord om et område hvor vi som politikere har et ansvar for å skape et samfunn hvor alle har muligheter, enten de har et svakt ressursmessig utgangspunkt eller familiære problemer i bakgrunnen som gjør det vanskelig å komme inn i varmen (..)”*.

Men selv om det emosjonelle er tilstede så må den politiske ledelse også ivareta den byråkratiske dimensjonen i diskursen. *”(...)men om man smiler og nikker og er hyggelig, så er det ikke ensbetydende med en bevilgning på 250.000, for det er faktisk ganske mye penger å gi i organisasjonsstøtte”*, sa Ole Jacob Frich i et intervju. Det er regler, og en må se behandlingen av denne organisasjonen i sammenheng med behandlingen av andre organisasjoner.

⁷¹ Reglement for statssekretærene er fastsatt ved kongelig resolusjon av 11. juli 1947

Det byråkratiske kommer også inn i det faktum at statsråden står personlig ansvarlig for de avgjørelsene den tar, og må være forberedt på å forklare seg ovenfor storting og regjering. Statsråden har i utgangspunktet et personlig ansvar for at de oppgaver departementet blir pålagt av regjering og storting blir (riktig) utført (Svardal 1992:46). Statsråden kan bli kritisert for avgjørelser som statsråden eller underordnet har tatt, og dette kan i ytterste konsekvens føre til at statsråden må gå av⁷². Når en i departementet har utbetalt penger til tross for at en har fått meldinger om økonomisk rot, vil det trolig ønske, som FRISAM fikk inntrykk av, å få dette på en armlengdes avstand fra statsråden.

I denne delen av diskursen og tilskjæringen av talen har det betydning og vekt i seg selv at en offentlig gir støtte til noe. Det emosjonelle, evne til innlevelse, har en verdi i seg selv, samtidig som rettferdighet og rasjonelle avveininger er forventet. Derfor er det vanskelig også for politikerne å forholde seg til organisasjonen. Det var da også et initiativ fra den politiske ledelse som gjorde at det ble opprettet en særordning for landsforeningen, og organisasjonen kom inn under FRISAM. Det er vel denne hendelsen som klarest illustrerer hvor vanskelig det var for den politiske ledelse å forholde seg til organisasjonen.

Det er også interessant å se at denne flyttingen av landsforeningen ikke fungerte slik som den politiske ledelse hadde tenkt seg. FRISAM er nokså anonym i diskursen, i en slik grad at departementet flere ganger minner landsforeningen på at FRISAM faktisk har de oppgaver departementet har pålagt dem. De pålegg FRISAM har fått fra departementet, har de tolket på den måte som vi alle tolker de oppgaver vi helst ikke vil ha, en har utført minst mulig.

På grunn av de trekk ved diskursen som er drøftet ovenfor, er det i diskursen nokså ulike oppfatninger omkring hva som ligger i økonomi, og økonomisk støtte fra staten. I den emosjonelle dimensjonen innebærer en økonomisk støtte en anerkjennelse av organisasjonen, og at de problemer organisasjonen peker på er reelle. Økonomi og følelser lar seg vanskelig forene, det er vanskelig å sette en pris på følelser, men det blir allikevel gjort forsøk på dette. Dette vil nødvendigvis resultere i høye beløp, men disse vil allikevel oppleves som nøkterne. I den byråkratiske dimensjon (disiplin) er økonomisk støtte noe som deles ut etter formelle

⁷² I nyere tid har vi sett at Grete Faremo måtte ta det "konstitusjonelle ansvar" som justisminister og gå av. I de siste dager er det fokusert på statsråd Enoksen og hans bevilgninger til prosjekter i hjemkommunen. Det er her mistanke om at de formelle regler ikke er fulgt, og Enoksen må redegjøre for Stortingets kontrollkomite om sine disposisjoner som statsråd.

regler og ut fra reelle hensyn. En skal oppfylle visse krav for å være berettiget til støtte, og når en har fått støtten skal bruken av denne gjøres rede for. Den politiske dimensjonen tar opp i seg begge disse forståelsene av hva en økonomisk støtte innebære. Det emosjonelle, ved at støtte betyr anerkjennelse av problemstillingen og viktigheten av saken. Det byråkratiske gjennom at det er regler som må følges, og prioriteringer som må taes ut fra gitte kriterier, en kan ikke bare bygge på følelser.

I dette kan vi skimte forklaringen på at en organisasjon som med sin framferd går på tvers av de normer vi forventer at en organisasjon skal måtte innordne seg for å få støtte, allikevel har ”suksess” i samhandlingen og får økende økonomisk støtte nesten hvert år.

6.3.2 Systemer for individ kontroll

For å beskrive de ulike systemer for internkontroll i diskursen, har jeg allerede vært nødt til å begynne på en beskrivelse av diskursens systemer for individ kontroll. Disse systemene bestemmer hva som er relevant å si, hvilket språk som bør benyttes og hvilke individ som kan innta subjektposisjon.. Vi vet nå at Foucault hevder at det finnes prosedyrer som retter seg mer spesifikt inn mot det enkelte talende subjekt, som bestemmer hvilken posisjon det skal tale fra, som bestemmer hva det skal si før det har sagt det. Disse prosedyrene virker inn på alle individene som ønsker å ytre seg i det diskursive felt. Disse systemene virker ikke i et vakuum, de blir påvirket av hvilke prosedyrer som styrer diskursens intern kontroll. I det følgende vil det bli satt fokus på hvilke systemer for individ kontroll som er virksomme i denne diskursen.

Det kan virke som om ritualene i denne diskursen er lagdelt. I det øverste laget finner vi de ritualer som kjennetegner den byråkratiske disiplin. Vi har fra før nevnt at utsagn skal formes i et objektivt og nøytralt språk, bare de saksområder som er relevant for den enkelte avgjørelse skal presenteres, og avgjørelser skal bli tatt i henhold til lover og regler. I hvilken grad en er i stand til, eller det er ”naturlig” å argumentere i et objektivt og nøytralt språk avhenger tydelig av det Foucault kaller ”den sosiale tilegnelse av talerene”. Å formidle sine behov i nøytrale, tekniske vendinger beherskes bedre av middelklassen enn arbeiderklassen. De ansatte i departementene tilhører middelklassen og har ofte høyere utdanning.

Et annet kjennetegn ved den byråkratiske disiplin er at den har en hierarkisk struktur. Det vanlige er at behandlingen av saker begynner på saksbehandlernivå i departementet og

”flyttes oppover”. Sakenes vandring gjennom byråkratiet begynner nederst i hierarkiet og siles og slipes til oppover i hierarkiet. (Svardal 1992, Christensen og Egeberg 1992). Dette kan kalles et rituale i denne diskursen. Diskursen opererer ikke strengt etter dette ritualet, selv om departementet hele tiden prøver å gjøre det. Dette ser vi gjennom at søknader stilert til sosialministeren ofte blir besvart av ansatte lenger nede i byråkratiet. Allikevel blir ikke senere søknader stilert til disse, men fremdeles blir de stilert til den politiske ledelse. Det at landsforeningen ikke følger opp de ritualer som er vanlig i den byråkratiske disiplin fører ikke til at de blir ekskludert fra diskursen (selv om en kan argumentere for at det var dette det ble gjort forsøk på da landsforeningen ble ”flyttet” til FRISAM). Sett ut fra den byråkratiske disiplin er den måten landsforeningen forholder seg til den på rett ut sagt frekk, og mangler respekt for tradisjoner og innarbeidede måter å forholde seg til forvaltningen på.

Det sammensurium av argumenter som en ser i diskursen er derfor vanskelig å plassere inn under få ritualer ved bruk av en tradisjonell byråkratisk språkbruk. Jeg finner imidlertid klare tegn på at organisasjonen må vise seg *verdig* støtte, gjennom å følge opp de formelle regler som gjelder for en organisasjons oppbygging og økonomistyring. Samtidig er det tendenser til at disse reglene ikke blir håndhevet strengt overfor taperne. Dette ser vi gjennom at det er lettere å flytte organisasjonen ut fra departementet enn å fortsette å nekte å bevilge penger.

Organisasjonen strever med å finne ut hva som gjør den verdig til å få støtte. De prøver å definere tapere inn under begrepet ”funksjonshemmede” for å komme inn under de støtteordninger som gjelder for denne gruppen, og slik være verdig til å få støtte. Også for departementet er det vanskelig når organisasjonen ikke tilhører en allerede etablert gruppe, som allerede har fått støtteordninger etablert.

Taperorganisasjonen prøver også til å vise til en felles tilhørighet med den politiske ledelse gjennom at de tilhører det Foucault gjerne ville ha kalt *en felles dokterinal gruppe*. Når de gir uttrykk for ” *for ønsket og håpet som at regjeringen Jagland får fortsette. Noe annet ville være tragisk for landets tapere* ”⁷³ er det et forsøk på å vise at vi står på samme side. Dette sender budskapet om at det er arbeiderpartiet som står på tapernes side. Denne tilhørigheten gir også et særlig ansvar: «*Det må, synes vi, være svært pinlig for Arbeiderparti-statsråden og regjeringen som sådan*” at organisasjonen ikke får støtte. Videre er denne tilhørigheten også

egnet til å true med Det vil være lurt å gi støtte til organisasjonen fordi ” *Det vil være beklagelig om taperne skulle bli en hovedaktør i kommende valgkamp, noe vil føler på oss at det nå kan bli*⁷⁴ ”. Det at den samme argumentasjonen blir brukt overfor Bondevik regjeringen når en ”(..)ønsker Guds signing over Deres viktige arbeide, og vi håper De får holde på i hele valgperioden⁷⁵”, kan tyde på at diskursen åpner for en bevisst bruk av denne tilhørigheten.

På noen områder følger landsforeningen opp de ritualer som ligger i den byråkratiske disiplin. De får stablet en organisasjon på beina som oppfyller departementets kriterier. De viser til normen om likebehandling både i forbindelse med at Foreningen for Barnevernsbarn har fått støtte, og i forbindelse med at også foreningen for krigsbarn bør få ekstra støtte. Denne argumentasjonen blir imidlertid ikke (formelt) kommentert fra departementet sin side.

I perioden etter at det første sentralstyret trakk seg er det tydelig viktig for organisasjonen å gjenopprette tillit. Da blir byråkratiske” formuleringer som ”organisasjons profil”, og ”organisasjonsgruppe” brukt, og en argumenterer mindre emosjonelt. «*Aksjon Rettferd for Taperne skal nå nedsette en organisasjonsgruppe som vil utarbeide en organisasjonsprofil, og en finansieringsordning. Leder av denne gruppen blir rektor(...)*⁷⁶» ”

Samtidig ligger det en spenningen i at organisasjonen får gjennomslag selv om den ikke helt tilpasser seg ritualene i den byråkratiske disiplin. De presenterer en personliggjøring ved å bruke fornavn på både departements ansatte og den politiske ledelsen i departementet. Å bruke personnavn på denne måten gir en klar plassering av ansvar, og det har sterke følelsesmessige elementer i seg. Flere ganger oppstår det uenighet mellom hvilke løfter den politiske ledelse mener at den har gitt, og de løfter landsforeningen mener at den har fått. Når organisasjonen i brev og søknader viser til det de oppfatter som muntlig løfter, blir det tydelig at de legger ulik betydning i det som blir sagt, det er uenighet om ”ordenes tvingende makt”⁷⁷.

⁷³ Brev av 22.08.97

⁷⁴ Brev av 16.04.97

⁷⁵ Brev av 24.02.98

⁷⁶ Brev av 26.09.94

⁷⁷ Dette kan også sees på som en lite vellykket kommunikasjonsprosess (Schwebs og Østbye:1993). «*Kjennetegnet på en vellykket kommunikasjonsprosess er at sender og mottaker oppfatter budskapet likt. Eller for å formulere det behavioristisk: stimulansen - budskapet - reiser samme respons hos mottaker som sender.*»(Eriksen:1993). Budskapet reiser en respons hos mottaker som sender ikke hadde intendert, og sender blir svært overrasket over reaksjonen.

6.4 Den frembragte tale

I forrige del ble det vist hvordan ulike mekanismer begrenser diskursens tilfeldighet. Det er den virkning disse mekanismene har vi skal fokusere på i denne delen. I forrige del ble det fokusert på hvordan begrepet ”taper” har fått et innhold i denne diskursen, i denne delen spør vi etter hvilket innhold dette er. *Hvilket innhold har begrepet ”taper” i forvaltnings diskursen?*

I den tale som er kommet frem, og innholdet i begrepet, er der to dimensjoner. For det første bruker organisasjonens begrepet på en måte som viser deres forståelse av begrepet og dets innhold. Den dimensjonen ved begrepet vil denne delen også se på, men hovedfokuset vil være på hvilket innhold begrepet får som en konsekvens av all den tale som blir fremført i diskursen, ikke bare den som gir seg ut for å beskrive og gi innhold til begrepet.

Det kommer klart frem at taperne er en gruppe som lider og det etisk riktige er å hjelpe dem. Dette er egentlig statens oppgave med landsforeningen har vært nødt til å ta på seg denne oppgaven når staten ikke klarer det. Derfor er det statens plikt å hjelpe denne gruppen. Det er sterke trekk av ansvarliggjøring for at denne gruppen oppstår i diskursen, og det er staten som blir gjort ansvarlig. Det er lite snakk om hvordan staten har skapt disse taperne, men vi sitter igjen med et inntrykk at det er samfunnsstrukturen i seg selv som gjør at det blir tapere. Forklaringen på at mennesker blir tapere, er på denne måten plassert utenfor det enkelte individ. Det enkelte individ er offer for urett.

Vi ser også at det er tendenser til kritikk av byråkrati som organisasjonform. Det er tydelig at organisasjonen helst ikke vil forholde seg til forvaltningen. Dette ser vi i at de omgjør forvaltningen til å være enkeltpersoner som har et individuelt ansvar. Byråkratiet er en upersonlig og tungrodd mølle i utgangspunktet som mer eller mindre ”spiser opp” individet . Organisasjonen reagerer kraftig når de tror at avgjørelsen i 95 om ikke å gi støtte til organisasjonen er blitt tatt av forvaltningen., og de ber om at avgjørelsen må bli tatt av den politiske ledelsen. Landsforeningen fremstår som et alternativ til denne byråkratiske møllen som spiser opp enkelt mennesker. Landsforeningen setter det enkelte mennesket i fokus.

Gjennom tilskjæringen av diskursen får begrepet to til dels motstridende innhold. På den ene siden blir det å være taper knyttet til at det er noe emosjonelt, noe som er uhåndterbart for det "rasjonelle". Taperne må få spesielle regler og ordninger fordi en ikke kan forvente det samme fra tapere som en forventer fra andre. En kan bli bekymret over manglende økonomistyring og stille spørsmål til organisasjonens effektivitet. På tross av denne bekymringen blir ikke støtten til organisasjonen blir ikke kuttet. Det er grunn til å anta at dette ville skjedd med andre organisasjoner. Grunnen til at en ikke kan kutte støtten er at en må ta hensyn til den vanskelige situasjonen taperne kommer fra. Organisasjonen fyller en funksjon som en påminning om at alt ikke er bra.

Taperne blir en mengde, det er den eneste måten det er mulig å forholde seg til dem på. Det enkelte individ har ingen plass i diskursen, den kan ikke fokusere på enkeltmennesker hvis ikke de innehar noe mer enn sin skjebne. De må ha en politisk bakgrunn eller stå foran en organisasjon for at de kan bli hørt. Dette henger sammen med de regler som finnes for hvordan det offentlige skal forholde seg til organisasjoner.

På ett nivå blir dermed organisasjonen og Ødegaard tatt seriøst, som et symbol på en urett. På et annet nivå blir ikke organisasjonen tatt seriøst i og med at det opprettes særordninger for organisasjonen. Det ligger underforstått i dette at organisasjonen ikke kan klare å tilpasse seg de krav som en stiller til andre organisasjoner, det er ikke en "normal" organisasjon, og det å være taper er ikke en normal situasjon.

Begrepet har også her et dedifferensierende innhold, og det går på tvers av de allerede etablerte kategorier. Et forsøk fra organisasjonens side på å komme inn under et av de allerede etablerte kriterier, eller en allerede etablert kategori leder ikke frem. Tapere er ikke funksjonshemmede.

Selv om organisasjonen får gjennomslag, blir den, og begrepet nøytralisert i diskursen. Dersom organisasjonen aldri hadde fått penger ville den kunne ha fortsatt med å være i sterk opposisjon mot systemet, og den hadde allerede vist seg å være svært talefør. Ved å innvilge penger til organisasjonen gjør samfunnet " det samfunnet kan gjøre for taperne", det tar ansvar. Det blir også gitt et enkelt svar på hvordan taperne kan hjelpes, eller avhjelpes, en kan kjøpe seg fri. Dermed blir en organisasjon og et begrep som kunne ha hatt potensiale i seg til å krev revolusjon, til å kreve en omlegging av hele samfunnet nøytralisert og normalisert. Ved

å tilpasse seg (i alle fall delvis) samfunnets krav normaliserer organisasjonen seg selv, samtidig som de trer inn i den rollen som samfunnet trenger den i, som et bevis på samfunnets samvittighet.

6.5 Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting

Det er ikke hvem som helst som kan si hva som helst i den forvaltningsdiskursen som nå er analysert. Hva en kan si avhenger av om en tilhører forvaltningen, det politiske miljø eller taperorganisasjonen. Hva en kan si avhenger av hvilken subjekt plassering en går inn i. Samtidig gjør det at flere ulike typer tale kan komme frem til at diskursen fremstår som åpen og tilgjengelig. Det kjempes i denne diskursen. Fra noen posisjoner kjempes det høylydt og åpent, så høylydt og emosjonelt at resten av diskursen ikke ønsker å forholde seg til det, og prøver å støtte Landsforeningen bort til FRISAM.

I diskursen som oppstår i møtet med forvaltningen er det tre ulike spill på identitet. For det første spilles det opp mot en emosjonell identitet, der opprinnelsen til diskursen tilskrives personlige følelser, og en urett som samfunnet har begått, og denne opprinnelsen blir kommentert på nytt og på nytt. Samtidig spilles det på en identitet som tar form av en byråkratisk disiplin, og en stadig reaktualisering av regler. Dette gir en rasjonell, objektiv og nøytraliserende identitet. Den politiske diskurs slår også inn her, og den slites mellom de to andre spillene på identitet. Den vil ta opp i seg både det objektive og det emosjonelle.

Når begrepet "taper" dukker opp som et nytt begrep er det en ny tale og et nytt objekt for diskursen som kommer frem. Hvor kommer det fra? Hvem snakker det for? Kategorien "taper" er noe nytt, det er vanskelig å vite hvem som er en taper, og hvordan en skal forholde seg til denne gruppen. På den ene siden kan begrepet og organisasjonen vise seg å være en døgnflue, og det første året ser det ut til å være nettopp dette. På den annen side kan begrepet ha en vanvittig sprengkraft, for hvem kan vel ikke si at en ikke føler at en har tapt på ett eller annet tidspunkt? Taperne kan være veldig mange, og de kan også vise seg å være veldig få, ja, faktisk en person. Samtidig kommer talen sterk og klar, gjennom brev, gjennom telefonhenvendelser og gjennom media. For forvaltningen gir det et ubehag, hvor skal disse plasseres, hvordan skal det håndteres? Taperne er ikke funksjonshemmede, de er ikke sosialklienter, de er ikke arbeidsløse, de er ikke pasienter. De går på tvers av alle disse kategoriene, for det kan være at de er funksjonshemmede, at de er sosialklienter, at de er

arbeidsløse og at de er pasienter – hvem vet? De er uansett ikke en differensiert gruppe som er det ene eller det andre. Det var lettere i begynnelsen da de først og fremst var Ola Ødegaard og andre personer som var blitt feilplassert på spesialskole. Ola Ødegaard (og organisasjonens) subjekt plass er nokså klar hele tiden.

Men taperne taler fra alle steder og ingen steder. Hvem taperne er, er noe uferdig, noe som ennå ikke er tilordnet i et språk en kan forstå. Disse uklarhetene er også med på å gjøre dette enda vanskelig å håndtere. I dette perspektivet kan man se oppfordringene til å danne en ”ordentlig” organisasjon, til å få det formelle på plass. Ved at en får en ordentlig organisasjon på plass, få organisasjonen etablert, får man et ”vanlig” utgangspunkt for talen. Organisasjonen kommer inn i det bestående, inn i det eksisterende. Men gjennom dette og i diskursen blir organisasjonen hele tiden tvunget til å forklare hva de mener og hvem de er.

Perspektiver som Mathisen presenterer i boken ”Det uferdige” (Mathisen 1971) kan være med på å forklare den nøytralisering vi ser av begrepet og organisasjon. Han hevder at det er krefter som prøver å omformulere og ufarliggjøre det alternative budskap. Hvis ikke en klarer å la alternativet eller budskapet forbli uferdig vil det bli nøytralisert. Alternative, det uferdige ligger i den konkurrerende motsigelse. Jeg vil hevde at begrepet ”taper” i utgangspunktet kunne inneholde et budskap som var konkurrerende, det var fremmed for systemet, gjennom dette at det var fremmed lå det også en motsigelse mot systemet. I nøytraliseringen av begrepet forblir budskapet antydning, men det blir også innvevd i det eksisterende⁷⁸, og det er dette Mathisen mener med ”den konkurrerende enighet” (Mathisen 1971). Mathisen mener at språket tvinger det alternative budskapet til å ”definere problemstillingene som de mektige gjør det; desto mer innvevd blir man i det gamle system” (Mathisen 1971:15). En må definere problemene slik for å kunne overbevise om riktigheten i motsigelsen. Alternativene hvis en ikke forblir i det uferdige blir enten en ”utdefinering” som ufarlig, eller en ”indefinering” som uskadelig. Uansett innebærer det en nøytralisering (Mathisen 1971:34). I diskursen blir en tvunget til å ta standpunkt, tvunget til å forklare hva en mener og hvem en er. I det en gjør dette blir en enten nøytralisert gjennom å bli definert som ufarlig, eller som i landsforeningen sitt tilfelle ved å bli inndefinert som noe uskadelig.

⁷⁸ Et av det første sentralstyrets medlemmer var svært bevisst faren for å bli indefinert, og skriver følgende kommentar til lederens krav om ”seriøsitet, skikkelighet og statutter og regler, slik at organisasjonen kan bli tatt på alvor” (av myndighene): ”Ja, så opphører denne organisasjonen å være en kamporganisasjon, men går inn i

Landsforeningen kan ende opp i en rolle der de er et ”radikalt alibi”, de blir opprettholdt som en ufarlig opposisjon ”som fungerer slik at systemet selv fremstår som ”romslig” og ”åpent””(Mathisen 1978:63).

Det er gjennom kravet til en ordentlig plassering av talen, og en ordentlig strukturering av talen at den normaliserende funksjon trer inn i denne diskursen. Denne funksjonen trer inn som et resultat av at en ønsker å fremstille taperens tale som en tale fra et gitt sted.

rekken av alle andre organisasjoner som holder sine *skikkelige* møter mens *taperne* taper enda mer” (interne styredokumenter).

7 KAPITTEL: MEDIA DISKURS

For hva er det å være nordmann? Å være nordmann er å reagere med harme mot en urettferdig fordeling av de verdiene et samfunn skaper i fellesskap.» Jan Kjærstad (1996): *Erobreren*. S 289.

7.1 Innledning

Den første delen av dette kapitlet fokuserer på de fortellingene som er fortalt om Landsforeningen Rettferd for Taperne i fire forskjellige aviser over en periode på 6 år¹. Landsforeningen er ofte fremme i media, og det er gjennom media de fleste har hørt om organisasjonen. Det er en mengde ulike fortellinger som kommer frem i organisasjonen, og det bærer fremstillingen i kapitlets første del preg av.

Som i de foregående ”empiri kapitler” handler også dette kapitlets annen del om hvordan mekanismer tilskjærer diskursen, om de begrensninger som har vært på hva fortellingen har tillatt fortellerne å fortelle. I media ser det ut som fortellingene så mangfoldige at det kan se ut som om det ikke er begrensninger på diskursen. Fokuset i denne delen er på problemstillingen: *Hvordan har begrepet ”taper” fått et innhold?*

Kapitlets tredje del handler om den tale som er kommet frem til tross for, eller på grunn av den tilskjæringen det ble fokusert på i kapitlets andre del. Her blir det tatt utgangspunkt i problemstillingen: *Hvilket innhold har begrepet ”taper” i denne diskursen?*. Til slutt blir fortellingene og funnene drøftet under punktet ”Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting”.

¹ For en fullstendig oversikt over de avisartikler dette kapitlet bygger på, se vedlegg.

7.2 Fortellingene i media

Først vil jeg presentere en oversikt over hvor mye Landsforeningen Rettferd for Taperne har vært fremme i de fire avisene det er tatt utgangspunkt i: Bergens Tidende (BT), Bergens Arbeiderblad (BA), Aftenposten (AP) og Verdens Gang (VG):

Antall ”klipp” fra aviser der landsforeningen er nevnt:

Avis/ÅR	Totalt	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Aftenposten	47	6	5	7	10	11	8
Bergens Tidende	41	3	2	2	13	7	14
Verdens Gang	32	2		4	8	11	7
Bergens Arbeiderblad	15	*	1		6	3	5
Sum	135	11	8	13	37	32	34

* Har ikke data fra dette året.

På forhånd hadde jeg forventet at tabloid avisene skulle ha mest om Landsforeningen Rettferd for Taperne på grunn av foreningens noe ”kuriøse” karakter, og bruken av begrepet taper. Tabloidavisene er avhengige av overskriftene, det er de som selger avisen. En kan anta at det å slå opp et slikt begrep over forsiden vi være lurt hvis man driver en tabloidavis. Det var en klar forskjell mellom tabloid og abonnementsaviser, men på en helt annen måte enn forventet. Tabloid avisene hadde til sammen 47 klipp, mens de andre hadde til sammen 88 klipp! Det var altså tilnærmet dobbelt så mange klipp i AP og BT som i tabloidavisene!

Fortellingen om Landsforeningen og media kan en dele inn i to faser. Den første fasen er i 1993 og 1994, og den andre fasen er fra 1995 til 1998. Mellom disse fasen er det et skille, både i omfang av omtale, og i hva omtalen inneholder. Den første fasen vil her bli behandlet under ett (som en fortelling), mens den andre fasen er beskrevet i de fortellingene som kommer frem i resten av denne delen.

Organisasjonen ble som vi husker stiftet i september 1993, omtalen i 1993 tar opp tema som Ola Ødegaard og initiativet til taperkongressen. Økonomien er en viktig del av omtalen av taperkongressen, der det blir vektlagt at finansieringen ikke gikk helt sammen. I slutten av september forteller BT at Aksjon Rettferd for Taperne er stiftet, og hvem som er styremedlemmer. I november blir det skrevet om at taperkontoret er åpnet og at dette kontoret

skal hjelpe «..personer som er kommet til kort i sitt møte med det offentlige byråkratiet, og som føler seg feilbehandlet og feilplassert.²».

I 1993 finner vi også den mest kritiske artikkelen som er skrevet om landsforeningen, en artikkel³ av Spang i VG. Den handler om at det "denne uken" ble åpnet et kontor for samfunnets tapere på Dokka. I artikkelen reagerer Spang på at det blir bevilget penger til dette og sier at: *"Hvor i all verden går grensen for hva Staten skal kaste bort penger på i det hele tatt, uansett beløp? Hva er en statsoppgave?"* Han viser til at vi allerede har stortings ombudsmann som skal hjelpe dem som kommer til kort overfor byråkratiet. Han viser videre til at Ola Ødegaard sier at: *... ved dette kontoret skal samfunnets tapere alltid møte en åpen dør og få en vennlig mottagelse. Så vet vi det. Når vi etter et langt liv opplever en krise, kan vi reise til Dokka og finne en åpen dør! Dette er ikke noe angrep på Ola Ødegaard, som selv har hatt smertefulle opplevelser, og sikkert mener det vel. Men dette sludderet bevilger altså Staten penger til, og statssekretæren bruker en hel arbeidsdag på å reise til Dokka og "åpne" kontoret."* Han viser til at på grunnplanet i Riksrevisjonen kalles enkelte bevilgere i departementene "statens julenisser", og at det bevilges i øst og vest, til mer eller mindre meningsløse prosjekter. *"Med mindre bevilgingen til taper- kontoret på Dokka er et ekstremt enkelttilfelle, kunne jeg fristes til å be Riksrevisjonen sette inn noen julenisse jegere i departementene."*

I 1994 handler halvparten av omtalen om at taperkontoret står i fare for å stenge, to ganger i BT og to ganger i AP. Her er et eksempel *«Aksjon Rettferd for Taperne stengte i går sitt kontor på Dokka med øyeblikkelig virkning. Landsmøtet, som skulle ha vært holdt i Lillehammer neste uke, er også avlyst. Grunnen er akutt pengemangel.*

- Kassen er tom, sier daglig leder Ola Ødegaard.

- Gjelden er også betydelig. Vi fant det ikke tilrådelig å forsette.

Aksjon Rettferd for Taperne ble stiftet under en kongress på Gjøvik i fjor sommer⁴»

I BA blir dette senere dementert i artikkelen "Ryktene om vår død⁵": *"Det har i pressen versert et rykte om at Aksjon Rettferd for Taperne og Norges eneste kontor for samfunnets tapere er lagt ned og stengt. Dette medfører ikke riktighet (.....) taperkontoret er sviktet av*

² BT 02.11.93: "Taperkontor" åpnet.

³ VG 07.11.93: "Tapernes Klubb"

⁴ AP 17.06.94: "Taper-aksjon stenger og avlyser".

⁵ BA 24.07.1994: "Ryktene om vår død"

Sosial- og helsedepartementet, og vi har store økonomiske problemer. Nå er våre medlemmer i full gang med å yte sin skjerv for at vi skal få betalt vår gjeld. Vil du støtte dette viktige arbeidet for samfunnets tapere, så er det bare å bruke bankgiro nr. 6179.05.22353 eller postgiro nr. 0826.0283.767”.

Nedleggingen blir også omtalt i mer humoristiske vendinger i en artikkel i BT. Artikkelen som er skrevet under Lillehammer OL har som utgangspunkt at det har vært en hel dag uten at Norge har tatt gull: *«For under disse XVII Ariske vinterleikane er sølv nederlag, bronse pinleg og fjerdeplass ein nasjonal skam. The Winner Takes It All. Sånn er det. Og sånn må det vere. Difor ser vi det som heilt naturleg at Tapar -kontoret på Dokka no må leggje ned etter berre tre månaders drift. Det skjer, ifølgje Dagbladet midt under Vinter- OL og blir antakeleg eit stort tap for alle slappfiskane som hamnar litt ned på dei offisielle resultatlistene. Men det hadde då vore merkeleg om Tapar-kontoret blei ein dunderande suksess? Taparsjefen Ola Ødegaard går i desse olympiske dagar ut og sutrar over at taparane ikkje får meir i offentleg støtte. Og då har altså Ødegaard og dei andre taparane allereie sølt vekk 50 000 kroner som dei fekk frå Sosialdepartementet. No vil dei ha meir til tapsprosjekta sine. Vi skal ikkje skubbe taparane ytterlegare ned i søla, dei har nok sitt å sti med. Men vi må advare mot tendensane til å sy puter under armene på taparane, som til dømes hopparen Espen Bredesen. Taparar er taparar. Dei er taparar fordi dei ikkje vinn. Det er då sjokkerande at ikkje dei aktive sjølv ser det! (.....)⁶»* Dette blir fulgt opp med harselas med at Espen Bredesen hadde uttalt at han var glad for sølv medaljen. *«Vi må alltid slite med ein viss prosent taparar. Også her i Noreg. Men taparane må ikkje vere så frekke at dei heile tida kjem og krevjer ting.»*

I det følgende vil vi konsentrere oss om de fortellingene som kommer frem i ”den andre fasen”, perioden 1995-1998. I disse fire årene er det at dekningen i media ”tar av”. I denne perioden er det seks ulike fortellinger som blir fortalt, og disse er om: ”tapertall og økonomi”, ”enkeltskjebner”, ”audiensen”, ”samene”, ”krigsbarna” og ”kritikk og humor”. I det følgende skal vi gå inn på hver enkelt av disse fortellingene.

7.2.1 Fortellingen om tapertall og økonomi

Over 1/3 av klippene der landsforeningen er nevnt i denne perioden tar på en eller annen måte opp dette med tapertall. Det er som vi tok opp i kapittel 5 usikkert hva tallene betyr.

⁶ BT 22.02.1994: «Kafe Noreg after skiing Lillehammer-OL The winner takes it all»

Landsforeningen kaller dem "tapertall" og taperhenvendelser. «Vi har forlengst dokumentert at det er behov for vår organisasjon. I løpet av de fire årene vi har vært i virksomhet, har vi hatt henvendelser fra 21 000 tapere og det ligger vel 5000 saker til behandling på Dokka, sier generalsekretær Ola Ødegaard⁷»

Særlig i årets to siste og to første måneder er det oppslag om tapertallene. I en artikkel med overskrift "Mange Bergenstapere"⁸ får vi vite at "Bare 58 hordalendinger tok kontakt med Landsforeningen Rettferd for Taperne i fjor, og vi havner desidert på bunnen av statistikken. Men bare den siste uken har nærmere 50 skoletapere fra Bergen tatt kontakt. Det kom over dobbelt så mange henvendelser til Landsforeningen Rettferd for Taperne i fjor som året før. Drøyt 11 300 henvendte seg til taperkontoret på Dokka i 1995". Ola Ødegaard hevder at det er ingen grunn til å tro at tallet for Hordaland er reelt. Det er mange som ikke vet at landsforeningen eksisterer og mange tør ikke stå frem. "Den viktigste årsaken til at de er blitt tapere, er mangelfull skolegang. 3129 av henvendelsene har dette som tema. 3046 tar opp seksuelt misbruk av barn og unge, og 2348 tar opp feil plassering i spesialskoler."

Artiklene som hovedsakelig handler om tapertall har ofte "eksplosive" overskrifter som: "Taper rekord for Hordaland"⁹, "Stor økning av tapere i fylket"¹⁰ og "Rekordmange tapere i -96"¹¹ og handler om at en har sett en stor økning i antall henvendelser fra tapere fra hele landet eller fra det enkelte fylket. Tapertallene blir også spesifisert for hver kommune, noe som gir oppslag som: "Flest taparar på Eid"¹² og "Balestrand på tapar-toppen"¹³. I en notis i BT kan vi lese at: "Hele 39 personer i Fjell kommune var i fjor registrert i Landsforeningen Rettferd for Taperne, som opplyser dette til Vest Nytt"¹⁴. Tallet på personer som tar kontakt med Ødegaard er sterkt økende, og Fjell kommune er den kommunen i Hordaland hvor pågangen er størst.- De som tar kontakt med oss, har enten mangelfull skolegang, føler seg feilplassert på institusjon eller er seksuelt misbrukt, sier Ola Ødegaard¹⁵.

⁷ BA 22.11.1997: «Ber taperne klage til Bondevik»

⁸ BA 13.01.96: "Mange Bergenstapere"

⁹ BA 27.03.96: "Taper rekord for Hordaland"

¹⁰ BA 20.02.97: "Stor økning av tapere i fylket"

¹¹ AP 02.01.97: "Rekordmange tapere i -96"

¹² BT 07.09.96: "Flest taparar på Eid"

¹³ BT 05.01.97: "Balestrand på tapar-toppen"

¹⁴ Vest Nytt er en lokalavis for Fjell, Sund og Øygarden.

¹⁵ BT 01.02.98: Notis "Hele 39 personer i Fjell kommune..."

Det kommer frem svært varierende medlemstall. I september 1995 sier Ødegaard: *«Ifølge Ødegaard hjelper organisasjonen, som har 728 betalende medlemmer, mer enn 7000 tapere over hele landet.¹⁶»* I april 1996 har dette forandret seg mye: *«.... , slik at antall medlemmer i den to og et halvt år gamle foreningen nå er oppe i over 14 000¹⁷»*.

Flere ganger går organisasjonen ut med at de har inntaksstopp på nye saker, som i 1995: *«-Vi er nødt til å si midlertidig stopp til inntak av nye saker til utangen av mars, sier Ola Ødegaard. Han setter nå sin lit til at sosialkomiteen på Stortinget vil medvirke til større statlig støtte til organisasjonsarbeidet¹⁸»*. Det samme skjer igjen i 1996: *”Pågangen fra såkalte samfunnstapere som ønsker hjelp, er så stor at Landsforeningen Rettferd for Taperne har gått til midlertidig stans i inntaket av medlemmer (...)Han lover at nye tapere som henvender seg med sine problemer vil bli registrert, men sier at deres problemer ikke vil bli behandlet før etter 1.oktober og at de først da kan få ordinært medlemsskap”*. På dette tidspunktet sier landsforeningen at de har 6000 ubehandlede saker¹⁹.

Når organisasjonen går ut med tapertall eller inntaksstopp henger dette ofte sammen med organisasjonens økonomi. Når organisasjonens økonomi er fremme er dette knyttet til (manglende) bevilgninger fra Staten som i artikkelen: *”Tap for tap for taperne²⁰”: ...vi løser oppgaver som egentlig er det offentliges ansvar. Derfor kan jeg ikke forstå at de ikke tilgodeser oss med noen hundre tusen kroner”*. *”Taperne har ingen penger på kontoen²¹”* er et annet eksempler på at landsforeningen går ut med at de har dårlig økonomi. I *”Taperne nesten konkurs²²”* er budskapet at *”Taperforeningen har fått avslag på en søknad om 100 000 kroner i ekstra midler fra Sosialdepartementet. Dermed må de trolig permittere kontorhjelpen og stenge kontoret midlertidig.”*

7.2.2 Fortellinger om enkeltskjebner

Det kommer frem mange fortellinger om enkeltskjebner i media. I de fleste tilfellene er disse koblet sammen med billighetserstatning. Enten søker landsforeningen om billighetserstatning, eller så har de søkt om billighetserstatning, eller så er det innvilget billighetserstatning.

¹⁶ VG 19.09.1995: «Taper vant hos Kongen»

¹⁷ AP 16.04.1996: «Inntaksstopp for tapere i interesseforeningen»

¹⁸ AP 02.02.1995: «Krever 780 000 kr. for mistet skolegang»

¹⁹ AP 16.04.1996: «Inntaksstopp for tapere i interesseforeningen»

²⁰ VG 01.03.95: ”Tap på tap for taperne”

²¹ BA 23.09.98: ”Taperne har ingen penger på kontoen”

Unntaket er en person som stod fram i BT og fortalte om at han skulle gå til sak mot Flora kommune på grunn av mobbing²³.

Den første gangen en enkeltskjebne blir presentert er "taperen" anonymisert, og fortellingen er fanget opp av BT²⁴ og AP²⁵. I BT blir fortellingen fortalt gjennom en kort notis: *"En 48 år gammel kvinne fra Trondheim har søkt staten om en billighetserstatning på hele 780.000 kroner for tapt skolegang. Kvinnen er en av 1179 nordmenn som i løpet av 1994 har søkt hjelp hos Aksjon Rettferd for Taperne på grunn av mangelfull skolegang"*. I AP er det en noe mer omfattende artikkel som er ført i pennen av Torstein Hvattum. Men bare 1/3 av artikkelen handler om kvinnen, resten handler om Aksjon Rettferd for Taperne og at de har behov for mer statlig støtte. Om kvinnen står det: *"Kvinnen ble mot sin vilje plassert på en skole for evneveike da hennes far døde. I til sammen ni år gikk hun på spesialskoler for evneveike barn, som det den gang het. – Hun har hatt store psykiske problemer i voksen alder. En i utgangspunktet ressurssterk kvinne har fått sitt liv ødelagt. Erstatningsbeløpet er en beregning av tapt arbeidsinntekt gjennom alle disse årene, og en oppreisning for feilplasseringen, opplyser Ødegaard"*.

Den største artikkelen der en "taper" står frem med fullt navn og en tilknytning til Landsforeningen Rettferd for Taperne er en artikkel i VG²⁶. Artikkelen er skrevet av Thomas Andreassen og handler om at: *"Får 75 000 kroner fra staten: Anne Catrine Jacobsen (32) vokste opp med slag, pisking, fornedrelser og drapstrusler. Bak den rystende voldshandlingen stod jentas egen mamma. Nå har 32-åringen fått voldsoffererstatning for plagingen, som varte frem til hun ble 12 år."* Landsforeningen er nevnt i innledningen der *"hun takker foreningen Landsforeningen Rettferd for Taperne for hjelpen til å ta opp kampen"*. Hun hadde undersøkt muligheten for å saksøke det offentlige i 1994. *"Tre advokater ble forespurt, men de vegret seg. Først da hun kontaktet Foreningen rettferd for taperne fikk hun advokathjelp. Selv om hun fikk opplyst at saken var foreldet, var det svært viktig for henne å få den prøvd for retten. Det hører med til historien at hun vant fram i to av fire spørsmål"*. I artikkelen blir det understreket at Anne Catrine ikke er en taper: *"For Anne Catrine er ingen taper. Og*

²² VG 19.09.98: "Taperne nesten konkurs"

²³ BT 26.01.96: "Til sak etter ni års mobbing"

²⁴ BT 03.01.95: "Krever 780 000 for tapt skolegang"

²⁵ AP 02.01.95: "Krever 780.000 kr. for mistet skolegang"

²⁶ VG 28.09.98: "Anne Catrine får erstatning etter mammas terror"

trenger ingen medfølelse". Hun har tatt to fagbrev, har bestått mesterprøven og driver sin egen frisørsalong.

7.2.3 Fortellingen om audiensen

At taperen Roy C. Müller og Landsforeningen Rettferd for Taperne fikk audiens hos Kongen i september 1995, ble dekket i 6 artikler i VG og AP²⁷. *"Vi er svært positivt overrasket over at Kongen tar imot taperorganisasjonen, og det fine er at taperen Roy C. Müller fra Moss får være med, skriver "Landsforeningen Rettferd for Taperne i en pressemelding"*²⁸. Slik innleder den første artikkelen som omhandler audiensen. Artikkelen forteller også at det var Roy C. Müller som tok kontakt med Slottet, og Ødegaard mener at det blir første gang Slottet får en taper på besøk. *"På Slottet tar man ellers bare imot vinnere; de som har fått medaljer, utmerkelser og så videre. For taperne er audiensen virkelig en triumf"*.

I artikkelen *"Taperen Roys bønn: Hjelp oss, Konge!"*²⁹ forteller Roy at han og Ødegaard skal spørre Kongen om han vil være den høye beskytter for taperorganisasjonen. Roy gleder seg veldig til audiensen og sier at *"Ved å ta imot meg, har han gitt meg en kjempeoppmuntring og et nytt håp i livet. Det betyr enormt mye, og viser at han også er en konge for taperne"*. Møtet med Kongen er den største seieren i livet hans: *"For livet har langt fra vært enkelt. Etter å ha stelt for en handikappet mor og alkoholisert far gjennom hele barndommen fikk han angst og depresjoner."* Roy var fortvilet da han satte seg ned og skrev til kongen om sitt vonde liv. Artikkelen *"Taperne vinner"*³⁰ i samme avis, samme dag, handler om landsforeningen og Ola Ødegaard. Her blir det fortalt at *"Tapere er personer som, av ulike årsaker, ikke har lært å skrive eller lese skikkelig, eller på andre måter er blitt stilt på sidelinjen i samfunnet. Men taperne har møtt motgang selv i sin egen forening, og en stund så det ut som hele foreningen skulle gå tapt. De hadde ikke penger. Men etter at taperne hadde fått organisert seg, snudde de tap til seier, og de holder det fremdeles gående."*

*"Jeg snakket med Kongen som om jeg skulle ha kjent ham i 20 år, og jeg er imponert over hvor godt han hadde satt seg inn i tapernes situasjon"*³¹, sier Roy C Müller etter audiensen. *"Ni minutter på overtid kom taperen Roy C. Müller (32) ut fra Slottet – med seier i blikket."*

²⁷ AP 03.09.95, 19.09.95, og 20.09.95. VG: 18.09.95, 18.09.95 og 19.09.95.

²⁸ AP 03.09.95: "To "tapere" til audiens hos Kongen"

²⁹ VG 18.09.95: "Taperen Roys bønn: Hjelp oss, Konge"

³⁰ VG 18.09.95: "Taperne vinner"

Helt fantastisk! Fortalte han rørt til pressefolkene etter sitt historiske besøk (...) Vi satt rundt et bord alle tre; kong Harald, Ola Ødegaard og jeg. Kongen var veldig sympatisk. Han var fabelaktig å snakke med, det var som om jeg skulle ha kjent ham i flere år - han var som en far, sier uføretrygdede Roy³²”. Han sier ellers i artikkelen at Kongen var opptatt av at han skulle bli eks taper, og gav ham gode råd for fremtiden. Ola Ødegaard vektlegger at dagen har betydd en vending i Landsforeningens historie. Slottet oppfordret dem til ikke å overlevere brevet med spørsmål om Kongen ville være foreningens høye beskytter. De bestemte seg for at de heller skulle sende oppfordringen som brev i posten.

I AP kan vi dagen etterpå lese at. ”Gjennom denne enkeltstående handlingen har Kongen sendt ut et signal som bør ha appell til hver enkelt av oss. Den er en påminnelse om at det er viktig for oss at vi bryr oss om de mennesker som ikke har så lett for å finne seg til rette i fellesskapet. Ser vi oss litt rundt, oppdager vi raskt at det i mange sammenhenger er et veldig behov for at det vises større grad av omtanke og omsorg”³³.

I desember kan vi lese i AP at landsforeningen er blitt kontaktet av 4000 mennesker etter audiensen. ”Ved å ta imot oss skapte Kongen en identitet for taperne. Mennesker som i mange år har vært tause våger nå å ta kontakt med oss.”³⁴”

7.2.4 Fortellingen om samene

Den første artikkelen som omhandler det jeg har kalt ”fortellingen om samene” ble trykket i AP i februar 1996 med tittelen ”Samer krever 75 mill. for tapt skolegang³⁵”. Den handler om at 679 samer som ikke fikk skolegang under krigen krever til sammen 75 millioner i erstatning. Landsforneingen Rettferd for taperne sender 679 enkeltsøknader på over 110 000 kroner etter at Kommunaldepartementet har avslått å gi samlet erstatning til hele gruppen. Tidligere Samtingspresident Ole Henrik Magga sier til Aftenposten at:«Det er tragisk at samene må registrere seg som tapere for å oppnå rettferdighet. Samene trenger ikke et taperstempel, derfor støtter Sametinget alle tiltak som kan gi oppreisning til dem som mistet skolegangen,...³⁶». I 1995 tilbød myndighetene 48 timer skolegang og 2400 kroner i

³¹ AP 19.09.95: ”Kongen håper jeg blir eks-taper”

³² VG 19.09.95: ”Taper vant hos Kongen”

³³ AP 20.09.95: ”Å bry seg”

³⁴ AP 07.12.95: ”4000 nye tapere etter audiensen”

³⁵ AP 19.02.1996: «Samer krever 75 mill. for tapt skolegang”

³⁶ AP 19.02.1996: «Samer krever 75 mill. for tapt skolegang»

kompensasjon til dem som ikke fikk skolegang på grunn av krigen. *”Magga mener at det er latterlig å tilby skolegang til 60 – 70 år gamle mennesker”. ”Mange av samene er analfabeter. Etter vår oppfatning ble de utsatt for en urett som mangler sidestykke, sier generalsekretær Ødegaard,- dette er en skamplett i norsk historie”.* Opprinnelig krevde landsforeningen 500 kroner fra hver enkelt klient for å hjelpe med søknaden. Dette kravet har de nå frafalt, og annmoder Finnmarkskommunene om å dekke omkostningene i stedet.

Neste dag kan vi lese i AP at *”Same-erstatning kan utløse krav³⁷”*. Denne artikkelen viser til at om samene får erstatning for tapt skolegang så kan dette føre til et skred av krav fra hele landet. Det er rådgiver Sverre O. Johansen, som selv er fra Tana i Finnmark, som er intervjuet. Han sier at *«...norsk skole ikke har vært særlig til glede for den samiske befolkning. Norsk minoritetspolitikk var generelt ikke spesielt god. Til langt ut på 60 tallet fikk samene ikke opplæring i sitt eget språk, det var offisiell norsk politikk at samene skulle bli mest mulig norske (...) Men det er ikke dermed sagt at alle er blitt tapere. Blant dagens samer har man alt fra vellykkede millionærer, reineiere og professorer, til en del som livet ikke har fart helt godt med»*. Det er, i følge Johansen, mange som befinner seg i samme situasjon som samene, det var mange som ikke fikk skolegang under krigen i Finnmark og Nord Troms, og også i resten av landet.

Senere arrangerer landsforeningen et tapermøte i Masi i Finnmark. I artikkelen *”Krav om inngangspenger på tapermøte³⁸”* skriver Aftenposten at *”200-300 finnmarkinger må betale 50 kroner i inngangsbillett for å delta på tidenes største tapermøte i Masi mandag. ”Inngangsbilletten på 50 kroner er en bagatell i forhold til alle problemene disse taperne har hatt, sier generalsekretær Ola Ødegaard i Landsforeningen Rettferd for Taperne”.- Under et tidligere møte i Tana var det ingen som stusset på at det kostet 100 kroner å delta, sier han”*. Ola Ødegaard sier i artikkelen at han regner med at 200-300 kommer på møtet. Som flere ganger senere sier Sametingspresident Ole Henrik Magga at han: *”...beklager sterkt at en gruppe samer har vært nødt til å bli stemplet som tapere”*. Ødegaard er villig til å diskutere om alle de 700 samene er tapere: *”Noen figurerer nok med store summer i ligningsprotokollen, men det er et faktum at mange samer i Finnmark er analfabeter”*.

³⁷ AP 20.02.1996: «Same-erstatning kan utløse krav»

³⁸ AP 19.09.1996: ”Krav om inngangspenger på tapermøte”

Det viser seg at det kommer ”Bare syv betalende på tapertreff³⁹”. Det som skulle bli tidenes tapermøte i taperfylket Finnmark, ble en gedigen skuffelse for tapergeneral Ola Ødegaard.” En halv time etter at møtet skulle starte var det kommet 10 mennesker, syv av dem var betalende, og åtte journalister. ”Møtet var kunngjort gjennom alle fylkets lokalavisene og radio, men selv ikke den lokale arrangøren møtte opp (...) I går startet en skuffet og frustrert Ødegaard møtet med å refse de som ikke kom. – Det er ufattelig at ikke flere deltar for å bli orientert om, og si sin mening, i en så viktig sak. Om det er inngangsbilletten som skremmer, så mener jeg det er utidig at en bagatell på 50 kroner skal hindre at man møter opp, sa han”. Videre sa Ødegaard: ”Vi vil bruke vår medlemsmasse til å påvirke kommende stortingsvalg, sier Ola Ødegaard. Vi vil kreve en erklæring fra kandidatene i Troms og Finnmark at de skal støtte erstatningssakene for skoletaperne, om ikke vil vi vende dem ryggen”

I Bergens Tidende er det i februar året etterpå et oppslag der Landsforeningen Rettferd for Taperne hevder at Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet trakasserer samene ved at de trenerer saken. ”Sametingspresident Ole Henrik Magga kjenner ikke til at saken nå ligger i KUF, og ennå ikke er avklart. Magga syns det er ille at samer må defineres som tapere for å nå frem overfor myndighetene.- Det viser litt av den skjebne som samene har hatt i det norske samfunnet, sier han⁴⁰”.

7.2.5 Fortellingen om krigsbarna

I 1998 er det 13 artikler som forteller om det jeg har kalt ”fortellingen om krigsbarna”. Den første artikkelen stod på trykk i AP og hadde tittelen ”Den norske stat tok krigsbarnas penger⁴¹”. Denne handler om at ”Rundt 9.000 norske krigsbarn med tysk far fikk aldri erstatning for lidelsene de ble påført under og rett etter krigen. Det sørget den norske stat for”. Etter annen verdenskrig inngikk Norge en avtale med Tyskland om kompensasjon til norske statsborgere som ble rammet under krigen. Krigsbarna fikk ikke del i denne erstatningen, selv om Tyskland også definerte barn etter tyske soldater som krigsofre. ”Generalsekretær Ola Ødegaard i Landsforeningen Rettferd for tapere mener at det er på tide at samfunnet tar krigsbarna inn i varmen igjen (...)Landsforeningen har sendt 107 søknader fra krigsbarn om billighetserstatning til Justisdepartementet. Alle er ofre av en konflikt de selv ikke var del av”. I artikkelen kommer det frem at det å være tyskerbarn har

³⁹ AP 24.09.1996: ” Bare syv betalende på tapertreff”

⁴⁰ BT 16.02.1997: ”Taperne hjelper samene”

ført til lidelse: *"Flesteparten bærer på en bør av skyldfølelse og skam som har gjort livet deres ulevelig- og til nå har de tidd stille om det. For mange er de psykiske og fysiske skadene ubotelig. Livet er spolert"*

I mars er det tre notiser i BT⁴² som handler om at det kommer mange henvendelser fra tyskerbarn til landsforeningen. *"Landsforeningen Rettferd for Taperne (LRT) har de siste ukene mottatt 786 henvendelser fra personer med tysk far og norsk mor. Krigsbarna ber foreningen om hjelp til å oppnå erstatning fra staten. Generalsekretær Ola Ødegaard i taperforeningen sier til NTB at han regner med stor pågang også i neste uke, før folk tar påskeferie. Han ser ikke bort fra at man kan komme opp i 1000 henvendelser før påske"*.

I artikkelen *"Krever erstatning til tyskerbarna"* opplyser Ola Ødegaard om at han har bedt om et møte med justisminister Aud-Inger Aure *"der også lederne i Justis- og Sosialkomiteen i Stortinget samt lederen for Norges Krigsbarnforbund er til stede"* Om er erstatningsbeløpet sier Ødegaard: *"- De aller fleste gir uttrykk for at de ikke ønsker noen billighetserstatning der maksimumsbeløpet er 200.000 kroner. Jeg mener det ikke er urimelig å kreve 350.000 kroner for hver enkelt, sier Ødegaard.(.....)Forsker Stein Ugelvik Larsen som har undersøkt skjebnen til tyskerbarna, advarer mot utspillet fra Ødegaard. Det kan skape ubegrunnede forhåpninger hos dem det gjelder, forklarer han til TV2"*.

I fire artikler⁴³ tar landsforeningen opp problemet med forfalskede dåpsattester. I følge landsforeningen har en rekke krigsbarn mottatt forfalskede dåpsattester der stefaren eller andre står oppført som far. *"Krigsbarn blir også nektet riktig utskrift fra kirkebøkene (...)(LRT) mener å ha bevis for at prester i norske menigheter har hevet seg over norsk lovgivning og tatt loven i egne hender"*.

I artikkelen *"Vil ha kommisjon for krigsbarn"*⁴⁴ blir det fortalt at landsforeningen og Norges Krigsbarnforbund i et møte med sosialministeren krevde at *"...det må opprettes en kommisjon for å utrede økonomisk og moralsk oppreisning for krigsbarna"*. Sosialministeren sa at dette

⁴¹ AP 15.03.1998: "Den norske stat tok krigsbarnas penger", se også BT 16.03.1998

⁴² BT 17.03.1998, BT 20.03.1998 og eksempel fra BT 29.03.1998: Notis: "Landsforeningen Rettferd for Taperne har..."

⁴³ AP 11.05.1998, AP 11.05.1998, VG 12.05.1998 og eksempel fra BT 12.05.1998: "Presten forfalsket dåpsattester".

⁴⁴ BT 27.05.1998: "Vil ha kommisjon for krigsbarn"

kravet skal vurderes på linje med de andre kravene som kom frem under møtet. Selv om Kleppa sa at hun ikke kunne forskuttere noe uttrykte Ola Ødegaard tilfredshet etter møtet. *”Ødegaard sa at han nå føler seg trygg på at regjeringen vil fremme saken på en ryddig måte, slik at krigsbarna får sin beklagelse og oppreisning fra staten.”*

7.2.6 Fortellinger om kritikk og humor

Også i perioden 1995 – 1998 kom det frem kritikk av organisasjonen, og det var artikler der organisasjonen ble behandlet med et humoristisk tilsnitt. Den kritiske fortellingen blir fortalt i et oppslag i VG 17.07.1997 under tittelen *”Vinnergjengen som styrer taperes forening”*. Den har som tema at *”De aller fleste medlemmene i sentralstyret i Landsforeningen Rettferd for Taperne er så visst ingen tapere. De aller fleste er samfunnstopper og veletablerte borgere. Nå reagerer medlemmer at taper-foreningen overfor VG på at vinnerne nærmest har ”kuppet” foreningen. Men ingen tør å stå frem med kritikken offentlig”*. De taperne som VG har vært i kontakt med mener at sentralstyret *”ikke er slik sammensatt at det er egnet til å målbar medlemmenes interesser. De mangler den bakgrunn vi har og har ikke tilstrekkelig forståelse for vår situasjon, sier folk som var deltakere på landsmøtet i taperforeningen tidligere i sommer.”* Artikkelen peker på at det er usikkert om noen av medlemmene i styret er virkelige tapere. Det blir vist til at taperen ofte er *”en person med liten selvtillit, få økonomiske ressurser og lite innsikt i på hvilken måte han eller hun skal nå frem, og hvem som kan hjelpe. Men dataene om styremedlemmene viser noe annet. Så godt som alle er det som vanligvis kalles ”vellykkede mennesker”, og ikke spesielt representative for medlemmene i foreningen”* Fra landsforeningen sin side blir det påpekt at det første styret bestod bare av tapere og at dette skar deg. Nå er organisasjonen i en *”oppbygningsfase, og for å få fotfeste i forhold til myndighetene trenger foreningen folk med ressurser og engasjement”*. Ola Ødegaard forsvarer styret og sier at *”taperne bør prise seg lykkelig over”* det engasjement og den kunnskap som styret har. *”Uansett vil jeg som står for den daglige driften være vaktbikkje overfor styret, og jeg har selv vært taper i 25 år, sier Ola Ødegaard”*. Et varastyremedlem som selv tilhører den gruppen man kan kalle tapere sier at *”Jeg følger meg så sliten og kjørt sjøl at jeg føler at jeg trenger tid før jeg kan hjelpe andre. Jeg er takknemlig for at det finnes ressurssterke mennesker som vil stille opp for oss”*.

Flere ganger blir landsforeningen omtalt i humoristiske vendinger som i det følgende eksempelet: *”(...)man må også undere seg over hva slags ukuelig optimisme politikere som Halvorsen og Petersen er i besittelse av. De er begge blitt ”dengt” så å si daglig av*

*meningsmålinger hittil i valgkampen. De kunne fått automatisk medlemskap i "Landsforeningen Rettferd for Taperne", men er fortsatt svært oppegående (...)*⁴⁵

Aftenposten⁴⁶ viser til en artikkelserie det danske Ekstra Bladet har skrevet der de kaster et kritisk blikk på det rike broderlandet i nord. I seriens siste artikkel blir leserne presentert for Ola Ødegaard på taperkontoret på Dokka, «...der han sitter mellom stabler av tusenlapper som skal sendes til folk «hvis eneste handicap er at de ikke selv har vært i stand til å skaffe seg plass ved høybords i verdens rikeste nasjon. Samtidig skal danske skattebetalere finansiere utdannelsen av leger, sykepleiere osv., for dem har oljenasjonen ikke råd til å lære opp»».

I andre tilfeller er det utspill fra landsforeningen som ufrivillig blir nokså morsomme: *"Landsforeningen Rettferd for Taperne har bedt om at en iskremreklame, som for tiden går på TV2, blir fjernet omgående. Reklamen har ordlyden "Premie for vinnere- trøst for tapere"- Vi kan ikke akseptere at reklame brukes på denne måten. Den er svært krenkende overfor landets tapere, sier Taperforeningens generalsekretær; Ola Ødegård. I Diplom Is, som står bak reklamefilmen, har man problemer med å forstå reaksjonen til Ødegård.- Poenget med reklamefilmen er at det er viktigst å delta, og at alle får premie..."*⁴⁷

7.3 Tilskjæringen

7.3.1 Systemer for intern kontroll

Som vi har sett er det en svært mangfoldig fremstilling av Landsforeningen Rettferd for Taperne i media, og det er stor variasjon i de saker som blir presentert. I "mediadiskursen" ser det ut til at fortellingen tillater fortellerne svært mye. Diskursen hopper hit og dit, snart handler den om det ene, og snart handler den om det andre. Er det i det hele tatt mulig å identifisere forfatteren, kommentaren eller disiplinene i denne diskursen? Hvis det skal være mulig å se hvilken rolle fortellingen har, hvordan det er den som tillater fortellerne å fortelle, så avhenger det av at vi klarer å identifisere de mekanismene som tilskjærer diskursen(e).

⁴⁵ VG 03.09.1997: "Når vi døde vågner", se også VG 27.01.1996, BT 31.05.1996, AP 05.04.1997, AP 06.09.1997

⁴⁶ AP 11.06.1997: "Dansk hets mot Norge"

⁴⁷ VG 23.06.1998: "Krenker taperne"

I media er det (med unntak av leserinnlegg og kronikker) journalisten som gir det talte sin språkdrakt. Over journalisten igjen står redaktøren som har det endelige ansvaret for det som blir trykket. I det følgende vil ordet journalist innbefatte også redaktørens rolle, journalisten må uansett holde seg innenfor redaktørens krav, redaktøren har en rolle der han sanksjonerer når redaktørens krav blir oversett.

Det vil i denne delen bli argumentert for at det er noe som kan kalles den journalistiske disiplin, og at denne er den mest omfattende tilskjæringsmekanismen i mediadiskursen. Dette bryter med det tradisjonelle synet på avisenes nyhetsformidling. Før har en sett på avisenes nyhetsformidling som en nøytral formidling av det som faktisk har skjedd, av nyhetene. Journalisens rolle har vært en samvittighetsfull innsamling og deretter en nøytral og rettferdig videreformidling av de samme fakta. Lederen har vært skilt ut som en egen del i avisen, og det er der meningsytringene har kommet frem. Den vanlige leser av aviser ser på mediedekningen som rapporter om hendelser som har skjedd "der ute", i den verden som er utenfor vår umiddelbare erfaring (Fowler 1991:10-11).

Hendelser skjer også "der ute" i verden, og de blir rapportert, det skal jeg ikke bruke tid på å argumentere mot. I Kosovo faller det bomber, og mennesker flykter, det er et faktum. Det som det vil bli hevdet her er at disse virkelige hendelsene er subjekt for en utvelgelse og en transformasjon – nyheter er sosialt konstruert. Dette er et alternativ til den tradisjonelle forståelsen av avisenes nyhetsformidling, og dette alternativet blir utdypet i det følgende.

Det at noen hendelser blir rapportert, blir nyheter, er ikke en nødvendig refleksjon av viktigheten av disse hendelsene, men avslører "... *the operation of a complex and artificial set of criteria for selection*" (Fowler 1991:2), og dette er den utvelgelsen som ble nevnt ovenfor. Når disse hendelsene så blir kodet for publikasjon, er det transformasjonen skjer. Denne "kodingen" handler ikke bare om språk, men er også sterkt influert av hvordan det enkelte mediet bruker sine teknikker. I aviser kan det være plassering på siden, hvilken bokstavtype osv. Dette er den visuelle delen av formidlingen, og den kan vi negativt avgrense til å bety «*alt budskap som ikke lar seg realisere som tale. Det vil konkret bety all betydning som ligger i bilder, bokstavenes utseende og størrelse, i artiklenes plassering på siden, i bruk av grafiske*

fremstillinger, layout, linjer, farger osv.» (Hillesund 1994). Den visuelle delen av formidlingen vil det ikke bli satt fokus på her, konsentrasjonen er omkring det språklige⁴⁸.

Når det her blir hevdet at nyheter er sosialt konstruert, og at det foregår en seleksjon blant hendelser og deretter en transformasjon av disse hendelsene, så betyr ikke det nødvendigvis at dette er et "konspiratorisk" perspektiv på hvordan nyheter blir produsert, tvert om. Det skjer en utvelgelse som er influert av referanser til ideer og tro, men denne er som oftest *ubevisst* (Fowler 1991:2), og blir sjelden stilt spørsmål til. Men, selv om dette ikke er bevisst, vil resultatet være at det som blir trykket er konstruert inn i en struktur. Dette gjør at «*Thus news is a practice: a discourse which, far from neutrally reflecting social reality and empirical facts, intervenes in what Berger and Luckmann call «the social construction of reality»»* (Fowler 1991:2).

På samme måte som i andre diskurser, stiller mediediskursen gitte plasser til disposisjon for "talerene" og dette gir "det talte". Poenget blir dermed ikke å si at all medieformidling er verdiladet (selv om den er det..), poenget er å beskrive dette. Å påpeke at avisen Dagen dekker kirkedebatten om homofili på en annen måte enn VG er ikke noen stor utfordring: "*because the institutions of news reporting and presentation are socially, economically and politically situated, all news is always reported from some particular angle*" (Fowler 1991:10) Søkelyset er på *hvordan*: Hvordan har begrepet taper fått et innhold i denne diskursen?.

Da skulle bakteppet være lagt for den påstand som vil bli drøftet i det følgende: I den fortellingen vi har sett i denne delen er det den "journalistiske" disiplin som er det fremste reguleringsprinsipp. Den journalistiske disiplin er det som begrenser diskursens tilfeldighet, og det er de regler som denne disiplinen har som begrenser (eller ikke begrenser?) det som kan sies (fremstilles) og dermed vites i diskursen.

Av fortellingen ovenfor går det frem at Landsforeningen Rettferd for Taperne har fått stor oppmerksomhet i media, organisasjonens størrelse og alder tatt i betraktning. Dette står i

⁴⁸ Datamateriale har utelukkende bestått av tekst. Avisenes diskurs er så kompleks at det å konsentrere seg om en del må føre til at en neglisjerer en andre deler. Bruk av bilder og layout er mest iøynefallende i tabloidavisene. En må derfor ta hensyn til at disse lettest kan tape noe av meningsinnholdet underveis.

motsetning til hva en har grunn til å forvente. Selv om det virker som små grupper kan få stort gjennomslag i media, har forskning vist at massemedia ikke er opposisjonens og avvikerne sin spesielle arena. Disse gruppene får en del oppmerksomhet fordi de er med i, eller leder aksjoner. Innslaget av slike grupper er likevel beskjedent i forhold til den plass de etablerte elitene har. Små grupper får mindre oppmerksomhet enn institusjons elitene (Olsen og Sætren 1988).

Hvordan har foreningen fått slik oppmerksomhet? Hvordan blir hendelser i organisasjonen konstruert som interessant, som noe som har nyhetens interesse? Det "lette" eller "positivistiske" svaret er at det er på grunn av at begrepet "taper" er nytt, og at Ola Ødegaard har erfaring som journalist og kan dette med media. Men, det er ingenting som i seg selv har nyhetsverdi; "... *real events are subject to conventional processes of selection: they are not intrinsically newsworthy, but only become "news" when selected for inclusion in news reports*" (Fowler 1991:11⁴⁹). Her vil det bli hevdet at grunnen til at landsforeningen i så stor grad har fått spalteplass ligger i diskursens interne kontroll, den "journalistiske disiplin" og den måten nyheter gjennom denne blir sosialt konstruert. Den journalistiske disiplin med sitt bilde av og (ubevisste?) kriterier for hva som har nyhetsverdi, har i følge Fowler (Fowler 1991:13) en "dørvokter rolle", som filtrerer og begrenser hva som er nyheter. Jo flere kriterier for hva som har nyhetsverdi en ting innehar, jo større sannsynlighet er det for at det blir en "nyhet".

Johann Galtung og Mari Ruge har formulert en liste over 12 kriterier i media for hva som har nyhetsverdi (Galtung og Ruge 1973:70), denne listen er i følge Fowler svært anerkjent (Fowler 1991:13). Disse kriteriene er med på å strukturere min fremstilling av den journalistiske disiplin som diskursens reguleringsprinsipp. Gjennom anvendelse av disse kriteriene gjenkjenner disiplinen hva som er nyheter og hva som ikke er nyheter (sanne og falske påstander). Dermed spiller den journalistiske disiplin en identitet som har form at en permanent bruk av, og dermed reaktualisering av reglene (Foucault 1980:55), noe som er det som kjennetegner en disiplin.

⁴⁹ Som en kan se blir Fowler (Fowler 1991) mye henvist til her. Det er særlig to punkter der jeg skiller meg fra Fowler. For det første har han en mer lingvistisk tilnærming der ord fra ulike aviser blir tatt ut, talt opp og sammenlignet. For det andre har han et maktperspektiv der han bla. mener at roten til "bias" ligger i "*the economic base on which the media are grounded*" (Fowler 1991:12).

Når landsforeningen gir informasjon som kan presenteres som en meningsfull historie, eller i en meningsfull fremstilling fra en dag til en annen øker dette sannsynligheten for at denne informasjonen skal bli en nyhet, det er med på å gi informasjonen nyhetsverdi. Dette kalles kriteriet for "frequency" og refererer til at *"the more similar the frequency of the event is to the frequency of the news medium, the more probable that it will be recorded as news by that news medium"* (Galtung og Ruge 1973:63). Fordi avisene publiseres hver dag er det mer sannsynlig at noe kommer i pressen hvis det skjer over en dag, eller hvis det skjer over en lengre tidsperiode. Statistikkene til landsforeningen, audiensen hos Kongen, og tapere som "står frem" er eksempel på slik informasjon.

For å få nyhetsverdi må det også være et visst volum eller størrelse over hendelsen. Når en kan vise at det er mange tapere og en stor økning i antall som blir (registrerer seg som) tapere øker sannsynligheten for at informasjonen har nyhetsverdi. Dette kriteriet, "threshold" refererer altså til den størrelse eller volum som en hendelse må ha for å ha nyhetsverdi – *"there is a threshold the event will have to pass before it will be recorded at all"* (Galtung og Ruge 1973: 64). Det som er blitt nyheter, oppslagene i avisene, viser også ofte til en sterk økning i antall tapere, eller i antall tapere som er blitt sex misbrukt, eller lignende. At en kan vise til en økning (intensity increase) blir nevnt spesielt som et av kriteriene under "terskelen".

Begrepet "taper" i seg selv synes også svært tilpasset kriteriet om forenkling og oversikt. Galtung og Ruge sier at *"the less ambiguity the more the event will be noticed"* (Galtung og Ruge 1973:64). Dette trenger ikke være en reell ensidighet i hendelsen, men den kan like gjerne være konstruert. Dette kriteriet stiller dermed krav om en "endimensjonalitet", der det bare er en eller et begrenset antall meninger i det som blir publisert. Dette er en forenkling som gir oversikt. Begrepet "taper" er nyttig, ikke på grunn av at begrepet i seg selv er utvetydig, og at innholdet i begrepet gir seg selv, men på grunn av at "taper" kan være en kulturell stereotyp. "Alle" vet hva en taper er, på samme måte som "alle" vet hva en innvandrer er, disse gruppene er det vi kan kalle for kulturelle stereotyper. Det blir *konstruert* som enkelt, oversiktlig og utvetydig.

For at noe skal være meningsfullt, og dermed en nyhet, må den enkelte leser kunne tolke det inni sitt eget kulturelle rammeverk – det må være en kulturell nærhet til stede. Men en hendelse kan finne sted langt unna, men allikevel ha mening og bety noe for den enkelte – ha

relevans. Når vi ser oppslag om hvor mange tapere det er i den enkelte kommune eller det enkelte fylke viser dette at opplysningen fra landsforeningen fyller kriteriet "meaningfulness". Tapere er her hos oss, det blir nært og dermed relevant for oss.

Kriteriet "unexpectedness" handler om at noe har stor nyhetsverdi hvis det skjer uventet, eller er uvanlig. Dette kriteriet oppfyller landsforeningen særlig godt i begynnelsen, da organisasjonen var ny og hadde et "aksjons" preg. Men dette kriteriet må også sees i sammenheng med det kriteriet "continuity" som innbefatter at *"once something has hit the headlines and has been defined as "news", then it will continue to be defined as news for some time even if the amplitude is drastically reduced"* (Galtung og Ruge 1973: 65). Dette kan uten å miste innhold omformuleres til: når noe først er definert som nyhet, eller noe som har nyhetsverdi, er sannsynligheten stor for at det også senere vil bli definert som nyhet. Både når det gjaldt audiensen, samesaken og krigsbarna så vi at en artikkel ble fulgt opp av mange andre senere.

Til sist, kan en hendelse knyttes til kjendiser av ett eller annet slag, og/eller personliggjøres øker også hendelsens nyhetsverdi. Audiensen hos kongen, møter med statsministre, og kritikk mot bispekollegiet er eksempler på nyheter som har vært knyttet til "kjendiser", eller samfunnets elite. Kriteriet om personliggjøring oppfyller alle de tilfeller der tapere står frem med fullt navn og bilde og forteller om sine opplevelser (f.eks. «*Taperen som seiret allikevel*⁵⁰»). Denne type oppslag blir også gjerne kalt sosialpornografi, de er mye kritisert, men «*En undersøkelse fra 1975 viser at temaet «sosiale problemer / sosialpolitikk» er blant de mest populære stoffområdene blant dem som leser aviser*»(Puijk 1984:114). Det er grunn til å tro at denne type oppslag når frem til en stor gruppe lesere. Stoffet er lettfattelig, og en kan forferdes, og gjenkjenne seg selv i det en leser. Puijk med flere fant i 1984 at slike reportasjer i mindre grad en trodde virket negativt på informantenes selvbilde, og at de i liten grad opplevde negative reaksjoner fra nærmiljøet i ettertid. Faktisk opplevde mange at de fikk mobilisert et nytt nettverk etter å ha stått frem i lignende reportasjer (Puijk 1984: 83ff). Fowler peker på at denne besettelsen med personer, og medias bruk av dem som symboler gjør at vi *"avoids serious discussion and explanation of underlying social and economic factors"* (Fowler 1991:16).

Galtung og Ruge sier også at: "*The more negative the event in its consequences, the more probable that it will become a news item*" (Galtung og Ruge 1973:66), og dette er vel en observasjon de fleste av oss gjør når vi leser avisene daglig. Hva er det som gjør at dette kriteriet har oppstått? Uansett så er det ikke det "eneste naturlige" at det negative skal ha større nyhetsverdi enn det positive. Når dette allikevel i stor grad ser ut til å være tilfelle, er det fordi at det er konstruert slik. Da blir det slik at "Stadig flere unge lever på trygd", "Sex overgrep skaper tapere", "Prester forfalsket dåpsattester" og alle de andre negative oppslagene lettere blir regnet som noe som har nyhetsverdi.

Medias vektlegging av kriterier for hva som har nyhetsverdi medfører tre selvforsterkende element. For det første *utvelgelsen*: jo mer hendelsen tilfredsstiller kriteriene jo mer sannsynlig er det at hendelsene vil bli registrert som nyheter. For det andre *vridningen* (distortion): når en sak er valgt ut, vil det som gir den nyhetsverdi gjennom kriteriene bli forsterket. For det tredje *gjentakelse*: Både utvelgelsesprosessen og vridningsprosessen vil finne sted på alle trinn i kjeden fra hendelse til leser (Galtung og Ruge 1973:70).

Utgangspunktet har i denne delen vært at nyheter er sosialt konstruert, de er produkter av en prosess der hendelser gjennomgår en utvelgelse og en transformasjon. Den tale om taperne som kommer frem i denne diskursen er den tale om tapere som er tilpasset media sine kriterier over hva som har nyhetsverdi. Ved andre kriterier, andre systemer for tilskjæring av tale, kunne vi tenke oss andre typer tale om taperne. Dermed kan vi konkludere med at den journalistiske disiplin *har* regler for hva den regner for sant og hva som den regner for ikke sant, hva som har nyhetsverdi og hva som ikke har nyhetsverdi. Dermed er det i diskursen systemer for internkontroll som kontrollerer og utvelger tale. Tilpassingen til denne tilskjæringen av diskursen forklarer hvordan taperforeningen, tilsynelatende "mot normalt", kan få stor dekning i media.

7.3.2 Systemer for individ kontroll

Vi har i de tidligere kapittel sett at det er ulike mekanismer i de ulike diskursene som retter seg spesielt mot det enkelte talende subjekt eller grupper av talende subjekt, og vi har kalt dette diskursens systemer for individkontroll.

⁵⁰ AP 22.08.1993: «Taperen som seiret allikevel»

I den juridiske diskurs så vi at kravene til de enkelte subjekt og hva det kunne si var strenge. Hadde en fått en viss subjekt plassering, så var det begrenset hva en kunne si, og hva som var sannheten. Diskursene som kommer frem i media bærer i utgangspunktet ikke preg av å være utsatt for en slik rigid kontroll. Likevel så vi i forrige del at det er mekanismer internt i diskursen som regulerer hva som blir tatt opp i diskursen, hva som blir regnet for å være en nyhet, og hva som ikke blir regnet for å være en nyhet. Det ser ut som om diskursen er åpen for alle, og at prosedyrene i diskursene ikke er så sterke. I media blir det hver dag slått opp mange ulike saker, alt fra at en har funnet den første hvitveisen denne våren til hvem som har høyest risiko for å få gitte sykdommer. Gjennom leserinnlegg har leserne mulighet for å få sin stemme hørt og ytre sin mening om dette og hit. Men vi har også sett at det er ikke alle hendelser som blir nyheter, og det ligger derfor noen begrensninger her.

Ritualene fastsetter på en gang egenskapene til de talende subjekt, og de rollene som passer for dem. Vi skal i det følgende prøve å identifisere slike ritualer i denne diskursen. Hvilke ritualer er det som fastsetter egenskapene til journalisten, landsforeningen og leseren, og som samtidig fastsetter de rollene som passer for dem?

Olsson hevder at det er to ting som kjennetegner en nyhetsredaksjon (Olsson 1991). For det første styres den i stor grad av yrket sine tradisjoner, normer og konvensjoner (Olsson 1991:128). I nyhetsredaksjonen er det et usynlig hierarki. *"Det finnes ingen journalist som ikke er seg bevisst sin egen stilling og hvordan den kan forbedres eller forverres. Dette gir en idiotsikker metode for sosial kontroll og - manipulering"* (Olsson 1991:129-130). Det viser seg at den såkalte "leserkretsen" i liten grad gir tilbakemeldinger. Dermed blir det kollegene som kan bekrefte hvorvidt en artikkel er god: Er hendelsen en nyhet? Inneholder artikkelen de "riktige" tingene på de "riktige" plasseringene? For det andre er samfunnet bygd inn i redaksjonene (Olsson 1991:128). I de større avisene finnes det spesielle redaksjoner for de ulike (konstruerte?) delene av samfunnet, og de som arbeider i disse redaksjonene får omtrent samme kompetanse som ekspertene som finnes utenfor redaksjonene. Dette innebærer at journalisten (ubevisst?) må vurdere hver enkelt hendelse han hører om oppmot kriterier som ligner på de kriterier vi drøftet i den forrige del. At journalisten på grunn av disse mekanismene vil skrive og vektlegge det som kollegene synes er nyheter er et rituale.

Et annet rituale som er nært knyttet til det forrige kommer frem ved at journalisten har en rolle som tilsier at han skal være på den svake sin side. Puijk, Østbye og Øyen hevder at

”Hittil har det vært tradisjon for at norske journalister har vanskelig for å akseptere reportasjer som åpent går imot ”de svakeste samfunnsgrupper”. Det innebærer ikke at dette aldri skjer, men en systematisk hets mot bestemte svakere grupper vil nok være tungt fordøyelig for journalistmiljøet” (Puijk, Østbye og Øyen 1984:101). Det kan være grunn til å tro at dette ritualet leger store begrensningen på det enkelte journalistsubjekt sin tale. Dette er nok grunnen til at vi bare finner to artikler⁵¹ som inneholder seriøs kritikk av organisasjonen. I den første, og mest ”sviende” kritikken av organisasjonen blir det imidlertid påpekt at ”*Dette er ikke noe angrep på Ola Ødegaard, som selv har hatt smertefulle opplevelser*”, men at det er et angrep på dem som bevilger penger til organisasjonen. Også her er det et element av at en ikke vil ramme den svake parten. Med tanke på at organisasjonen hadde store indre problemer de tre første årene, kunne en forvente å finne en omfattende medieomtale av dette bruddet, med overskrifter som «Taperne tapte», «Dømt til å tape» og lignende. Bruddet blir allikevel ikke tatt ordentlig opp før i «*Vinnergjengen som styrer tapenes forening*»⁵², den andre kritiske artikkelen. Men dette oppslaget var også et oppslag mot vinnerne som styrer foreningen, og *ikke* mot taperne. Avisen ”var på lag med” de tapene som følte seg overkjørt. Heller ikke denne artikkelen var dermed et brudd mot normen, da den var et angrep på de ressurssterke, og ikke et angrep på de ressursvake.

Puijk, Østbye og Øyen forklarer dette ritualet med at det norske samfunn er et svært homogent samfunn, og at velferdsstaten har ganske stor oppslutning i Norge (Puijk, Østbye og Øyen 1984:101). En bør også ta i betraktning at likhetstanken ligger dypt befestet i vår kultur. Dette gjelder ikke bare en økonomisk likhet, men at alle skal behandles likt også på det menneskelige planet. Man skal være snill mot andre, eller for å si det på en annen måte; man skal uansett ikke sparke dem som ligger nede. I livets spill er det på denne måten ikke legitimt med vinnere og tapere.

Det har imidlertid vært et oppslag som kan minne om Bild Zeitung – journalistikk (Puijk, Østbye og Øyen 1984:23), der landsforeningen føler at de ble lurt til å snakke om noe, og da dette i ettertid ble brukt mot organisasjonen. Dette var i et innslag i TV2 nyhetene torsdag 07.05.98, som dreide seg om taperforeningens arbeide for tyskerbarna og samene. I et oppslag i Oppland Arbeiderblad gikk Ola Ødegaard ut og sa at han følte seg misbrukt av TV. Han

⁵¹ VG 17.07.1997: «Vinnergjengen som styrer tapernes forening» og VG 07.11.1993 ”Tapernes Klubb”

⁵² VG 17.07.1997: «Vinnergjengen som styrer tapernes forening»

visste ikke at det ble gjort opptak av samtalen. Han sier videre at: *”Da TV-teamet forlot taperkontoret, forstod vi at innslaget kom til å bli vinklet negativt på taperforeningen. Jeg ba torsdag denne uka om å få se innslaget for det gikk på lufta, men det nektet TV2⁵³”*.

Et tredje rituale går ut på at argumentasjonen som kommer frem må være saklig. Dette går både på hva journalisten mener er relevant og på at en vil unngå å bli klaget inn for Pressens Faglige Utvalg (PFU), eller få ett injuriersøksmål mot seg. Dermed er det *”standarder for hvordan kritikken bør holdes på et ”anstendig nivå”, og det er standarder for hvordan man unngår et injuriersøksmål mot avisen”* (Puijk, Østbye og Øyen 1984:102). Måten dette blir gjort på er enten at en ikke skriver om noe, at en lar det som er tvilsomt komme frem i sitat, eller at en får andre til å bekrefte (legitimere) det som blir sagt. Det siste ble klart eksemplifisert da en 35 år gammel mann anonymt stod frem i VG og fortalte om en *”barne- og ungdomstid ødelagt av voksne menneskers avvikende kjønnsdrift⁵⁴”*. Han forteller om at frem til 20 års alderen ble misbrukt av svært mange mennesker. Historien er sikkert sann, men virker usannsynlig omfattende. Artikkelen blir avsluttet av et sitat av Ola Ødegaard: *”Han er troverdig. Ingen ville lyve på seg en tragedie som dette. Selv ikke for erstatning, sier Ødegaard”*. Selv om ingen personer er identifisert i artikkelen er det tydelig at VG har sett betydningen av å få en eller annen form for verifikasjon av fortellingen, og et sitat av Ola Ødegaard blir brukt til dette. Det er noen typer tale som kommer frem gjennom det journalisten skriver, og det er andre typer tale som ikke kommer frem gjennom det journalisten skriver.

De ritualer som gjelder for journalisten får også betydning for Landsforeningen Rettferd for Taperne, og dette skal vi ta for oss i det følgende. Det er etter det vi nå vet sannsynlig at i jo større grad organisasjonen klarer å fortelle om sine hendelser som noe som kommer inn under de kriterier Galtung og Ruge satte opp, jo større sannsynlighet er det for at Landsforeningen vil få oppslag.

Åke Olsson hevder at det på 1970 tallet skjedde en tydelig forskyvning i mediene *”I stedet for å foreta bedømmelser på egen hånd og hente fram fakta fra egne kilder – det som påstås å være kjernen i journalistfaget – begynte journalister å løpe fra pressekonferanse til*

⁵³ OA 09.05.1998: *”Misbrukt av TV2”*

⁵⁴ VG 27.09.97: *”Solgt av mamma”*

pressekonferanse " (Olsson 1991:125). Journalister har i nyere tid i stadig større grad begynt å benytte seg av materiale som andre har utarbeidet og utformet for dem. Landsforeningen sender ofte ut pressemeldinger. Disse er skrevet i et journalistisk språk, og legger vekt på elementer ved hendelsene som kommer inn under Galtung og Ruge sine kriterier. Dette kan landsforeningen gjøre fordi Ola Ødegaard selv er journalist og har arbeidet under disse kriteriene. Allerede i forrige del så vi at det at landsforeningen lager taper statistikker som har tall helt ned på kommunenivå gjør at det er interesse for å publisere dem. Tallene blir da publisert som noe som kommer fra Landsforeningen Rettferd for Taperne. Her er ingen oppslag som dreier seg om "tapernes situasjon i Norge generelt" med annet tallmateriale som grunnlag. Det er heller ingen lederartikler som tar opp dette og sier at "BA synes at det er sjokkerende at det er så mange tapere i Norge". Det er en bestemt måte talen kommer frem på, og det er landsforeningen som må stå for sannhetsgehalten i opplysningene, ikke avisene.

For å få oppslag i media må en ha kunnskap om hvordan media fungerer. Selv store konsern leier inn konsulenter fra firmaer som "Geermunden og Kiese" for å sikre sin medieprofil. Vi vet også at små grupper får mindre oppmerksomhet enn institusjons elitene: *"Det krever ressurser for å samle, systematisere og formidle informasjon, og ressurssvake personer og organisasjoner har derfor en tendens til å komme dårlig ut"* (Olsen og Sætren 1988:250). De ressursene Landsforeningen Rettferd for Taperne har gjennom Ola Ødegaard sin bakgrunn som journalist er nok avgjørende for at de klarer å håndtere rutinene. At andre organisasjoner for svake grupper ikke har denne kompetansen, kan forklare at disse ikke får samme oppmerksomhet i media (hvis de ønsker slik oppmerksomhet).

7.4 Den frembragte tale

Gjennom bearbeidingen i media får begrepet tape innhold, og i det følgende blir det fokusert på hvilket innhold dette er. Det som er hovedtrekket ved bearbeidingen av begrepet i media er at begrepet får innhold gjennom at det støter opp i andre diskurser, i tillegg til det innhold vi allerede har pekt på gjennom vektleggingen av mengde tapere, tapertall.

Det er særlig to dimensjoner ved diskursen der begrepet får innhold gjennom en referanse til noe annet, i forbindelse med samene og i forbindelse med idretten. Disse to dimensjonen vil bli drøftet nærmere i det følgende.

Tapere og samer

Det er tydelig at når begrepet ”taper” blir koblet til en etnisk gruppe så er ikke dette problemfritt. For det første fører det til en kulturkollisjon, og for det andre blir begrepet ”taper” problematisk når en hel etnisk gruppe kommer inn under ”taper – paraplyen”.

Samesaken utspiller seg på et lerret som fra før av har en bakgrunn. Denne bakgrunnen er det etniske skillet mellom same og nordmann, og de konflikter som har vært i dette forholdet. I dag ser vi det ofte at samene ble undertrykt, mens nordmennene var undertrykkerne. Historien omfatter fornorsking og rasing av samisk kultur, noe som fortsatte til langt ut på 60 tallet. Blant samer i dag er en stor grad av bitterhet over dette⁵⁵. Selv om en rent faktisk søker erstatning for tapt skolegang under krigen, kan mye tyde på at en ønsker at staten skal gjøre opp for også den urett som «fornorskingen» førte til. Dette blir også nevnt: «Noen av dem fikk ingen skolegang på grunn av krigen, andre fikk bare noen uker. I tillegg hemmet språkproblemer undervisningen.»⁵⁶

Derfor blir det at samene registrerer seg som tapere for å få erstatning, av noen blir opplevd som et nytt overgrep, og en tragedie. Det at det å registrere seg som taper oppleves som en ulempe blir understreket flere ganger av sametingspresident Ole Henrik Magga som «....beklager sterkt at en gruppe samer har vært nødt til å bli stemplet som tapere.»⁵⁷ «Samene trenger ikke et taper-stempel....»⁵⁸ I intervju sa Ole Henrik Magga⁵⁹: ”Jeg tviler ikke på at Ødegaard mener det godt, men den samiske befolkning behøver ikke pessimisme, men optimisme.”

Konflikten mellom en stolthet over sin etniske bakgrunn og begrepet ”taper” kommer ytterligere frem når Landsforeningen Rettferd for Taperne sitt arbeide for samene blir sterkt profilert i media, samtidig som samene opplever at den samiske kultur ikke blir respektert. Magga reagerte blant annet på at Ødegaard ikke tok kontakt med Sametinget for å høre hva de hadde gjort i saken. Sametinget hadde arbeidet med denne saken en god stund før landsforeningen kom inn. Andre jeg har snakket med sier at det inngir ikke seriøsitet når

⁵⁵ Dette så vi også i forbindelse med ”hodeskalle” saken.

⁵⁶ AP 19.02.1996: «Samer krever 75 mill. for tapt skolegang»

⁵⁷ AP 19.09.1996: «Krav om inngangspenger på tapermøte»

⁵⁸ AP 19.02.1996: «Samer krever 75 mill. for tapt skolegang»

⁵⁹ Intervju 06.05.98

landsforeningen holder tapermøte i Masi på norsk uten å ha tolk tilstede, særlig når en del av argumentasjonen er at samene på grunn av språkproblemer har mistet skolegang.

Det økonomiske, og håpet om en erstatning var trolig en viktig beveggrunn for at så mange registrerte seg som tapere. Ole Magnus Rapp⁶⁰ sier at: *”Sametinget forespeilet ikke en økonomisk erstatning. Det var derfor Ødegaard ble møtt med positiv interesse, han forespeilet en økonomisk erstatning. Når du blir forespeilet mye penger for noe som skjedde for 50 år siden, ville jo de fleste være interessert”*. Videre sier Ole Magnus Rapp følgende om grunnen til at så få møtte opp på tapermøtet: *”Men derfra og til å møte opp på noe som blir omtalt som ”tidenes tapermøte” er det en ganske stor strekning.”* Han mener at de følte at møter du opp der, så sier du at du er en taper. Sitatet: *«Det er tragisk at samene må registrere seg som tapere for å oppnå rettferdighet.»* tyder også på dette. I diskursen er det rom for å registrere seg som taper for å oppnå rettferdighet gjennom en økonomisk erstatning. Landsforeningen ble trukket inn i saken etter at en annen strategi var prøvd. I tillegg til de 679 samene som har henvendt seg til taperforeningen er det en gruppe på ca 60 samer som forbereder rettssak mot myndighetene. De har dermed valgt enda en annen strategi.

Dette kan bety at det er lettere å godta at en blir stemplet på et kollektivt nivå enn å bli stemplet på individ nivå når en bruker taper begrepet som en strategi. Spørsmålet er om landsforeningen burde forstått at de var et middel for å oppnå støtte, og at det ville bli reaksjoner når en hel etnisk gruppe fikk stempelet ”tapere”. Ødegaard har så langt jeg vet ikke sagt at alle samer er tapere, men: *”Vi kan selvsagt diskutere om alle de 700 samene er tapere”* og *”Av taperforeningens 16 112 registrerte tapere kommer 2340 fra Finnmark. Det nordligste fylket ligger på topp med Østfold på annenplass⁶¹”*. Fra uttalelsene til Ole Henrik Magga kan vi lede at det *virker* som en hel gruppe blir stemplet som tapere. Ole Magnus Rapp sa i intervju at: *”På en måte fremstiller han det som om halve Finnmark er tapere, og det stemmer ikke”*

Tapere og krigsbarn

Denne fortellingen skiller seg på minst to punkter fra fortellingen om samene, selv om det også her handler det om en stor gruppe mennesker. For det første baserer henvendelsene fra

⁶⁰ Journalist i Aftenposten, intervju 06.05.98

⁶¹ Begge sitatene fra AP 19.09.1996: «Krav om inngangspenger på tapermøte»

krigsbarna seg på individuelle henvendelser. For det andre har en ikke det samme etniske skillet. Men i begge tilfeller dreier det seg om grupper som (tidligere?) er blitt stigmatisert av storsamfunnet, og hele gruppen blir stemplet. I krigsbarna sitt tilfelle er det bare en gang bildet av krigsbarna som tapere er blitt nyansert i pressen. Det var i ett debatt innlegg signert Sosialminister Magnhild Meltveit Kleppa, der hun skrev: *”Men la meg få nemna at eg også har fått reaksjonar frå personar fødte under eller etter krigen med tysk far, som ikkje ynskjer noko søkjelys på dette spørsmålet, og som vil formidla at dei for sin del har hatt ein grei oppvekst som det ikkje er grunn til å sjå nærare på. Frå organisasjonane er det same understreka. Situasjonen har slett ikkje vore einsarta for denne gruppa⁶²”*. Heller ikke med denne gruppen har det altså vært uproblematisk at en hel gruppe blir fremstilt som tapere.

Som vi husker kritiserte Stein Ugelvik Larsen utspillet fra Ødegaard fordi han fryktet at det kunne gi ubegrunnede forhåpninger hos krigsbarna. I et debatt innlegg i BT utdyper han denne kritikken. Selv om han synes at det er *”prisverdig av Ola Ødegaard i Landsforneingen Rettferd for Taperne, at norske krigsbarns forhold blir tatt opp i media...⁶³”* så sier han også at: *”Det er viktig at man i den nåværende situasjon ikke gir krigsbarn, som virkelig har hatt vonde og ubarmhjertige vilkår i det norske samfunn, urealistiske forhåpninger, eller at man ved å stille urealistiske økonomiske krav kanskje isteden bidrar til å stigmatisere krigsbarna på nytt”*.

Vi ser at både når det gjelder samene og krigsbarna har løfter eller forespeiling av økonomisk oppreisning spilt en avgjørende rolle, både for at mennesker har registrert seg som tapere, og for kritikk mot organisasjonen.

Tapere og vinnere

Er det «Typisk norsk å være god⁶⁴!», eller er det ”Typisk norsk å være taper⁶⁵”? I den frembragte tale om tapere sett under ett ser en klare trekk mot en kollektiv likhet/likeverds diskurs som er i en kontinuerlig spenning med en individuell ”survival of the fittest” eller ”liberalistisk” diskurs. Dette skal vi se nærmere på i det følgende; blir taperen taper på grunn av trekk ved egen person, eller på grunn av trekk ved samfunnet?

⁶² BT 27.10.98: ”Kva skjedde med krigsbarna”

⁶³ BT 07.05.98: ”Norsk krigsbarnfond”

⁶⁴ Gro Harlem Brundtland

⁶⁵ Ola Ødegaard

Innenfor idretten er det legitimt at det er tapere og vinnere, og her forventer ”vi” at ”vi” skal vinne. Når en nordmann vinner i sport, vinner hele Norge. Ja, en kan kanskje strekke det så langt som at det å vinne i sport er en del av den norske identiteten, på samme måte som at «alle» går på ski i påsken. I sporten må det være tapere, det ligger i spillets natur. Men det er ikke likegyldig hvordan man er en slik taper, man må vær en god taper. I dette ligger at en skal innrømme nederlaget, og at vinneren var bedre enn en selv. Derfor er det å skylde på utstyr eller publikum ikke legitimt. En må godta at en ikke var best, at det var en selv som feilet. Den taperen vi virkelig respekterer, er den som står på selv om han vet at han har tapt. Derfor trykket hele Norge til sitt bryst skiløperen som kom i mål under OL etter at seiersseremonien var i gang. Det at vinnerne lot han komme opp på pallen gjorde det hele perfekt. Det er nemlig bare ved å være en god taper at en taper kan ha noe av de storheten som gjør en til vinner.

I den artikkelen som klarest trekker paralleller til idrettsverdenen ”*Kafe Noreg after skiing Lillehammer OL – the winner takes it all*”⁶⁶, gir ved første øyekast et inntrykk av at journalisten behandler taperforeningen svært dårlig. Tapere i sporten blir en metafor for tapere i livet. Men det er mye ironi i artikkelen, og den viser hvordan sportsmetaforene ikke strekker helt til når det er det virkelige livet vi snakker om. Den viser også at vinner kulturen er nødt til å være på bekostning av noen.

Kontrasten taper - vinner blir imidlertid brukt mye når det ikke dreier seg om idrett også. «*Vi lever i et vinningsamfunn. Det er vinnerne som setter premissene, stille kravene, bestemmer farten. Det gjelder å komme seg opp og frem. Ingen spør etter taperne. Ingen bryr seg om deres historie, sier Ødegaard*»⁶⁷. Etter audiensen sa Ødegaard også: «*På Slottet tar man ellers bare imot vinnere; de som har fått medaljer, utmerkelser og så videre. For taperne er audiensen en virkelig triumf*»⁶⁸. Tapere og deres liv blir hele tiden satt i kontrast til vinnerne og deres liv. Brundtland sin uttalelse om at det er typisk norsk å være god, blir det også vist til flere ganger, men i litt omskrevet form: «*Det er snart typisk norsk å være taper*»⁶⁹, «*Hva er det statsministeren sier: «Det er typisk norsk å være best». Nå tør også taperne banke på*

⁶⁶ BT 22.02.94: ”Kafe Noreg after skiing Lillehammer OL The winner takes it all”

⁶⁷ AP 22.08.1993: «SØNDAG I SOFAEN Taperen som seiret allikevel»

⁶⁸ AP 03.09.1995: «To «tapere» til audiens hos Kongen»

⁶⁹ VG 26.01.1996: «Tapere krever 22 millioner»

*Kongens dør*⁷⁰». Gjennom at taperne står frem blir det synlig at det egentlig er typisk norsk å vær taper.

Selv om en er taper på et gitt tidspunkt, er det mulig å senere bli en vinner. I idretten ser en dette særlig tydelig. Ved store idrettsprestasjoner blir det trukket frem hvor mye slit og hardt arbeid som ligger bak prestasjonen⁷¹. Den samme vektlegging ser en når tapere blir intervjuet. «*Føler han seg fortsatt som en taper? - Nei, sier han, - men jeg har vært en taper i 25 år. At jeg er kommet dit jeg nå er, skyldes ene og alene at jeg tok opp kampen. Jeg stod åpent frem, fortalte min historie og tok belastningen. Åpenhet og ærlighet er vår eneste mulighet. Men jeg har også hatt mine medhjelpere underveis. Mennesker som har trodd på meg, stått opp og kjempet sammen med meg. Uten dem hadde jeg neppe vært der jeg er*⁷²». Det er på samme måte som i sportsmetaforen egen innsats og støtteapparatet rundt som er avgjørende for at en skal klare seg, og at en skal kunne stå frem.

Som i idretten er det mulig å gå fra å være taper til å bli vinner, det skal bare en seier til, så er en vinner. Det som skiller en som forblir taper fra en som blir vinner er ikke hva de har opplevd, men hvorvidt en har vunnet en gang. Dermed er det ikke prosessen - hva som har ført frem til det en er i dag - men produktet som er det viktige. Samme prosess kan føre både til en taper og til en vinner. Selv om en har hatt det helt grusomt, er det ikke sikkert at en er en taper for det. På denne måten kan en få vitnesbyrd som: «*Jeg føler meg som en vinner nå. Dette er en slags oppreisning. Erstatningen er en seier for meg og for Taperforeningen som har hjulpet meg.*⁷³» «*Dette er en solskinnssdag. Roy er ikke lenger noen taper, men en vinner*⁷⁴...» I samme artikkel sier Ødegaard: «*Av de 12 000 sakene taperforeningen jobber med representerer Müller det desidert verste tilfellet*». Dette skulle tyde på at alle tapere kan bli vinnere. Tapertittelen er med andre ord ikke noe man har rett til hvis en har opplevd det og det. Det er mulig at to stykker kan oppleve det samme, men bare en er taper.

⁷⁰ AP 19.09.1995: «Kongen håper jeg blir eks-taper»

⁷¹ Dette forklarer jo også for oss hvorfor det ikke er vi står der og blir hyllet - vi trente ikke nok. Derfor er det fortjent at en annen står på seierspallen i stedet for oss.

⁷² AP 22.08.1993: «SØNDAG I SOFAEN Taperen som seiret allikevel»

⁷³ Ap 23.06.1997: «Flere søker om skoleerstatning»

⁷⁴ BA 15.03.1996: «Taperen får erstatning»

I sammenheng med at mennesker føler at de ikke er tapere lenger, dukker begrepet eks-taper opp. «*Kongen var opptatt av at jeg skulle bli en eks-taper*⁷⁵». En taper kan seire, i samme artikkel står det at «*Møtet med Kongen er den største seieren i livet hans*»

Likhetstanken gjør at det ikke er helt legitimt med vinnere og tapere. Dette står i kontrast til idretten der vinnere og tapere er en nødvendighet. I idretten har vinneren nesten bare positive trekk knyttet til seg, mens taperen har nesten bare negative. Spenningen mellom disse to måtene å se taper- vinner konstruksjonen på er også en spenning mellom likestilling og frigjøring. Mellom at en skal kompensere og rette opp de uforskyldt skjebner, og at taperen bare har seg selv å takke for sin skjebne. Det at det å være taper ikke er et konstant stempel kan bygge opp om begge disse betraktningmåtene. De gangene taperne står frem og føler at de ikke er tapere lenger har de fått økonomisk oppreisning. Dette kan en se som om det er samfunnets forsøk på å likestille disse med andre som gjør at de blir vinnere. Men det kan også sees som om det er det at de selv har tatt fatt i situasjonen og søkt erstatning, og slik frigjort seg, som er årsaken til at de ikke er tapere lenger.

Stolt taper?

Det er vinnerne eller samfunnet som har skylden for at noen blir tapere i likhetsdiskursen. Dermed kan taperne også sees på som undertrykte. Uttalelser som: «*Taperne i Hordaland lever et hemmelig liv*⁷⁶», at de gjemmer seg bort og «lider i bitterhet», de er en «*skjult utstøtt gruppe*⁷⁷» sammen med begrep som «*skap -tapere*⁷⁸» kan knyttes opp mot undertrykkelse og urettferdighet. Bruken av begrepet «skap-taper» assosieres lett med begrep som skap-homse. Blant de homofile har det vært en frigjøringskamp, og det å «komme ut av skapet» blir sett på som noe modig og positivt. Det har også spredt seg en holdning som tilsier at homofile ikke kan for at de er homofile, det er genetisk, så når de «skiller seg ut» er det selv helt uskyldig i det. Det er samfunnet og da særlig kristendommen som gjør det til noe rart. Denne parallellen ser vi igjen i den samme artikkelen som bruker begrepet «skaptaper» Det blir her trukket frem at det sterke innslaget av kristentro i Hordaland «*ødelegger for at taperne erkjenner problemet sitt*», og *gjør at de lever et hemmelig liv.*» Slik skapes inntrykket av taperne som en diskriminert gruppe.

⁷⁵ VG 19.09.1995: «Taper vant hos Kongen»

⁷⁶ BA 09.07.1995: «Taperne i Hordaland skjuler seg»

⁷⁷ BA 09.07.1995: «Taperne i Hordaland skjuler seg»

⁷⁸ BA 27.03.1996: «Taper-rekord for Hordaland»

Bruken av begrepet skaptaper, skiller seg imidlertid fra det å komme ut fra skapet. I begge tilfeller er det å være i skapet noen negativt, og det å komme ut av skapet noe positivt. I homse bevegelsen er det å være homofil noe positivt i seg selv, en er ung, stolt og homo. Det å være taper er ikke i samme grader noe positivt, selv om det i bruken av begrepet skap taper ligger potensiale for en slik positiv bruk av begrepet.

Morsom taper?

Smerte, tap, det emosjonelle har vi sett har vært styrende i beskrivelsen av hvordan det er å være taper. Det er urettferdig og vondt. Samtidig blir begrepet i flere sammenhenger brukt humoristisk. Det blir koblet opp mot idretten og opp mot politikken og brukt i humoristiske vendinger. Gjennom denne eksporten forsvinner eller bearbeides noe av denne smerten. Det er ikke en nøytralisering av det emosjonelle, men snarere en distansering fra det. Det smertefulle beholdes, men en tar litt av brodden fra det. Det er ikke bare i de tilfeller der organisasjonen og begrepet helt tydelig blir benyttet i en humoristisk sammenheng dette gjelder, men også i de litt morsomme dobbeltspillene som en finner i titlene på artikkelene som: *”Tap på tap for taperene”*⁷⁹, *”Taper vant”*⁸⁰, *”Bare syv betalende på tapertreff”*⁸¹, og *”Taperne har ingen penger på kontoen”*⁸².

7.5 Tilskjæring og tale, oppsummerende drøfting

Diskursen om tapere i media var tilsynelatende så åpen at det var nødvendig å stille spørsmål med om det i det hele tatt var mulig å se en tilskjæring av denne diskursen. Overraskelsen var faktisk stor da det viste seg at talen i denne diskursen var underlagt strenge regler. Media diskursen opprettholder sin identitet gjennom et spill på en evig reaktualisering av den journalistiske disiplin sine regler. Denne er vanskelig å se fordi den ikke spiller på de samme kriterier (rasjonell/emosjonell) som de andre diskursene. De journalistiske regler tar form av kriterier for hva som har nyhetsverdi. Disse kriteriene filtrerer og derved begrenser hva som får plass i diskursen. Hva som er en nyhet blir sosialt konstruert gjennom den journalistiske

⁷⁹ VG 01.03.95: *”Tap på tap for taperene”*

⁸⁰ BT 29.05.96: *”Taper vant”*

⁸¹ AP 24.09.96: *”Bare syv betalende på tapertreff”*

⁸² BA 23.09.98: *”Taperne har ingen penger på kontoen”*

disiplin. Budskapet om taper ble formulert på en måte som gjorde at det tilfredsstilte den juridiske disiplin sine kriterier for hva som har nyhetsverdi.

Plasseringen av subjektet og hva som var mulig å si og ikke mulig å si ble også regulert av den journalistiske disiplin. Det emosjonelle fikk stor plass, forutsatt at det var formulert emosjonelt nok. Taperne må enten være en mengde eller en person med en individuell skjebne. Taperen kan ikke være lat, udugelig eller mindre verdt som individ fordi dette går på tvers av kriteriet som sier at journalisten skal være på den svakes side. Derfor blir resultatet at denne diskursen plasserer skylden for tapet utenfor individet.

I media diskursen fremstår det emosjonelle som et alternativ, men gjennom det humoristiske så kommer det også frem at det kan være et behov for å distansere litt fra det emosjonelle, uten at det emosjonelle blir helt nøytralisert. Begrepet blir et opprør mot samfunnet og tilsynelatende også mot normaliteten. Men samtidig er det her en helt annen type felle som smekker igjen enn tilpassingen til det normale. Dette er den tydelige kategoriseringen av det unormale, taperen blir en stereotyp og får derfor begrenset gjennomslagskraft. Taperen blir et udefinerbart "det andre", og leseren blir "det normale". Dermed stilner opprøret.

"Samesaken" viser at det er grenser for begrepet taper. Nå begrepet skal omfatte er hel etnisk gruppe begynner bruken av begrepet å bli tvilsom. Det kommer en motreaksjon, det blir reagert negativt på bruken av begrepet. Dette tyder på at en går for langt når en tar begrepet med inn i et annet betydningsrom, et betydningsrom som allerede er fylt av det nasjonale, av en nasjonal identitet. Det er noe som gjør at det etniske skiller seg fra begrepet, at en etnisk gruppe ikke kan innordnes i kategorien "tapere".

Som vi så i forrige del har den etniske selvdefineringen til samene utgangspunkt i et oppgjør med normaliseringen og fornorskingen. Det ligger et element av stolthet over sin kultur, over sitt opphav i det å definere seg som en etnisk gruppe, og i en samisk sammenheng, en etnisk minoritet. Det kan tenkes at det er denne stoltheten over å tilhøre noe annerledes, men samtidig noe (normativt) positivt. Det ligger et element av "bedre enn" eller "minst like god som" inne i dette. Noe som har en egenverdi, som innebærer noe positivt i seg selv. Begrepet taper derimot, inneholder en dimensjon av noe negativt, noe som er mindreverdigg (mindre verd enn vinneren), eller blir i alle fall tolket slik i motreaksjonen. Det etniske, det samiske, står allerede i et forhold til normaliteten, til det normale eller norske – og i dette forholdet blir

det etniske fremhevet som noe med en positiv verdi. Kanskje det er dette denne grensen for hva begrepet "taper" kan omfatte peker på: at begrepet ikke kan omfatte en stolthet over det å være taper, eller som vi har sagt før: "Det er ikke "kult" å være taper". På grunn av dette blir det sett på som nærmest et overgrep når en hel etnisk gruppe blir "stemplet" som tapere.

Saken om krigsbarna kommer også inn på dette etniske, men på en noe annen måte. Også når det gjelder krigsbarna, eller tyskerungene, har det vært et element av krav om normalisering på grunn av det etniske. Tyskerbarna har vært sett på som resultatet av en fremmed krigsmakts overgrep, og norske kvinners svik. Men, når det også her er et etnisk "bakteppe", hvorfor blir det mindre problematisk å kalle disse for tapere. For det første må det nevnes at det ikke er slik at det ikke kommer motreaksjoner, dette så vi blant annet i sosialministerens innlegg. Det var også en forsker som hadde en bekymring, som vi også så i samesaken, om at krigsbarna skulle få for store (urealistiske) forventninger og oppleve en ny stigmatisering gjennom at det blir reagert på (de økonomiske) kravene.

Kanskje det er mindre problematisk å bruke begrepet om denne gruppen fordi det er en gruppe som allerede er stigmatisert. At det ikke har vært den samme mobilisering for å fremme det positive i det å være krigsbarn. At diskursen aldri har gitt rom for å hevde at det å være krigsbarn er noe som det er grunn til å være stolt over. En kan se elementer av nedtoning av det negative i overgangen fra begrepet "tyskerbarn" til "krigsbarn" i nyere tid. Ordet krigsbarn er mye mer nøytralt, som om det viser til barn fra "hvilken som helst" krig, mens den etniske dimensjonen er tilstede i begrepet "tyskerbarn". I det empiriske materiale for denne delen er imidlertid ikke denne overgangen entydig⁸³. Det kan dermed tenkes at i dette negative perspektivet på den etniske bakgrunnen til begrepet ligger mulighetsbetingelsen for at en kan godta at begrepet taper blir brukt om gruppen.

I media er det å være taper ofte knyttet mot det å være vinner. Denne tilknytningen kommer som oftest mer indirekte frem, den følger med "taper" som "nissen på lasset". Oppkoblingen med vinner begrepet inneholdet en provokasjon. Det gir, særlig i forbindelse med idrett, "tap" dimensjonen ved begrepet "taper" mindre emosjonell kraft. Samtidig er det særlig når begrepet blir brukt opp mot idretten, at grensene for denne tilknytningen til vinnere kommer

⁸³ Se AP 17.03.98: "Rekordmange henvendelser fra tyskerbarn", BT 20.03.98: "300 tyskerbarn reagerer", og AP 13.04.98: "Krever erstatning til tyskerbarna"

frem. I forbindelse med en artikkel i BT⁸⁴ der vi at det kommer frem at det er grenser for hvor mye en kan "mobbe" taperne, i Spang sin artikkel kom det på samme måte frem at det er grenser for hvor negativt en kan snakke om taperne.

Sammenhengen mellom taper og vinner kan trekkes når det å være taper ikke nødvendigvis er noe negativt, en kan være en verdig taper og slik sett faktisk stå over den uverdige vinner. Den verdige taper fullfører på tross av at alle odds er mot ham. Gjennom dette blir taperen noe som er veldig nært en vinner – på tross av omgivelsene og på grunn av personlig egenskaper. En taper trenger bare å vinne en gang for å bli en vinner. De egenskapene som kan gjøre en til en verdig taper er de samme egenskapene som kan gjøre en til vinner. Samtidig som en taper er en som taper gang på gang. Målet er å bli vinner.

Denne artikkelen kan også stå som illustrasjon på at taperne er litt morsomme. Det er selvfølgelig ikke den enkelte taper som er morsom, vi føler alle med den enkelte taper som er blitt urettferdig behandlet. Det som er morsomt er at noen går ut og kaller seg for tapere. Det er en humoristisk dimensjon i begrepet som gjør det anvendelig enten en ønsker å skrive om politiske eller idrettslige begivenheter.

Samtidig som vi i media diskursen ser grensene for begrepet "taper" ganske tydelig, ser vi også konturene av det enorme potensiale for vekst som begrepet har. Det kan hente inn begreper fra andre diskurser, som i tilfellet med "skaptaper". Det å være "i skapet" oppfattes her som noe negativt, både for homser og tapere. Et skille oppstår imidlertid i det øyeblikket en "kommer ut" av skapet. I den homofile frigjøringsdiskursen har det å "komme ut" klart positivt innhold, mens dette ikke er like tydelig for taperen som kommer ut av skapet. "ung og stolt over å være homse" finner ikke sitt motsvar i "ung å stolt over å være taper".

Både med skaptapere og med sporten ser vi at begreper blir tatt ut fra andre diskurser for så å bli fylt med et eget innhold i taperdiskursen. Dette, og koblinger til etniske diskurser, viser at dette ikke er en diskurs som eksisterer i et diskursivt tomrom. Den støter til stadighet bort til og opp i andre diskurser. Disse stadige "lån" av begreper fra andre diskurser, gir begrepet en sprengkraft som gjør at det kan trenge inn over alt. Tapere kan potensielt være over alt, og hver gang en ny kategori blir innlemmet i begrepet fremstår det flere tapere. Grensene er hele

⁸⁴ BT 22.02.1994: "Kafe Noreg after skiing Lillehammer OL The winner takes it all"

tiden flytende, bare i to tilfeller trer det frem en grense for begrepet: tiggeren Tore som ikke er en taper, og den etniske gruppen samer som ikke (kollektivt) er tapere.

8 KAPITTEL: TAPER DISKURSER

Taper - mot normalt?

8.1 Innledning

Vi har nå fulgt Landsforeningen Rettferd for Tapere i de seks årene de har vært i aktivitet. Organisasjonen er i dag en etablert interesseorganisasjon for landets tapere. Gjennom å studere organisasjonen og dens kommunikasjon med andre, har vi funnet et avgrenset felt som vi kan studere utsagn innenfor. Fra organisasjonen ble etablert i 1993 og til i dag, har den hatt mye kontakt med forvaltningen, rettsapparatet, Billighetserstatningsutvalget og media, og vi har sett nærmere på denne kontakten og utviklingen internt i organisasjonen.

Nå er tiden kommet for å trekke slutninger. I kapittel 1 ble det presentert en todelt problemstilling som skulle være utgangspunktet for dette prosjektet:

- *Hvordan har begrepet taper fått ett innhold?*
- *Hvilket innhold har begrepet "taper" innad i organisasjonen og i de diskurser der organisasjonen er aktiv?*

De svarene som ble funnet på disse problemstillingene vil bli viet oppmerksomhet i det følgende, og "funnene" fra de ulike kapitlene vil bli sammenlignet.

8.2 En mengde paradokser

Gjennom de foregående kapitler har vi sett at begrepet taper har fått et innhold gjennom en positiv tilskjæring av diskursen. Vi har forsøkt å se de regelmessigheter i relasjonene mellom utsagn som Foucault beskriver når han beskriver diskursenes formasjonsregler. Disse formasjonsreglene kontrollerer, utvelger, organiserer og fordeler utsagnene, eller tilskjærer

diskursen. Det har vært tilskjæringsmekanismenes positive produksjon som har gitt begrepet sitt innhold. Disse tilskjæringsmekanismene har gitt en varierende tale om taperne, og begrepets innhold fremstår som mangfoldig. Det er denne tilskjæringen, denne produksjonen av tale og det innhold den har gitt begrepet, det følgende skal handle om.

Det er mangfoldigheten i betydninger av begrepet som sitter igjen etter de foregående kapitler. Vi ser hvor produktiv, positiv, tilskjæringen er, hvordan den produserer en mengde tale. Ved siden av mangfoldigheten, eller kanskje på grunn av mangfoldigheten blir også paradoksene påtrengende. Paradokser i form av avstand mellom hva vi på forhånd trodde, og det vi fant. Men også paradokser i form av diskontinuitet og kontinuitet, begge på steder der det var overraskende å finne dem.

Vi har sett at begrepet taper ikke oppstod i et vakuum. Talen fant sin plass i et språk, og i kategorier i dette språket, som allerede var formet. Dette gjorde at talen fra begynnelsen av hadde med seg en mening og et innhold. Begrepet kom inn i en normalitet – avvik diskurs, en diskurs som ikke var frikoblet fra de mekanismer som hadde formet den. Det er inn i en kategorisering av mennesker, et skille mellom det avvikende og det normale at begrepet finner sin plass.

Men begrepet har også en bakgrunn i et opprør mot ekskludering av det unormale, i et opprør mot segregering og en kamp for integrering. Dette opprøret hadde sterke moralske elementer, det er ut fra en moralsk og etisk begrunnelse at det blir tatt avstand fra segregering. Det moralske retter seg mot samfunnet og mot den måten samfunnet behandler det avvikende på. Det kommer ut fra en protest mot det normale og fremhevingen av det normale. *”Resultatet ser vi: et stadig mindre nyansert menneskesyn. Stadig flere ”tapere” rusler tafatte omkring (..)”* (Skouen 1966:40).

Paradokset blir svært synlig når vi så retter blikket mot den tale som kommer frem i ”den interne diskurs” når begrepet ”taper” i seg selv ikke er i fokus. Internt blir det nøytrale, det normale, og det objektive fremhevet som det ønskelige. Det jaget etter det normale som opprøret rettet seg mot, blir tatt opp i diskursen, og gjort til dens eget. De normale egenskaper er positive egenskaper, taperens egenskaper er negative egenskaper. Den emosjonelle tapertalen er ukontrollerbar, en kan ikke stole helt på taperen, for den evner ikke å se seg selv i forhold til andre. Taperens tale er fanget av det emosjonelle. Taperen har opplevd et tap, og

gjennom opplevelsen av dette tapet har taperen tilegnet seg en del negative (taper) egenskaper. Siden taperen selv er fanget av disse egenskapene, må rettferden og friheten komme fra, og gjennom, fornuften. Gjennom en tilegnelse av fornuften, av det objektive og nøytrale kan taperens tale igjen bli "hel" og balansert. Frem til taperens tale er blitt hel, må den frembringes av det rasjonelle, av vinnerne.

Både den enkelte taper, og organisasjonen selv, må gå gjennom en prosess for å bli vinnere, for å oppnå de positive verdier. Taperen gjennomgår en prosess der den blir oppdratt til å bli stadig mindre taper og stadig mer vinner. På samme måte går organisasjonen gjennom en prosess der den forandrer seg, der den ønsker å ta opp i seg mer av det rasjonelle, av det objektive. For, hevdes det, det er vanskelig å tenke seg at det skulle kunne fungere hvis ikke organisasjonen gjorde dette, en må ha begge deler, både det rasjonelle og det emosjonelle. Men, det emosjonelle må alltid være underordnet det rasjonelle og objektive.

Som vi ser er denne talen tilsynelatende et brudd med den talen som kom frem da organisasjonen og begrepet først trådte inn i språkets arena. Men talen i talen til "Aksjon Rettferd for Handikappede" var det også et element av at talen var på vegne av noen. Talen var den fornuftige tale på vegne av det som ikke hadde fornuft. Eller, sagt på en annen måte, talen var den voksnes tale på vegne av barnet som ikke kunne tale for seg selv. Ødegaard var voksen da han "stod frem" i Studentersamfundet og talte på vegne av de barna som var plassert i "konsentrasjonsleire". Også dette var det voksne, det som hadde vist seg å være av fornuften, sin tale for barnet. Og her er det moralske; i den voksnes ansvar for barnet, for at barnet blir ordentlig oppdratt og slik blir tilpasset samfunnets krav.

"Jeg vil!!!!" sier barnet, og raser når det ikke får det akkurat slik som det vil. Den voksne har i oppdragelsen et ansvar for å bære over med barnets voldsomme emosjonelle reaksjoner, dets tramping i gulvet og raserianfall. Den voksne må være tålmodig med barnet, forklare det at slik kan vi ikke gjøre, du må være snill mot andre. Der barnet ikke kan se konsekvensene av sine egne handlinger, er det den voksnes moralske plikt å lære barnet hva det kan gjøre, og hva det ikke kan gjøre, hva det kan si og hva det ikke kan si. Barnet lærer hvordan det bør og ikke bør oppføre seg etter hvilken reaksjon det får fra den voksne på det den gjør. Målet er at når barnet blir voksen skal det ha tatt opp i seg de verdier og normer som den voksne har lært det, det er som den voksne selv (og helst enda litt bedre).

Derfor, på grunn av responsen fra ”de voksne”, fra samfunnet, er det ikke mulig å få en mening i begrepet som sier at det er ”kult” å være taper. For at det skal være mulig å være kult å være taper må responsen fra samfunnet være uten betydning. Den ”kule” taper er seg bevisst at den ikke er tilpasset samfunnet, den tar avstand fra samfunnet og ønsker ikke å tilpasse seg det. Men barnet, det ufornuftige, det emosjonelle, er ikke i stand til å se utover seg selv. På responsen fra samfunnet opplever det at det er noe galt, men det trenger veiledning fra det fornuftige for å kunne endre seg. For det er jo selvsagt at det fornuftige er det beste.

Denne fokuseringen internt på taperens avvikende egenskaper blir igjen et paradoks når vi retter blikket mot den tale om tapere som kommer frem i den juridiske diskurs. For her var taperen egentlig normal. Det har ikke oppstått noe avvikende ved taperen annet enn at det å bli sett på som en uten formue, å bli plassert i det avvikende, har vært en belastning. På et nivå går det talte i denne diskursen ut på å fortelle at taperen *egentlig* ikke er en taper, den er ikke, og var ikke, noe avvikende.

Der det i den interne diskurs hovedsakelig var to kategorier av mennesker og av menneskelige egenskaper, er det tre kategorier i denne diskursen. For det første avviket, det ufornuftige, for det andre taperen og for det tredje det normale. Taperen var egentlig normal, og burde ha fått være i det normale, men ble, ved et overgrep, plassert i det unormale, i avviket. Det var dette overgrepet som produserte taperen. En taper er ikke det samme som det avvikende eller ufornuftige. Avviket har aldri hatt en del i fornuften, det har aldri eid noen formue. Formuen, fornuften, ble holdt skjult for taperen, den ble fortalt at den var fattig når den egentlig var rik.

Grunnen til at taperen ble plassert i avviket er at den ikke ble riktig vurdert i sin barndom. Dersom den hadde blitt riktig vurdert ville det ha gått annerledes med taperen. Så på ett nivå kan en si at taperen er et offer for jaget etter det normale, den blir offer gjennom at det normale i den blir oversett. Derfor er det ikke grunn til å være så kritisk til selve jaget etter det normale. For, hadde en vært flink nok til å vurdere hva som var normalt og hva som var avvikende, ville ikke taperen blitt plassert i det avvikende. Derfor er det i diskursen selvsagt at en kan skille mellom det avvikende og det normale, og at en *bør* skille mellom det avvikende og det normale. Det normale er en del av samfunnet, og det unormale, det avvikende, bør skilles ut.

Det emosjonelle og følelser generelt får komme frem i den juridiske diskurs. Følelsene viser ikke individets egenskaper, eller beskriver hvordan individet egentlig er, i motsetning til den interne diskurs der en emosjonell tale var det som "avslørte" taperen. Til å beskrive hvordan individet egentlig er, og hvilke egenskaper det har, finnes det langt bedre og sikrere metoder. Men det at det emosjonelle ikke er noe negativt, betyr ikke at det er noe positivt. Det er bare noe som er. Det er noe som kommer frem, men som en ikke kan tillegge vekt hverken den ene veien enn den andre. Det er noe som kan komme frem, men som ikke kan bevises. Det som er inne i mennesket, og som ikke kan bevises ut fra objektive krav om bevis, er det ikke mulig å ta stilling til. Gjennom at en ikke kan ta stilling til det emosjonelle, kan en heller ikke tillegge dette vekt. Når det ikke kan tillegges vekt uten at det kan objektivt beskrives, må det for å bli sant omformuleres til noe objektivt, og det emosjonelle mister sin sprengkraft. Det emosjonelle blir dermed ikke et alternativ til det objektive, det blir nøytralisert av det objektive.

Både i den interne diskurs og i den juridiske diskurs er det et nokså ferdig og enhetlig budskap som formidles om taperne. Dette står i kontrast til det budskapet som kommer frem i forvaltnings diskursen og media diskursen. Det er ikke lett å få fatt på hva en taper er i forvaltningsdiskursen, og dette er noe av kjennetegnet ved denne diskursen. Samfunnet har en eller annen type ansvar for taperne, så mye synes klart. Men er forvaltningen og det politiske en samarbeidspartner eller en motstander? Diskursen åpner for begge deler.

Budskapet blir mer ferdig i det forstand at det blir tilordnet og innordnet en subjektposisjon som talen kan komme fra, slik at det er mulig å forholde seg til taperne. Men det emosjonelle forblir sterkt. Her er imidlertid ikke det emosjonelle noe positivt, det er heller ikke noe entydig negativt. Det er noe rart, noe litt upassende, men allikevel forståelig. Tilsynelatende kan ikke det emosjonelle tillegges vekt i diskursen, men allikevel så forblir ikke dette helt entydig. De voldsomme raseriutbrudd blir gjerne ignorert, men en sitter igjen med at det nok i noen tilfeller blir tillagt vekt.

Kontrasten blir igjen stor når vi retter blikket mot media diskursen. Her virker det som alt er lov, som en kan si hva som helst om hvem som helst. Det emosjonelle og moralske er igjen sterkt tilstede, samtidig som det normale som målestokk svinner litt hen. Det er en annen tilskjæring av denne diskursen, der det objektive og rasjonelle var viktige kriterier i de andre diskursene, så virker det som om det er det emosjonelle som overtar litt her. I denne diskursen

kommer begrepets grenser frem. Når begrepet knytter seg opp mot det etniske kommer den følelsesmessige dimensjonen i begrepet taper, i konflikt med den følelsesmessige dimensjonen i det å tilhøre den etniske gruppen samer. Den litt negative offerdimensjonen kommer i konflikt med det å være stolt over å tilhøre en etnisk folkegruppe. Når en gruppe som har kjempet mot det normale, mot fornorskingen blir kollektivt stemplet som tapere, er ikke dette problemfritt. Denne etniske dimensjonen blir mye mindre problematisk i møtet med en annen gruppe med et etnisk utgangspunkt, krigsbarna. Her er det ikke bevisst jobbet med å være stolt over å tilhøre den etniske gruppen en tilhører. En kan anta at det er derfor det blir mindre reaksjoner.

Dette vil ikke si at det følelsesmessige ikke kan være problematisk også for denne diskursen. Det oppstår et behov for å distansere seg litt fra det emosjonelle. Men dette gjøres ikke ved å omformulere det emosjonelle til noe annet, det gjøres ved å innføre noe mer i dimensjonen, det humoristiske. Det humoristiske tar litt av brodden av det emosjonelle, det blir mindre påtrengende. Og det er jo utvilsomt både morsomt og tragisk når taperne ikke har penger på kontoen (selvfølgelig ikke, de er jo tapere), og når det blir tap på tap for taperne (igjen, selvfølgelig, hvis ikke ville de jo være vinnere). Men samtidig kommer taperbudskapet frem, at dette er trist og tragisk, at dette er noe som ikke burde være. Det kommer på avstand, det blir ikke gjort til noe annet, det blir bare lagt inn en liten avstand til det.

Det å være taper er i media noe negativt på grunn av følelsene som kommer av tapet, men taperen er et "rent" offer. Det er ikke noe ved individet selv som gjør at det er blitt taper. Det er på grunn av noe utenfor individet, noe som individet selv ikke har kontroll over. Denne delen av den betydningen begrepet får, minner om betydningen det hadde i den juridiske diskurs. Det er ikke individet sin skyld at det er blitt taper, det er helle ikke egenskaper ved individet som gjør at det er taper, det er på grunn av forhold utenfor individet.

Diskursene om taperne er ikke enhetlige, de gir ikke ett klart innhold til begrepet. Samtidig er ikke diskursene helt frikoblet hverandre. En kan se en viss kontinuitet i flere skiller mellom det normale og det unormale, mellom fornuften og ufornuften. Det er det normale og det fornuftige som er det positive, som er det som en ønsker å oppnå, dette synes å være et gjennomgående tema. I neste del skal vi trekke parallellene tilbake til det Foucault beskriver som det fengselsaktige, mot makt som disiplinering.

8.3 Det fengselsaktige

Foucault hevder at det moderne samfunn er et disiplinært samfunn. Det er noe fengselsaktig som har spredt seg og som gjennomsyrrer hele samfunnet. De fengselsaktige apparater i samfunnet danner ”*finmaskede kontrollnett, ”fengselsaktige vev”*” (Mathisen i Foucault 1994). Et nett av relasjoner legger seg over og gjennomsyrrer hele samfunnet. Foucault angir et tidspunkt for når det fengselsaktige systemet var ferdigutviklet. Dette er det tidspunkt da individet som er utsatt for det fengselsaktige gjør dette til sitt eget. Det er ikke lenger noe opprør mot straffen og normaliseringen. Straffen er legitim, normaliseringen av individet er legitim. Individet er blitt et produkt av det fengselsaktige, det har tatt dette opp i seg selv. Dette gjør at det er mulig for barnet i anstalten å si: ”*Så synd å måtte forlate anstalten så tidlig*” (Foucault 1994:261) på sitt dødsleie. Når individet selv bringer de disiplinerende teknikker videre er det fengselsaktige system ferdigutviklet.

I taperdiskursene har vi sett at det som ikke er taperaktig, det er normalt. Det som ikke innehar uønskede egenskapene, resten som er igjen når det taperaktige er spesifisert, er det normale. Vi ser en stadig dragning i det talte mot det normale, mot de ønskelige egenskapene. Rettferd for taperne oppnåes ikke gjennom et opprør mot det normale, men gjennom en tilpassing til det normale. Det følgende peker på muligheten for at talen om taperne kommer fra fengselet, fra det fengselsaktige og er et produkt av dette, og at dette bestemmer at talen tar denne ”retningen”.

Det er ikke tilfeldig at når Foucault skal beskrive disiplinens teknikker så kommer de fleste av de eksemplene han illustrerer med fra skolen. Det er særlig gjennom skolen det fengselsaktige sprer seg. Dette er tydelig i skoler som har et ”anstalt” preg, slik som spesialskolene hadde. Spesialskolene var internatskoler, barna oppholdt seg her hele døgnet. I disse skolene er det lettere å *gjenkjenne* det fengselsaktige enn i den vanlige skolen på grunn av den strenge avgrensningen i tid og rom. Den oppdragelsen (les: normaliseringen) som foreldrene ellers tar seg av, er det også spesialskolen som skal gjennomføre. Dette gjør at disiplinens teknikker er mer synlig i spesialskolene enn i normalskolen.

Disiplinens virkemidler er i følge Foucault det hierarkiske blikk og den normaliserende i kombinasjon med metoden eksaminasjon (Foucault 1994:155). Det hierarkiske blikk virker, gjennom at hvert enkelt menneske blir observert, slik at det at en blir sett i seg selv er

tvingende. Selve skolebygningen og klasserommet er innrettet hierarkisk. Skoleplassen er som oftest plassert slik at det er mange ”observasjonsposter” ut mot skoleplassen. Ofte er det en hel rekke med vinduer, gjennom disse er det mulig å se hva som skjer ute på plassen. I klasserommet er læreren tradisjonelt plassert fremme ved kateteret, ved et punkt der han hele tiden kan observere hva som skjer i rommet. Pultene elevene er plassert bak står på rekker slik at det skal være mest mulig oversiktlig. Det som skiller seg ut fra disse linjene som blir trukket gjennom klasserommet blir svært synlig. Før var det også vanlig med et vindu i døren inn til klasserommet. Gjennom dette vinduet var det mulig for dem som gikk forbi i gangen å kikke inn og se hva som foregikk, både elevene og læreren kunne hele tiden bli observert.

Den normaliserende sanksjon går i følge Foucault inn i et system av gratifikasjon – sanksjon: Dette systemet rammer avviket og har som formål å redusere dette. Straffelekser kan være et eksempel på at straffen er utformet i forhold til avvikets karakter: *”Dette system med belønning og straff muliggjør et visst antall virkemidler som er karakteristiske for disiplinærstraffene. For det første: Oppførsel og prestasjoner bedømmes som enten god eller dårlig. For det andre: I stedet for straffelovens enkle skille mellom det som er tillatt og forbudt, har man en gradert skala. For det tredje gis det karakterer for alle sider ved elevens oppførsel. For det fjerde er det mulig å kvantifisere og tallfeste bedømmelsene. Et stadig ajourført regnskap gjør det mulig å regne ut hver enkelts status i straffens bokholderi. Skoleverkets ”justis” har drevet meget langt dette systemet (...)*” (Foucault 1994:163).

Karaktersystemet i skolen er en del av den normaliserende sanksjon. Gjennom at karaktersystemet rangerer elevene, markerer det ikke bare avviket, det fungerer samtidig som straff eller belønning alt etter om eleven har gjort det godt eller dårlig. Elevene blir belønnet ved at karakteren blir bedre, og straffet ved at karakteren blir dårligere. Slik gir karaktersystemet både en inndeling av elevene etter dyktighet og oppførsel, og en regel for hvordan eleven bør være. Systemet fremmer en likhet eller en homogenitet, samtidig som det individualiserer og gjør det mulig å måle avviket. Foucault mener at normens makt *”fungerer med letthet innen et system der det formelt sett får likhet: For innen den påbudte ensartethet innfører den – som gagnlig fordring og måleresultat – de individuelle forskjellers nyanser”* (Foucault 1994:166). (Derfor er det bare naturlig at når man i Norge arbeidet for en felles normalskole, så førte dette til differensiering, og et stort spesialskolesystem.)

Karakterer er også en del av metoden eksamen og eksaminasjon. Som før nevnt forbinder denne metoden det hierarkiske blikk og den normaliserende sanksjon. Det er det eksaminerende blikk som gjør det enkelte individ synlig slik at det kan bli gjenstand for eksaminasjon. Det er den som eksamineres som er synlig for det eksaminerende blikk. Eksamen og eksaminasjon skaper en dokumentert individualitet. Det danner seg en skrift makt der det utvikler seg koder for beskrivelse av eleven (karakterer, orden og oppførsel). Dette gjør at det er mulig å beskrive eleven, hvilket klassetrinn den hører til på og hvordan elevene i klassen fordeler seg. Disse beskrivelsene, denne dokumenteringen gjør hvert individ til et kasus. Dette kasus, er i motsetning til biografien, nedskrevet for å kunne brukes i ettertid. Det er mer å beskrive ved avviket, noe som gjør at kasuset til avviket blir større en kasuset til det normale.

I kapittel tre ser vi at talen om tapere kommer fra det fengselsaktige, fra spesialskolene. Det fengselsaktige med disse institusjonene er som nevnt nokså synlig, så synlig at det er dette som er i fokus når Ødegaard står frem på et møte i Studentersamfundet. Spesialskolene ble sammenlignet med konsentrasjonsleire, frihetsberøvelsen og disiplinen blir poengtert. På dette nivået kan en protestere mot det fengselsaktige. På dette nivået blir talen om taperne en protest mot det fengselsaktige. Men den er en protest mot det fengselsformen i selve atskillelsen og oppbevaringen, mot den synlige tvangen, og ikke mot det fengselsaktige. Dette skal bli utdypet i det følgende.

IQ testene var synlige, denne eksamenen som kunne differensiere mellom individene, denne koden for beskrivelse av hvilket nivå elevene er på: det blir satt fokus på hvordan eleven er. Men det er det utilstrekkelige ved de utviklede kodene og kunnskapen til de som bruker kodene det blir satt fokus på. Ikke eksaminasjonsmetoden, men de kodene en har satt for vurdering. Personalet som gjennomfører IQ testene vet ikke nok om kodene til å kunne bruke dem riktig. Dette gjør at Skouen sier: *”Her i Norge kan en eller annen lærerinne finne seg et kladdeark og lage en såkalt test. Resultatet blir summert opp i en IQ som avgjør at barnet er evneveikt”* (Ødegaard 1995:143). Både i kapittel tre, og i søknadene om billighetserstatning ser vi at kritikken blir rettet mot at en ikke kunne nok om kodene, at en brukte dem feil, og at en dermed gav en feil beskrivelse av eleven.

Selve eksaminasjonsmetoden, det eksaminerende blikk blir faktisk skjerpet gjennom denne kritikken. Taperen setter det eksaminerende blikk mer nøyaktig inn på seg selv, ved at den

bruker den rette kunnskap, og bruker kodene slik de skal brukes. Nå kommer den riktige klassifiseringen for en dag. Samtidig rettes det eksaminerende blikk mot dem som stod for eksamineringen i utgangspunktet, og de blir beskrevet og analysert som gode eller mindre gode lærere. Det de blir kritisert for var at deres eksaminasjon ikke var skarp nok, at deres blikk ikke var skarpt nok, de kunne ikke kodene godt nok. Dermed blir det en ny og dobbel eksaminasjon, både av den som eksaminerte og at den som ble eksaminert.

Denne kritikken av kodene ville ikke vært mulig uten at hvert individ i utgangspunktet hadde blitt et kasus, uten den skrift og den skriftmakt som metoden eksaminasjon skaper. Disse kasus har det vært feil i, skriftmakten har vist feile egenskaper på grunn av at det eksaminerte blikket ikke har vært sterkt nok. Rettferden for taperne fåes ved at blikket skjerpes, en ny eksaminasjon gjennomføres og taperens tilhørighet i det normale blir gjenopprettet.

Det blir en tvungen sammenheng mellom en øket ferdighet (bedre IQ test og mer kunnskap) og en skjerpet underkuelse (Foucault 1994:127). Det fengselsaktige er ferdig utbredt, taperen har lært å individualisere og normalisere seg selv. Nå benytter taperen selv den disiplineren den har vært underkastet (Foucault 1994:263). Men teknikken er nå forbedret, de vitenskapelige kriterier for vurdering er perfektionert, og kravene til "eksaminatorens" vitenskapelige kunnskap er skjerpet. Nå er normalitetens dommere over alt, alle er normalitetens dommere.

Det eksaminerende blikk er det naturlige, teknikken benyttes uten at det blir debatt. Det fengselsaktige er gjennom sin utbredelse blitt legitimt (Foucault 1994:269). Det blir ikke noe oppgjør mot det normaliserende. Særlig ser vi dette internt, hvordan normaliseringen av det enkelte individ fortsetter. Hvordan det er det normale (som for øvrig er vanskelig å spesifisere) er det som det taperaktige skal nærme seg. Det taperaktige blir skilt ut, ikke bare taperens IQ blir vurdert, men taperens sjel, dens karaktertrekk. Det er hele taperen som må normaliseres, ikke bare handlingene, eller ordene.

I tredelingen normal, taper og ufornuftig i den juridiske diskurs, kommer dette at taperens tale er skapt av det fengselsaktige mer *direkte* frem. Taperen er en tredje kategori, først har du det normale, så har du det unormale eller ufornuftige, og et sted mellom disse er taperen. Det unormale eller ufornuftige er ikke taperaktig. Det er korrekt vurdert. Samtidig så er ikke det

normale taperaktig heller. Det taperaktige blir plassert mellom det normale og det unormale. Det er fengselet, de utilstrekkelige kodene for vurdering av individet, som har skapt taperen. For dersom taperne var blitt tilstrekkelig vurdert ville den ikke bli plassert i "fengselet", den ville blitt plassert i det normale. Det avvikende barn ble skapt ut av noe som ikke var avvikende i utgangspunktet.

Men, i det moderne samfunn, det fengselsaktige, blir det stadig vanskeligere å dømme, og når en dømmer ligger det en slags skam i å kjenne noen skyldig. Kanskje det er derfor taperen ikke blir identifisert, men må identifisere seg selv (med unntak av i den interne diskurs)? *"Det oppstår et brennende ønske hos dommeren om å måle, vurdere, diagnostisere og erkjenne det normale og det unormale, og det blir ærefullt å ha helbredet eller ført en fange tilbake til samfunnet"* (Foucault 1994:269-270). Derfor dømmes ikke bare taperen, det er bare fase nr. 1 i den interne diskursen, æren og det ærefulle ligger i at en kan si at en har helbredet en taper, at en taper er blitt eks taper. For, som Foucault sier; *"Selv om dommerne har stadig vanskeligere for å dømme, er dommervirksomheten blitt utvidet for så vidt som den normaliserende makt har bredt seg"* (Foucault 1994:270). Igjen ser vi at talen om taperne ikke er et oppgjør med, men en videreføring av den normaliserende makt og myndighet.

Gjennom den panoptiske funksjonsmåte, gjennom at en stadig er under oppsikt, er taperne blitt føyelige og anvendelige. Talen om taperne springer ut fra et spesialscole system der det var noe avvikende ved individet som gjorde at en ble plassert i systemet. I systemet var normalisering viktig, den korrekte avstraffelsen som står i et direkte forhold til forbrytelsen. Systemet benyttet seg av fysisk avstraffelse, ikke basert i det emosjonelle, men basert i en rasjonell vurdering av forbrytelsen og hvilken straff som passet optimalt til denne. Systemet baserte seg videre på et system der det rasjonelle (den voksne) disiplinerer det barnet. Det er ikke bare det at den voksne kan se barnet, det finnes også alltid en mulighet for at barnet kan bli sett.

I denne mulighet for at barnet alltid kan bli sett, er det ikke bare den voksnes blikk som gjør dette mulig. Barnet kan også se andre barn med det voksne blikk. I min egen klasse i barneskolen fungerte det slik at hvis læreren skulle forlate klasserommet, så valgte hun ut en eller to elever som skulle ha ansvaret når hun var borte. Vi var vel aldri så strengt disiplinert som når læreren var borte. Da kunne du faktisk høre knappenålen falle. Denne selvdisiplineringen kan også utvikle seg uavhengig av det ansvar læreren formidler videre.

Christie beskriver dette i en skole for indianerbarn i Dakota. Her utvikler indianerbarna etter en tid en selvdisiplinering som er så sterk at det kan gå timer uten at en kan høre noen annen lyd enn lærerens monotone stemme (Christie 1971:23). Denne selvdisiplineringen i skolen kan det se ut som spesialskolebarna har tatt med seg, de har gjort disiplinen til sin egen.

Når spørsmålet ikke lenger er hvem eller hva som har makt, men hvordan makten fungerer. Når makten er relasjoner og ikke institusjoner eller personer, når makten omfatter alt, er over alt, fordi den kommer fra alle steder (Foucault 1990:93), - da blir makten produktiv. Vi har i det foregående sett at mulighetsbetingelsen for talen om taperne former talen om taperne. Men innenfor dette episteme som talen kommer frem i er det også konkurrerende ideer eller elementer som kommer frem. Det å plassere talen om taperne som låst i det fengselsaktige, å si at det ikke bringer frem noe nytt, noe alternativ (til det bestående), fanger ikke opp hele innholdet i begrepet. Talen har noe opprørsk over seg, det er noe alternativt med denne talen som er vanskelig å gripe fatt i. I neste del blir det forsøkt å peke på hvor dette alternativet kan ligge.

8.4 Hvor er alternativet?

I forrige del ble trukket nokså negative slutninger omkring hvorvidt innholdet i begrepet "taper" er et opprør mot normaliteten. Tyder dette på at det ikke finnes noen måter en kan gjøre opprør mot disiplinen på? Fremstår ikke begrepet som et alternativ til det normale i det hele tatt? Er det en determinisme i makstrukturene som individet står maktesløs ovenfor, blir opprøret umulig? Foucault sier: *"Should it be said that one is always "inside" power, there is no "escaping" it, there is no absolute outside where it is concerned, because one is subject to the law in any case?"* (Foucault 1990:95).

Med et slikt perspektiv på makt tar en ikke i betraktning den strengt rasjonelle karakteren til maktrelasjoner. Maktrelasjoner trenger et mangfold av punkter for motstand. Disse motstandspunktene er tilstede overalt i maktnettverket. Derfor er ikke "den store motstand" lokalisert på ett gitt sted. Det er bare en naturlig konsekvens av Foucault sitt syn på makt at det ikke er noen "trascendent" lov for motstand. I stedet for *en* motstand, *en* rett måte å gjøre motstand på, er det en pluralitet av ulike motstander, *"each of them a special case: resistances that are possible, necessary, improbable: others that are spontaneous, savage, solitary, concerted, rampant, or violent; still others that are quick to compromise, interested, or*

sacrificial; by definition, they can only exist in the strategic field of power relations” (Foucault 1990:95-96).

Det er noe med begrepet og organisasjonen som gjør at det har karakter av å være et slikt motstandspunkt også. Det er ikke slik at det ikke er noe element av opprør igjen på grunn av at alt er ”gjennom normalisert” og ”gjennom disiplinert”. I det følgende blir det satt fokus på hva det er med begrepet som gjør at det allikevel er et ”motstandspunkt”, og på hvilke måter organisasjonen og begrepet kan utgjøre et alternativ.

Det opprøret som lå, og i alle fall uttalt ligger i begrepet ”taper”, er også et produkt av diskursen. Begrepet tjener til noe. Foucault peker på et paradoks i boken ”Overvåking og Straff”. Fengselet som er den dominerende form for avstraffelse av lovbrudd er mislykket, forbryteren blir ikke rehabilitert. Den som virkelig har kjennetegnet fengselet er at dets historie er en eneste lang historie om fengselsreformer. Tilbakefallsprosenten er stor, og Foucault påpeker i at det den alltid har vært det. Hvorfor blir så ordningen opprettholdt når den aldri har vært en suksess? Foucault sier: ”...kanskje må man snu på problemet og spørre seg hva fengselets fiasko tjener til, spørre om nytten av alle disse forskjellige fenomener som uoppholdelig er gjenstand for kritikk (...)” (Foucault 1994:242). Konklusjonen blir at ”Fengselet har lyktes i å produsere forbryteren som et patologisk subjekt. Dette har vært fengselets suksess” (Foucault 1994:246). Slik sett har Landsforeningen Rettferd for Taperne uansett lyktes i å produsere taperen som subjekt, og taperne som gruppe.

Alternativ som ikke kategori

Selv om begrepet viste seg å ikke være et oppgjør med den medisinske kategorisering, og bedømming av mennesker på et nøytralt og objektivt (vitenskapelig) kriterium, så er begrepet dedifferensialiserende. ”Stammen” i organisasjonen er spesialskolebarn, men den tar opp i seg et utall mennesker med andre typer problemer. Noen av disse har allerede interesseorganisasjoner (som krigsbarna, samene og ulike grupper seksuelt misbrukte), men noe gjør at de også trekker inn under taper paraplyen. Det har ikke blitt slik at begrepet er blitt synonymt for *en* gruppe med *en* lik opplevelse som grunnlag for sin tapsfølelse. En kan finne fellesnevner i at mange mener at urett har skjedd dem i barndommen, men du finner også mange med problemer i møtet med det offentlige. Slik sett er det emosjonelle tatt vare på, det er ut fra det emosjonelle, sine egne følelser, at en selv bestemmer om en er taper eller ei. Men i ett tilfelle ble det kategorisk gått ut og hevdet at en person ikke var taper. Dette var en som

livnærte seg som tigger i Bergen¹ og hadde en rimelig bra årsinntekt på det. Da var ikke det emosjonelle, hvorvidt han selv følte seg som taper, kriterium nok.

I det at begrepet har et så vidt innhold, ligger også en fare for at begrepet kan bli for uttynnet, så uttynnet at det mister sin funksjon. Hvis begrepet kan bli brukt om alle typer tap, vil det miste sin mening. Hvis alle som gjør det dårlig på eksamener melder seg inn i organisasjonen av den grunn, vil ikke begrepet lenger være forbeholdt det ”virkelige” taperne. Men, at en har tapt i tipping gjør ikke en til taper selv om en som resultat av dette føler seg som en taper. Det blir stadig presisert at – vi avviser ingen uten rent økonomiske saker. Samtidig virker det som økonomi, eller en økonomisk erstatning, er grunnen til at mange melder seg inn i organisasjonen (Lyngstad:1998)

Uansett, det kommer ikke frem helt klare kriterier som gjør at en kan *diagnostisere* det enkelte individ som taper. Her i kan det ligge et alternativ. Begrepet har flytende grenser, det er en masse som ikke er nøye differensialisert etter medisinske kriterier. Organisasjonen og begrepet er et alternativ til den spesialiseringen som vi har sett innenfor den frivillige organiseringen.

Alternativ som emosjonalitet i konfliktsituasjoner.

Flyvbjerg har påpekt at ”*Rationalitetens magt ligger i stabile magtrelasjoner, ikke i konfrontasjoner*”(Flyvbjerg 1991b:371). Rasjonalitetens makt blir her forstått som det gjennomslagskraften til det saklige argument. Det kan synes overraskende at jeg trekker dette utsagnet inn i oppsummeringen av den analyse der jeg hele tiden har vektlagt at det er de mekanismene som tilskjærer diskursen som former kunnskap/makt, og at kunnskap og makt vanskelig kan skilles fra hverandre.

Like fullt synes det som om det emosjonelle, trusler og følelser har en styrke i de rene konfliktsituasjoner. Det rasjonelle kan ikke gi seg inn på en slik debatt, og dette etterlater et ”hull” i diskursen som det emosjonelle kan fylle. Dette gjør at i konflikter kommer den emosjonelle delen av begrepet sterkt frem, og gitt visse betingelser, kan det emosjonelle vinne frem. I den interne diskurs så vi eksempel på dette i den posisjon som Ødegaard har på grunn av sin emosjonelle tale. Denne talen har noe karismatisk over seg som gjør at den får

¹ BA 04.08.98: ””Tore” er ingen taper”

gjennomslag. I forvaltningen så vi også tegn på at den emosjonelle talen var vanskelig å avvise fordi den var emosjonell. Men, de stabile maktrelasjoner (der det rasjonelle ligger) er der i bakgrunnen og vil, i det moderne samfunn, trekke det lengste strået.

Dette kan også være med på å forklare behovet for nøytralisering og demping av det emosjonelle i alle diskursene. Sett i dette perspektivet er det en *"(...)væsentlig de af rationalitetens magt at styre magtforhold, så de bliver og forbliver relationer og ikke slår over i antagonistiske konfrontationer og åbne magtkampe"* (Flyvbjerg 1991b:371). Gjennom å unngå åpen maktkamp styrkes paradoksalt nok makten.

Alternativ som symbol

Organisasjonen utgjør et alternativ som symbol på to til dels motstridende måter. For det første er det her et element av fremhevelse av vår tid som noe bedre, som fremskrittet innbefattet i den kritikk som har kommet frem av spesialskoler, lobotomering, og sterilisering. Vi forferdes over at dette kunne skje i vår nære historie, for i neste øyeblikk å distansere oss fra det med å vise til at dette var noe som skjedde, noe som er historie, i dag er vi mer human og har et annet menneskesyn. Vi tolker alt ut fra en historisk endimensjonalitet i stedet for å se det som diskontinuerlige praksisformer som støter opp i hverandre og overlapper hverandre. Det er ikke min påstand at det aldri skjer brudd i tankeformer², men at det også kan bli konstruert brudd ut fra et ønske om å relativisere fortiden. Taperforeningen kan sees som et slikt konstruert brudd. Det kan gi "normaliteten" en følelse av velbehag at taperne får komme frem med sine opplevelser, med sin emosjonelle stemme. Så kan vi slutte oss til denne stemmen og si at det var ikke noe bra samfunn vi hadde som plasserte så mange barn i spesialskoler, som ikke grep inn og hjalp barnet, som ikke sørget for at enhver fikk tilpasset opplæring. Nå er samfunnet mye bedre.

For det andre ligger det også et budskap om at samfunnet ikke er så mye bedre i dag enn det var før, det fanger opp at mennesker blir tapere i dag også. Særlig blir det pekt på at dette gjelder i forbindelse med skole. Vektlegging av teori i skolen skaper tapere. I forvaltningsdiskursen ble det ved flere anledninger pekt på at det stadig melder seg flere tapere, og at dette gjorde økonomien anstrengt. Oppslagene i media skaper også en virkelighet som sier at det blir flere og flere tapere, gjennom alle oppslagene som fokuserer på tapertall.

² heller ikke Foucault hevder dette, se Flyvbjerg 1993a:117

Innevarsling av et nytt episteme?- noen (spredte) tanker

Brudd hos Foucault skjer med utgangspunkt i det etablerte. Kan det egentlige nye med begrepet "taper", slik det fremstår i vårt episteme, være at det innevarsler en forandring, at det innevarsler et brudd? Jeg vil ikke pretendere å kunne svare på dette spørsmålet, men skal en ta Foucault på alvor så må spørsmålet reises.

Når Foucault viser hva som skjedde i middelalderen i forhold til galskap er det et slikt begynnende brudd han viser. For eksempel var det skiftet som skjedde mellom det gode som Gud og det vonde som Djevelen, til det gode som fornuften og det onde som galskapen en innevarsling av og en nødvendighet for det kommende bruddet.

I forbindelse med sine fortellinger om skillet mellom fornuft og galskap, konstruksjonen av det sinnssyke, og i forbindelse med fortellingen om det disiplinere samfunnet beskriver Foucault hendelser som går foran, de bereder grunnen, og peker frem mot et kommende skifte. Dette er ikke alltid de store hendelsene han vektlegger, det var mange små og noen større endringer som førte til fremveksten av det disiplinære samfunn. Poenget er at Foucault viser at det er overganger mellom de ulike episteme, og han viser at det ikke er slik at alt er determinert, det er muligheter for forandring. Siden det er det fengselsaktige som karakteriserer det moderne samfunn, må en også kunne forvente at bruddet vil komme i det fengselsaktige, eller med det fengselsaktige.

I kunsten er det ikke lenger nødvendig at alt skal være figurativt og gjenkjennbar. I noen tilfeller er det i den moderne kunst tilstrekkelig at noe er, eller at noe er på vei til å bli (noe?). Foucault sine bøker er fulle av henvisninger til kunst. I kunstens absolutte grense finnes også grensen mellom fornuft og ufornuft. Det virker ofte som om han tillegger kunsten en foregangsrolle. På den annen side, så er min kunnskap om kunst svært begrenset. Jeg vet at det til alle tider har vært et element av at kunsten ikke blir forstått eller satt pris på i sin samtid. Kunsten har alltid hatt et element av forandring i seg.

Men nå er spørsmålet reist: kan "begrepet "taper", som er så tydelig et produkt av det moderne samfunn, allikevel innvarsle en endring, noe nytt. Det er en fleksibilitet i taperbegrepet, i det at taperne det ikke blir gjennomført individualisert og hierarkisert. Kan

begrepet være et "motstandspunkt", kan det være et tegn på at normaliteten er på vikende front?

8.5 Oppsummering

Foucault avslutter boken "Overvåkning og straff" med en fotnote som sier: *"Jeg avbryter her denne boken som skal danne historisk bakgrunn for forskjellige studier over normaliseringens makt og hvordan kunnskapen oppstår i det moderne samfunnet"* (Foucault 1994:273). For en hovedfagsstudent som strever med å velg ut de avsluttende ordene, fremstår en slik "brå slutt" som et fristende, men umulig, alternativ.

Hovedtema for dette prosjektet har vært talen om taperne. Tilskjæringen av talen har produsert en tale som er full av paradokser, og i dette kapitlet har jeg prøvd å summere opp noen av de paradoksene i talen om taperne. Begrepet kommer frem i en normalitet- avvik diskurs, men har samtidig i seg et element av opprør mot det normale. I taperdiskursene har begrepet et innhold der det som oftest viser til et skille mellom det normale og det unormale, mellom taperen og "de andre", og det er "de andre" som har de ønskelige og attråverdige egenskapene. Samtidig beholder begrepet en del av sitt opprørske innhold.

At begrepet ikke ble et alternativ i større grad, at det ikke ble et oppgjør med det normale, er i dette kapitlet forklart med at talen er et produkt av det fengselsaktige i det moderne samfunn. Begrepets tydelige bakgrunn i spesialskolene, og bearbeidingen av talen om spesialskolene, viser at i begrepet taper ligger det en normalisering. Individet, taperen, og dets tale er et produkt av det fengselsaktige, det har tatt det fengselsaktige opp i seg selv og gjort det til sitt eget.

Til slutt ble det pekt på at begrepet allikevel fremstår som noe alternativt. Begrepet fremstår som et motstandspunkt mot det normale og det normaliserende, selv om det også er et produkt av dette. Begrepet er dedifferensialiserende, og fremstår som et alternativ som ikke- kategori. Videre kan begrepets emosjonalitet være en styrke i konfliktsituasjoner. I konflikter fremstår emosjonaliteten som et alternativ til rasjonalitetens makt som ligger i stabile maktrelasjoner. Til sist fremstår begrepet og organisasjonen som et alternativ som symbol, på den måten at det kan være et symbol på at samfunnet er blitt bedre, men særlig ved at det kan vise til at fremgangen ikke har vært altomfattende og positiv, det skapes fremdeles tapere. Helt til slutt

våget jeg meg frem på med spørsmålet: kan taperbegrepet være et tegn på at det oppstår sprekker i det disiplinerende samfunn? Kan vi være på vei over i et nytt episteme?

LITTERATURLISTE

Bøker og tidsskrift

- Andenæs, Johs (1994): *Innføring i rettsstudiet*. Grøndahl Dreyer (4. utgave)
- Bastrup, Olav Rune Ekeland (1996): *En landevei mot undergangen: utryddelsen av taterkulturen i Norge*. Universitetsforlaget
- Bernt, Jan Fridthjof og David R. Doublet (1996): *Juss, samfunn og Rettsanvendelse. En introduksjon til rettsvitenskapen*. Ad Notam Gyldendal
- Berntsen, Berit Beate (1998): *Blott til lyst? En analyse av chilenske diskurser om seksualitet sett i lys av moderniseringsproblematikken*. Hovedfagsoppgave. Rapport nr.61. Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap.
- Bomann-Larsen, Petter og Thor Øyvind Jensen (1985): Brukerproblemer med forvaltingskultur. I: Bleiklie (red.) (1985): *Politikkens forvaltning*.
- Christie, Nils (1971): *Hvis skolen ikke fantes*. Universitetsforlaget Christian Ejlers` Forlag Oslo - København
- Christie, Nils (1977): Konflikt som eiendom. I *Tidsskrift for rettsvitenskap*, Universitetsforlaget – Oslo. Årgang 90
- Ekker, Trude Kvammen og Anita Fugleseth (1997): *Samarbeid til barnets beste? En studie av samarbeidet mellom barnevernet og andre forvaltningsorganer*. Hovedfagsoppgave ved Institutt for Administrasjon og Organisasjonsvitenskap. Universitetet i Bergen
- Eriksen, E.O (1993): *Den offentlige dimensjon - verdier og styring i offentlig sektor*. Tano forlag
- Eriksen, Erik Oddvar og Marit Skivenes (1997): *Legitimasjonsproblemer i barnevernet?* LOS Notat 9705, LOS senteret, Bergen
- Flyvbjerg, Bent (1993a): *Rationalitet og magt. Det konkrete vitenskap* Bind I, Akademisk forlag, København
- Flyvbjerg, Bent (1993b): *Rationalitet og magt. Et case-baseret studie af planlægning, politik og modernitet*. Bind II, Akademisk forlag, København
- Foucault, Michel (1972): *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock
- Foucault, Michel (1980): *Talenes forfatning*. Bibliotek Rhodos
- Foucault, Michel (1990): The will to knowledge. *The History of Sexuality Volume I*. Penguin Books

- Foucault, Michel (1992): *Galskapens historie*. Gyldendal.
- Foucault, Michel (1993): *Diskursenes ordning*. Symposionbibliotek. Stockholm.
- Foucault, Michel (1994): *Overvåkning og straff. Det moderne fengselssystemets fremvekst*. Gyldendal
- Foucault, Michel (1995): Sandheden, magten og den intellektuelle – samtale med Alessandro Fontana og Pasquale Pasquino. I: Brügger, Niels, Knut Ove Eliassen og Jens Erik Kristensen (red): *Foucaults masker*. Forlaget Modtryk
- Fowler, Roger (1991): *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*. Routledge
- Fraser, Nancy (1989): *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*. Polity Press
- Froestad, Jan (1995): *Faglige diskurser, intersektorielle premissstrømmer og variasjoner i offentlig politikk - Døveundervisning og handikapomsorg i Skandinavia på 1800 tallet*. Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap. Rapport nr. 34.
- Froestad, Jan og Bodil Ravneberg (1991): *Fra veldedighet til rettighet. Historien om Norges Handikapforbund*. Norges Handikapforbund.
- Froestad, Jan og Tor Øyvind Jensen (1988): Interest Organizations- a Complex Answer to Political Poverty .I *Tidsskrift for rettssociologi* vol 5 1988 nr2.
- Galtung, J og M. Ruge (1973): Structuring and selecting news”. I: Cohen S. og J. Young (red) (1973): *The Manufacture of News: Social Problems, Deviance and the Mass Media*. Constable, London.
- Gilje, Nils og Harald Grimen (1993): *Samfunnsvitenskapens forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapens vitenskapsfilosofi*. Universitetsforlaget.
- Graver, Hans Petter (1986): *Den juristskapte virkelighet*. Tano AS
- Grenz, Stanley J. og Roger E. Olson (1995): *20 århundrets teologi*. Credo forlag
- Gåsemyr, Kari (1998): Forskerens rolle; evaluere, modellere eller konstruere? I *Rapport nr. 60 (1998)*. Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap. Universitetet i Bergen.
- Hammer, Svein (1997): *Diskursbegrepet- semiotisk kontekst eller praksisformasjon?* Vitenskapsteoretisk essay til dr.polit.graden. Senter for teknologi og samfunn. NTNU.
- Hassel, Karen (1997): Sakkyndige i barnevernssaker I Tjomsland, Steinar (1997): *Barnevern og omsorgsovertakelse*. Kommuneforlaget
- Haug, Peder (1998): *Myrlandet - Spesialundervisning i grunnskulen 1965 - 1991*. Høgskulen i Volda. Møreforskning i Volda.

- Haugen, Jon (1990): Du kan jo søke om billighetserstatning. Delrapport 2 fra prosjektet ”Mangelfull opplæring” *Spesialpedagogisk artikkelserie*. Statens spesiallærerhøyskole.
- Hellevik, Ottar (1993): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetsforlaget, Oslo
- Hillesund, Terje (1994): *Står det noe nytt? :innføring i analyse av aviser og nyheter*. Institutt for journalistikk
- Holt -Jensen, Arild (1991): Vitenskapsteori og samfunnsvitenskap. I: Kompendium til: *Metodeprøve i samfunnsvitenskap*. Universitetet i Bergen. Det samfunnsvitenskapelige fakultet.
- Hoskin, Keith (1992): Foucault under examination: the crypto-educationalist unmasked i: Ball, Stephen J.(ed.) (1992): *Foucault and education. Disciplines and knowledge*. Routledge. London and New York.
- Jacobsen, Knut Dahl (1967): Politisk fattigdom. *Kontrast*,1,3,6-9.
- Kjeldstadli, Knut (1992): *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristensen, Jens Erik (1985): Michel Foucaults videnspolitikk – mod en omvurdering af viden og sandhed. I Schmidt, Lars-Henrik og Jens Erik Kristensen (red) (1985): *Foucault's blik – om det moderne menneskes fødsel*. Modtryk, Socialistisk forlag amba.
- Larsen, Petter (1980): *Arne Skouen*. Gyldendal Norsk Forlag AS
- Lyngstad, «Berit» (1998): «..det bare er noen mennesker som er tapere, liksom». *En analyse av medlemmene i Landsforeningen Rettferd for Taperne*. Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og statsvitenskap. NTNU. Trondheim.
- Macdonell, Diane (1986): *Theories of discourse. An Introduction*. Basil Blackwell Ltd.
- Martinussen, Willy (1994): *Sosiologisk analyse. En innføring*. Universitetsforlaget.
- Mathiesen, Thomas (1971): *Det uferdige*. Pax Forlag AS, Oslo
- Mathiesen, Thomas (1978): *Den skjulte disiplinering: artikler om politisk kontroll*. Pax Forlag AS, Oslo
- Olsen, Bennedichte C. Rappana (1991): Integrasjon og konflikt. Førerhundarbeidet i Norge – med vekt på Norges Blindeforbunds roll. *Institutt for samfunnsforskning (ISF rapport) Nr. 5*
- Olsen, Johan P. og Harald Sætren(1988): Massemedier, eliter og menigmann. I :Olsen, Johan P: *Statsstyre og institusjonsutforming*. Universitetsforlaget.

- Olsson, Åke (1991): "Vi trykker alle nyheter som passer inn". I: Johnsen, Jan og Thomas Mathisen (red) (1991): *Mediekrigen. Søkelys på massemedienes dekning av Golfkrigen*. Cappelen
- Puijk, Roel, Helge Østbye og Else Øyen (1984): *Sosialpolitikk eller sosialpornografi? En analyse av sosialpolitiske reportasjer i pressen*. Universitetsforlaget
- Ravneberg, Bodil (1997): *Sosial konstruktivisme og definisjoner av handikap*. Obligatorisk innlegg i vitenskapsteori til dr.polit.graden. Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap. Notat nr.41.
- Ravneberg, Bodil (1998a): Fra utbygging av tiltak til oppbygging av kompetanse. Etableringen av statens spesiallærerskole i et komparativt perspektiv. I :*Handicap & samfund* 10. Januar 1998. Dansk psykologisk forlag
- Ravneberg, Bodil (1998b): *Normalitetsdiskurser og profesjonaliseringsprosesser. En studie av den spesialpedagogiske yrkesutviklingen 1880 – 1990*. Doktorgradsavhandling. Institutt for Administrasjon og Organisasjonsvitenskap. Universitetet i Bergen.
- Reitan, Therese C (1994): *Er flasken halvtom eller halvfull? Konstruksjon av virkeligheten i forhold til rusmisbruk*. Obligatorisk vitenskapsteoretisk innlegg for dr. polit.-graden. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap. Notat nr. 22.
- Schmidt, Lars-Henrik (1985): En konfessionsløs tænkning. Michel Foucault som anledning I Schmidt, Lars-Henrik og Jens Erik Kristensen (red) (1985): *Foucault`s blik – om det moderne menneskes fødsel*. Modtryk, Socialistisk forlag amba.
- Schmidt, Lars-Henrik og Jens Erik Kristensen (red) (1985): *Foucault`s blik – om det moderne menneskes fødsel*. Modtryk, Socialistisk forlag amba.
- Schwebs, Turid og Helge Østbye (1993): *Media i samfunnet*. Det Norske Samlaget.
- Schaanning, Espen (1992): *Modernitetens oppløsning – Sentrale skikkelser i etterkrigstidens idéhistorie*. Spartacus forlag, Oslo
- Skirbekk, Gunnar og Nils Gilje(1987): *Filosofihistorie 1. Innføring i europeisk filosofihistorie med særleg vekt på vitskapshistorie og politisk filosofi*. Universitetsforlaget
- Skouen, Arne (1966): *Rettferd for de handicappede. Et foreldre- synspunkt på velferdsstat og samfunnsmoral*. H.Ascheoug & CO, Oslo
- Skouen, Arne (1996): *En journalists erindringer*. Aschehoug
- Skouen, Arne(1959): *Bare om barn - skisser*. H.Ascheoug & CO, Oslo.
- Stenwig, Elisabeth (1997): Rettspraksis om barnevern. I: Tjomsland, Steinar (1997): *Barnevern og omsorgsovertakelse*. Kommuneforlaget

- Uttaker, Arild (1984): *Kunnskapens Makt- en inndeling til Michel Foucault*. UIB. Filosofisk institutt. Stensilserie nr. 71
- Uttaker, Arild (1985): Foucault og filosofien - et nyt cogito. I: Schmidt, Lars-Henrik og Jens Erik Kristensen (red) (1985): *Foucault's blik – om det moderne menneskes fødsel*. Modtryk, Socialistisk forlag amba.
- Vårdal, Jan (1993): *Det ubevisste i kunnskapen og samfunnet: Michel Foucault*. Hovedoppgave i filosofi – Universitetet i Bergen
- Wadel, Cato (1995): Forholdet mellom den sosiale og den samfunnsvitenskapelige konstruksjonen av virkeligheten. *Tidvise skrifter nr.16*: Høgskolen i Stavanger.
- Weber, Max (1992): *Makt og byråkrati*. Sentrale verker av "byråkratiteoriens far" og den betydeligste samfunnsforsker i nyere tid. Gyldendal
- Yin, Robert, K. (1994): *Case study research- Design and Methods*» Sage publications.
- Ødegaard, Ola (1995): *Ingen Barndom*. Landsforeningen Rettferd for Taperne.
- Aarst, M. (1990): Support by videoanalysis: Orion hometraining and early intervention. I: *The power to change lies within the families*. International seminar for innovative institutions. Rijswijk, Nederland: Ministry of welfare, health and culture.
- Prosjektgruppen Funksjonshemmede, normalitet og samfunn. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap. «Annerledeshet mellom normalitet og toleranse» Upublisert notat
- Fokus (1998): Aschehoug og Gyldendals multimedialeksikon, Kunnskapsforlaget

Offentlige dokument

- Lov om personregistre m.m. av 9 juni. Nr. 48.1978 (Personregisterloven)
- Lov om behandlingsmåter i forvaltningssaker av 10 feb.1967 (Forvaltningsloven)
- Lov om barneverntjenester av 17 juli. Nr. 100. 1992 (Barnevernloven)
- Lov om domstolene av 13 aug. Nr.5. 1915 (Domstolloven)
- Lov om barn og foreldre av 8.april.Nr.7.1981 (Barnelova)
- Lov om rettergangsmåten for tvistemål av 13 aug. Nr.6. 1915 (Tvistemålsloven)
- Kongeriget Norges Grundlov av 17de mai 1814 (Grunnloven)
- NOU 1997:11- Kap.4)
- NOU 1995:18 "Lov om sosiale tjenester"

NOU 1995:23 "Om barnefaglige sakkyndige"

St.meld.nr.42 (1965-66) Om utbygging av spesialskolene.

Dokument nr. 8:72 (1996-97): Framlegg frå stortingsrepresentant Arne Haukvik

Forskrift til personregisterloven: Kommentar til forskrifter i medhold av lov om

personregistre m.m. gitt av Justisdepartementet 21. desember 1979, 10. mars 1981 og
2. desember 1996.

OVERSIKT OVER ANDRE KILDER:

Kontakt

Oversikter over Tapertall

Rapport fra kongress for samfunnets tapere

Årsmeldinger

Diverse styredokumenter

Intervju

Intervju med opptak:

1.	19.03.97	Ørnulf Samdal.	Juridisk konsulent, Bergen kommune	1 time
2.	02.04.97	Ole Jacob Frich	Tidligere statssekretær	1, ½ timer
3.	02.04.97	Bjørn Tore Østeraas	Førstekonsulent FRISAM	30 min
4.	03.04.97	Ola Ødegaard	Generalsekretær LRT.	2 timer
5.	03.04.97	Bjørn Bjørneng	Leder LRT	2 timer
6.	03.04.97	Unni Wifladt	Organisasjonssekretær LRT	1 time
7.	04.04.97	Eva Lian	Stortingsrepresentant SP	1 time
8.	02.04.97	Anonymisert	Advokat	30 min
9.	20.04.98	Ola Ødegaard	Generalsekretær LRT.	30 min
10.	10.06.98	Anonymisert	Medlem i det første sentralstyre	2 timer

Telefon intervju:

1.	06.05.98	Ole Henrik Magga	Tidligere sametings president	30 min
2.	06.05.98	Ole Magnus Rapp	Journalist Aftenposten	30 min
3.	28.03.99	Anonymisert	Medlem i det første sentralstyre	1 time

4.	29.03.99	Olav Rune Ekeland Bastrup	Nåværende sentralstyre leder	30 min
5.	29.03.99	Anonymisert	Medlem i det første sentralstyre	45 min
6.	01.02.99	Bjørn Bjørneng	Tidligere sentralstyre leder	1time
7.	29.03.99	Willy Brochs	Tidligere medl. sentralstyre	1 time
8.	29.03.99	Anonymisert	Medlem i det første sentralstyre	1 time
9.	06.04.99	Anonymisert	Medlem i det første sentralstyre	1 time
10.	09.04.99	Unni Byrø	Advokat	1 time
11.	.04.99	Anonymisert	Medlem i det første sentralstyre	30 min
12.	13.04.99	Terje Sjeldam	Leder, FRISAM	30 min

Rettssaker

Dom fra Salten Herredsrett, mars 1999,

Dom fra Hadeland og Land Herredsrett, mars 1999

Dom fra Sunnfjord Herredsrett, september 1997,

Dom fra Gulating Lagmannsrett, mars 1995,

Billighetserstatnings saker

(Kronologisk etter søknad.)

SØKER	FØDT ÅR	SØKNAD	VEDTAK	ANKE	ENDELIG
«Kari»	1941	24.06.94	21.10.96	07.11.96	27.05.97
Kroner:		786.290	100.000	150.000	150.000
«Per»	1963	23.08.94	30.01.96		
Kroner:		500.000	125.000		175.000
«Lise»	1942	03.04.95	17.09.96		18.06.97
Kroner:		250.000	50.000		150.000
«Berit»	1943	10.04.95	11.12.96	13.06.97	
Kroner:		650.000	0	150.000	50.000
«Nils»	1942	13.11.95	22.04.97	13.06.97	20.01.98
Kroner:		150.000	100.000	150.000	150.000
»Jorunn»	1929	24.03.97	11.12.98		
Kroner:		200.000	60.000		
»Oddvar»	1930	24.03.97			
Kroner:		200.000			

Vedtak er dato i Billighetserstatningsutvalget.

Aviser

150 klipp, kronologisk rekkefølge

Aftenposten	12.01.93	«PUSTEHULLET Taperkontor må gi tapt»
Aftenposten	01.03.93	«Vil ha ombud for taperne»
Aftenposten	01.06.93	«150 deltar på konferanse for tapere»
Aftenposten	07.08.93	«Pengeproblemer for taperkongress»
Aftenposten	22.08.93	«SØNDAG I SOFAEN Taperen som seiret allikevel»
Aftenposten	05.09.93	«Uken som kommer- Taperkongress»
Aftenposten	12.09.93	«Uken som kommer-Taperkongress»
Bergens Tidende	15.09.93	«Vil gje taparane ny sjanse på eigen kongress»
Bergens Tidende	20.09.93	«Stiftelse for tapere»
Bergens Tidende	02.11.93	« «Taper- kontor» åpnet»
Verdens Gang	07.11.93	»Tapernes klubb»
Verdens Gang	20.12.93	«Kø med tapere»
Bergens Tidende	22.02.94	«Kafe Noreg after skiing Lillehammer- OL the winner takes it all»
Aftenposten	26.04.94	«Hallo Oslo 108 henvendelser til «taper-kontoret»..»
Aftenposten	20.05.94	«LANDET RUNDT Østfold topper taperstatistikk.»
Aftenposten	17.06.94	«LANDET RUNDT Taper-aksjon stenger og avlyser»
Bergens Tidende	09.07.94	«Taperkontoret fortsetter»
Bergens Avisen	24.07.94	«Ryktene om vår død»
Aftenposten	31.08.94	«Elev har krav på opplysninger: Spesialscole må utlevere dok....»
Aftenposten	02.01.95	«Krever 780 000 kr. for mistet skolegang»
Bergens Tidende	03.01.95	«Krever 780 000 for tapt skolegang»
Aftenposten	03.02.95	«Pustehullet- nederlag»
Verdens Gang	01.03.95	«Tap på tap for taperne»
Aftenposten	20.06.95	«Taperne har organisert seg»
Aftenposten	03.09.95	«To «tapere» til audiens hos Kongen»
Verdens Gang	18.09.95	«Taperen Roy`s bønn: Hjelp oss, Konge!»
Verdens Gang	18.09.95	«Taperne vinner»
Aftenposten	19.09.95	«Kongen håper jeg blir eks- taper»
Verdens Gang	19.09.95	«Taper vant hos Kongen»
Aftenposten	20.09.95	«Å bry seg»
Bergens Tidende	13.11.95	«Mange tapere i vest»
Aftenposten	07.12.95	«4000 nye tapere etter audiensen»
Bergens Avisen	12.01.96	«Mange bergenstapere»
Bergens Tidende	15.01.96	«Monarkiet står stødig»
Verdens Gang	17.01.96	«256 nye tapere»
Verdens Gang	26.01.96	«Tapere krever 22 millioner»
Bergens Tidende	26.01.96	«Til sak etter ni års mobbing»
Verdens Gang	27.01.96	»Som sagt: typisk norsk»
Aftenposten	06.02.96	« Alle lobotomerte får erstatning?»
Aftenposten	19.02.96	« Samer krever 75 mill. for tapt skolegang»
Aftenposten	20.02.96	«Same-erstatning kan utløse krav»
Aftenposten	13.03.96	«Fikk erstatning for tapt barndom»
Bergens Tidende	13.03.96	«Erstatning for tapt barndom»
Bergens Avisen	15.03.96	«Taperen får erstatning»
Bergens Avisen	15.03.96	«Fikk Audiens»
Bergens Tidende	18.03.96	«Vil forske på tapere»
Bergens Avisen	27.03.96	«Taper rekord for Hordaland»
Aftenposten	16.04.96	«Inntaksstopp for tapere i interesseforeningen»
Aftenposten	21.05.96	«Regjeringen vil gi lobotomiofre erstatning»
Bergens Tidende	29.05.96	«Taper vant»

Bergens Tidende	31.05.96	«Løpetid for Lobbygutter»
Bergens Tidende	07.06.96	«Tilstod overgrep saken henlagt»
Bergens Tidende	10.06.96	«Samer må vente på skole-erstatning»
Bergens Tidende	19.06.96	«Tilbyr hjelp til misbrukte»
Bergens Avisen	09.07.96	«Taperne i Hordaland skjuler seg»
Bergens Tidende	03.08.96	«Feilplassert fikk 100.000»
Verdens Gang	03.08.96	»100 000 for tapt skolegang»
Bergens Avisen	06.08.96	«Moralsk oppreisning»
Bergens Tidende	12.08.96	«Mange tapere i Bergen»
Bergens Tidende	07.09.96	«Flest taparar på Eid»
Bergens Tidende	13.09.96	«Ber Faremo å la klientaksjonen i fred»
Verdens Gang	16.09.96	»Ønsket straff etter barne sex»
Verdens Gang	17.09.96	»Vurderer erstatning»
Verdens Gang	17.09.96	»3900 sex- ofre»
Verdens Gang	17.09.96	»Ber om ny sak»
Aftenposten	19.09.96	«Krav om inngangspenger på tapermøte»
Aftenposten	23.09.96	«Klientaksjonen Støtende utsagn om foreningen»
Aftenposten	24.09.96	«Bare syv betalende på tapertreff»
Aftenposten	24.11.96	«Feilplassert på spesialscole, får 100 000 kroner»
Aftenposten	02.01.97	«Rekordmange tapere i -96»
Bergens Tidende	03.01.97	«Færrest tapere i Hordaland»
Bergens Tidende	05.01.97	«Balestrand på tapar - toppen»
Bergens Tidende	01.02.97	Fredrik Skavland
Bergens Tidende	08.02.97	«Taperne møtte Jagland»
Aftenposten	15.02.97	«Utspill og innfall- »
Bergens Tidende	16.02.97	«Taperne hjelper samene»
Verdens Gang	20.02.97	»To liv ødelagt»
Bergens Avisen	20.02.97	«Stor økning av tapere i fylket»
Aftenposten	26.02.97	«Spesialscole-elev får erstatning»
Aftenposten	02.03.97	«LANDET RUNDT Erstatning for tapt skolegang»
Bergens Tidende	02.03.97	«Erstatning for tapt skolegang»
Verdens Gang	09.03.97	»Døvblinde saksøker»
Aftenposten	18.03.97	«Hedersnål til Ola Ødegaard»
Aftenposten	05.04.97	«Utspill og innfall- »
Bergens Tidende	06.05.97	«Klientmapper forsvunnet»
Aftenposten	07.06.97	«LANDET RUNDT Fortsatt håp for svakere stilte»
Aftenposten	11.06.97	«Dansk hets mot Norge»
Aftenposten	23.06.97	«Flere søker om skole erstatning»
Aftenposten	15.07.97	«Nye grupper til taperforeningen»
Verdens Gang	17.07.97	«Vinnergjengen som styrer tapernes forening»
Verdens Gang	18.07.97	«Feil Bilde»
Verdens Gang	23.08.97	».... Det var som om sola stod opp»
Verdens Gang	03.09.97	»Når vi døde vågner»
Aftenposten	06.09.97	«Utspill og innfall- »
Verdens Gang	25.09.97	»Bryter lover hver dag»
Verdens Gang	27.09.97	»Lei av å bli sladdet»
Verdens Gang	27.09.97	»Solgt av mamma»
Verdens Gang	13.11.97	«Taper krever plass»
Verdens Gang	18.11.97	«Vil redde tapere»
Bergens Avisen	22.11.97	«Ber taperne klage til Bondevik»
Bergens Avisen	20.12.97	«Møtte Bondevik»
Bergens Tidende	26.01.98	Notis »En 61 år gammel kvinne fra Stathelle krever....»
Bergens Tidende	01.02.98	Notis »Hele 39 personer i Fjell kommune.....»

Bergens Tidende	05.02.98	Notis (Om regnbuealternativet)
Oppland Arbeiderbl	20.02.98	"Håndtrykket som reddet taperne"
Oppland Arbeiderbl	20.02.98	"Håndtrykket som reddet taperne"
Aftenposten	25.02.98	"Sterilisert kvinne krever 300.000 av staten"
Aftenposten	05.03.98	"Flere henvender seg til Taperforeningen"
Aftenposten	15.03.98	"Den norske stat tok krigsbarnas penger"
Bergens Tidende	16.03.98	"Den norske stat tok krigsbarnas penger"
Aftenposten	17.03.98	"Rekordmange henvendelser fra tyskerbarn"
Bergens Tidende	20.03.98	"300 tyskerbarn reagerer"
Bergens Tidende	23.03.98	"408 krigsbarn registrert"
Bergens Tidende	29.03.98	Notis "Landsforeningen Rettferd for Taperne har...."
Aftenposten	13.04.98	"Krever erstatning til tyskerbarna"
Verdens Gang	28.04.98	"Flere tapere"
Bergens Tidende	07.05.98	"Norsk krigsbarnfond"
Oppland Arbeiderbl	09.05.98	"Misbrukt av TV2"
Aftenposten	11.05.98	"Prester forfalsket dåpsattester"
Aftenposten	11.05.98	"Fungerende biskop i Hamar vil granske påstandene"
Bergens Tidende	12.05.98	"Prester forfalsket dåpsattester"
Verdens Gang	12.05.98	"Forfalskede attester"
Bergens Tidende	27.05.98	"Vil ha kommisjon for krigsbarn"
Bergens Tidende	16.06.98	Notis "Mangelfull skolegang i oppveksten...."
Verdens Gang	23.06.98	"Krenker taperne"
Bergens Avisen	04.08.98	"Tore" er ingen taper"
Aftenposten	07.08.98	"Stadig flere unge lever på trygd"
Oppland Arbeiderbl	22.08.98	"Ikke taper-tale på bispemøtet"
Oppland Arbeiderbl	18.09.98	"Taperforeningen på konkursens rand"
Verdens Gang	19.09.98	"Taperne nesten konkurs"
Bergens Avisen	23.09.98	"Taperne har ingen penger på kontoen"
Bergens Avisen	23.09.98	"Fylkesmannen vil ha taper møte"
Bergens Avisen	23.09.98	"Flere tapere i Hordaland"
Verdens Gang	28.09.98	"Anne Cathrine får erstatning etter mammas terror"
Verdens Gang	22.10.98	"Økning i overgrepssklager"
Bergens Tidende	23.10.98	"Sex-overgrep skapar taparar"
Bergens Tidende	27.10.98	"Kva skjedde med krigsbarna"
Bergens Tidende	10.11.98	"Erstatning til skoletaper"
Verdens Gang	10.11.98	"50 000 til skoletaper"
Bergens Avisen	18.11.98	"Fikk erstatning"
Oppland Arbeiderbl	08.12.98	"Ny utfordring til vinnerne"
Oppland Arbeiderbl	30.12.98	"Taperkontorets fremtid utredes"
Oppland Arbeiderbl	25.01.99	"Taperforeningen blir egen stiftelse"
Oppland Arbeiderbl	25.01.99	"Ola Ødegaard får ny sjef på kontoret"
Verdens Gang	27.01.99	"Splittelse i taperforeningen"
Oppland Arbeiderbl	30.01.99	"Ro i taperforeningen"
Oppland Arbeiderbl	13.03.99	"Mer strid hos taperne – nytt styremedlem ut"
Oppland Arbeiderbl	17.03.99	"Avviser avvik i regnskapet"
Verdens Gang	22.03.99	"Taperkamp mot biskopene"
Verdens Gang	23.03.99	"Kirkesenter for sex-misbrukte gutter"

Brev

Kronologisk rekkefølge:

Brev datert 20.08.93

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne

Til: (privatperson)

Tittel:

Brev datert: 18.09.93

Fra: Fylkesmann Knut Korsæth

Til: Statsrådene Grethe Berget og Grethe Knudsen

Tittel: Kjære statsråder!

Brev datert: 06.10.93

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosial- og helsedepartementet v/ Statsråd Grete Knudsen

Tittel: Søknad om driftstilskudd til Aksjon Rettferd for Taperne

Brev datert: 09.11.93

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosialdepartementet Barne- og familiedepartementet v/politisk ledelse

Tittel: AD: Holdningskampanje for samfunnets tapere

Brev datert: 26.11.93

Fra: Grete Knudsen (Sosial- og helsedepartementet)

Til: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Tittel: Søknad om driftstilskudd til Aksjon Rettferd for Taperne

Brev datert: 26.11.93

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosialminister Grete Knudsen

Tittel: AD: Offentlig støtte til Aksjon Rettferd for Taperne

Brev datert: 06.12.93

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosial- og helsedepartementet v/Statsråd Grete Knudsen

Tittel: AD: Søknad om driftstilskudd til Aksjon Rettferd for Taperne

Brev datert: 11.12.93

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosial- og helsedepartementet v/Statsråd Grete Knudsen

Tittel: AD: Søknad om driftstilskudd til Aksjon Rettferd for Taperne

Brev datert: 18.12.93

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosialdepartementets fordelingsnemd

Tittel:

Brev datert: 17.01.94

Fra: Nordre Land Kommune (ordfører, leder hovedutvalg oppvekst, familie, kultur, leder teknisk hovedutvalg, fylkespolitikker)

Til: Statsråd Grete Knudsen

Tittel: AD: Statlig støtte til taper-kontoret i Nordre land

Brev datert: 17.01.94

Fra: "Privatperson" (politiker)

Til: Grete Knudsen

Tittel: Gode venn

Brev datert: 24.01.94

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosialminister Hill-Marta Solberg

Tittel: Anmodning om møte med den nye sosialministeren

Brev datert: 24.01.94

Fra: Jorun Nygård og Liv Klyve Sosial- og helsedepartementet

Til: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Tittel: Aksjon Rettferd for Taperne

Brev datert: 01.02.94

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosialminister Hill-Marta Solberg

Tittel: Vedr: Midler til taper-kontoret i Norge

Brev datert: 02.02.94

Fra: Ole Jacob Frich (statssekretær)

Til: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Tittel: Aksjon Rettferd for Taperne

Brev datert: 04.02.94

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Barne- og Familiedepartementet's politiske ledelse, Justis- og Politidepartementet's politiske ledelse, Kirke, utdannings og Forskningsdepartementet's politiske ledelse, Sosial- og helsedepartementet's politiske ledelse

Tittel: Anmodning om fellesmøte med alle fire departementer

Brev datert: 08.02.94

Fra: Ole Jacob Frich

Til: "Privatperson" (politiker)

Tittel: Henvendelse vedrørende "Aksjon Rettferd for Taperne"

Brev datert: 21.02.94

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosialminister. Hill-Marta Solberg

Tittel: Midler til taper-kontoret – Anmodning om møte med sosialministeren

Brev datert: 03.03.94

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosial- og helsedepartementet att: Liv Klyve

Tittel: Vedr. søknad om finansiell støtte til holdningskampanje for prosjekt Rettferd for Taperne

Brev datert: 15.03.94

Fra: Ole Jacob Frich (Statssekretær)

Til: Ordfører Nordre Land kommune

Tittel: Henvendelse vedrørende "Aksjon Rettferd for Taperne"

Brev datert: 15.03.94

Fra: Ole Jacob Frich (Statssekretær Sosial- og helsedepartementet)

Til: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Tittel: "Aksjon Rettferd for Taperne"

Brev datert: 28.03.94

Fra: Ketil Bentzen Jorun Nygård Sosial- og helsedepartementet

Til: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Tittel: "Aksjon Rettferd for Taperne"- Holdningskampanje

Brev datert 07.04.94

Fra: Ex.sentralstyre (Aksjon Rettferd for Taperne)

Til: Sosial- og helsedepartementet og Ola Ødegaard

Tittel: Vedrørende "Aksjon Rettferd for Taperne"

Brev datert: 26.09.94

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosial- og helsedepartementet v/statssekretær Ole Jacob Frich

Tittel: Aksjon Rettferd for Taperne / Statstilskudd 95

Brev datert: 24.10.94

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosialminister Hill-Marta Solberg

Tittel: Anmodning om møte mellom dem og oss, søknad om kr. 350.000 kroner for 1995

Brev datert: 28.10.94

Fra: Jorunn Nygård og Liv Klyve Sosial- og helsedepartementet

Til: Aksjon Rettferd for Taperne

Tittel: Aksjon Rettferd for Taperne – søknad om midler for 1995

Brev datert: 02.01.95

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/ "støttepersoner"

Til: Stortingets sosialkomite

Tittel: Ad: Statlig støtte til Aksjon Rettferd for Taperne

Brev datert: 06.01.95

Fra: Ole Jacob Frich

Til: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Tittel: "Aksjon Rettferd for Taperne"- søknad om midler til drift i 1995

Brev datert: 27.02.95

Fra: "Privatperson" (politiker)

Til: Sosialminister Hill-Marta Solberg

Tittel: Gode venn og partifelle!

Brev datert: 25.04.95

Fra: Aksjon Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosial- og helse departementet Trygdeavdelingen

Tittel:

Brev datert: 13.06.95

Fra: Sosialminister Hill-Marta Solberg

Til: "Taperorganisasjonen" v/Ola Ødegaard

Tittel: Vedrørende "Taperorganisasjonen"

Brev datert: 19.06.95

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosial- og helsedepartementet v/ Sosialminister Hill Marta Solberg

Tittel: Vedrørende "Taperorganisasjonen"

Brev datert: 21.06.95

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet v/ Sosialminister Hill Marta Solberg
Tittel: Søknad om bevilgning til taperorganisasjonen

Brev datert: 03.07.95

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/Ildri Honne
Til: Sosial- og helsedepartementet v/Statsråden
Tittel: Ad: Bevilgning til taperorganisasjonen

Brev datert: 13.10.95

Fra: Sosial- og helsedepartementet v/ Christian B. Kielland og Eli J. Lundmo
Til: FRISAM
Tittel: Administrasjon av tilskudd til Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 19.10.95

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Stortingets sosialkomite v/sekretær Rune Jørgensen
Tittel: Ad: Forespørsel om høring med sosialkomiteen

Brev datert: 16.11.95

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard og Bjørn Bjørneng
Til: Sosial- og helsedepartementet v/statssekretær Ole Jacob Frich
Tittel: Ad: Sentralstyremøte 29/11.95 – Deltakelse fra Sosial- og helsedepartementet

Brev datert: 27.11.95

Fra: FRISAM v/ Terje Kjeldam og Bjørn Tore Østeraas
Til: Sosial- og helsedepartementet v/ Avdelingsdirektør Christian B. Kielland
Tittel: Administrasjon av bevilgning til Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 08.12.95

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard og Bjørn Bjørneng
Til: Sosial- og helsedepartementet v/ Sosialminister Hill Marta Solberg
Tittel: Søknad om bevilgning til taperorganisasjonen

Brev datert: 09.12.95

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosialminister Hill- Marta Solberg, Stortingets Sosial- og helsekomite, v/leder Sylvia Brustad
Tittel: Ad: Økonomisk støtte til taperorganisasjonen

Brev datert: 11.12.95

Fra: Ellen Seip og Eli Sundby Sosial- og helsedepartementet
Til: Landsforeningen Rettferd for Tapere
Tittel: Statsbudsjettets kap. 0651 post 21 1995 – prosjekt nr 12498 "Landsforeningen Rettferd for taperne".

Brev datert: 18.01.96

Fra: Christian B. Kielland og Eli Johanne Lundemo .Sosial- og helsedepartementet
Til: FRISAM
Tittel: Administrasjon av tilskudd til "Landsforeningen Rettferd for Taperne"

Brev datert: 13.05.96

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: FRISAM v/ Bjørn Tore Østeraas
Tittel: Ad: Regnskapet for 1995

Brev datert: 13.05.96

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet v/ Sosialminister Hill Marta Solberg
Tittel: Søknad om ny bevilgning

Brev datert: 13.06.96

Fra: Eli Johanne Lundemo Magne Morønning Sosial- og helsedepartementet
Til: FRISAM
Tittel: "Landsforeningen Rettferd for Taperne" – regnskap 1995 m.v.

Brev datert: 09.07.96

Fra: Ellen Seip og Else Gro Glosvik Sosial- og helsedepartementet.
Til: Landsforeningen Rettferd for Taperne
Tittel: Prosjekt nr 12498 "Landsforeningen Rettferd for Taperne". Søknad om tilleggsbevilgning i 1996

Brev datert:

Fra: Klasserampen v/Rolf Opås
Til: Sosial- og helsedepartementet
Tittel: Ad: Støtte til Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 01.08.96

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet v/Eli Johanne Lundmo
Tittel: Ad: Udatert brev fra Klasserampen

Brev datert: 29.08.96

Fra: Eli Sundby Liv Klyve Sosial- og helsedepartementet
Til: Klasserampen v/ redaktør Rolf Opås
Tittel: Vedr. Støtte til Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 05.09.96

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Sentralstyret
Til: Sosial- og helsedepartementet
Tittel: Søknad om bevilgning for 1997- Statsbudsjettets kap. 0651. post 21. prosjekt nr 12498.
Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 19.09.96

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/Sentralstyret
Til: Sosial- og helsedepartementet
Tittel: Søknad om bevilgning for 1997- Statsbudsjettets kap. 0651. post 21. prosjekt nr 12498.
Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 03.12.96

Fra: Eli Sundby og Liv Klyve Sosial- og helsedepartementet
Til: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Tittel: Landsforeningen Rettferd for Taperne – Søknad om midler for 1997

Brev datert: 20.12.96

Fra: Sosial- og helsedepartementet V/ Inger Johanne M. Kvarme og Elin J. Sunde
Til: Barne og familiedepartementet
Tittel: Tilbud til voksne, tidligere seksuelt misbrukte

Brev datert: 01.02.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard

Til: Stortingsrepresentant Magnar Sortåsløkken
Tittel: Ad: Sosialdepartementet

Brev datert: 03.03.97

Fra: Ellen Seip Eli Sundby Sosial- og helsedepartementet
Til: FRISAM
Tittel:

Brev datert: 02.04.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet v/ Statssekretær Finn Grønseth
Tittel:

Telefaks datert: 06.04.97

Fra: "Privatperson" (politiker)
Til: Sosialminister Hill-Marta Solberg
Tittel:

Brev datert: 07.04.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosialminister Hill-Marta Solberg
Tittel: Støtte til taperforeningen

Brev datert: 16.04.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet v/statssekretær Finn Grønseth
Tittel: Ekstra tilskudd til Landsforeningen Rettferd for Taperne for 1997

Brev datert: 26.04.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Statssekretær Finn Grønseth Sosial- og helsedepartementet
Tittel:

Brev datert: 29.04.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet v/ Statssekretær Finn Grønseth
Tittel: Ad: Møte med deres departement

Brev datert: 09.05.97

Fra: Sør-Oppland revisjonsdistrikt, revisjonssjefen
Til: FRISAM
Tittel: Revisjonserklæring

Brev datert: 09.05.97

Fra: Sør-Oppland revisjonsdistrikt, revisjonssjefen
Til: Styret i Landsforeningen Rettferd for Taperne
Tittel:

Brev datert: 12.05.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Liv Klyve, Sosial- og helsedepartementet
Tittel: Ad: Ekstra Bevilgning til Landsforeningen Rettferd for Tapere

Brev datert: 12.05.97

Fra: Sosial- og helsedepartementet, Roger Solheim politisk rådgiver

Til: Tommy Skar
Tittel: Vedr. Statlig støtte til Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 13.05.97

Fra: Ellen Seip Eli Sundby Sosial- og helsedepartementet
Til: FRISAM
Tittel: Tilskudd til Landsforeningen Rettferd for Taperne – kap. 651 post 21 – prosjekt nr. 12498

Brev datert: 14.05.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Samtlige partier på Stortinget., finanskomiteen og sosialkomiteen
Tittel: Ad: Dokument nr 8:72 (1996/1997) fra Arne Haukvik pr. 15. april 1997

Brev datert: 14.05.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet v/ Statssekretær Finn Grønseth
Tittel: Ad: Møte med taperforeningen

Brev datert: 14.05.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: FRISAM v/ direktør Terje Skjeldam
Tittel: Ad: Tilskudd til taperforeningen for 1997

Brev datert: 27.05.97

Fra: Sosial- og helsedepartementet
Til: Ola Ødegaard og ”Støtte personer”
Tittel: Ad: møte med taperforeningen

Brev datert: 28.05.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Pressens redaksjoner
Tittel: Avgjørende møte sosialdepartementet om en varig økonomisk ordning for landsforeningen
Rettferd for Taperne

Brev datert: 30.05.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet, statssekretær Finn Grønseth
Tittel: Ad: møtet hos dem torsdag 5 juni kl 12.00

Brev datert: 18.08.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet, info om rundskriv
Tittel: Politikeren og taperne

Brev datert: 22.08.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet, Statsråd Hill-Marta Solberg og Statssekretær Finn Grønseth
Tittel: Informasjon

Brev datert: 18.09.97

Fra: Sosial- og helsedepartementet, Finn Grønseth
Til: Landsforeningen Rettferd for Tapere v/ Ola Ødegaard
Tittel: Vedr. ønske om eget møte

Brev datert: 10.10.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/ Ola Ødegaard
Til: Sosial- og helsedepartementet, Hill-Marta Solberg og Finn Grønseth
Tittel:

Brev datert: 20.10.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/ Ola Ødegaard
Til: Statsråd Magnhild Meltveit Kleppa
Tittel: Søknad om Bevilgning for 1997 og 1998- statsbudsjettet kap 0651 post 21 – prosjekt nr 12498
Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 28.11.97.

Fra: Sosial- og helsedepartementet
Til: FRISAM
Tittel: Statsbudsjettets kap 651.21. prosjektnr 12498 – Tilskudd til Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 20.10.97

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard
Til: Statsminister Kjell Magne Bondevik
Tittel:

Brev datert: 19.01.98

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard
Til: Sosial og helsedepartementet v/statssekretær Rita Roaldsen
Tittel: Bevilgninger for 1998

Brev datert: 30.01.98

Fra: Sosial og helsedepartementet v/ Eli Sundby og Rita Bergersen
Til: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard
Tittel: Søknad om tilskudd for 1998 – Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 02.02.98

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard
Til: Statsminister Kjell Magne Bondevik
Tittel: Ad: Statlig støtte for 1998, Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 13.02.98

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard
Til: Sosialminister Magnhild Meltvedt Kleppa
Tittel: Statlig bevilgning til taperforeningen 1998

Brev datert: 12.02.98

Fra: Sosial- og helsedepartementet
Til: FRISAM
Tittel: Tilskudd til Landsforeningen Rettferd for Taperne- Kap. 651 Post 21-Prosjekt nr 12498

Brev datert: 24.02.98

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard
Til: Statsminister Kjell Magne Bondevik og sosialminister Magnhild Meltvedt Kleppa
Tittel:

Brev datert: 24.07.98

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard
Til: Sosialminister Magnhild Meltvedt Kleppa
Tittel: Søknad om ekstrabevilgning til taperforeningen - Krigsbarnsaken

Brev datert: 17.03.99

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Underdirektør Jorunn Nygård

Tittel:

Brev datert: 25.03.99

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/Ola Ødegaard

Til: Sosial og helsedepartementet

Tittel: Søknad om økonomisk støtte for 1999

Brev datert: 25.03.98

Fra: Sosial og helsedepartementet v/ statssekretær Rita Roaldsen

Til: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/ Ola Ødegaard

Tittel: Forespørsel om møte med Sosial- og helsedepartementet fra Landsforeningen Rettferd for Taperne

Brev datert: 01.08.1998

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/ Ola Ødegaard

Til: Sosialminister Magnhild Meltvedt Kleppa

Tittel: Søknad om statlig bevilgning til taperforeningen – for årene 1999, 2000 og 2001

Brev datert: 02.09.98

Fra: Sosial og helsedepartementet v/ Ellen Seip og Else Gro Glosvik

Til: Landsforeningen Rettferd for Taperne

Tittel: Søknad om tilskudd kap 651.21/1998 og 1999-2001

Brev datert: 25.09.98

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/ Ola Ødegaard

Til: Sosialminister Magnhild Meltvedt Kleppa

Tittel: Søknad om tilskudd kap.651.21/1998 og 1999-2001.

Brev datert: 26.11.98

Fra: : Sosial og helsedepartementet v/ Ellen Seip og Jorun Nygård

Til: Landsforeningen Rettferd for Taperne

Tittel: Statsbudsjettets kap 651.21/98 - engangstilskudd

Brev datert: 19.02.99

Fra: Landsforeningen Rettferd for Taperne v/ Ola Ødegaard

Til: Sosialminister Magnhild Meltvedt Kleppa

Tittel:

I tillegg kommer styredokumenter fra Aksjon Rettferd for Taperne